

Q:Je ndoa ni nini kwa mujibu wa sheria za Tanzania?

A:Ndoa ni muunganiko wa hiari kati ya mwanaume na mwanamke unaokusudiwa kudumu kwa muda wa maisha yao yote.

Q:Je ni vigezo gani vya kuzingatia kabla ya kufunga ndoa?

A:Mambo ambayo ni ya msingi ili kufanya muunganiko wa mwanaume na mwanamke uweze kutambuliwa kama Ndoa ni pamoja na haya yafuatayo:

- a) Hiari : lazima muunganiko utokane na chaguo binafsi la wahusika; bila Udanganyifu, laghai au kurubuniwa kwa aina yoyote
- b) Kusudio la kudumu: muunganiko wa wanandoa sharti uwe umekusudiwa kuwa wa kudumu, isipokuwa kama litatokea jambo ambalo liko nje ya uwezo wa wanandoa kuzuia kuvunjika kwa muunganiko huo, kama vile kifo cha mmoja wao, talaka, nk.
- c) Jinsi Tofauti: Ndoa sharti iwe kati ya mtu-mme na mtu-mke; watu wenye maumbile tofauti ya via vya uzazi
- d) Isihusishe Maharimu: Sheria inazuia ndoa kati yadada na kaka, baba na binti yake, mama na mwanawe, babu au bibi na mjukuu wake, shangazi au mjomba na mpwawe, au baba ama mama mlezi na mtoto aliyemuasili.
- e) Umri: Kigezo cha umri kimetajwa katika muktadha tofautitofauti, lakini kwa ujumla, wanandoa wanapaswa kuwa na umri wa miaka 18 au zaidi.
- f) Uwepo wa Ndoa nyingine: Kama mwanamke ana ndoa nyinigne isiyomruhusu kuongeza mke, au kama mwanamke ana mme mwingine basi ndoa hiyo haiwezi kufungwa.
- g) Kusiwe na Pingamizi: Kabla ya ndoa kufungwa ni lazima tangazo litolewe juu ya kusudio la kufunga ndoa, na ndoa hiyo haitafungwa iwapo kutakuwa na pingamizi halali kutoka kwa mtu mwenye haki ya kufanya hivyo.
- h) Mfungishaji ndoa awe na mamlaka ya kufanya hivyo: Mfungishaji wa ndoa ni lazima awe na leseni au kibali cha kufungisha ndoa kutoka kwa msajili mkuu wa ndoa.
- i) Kuwe na mashahidi: Ni lazima wakati wa kufunga ndoa kuwe na mashahidi wasiopungua wawili ambao ni lazima wawe na umri si chini ya miaka 18 na wawe na akili timamu na kuelewa lugha inayotumika katika shughuli hiyo. Pia ni lazima wawepo kwa pamoja kwenye tukio la kufunga ndoa.
- j) Sharti wafunga ndoa wote wawili wawepo: Wanandoa wote wawili sharti wawepo kwa pamoja wakati wa tukio la kufunga ndoa

Q:Je sheria inatambua aina ngapi za ndoa?

A:Kuna aina mbili tu za ndoa zinazotambulika, nazo ni

- a) ndoa ya mke mmoja, na
- b) ndoa ya wake wengi: Aina hii ya ndoa inaruhusu mwanaume kuwa na mke zaidi ya mmoja. Kwa mfano, ndoa za kimila na za dini ya kiislam

Q:Ni hatua zipi za kuchukua kabla ya kufunga ndoa?

A:Lazima taarifa ya nia ya kufunga ndoa itolewe siku 21 kabla ya ndoa kufungwa, kama kutakuwa na mwenye pingamizi sharti litolewe itoe kabla ya ndoa kufungwa.

Taarifa hiyo inapaswa kutaja:

-Majina ya wale wanaotarajia kufunga ndoa, umri, majina ya wazazi wao na mahali wanapoishi yatajwe.

Tamko kwamba wanaotarajia kufunga ndoa hawana uhusiano unaokatazwa kisheria kufunga ndoa

Q:Je sheria inaruhusu kubadili aina ya ndoa?

A:Ndiyo. Wanandoa wanaruhusiwa kubadili aina ya ndoa yao; kama ilikuwa ya mke mmoja kuwa ya wake wengi au kama ilikuwa imekusudiwa kuwa ya wake wengi, kuwa ya mke mmoja.

Q:Je, ni masharti gani ya kuzingatia kabla ya kubadili aina ya ndoa?

A:Kabla ndoa haijabadilishwa ni lazima kwanza wanandoa wakubaliane na watoe tamko kwa maandishi mbele ya jaji au hakimu juu ya uamuzi wao huo na wote watie saini zao.

Q:Kuna aina ngapi za ufungishaji wa ndoa?

A:Kuna aina tatu za ufungishaji ndoa, ambazo ni:

- a) Ufungishaji Ndoa Kidini: Ndoa zinazofungishwa kidini hufuata taratibu za dini au madhehebu husika ambayo wanandoa ni waumini wa dini hiyo au madhehebu hayo.
- b) Ufungishaji Ndoa Kiserikali: Sheria ya ndoa pia inaruhusu wanandoa kufunga ndoa kwa kufuata taratibu za kiserikali. Mara nyingi ndoa za kiserikali zinakuwa zikifungwa kwenye ofisi ya Mkuu wa Wilaya na zimekuwa zikifahamika maarufu kama ndoa za bomani.
- c) Ufungishaji Ndoa Kimila :Hizi ni ndoa zinazofungwa kwa kufuata taratibu za kabila husika ambalo wanandoa wanatoka

Q:Je mamlaka za ufungishaji wa ndoa ni zipi?

A:Sheria imebainisha na kutoa nguvu kwa mamlaka zifuatazo kuwa na uwezo wa kufungisha ndoa:

- a) Msajili mkuu au msajili msaidizi katika ofisi za wilaya/ Manispaa
- b) Viongozi wa dini katika makanisa na Misikiti
- c) Viongozi wa mila katika kabila husika

Q:Je, wanandoa wana haki zipi katika ndoa yao?

A:a) Wote wana haki ya kumiliki mali kama nyumba, shamba n.k. kwa majina yao binafsi

- b) Wote wana haki ya kutoa idhini katika uuzaji au kwa pamoja kuweka dhamana mali yoyote ya familia
- c) Wote wana haki ya kuendelea kuishi katika nyumba ya familia iwapo mume/mke amemtelekeza mwenzake
- d) Mke ana haki ya kuendelea kupewa matunzo yake na ya watoto wakati wa ndoa hata inapotokea kwamba mume amemtelekeza au wameachana kwa amri ya mahakama. Na mume ana haki ya kupewa matunzo amepata ugonjwa ama ulemavu unaomfanya asiweze tena kujiingizia kipato
- e) Wote wana haki ya kutokupigwa na/au kufanyiwa ukatili wa aina yoyote
- f) Wote wana haki ya kupeana unyumba
- g) Wote wana haki ya kutumia mali ya ndoa
- h) Wote wana haki kuomba amri ya talaka.

Q:Je ni lazima kusajili ndoa?

A:Ndiyo. Kila ndoa iliyofungwa; iwe yakidini, kiserikali au kimila inatakiwa isajiliwe kwenye daftari la Msajili Mkuu wa Ndoa ndani ya siku 30 baada ya kufungwa.

Q:Je nini maana ya dhana ya ndoa?

A:Sheria ya ndoa katika kifungu cha 160 inaeleza juu ya mahusiano haya kwamba endapo mwanamke akiishi na mwanaume kwa miaka miwili au zaidi mfululizo na jamii inayowazunguka ikawatambua na kuwapa hadhi ya mume na mke, basi mahusiano hayo yaweza kupata dhana ya kuchukuliwa kama wanandoa.

Q:Je nini maana ya Ndoa batilifu?

A:Ndoa batilifu ni ndoa halali na itaendelea kuwa hivyo hadi hapo mahakama itakapoitengua kwa kuombwa na mwanandoa mmojawapo.

Q:Mambo gani yanaweza kupelekea ndoa kuwa batilifu?

A:Yafuatayo yanaweza kubatilisha ndoa:

- a) Kutokuwa na uwezo wa kushiriki tendo la ndoa
- b) Mmoja wa wanandoa kudhihirika kuwa na kichaa au kifafa.
- c) Mmoja wa wanandoa kudhihirika kuwa alikuwa ana ugonjwa wa zinaa
- d) Mke kudhihirika kuwa alikuwa na mimba ya mwanaume mwingine.
- e) Mwanandoa mmoja kukataa kwa makusudi kufanya tendo la ndoa baada ya ndoa kufungwa

Q:Je haki za mwanamke katika ndoa ni zipi?

A:a)Usawa
b)Matunzo
c)Kumiliki Mali
d)Kuishi katika nyumba ya ndoa
e)Kukopa
f)Kupata haki ya jasho lake

Q:Nini maana ya kutengana kwa wana ndoa?

A:Kutengana ni ile hali ya wanandoa kuacha kuishi pamoja, yaani kuacha kuishi chini ya dari moja.

Q:Je kuna aina ngapi za kutengana ?

A:Kutengana kupo kwa aina mbili;
i. Kwa hiari ya wanandoa wenyewe.
ii. Kwa amri ya mahakama.

Q:Je kutengana kwa wana ndoa kunaondoa wajibu kwa mwanandoa?

A:Kwa mujibu wa kifungu cha 111 Amri ya kutengana inawafanya wanandoa wasikae tu pamoja lakini haiondoi wajibu na majukumu aliyo nayo mwanandoa kuhusiana na matunzo.

Q:Nini maana ya talaka na mamlaka yenye uwezo wa kutoa talaka?

A:Talaka ni amri ya mahakama ya kuvunja ndoa. Chombo pekee chenye uwezo wa kuvunja ndoa ni mahakama tu. Ni lazima talaka itolewe na mahakama ili haki ya kila mwanandoa itamkwe bayana.

Q:Je ni vigezo vipi ili mahakama iweze kusikiliza shauri la kuomba talaka?

A:Kwa mujibu wa kifungu cha 100 mahakama haiwezi kusikiliza shauri la talaka kama ndoa haijadumu kwa miaka miwili. Ili shauri la talaka lipokelewe kabla ya miaka miwili ya ndoa kupita ni lazima mahakama itoe idhini. Idhini hiyo hutolewa pale tu ambapo mwanandoa mmoja anapata mateso yasiyo kuwa ya kawaida.

Q:Sababu ipi mahakama inatumia ili kutoa talaka?

A:a)Ugoni
b)Ukatili
c)Ulawiti
d)Kifungo cha maisha au cha miaka mitano
e)Kubadili dini
f)Kutengana kwa hiari au kwa amri ya mahakama
g)Kipigo

Q:Mahakama zipi zenye mamlaka ya kusikiliza madai ya talaka

A:Mahakama zenye mamlaka kusikiliza mashauri ya ndoa ni

a)Mahakama ya Mwanzo
b)Mahakama ya Wilaya
c)Mahakama ya Hakimu Mkazi na
d)Mahakama Kuu

Mahakama hizi zote zina mamlaka sawa , yaani mtu anaweza kufungua shauri lake katika mojawapo ya mahakama hizo.

Q:Je ni Haki zipi za wanandoa zinazoambatana na amri ya talaka?

A:a)Mgawanyo wa mali za ndoa /familia
b) Matunzo ya mke
c)Hifadhi na matunzo ya watoto
d)Kizuizi cha kutobugudhiwa
e)Kuoja/Kuolewa tena
f) Fidia ya uzinzi
g)Gharama za kuendesha Shauri la Talaka

Q:Je ajira ni nini?

A:Kwa mujibu wa Sheria ya Ajira na Mahusiano kazini (taja kifungu ikiwezekana), ajira ni kitendo cha mtu kufanya kazi katika shirika, kampuni au kwa mtu binafsi kwa makubaliano ya kulipwa ujira maalum.

Q:Je Katiba ya nchi inalinda haki ya kuajiriwa?

A:Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya 1977 inalinda haki za kiuchumi. Haki za kiuchumi ni pamoja na haki ya kufanya kazi na usawa katika sehemu za kazi. Haki hii imeainishwa katika ibara ya 22 ya Katiba. Na Ibara ya 23 imetoa haki ya kupata ujira na malipo ya haki kulingana na kazi ambayo mtu ameifanya.

Q:Je sheria inazuia vipi ubaguzi katika kupata ajira?

A:Kifungu cha 7 cha Sheria ya Ajira na Mahusiano Kazini kinaharamisha ubaguzi wa aina yoyote kwenye masuala ya ajira na mahali pa kazi, ikiwemo ubaguzi wa moja kwa moja na ule usio wa moja kwa moja kwa mfano:

- a) Ubaguzi wa rangi
- b) Kabila
- c) Dini
- d) Kisiasa
- e) Jinsi
- f) Jinsia
- g) Ubaguzi kutokana na ujauzito
- h) Hali ya ulemavu

Q:Je, mwajiri anawajibika kuzuia ubaguzi mahali pa kazi?

A:Ndiyo. Kwa mujibu wa kifungu cha 7 cha Sheria ya Ajira na Mahusiano Kazini Mwajiri analazimika kusajili kwa Kamishna wa Kazi, mpango wa kuendeleza fursa sawa na kutokomeza ubaguzi katika sehemu ya kazi, Kamishna wa Kazi anaweza kumtaka mwajiri

- a) Kuunda mpango wa kuendeleza fursa sawa na kutokomeza ubaguzi katika sehemu ya kazi kama inavyoelekezwa katika kifungu kidogo cha (2); na
 - b) Kuusajili mpango huo kwa Kamishna
- Kutokuunda mpango huo na kuusajili ni kosa kisheria

Q:Je ni nini kitapaswa kufanyika iwapo mwajiriwa haelewi kilichoandikwa katika Mkataba wa Ajira?

A:Kifungu cha 15(3) kimeweka wazi kuwa kama mfanyakazi haelewi maelezo yaliyoandikwa, mwajiri atapaswa kuhakikisha kwamba maelezo yaliyomo katika mkataba yanafafanuliwa kwa mfanyakazi kwa kiwango ambacho kitamwezesha mfanyakazi kuelewa.

Q:Je mwajiri anaweza kubadili mkataba wa ajira bila kumhusisha mfanyakazi?

A:Kifungu cha 15(4) kinaelekeza bayana pale ambapo suala lililotajwa katika kifungu kidogo cha 15(1) litabadilika, mwajiri atatakiwa kwa kuwasiliana na mfanyakazi, kurekebisha maelezo yaliyoandikwa ili kuendana na mabadiliko na kumtaarifu mfanyakazi mabadiliko hayo kwa maandishi. REBUILD PLEASE

Q:Je ni kwa muda gani mwajiri anatakiwa kutunza mkataba wa ajira?

A:Kwa mujibu wa kifungu cha 15 (5) cha Sheria ya Ajira na Mahusiano Kazini mwajiri anapaswa kutunza Mkataba kwa muda wa angalau miaka mitano baada ya ajira kukoma

Q:Kuna aina ngapi za mikataba ya ajira?

A:Sheria ya Ajira na Mahusiano Kazini imeigawa mikataba ya ajira katika aina kuu tatu ambazo ni;

- a) Mkataba isiyokuwa na muda maalum
- b) Mkataba wa muda maalum
- c) Mkataba wa kazi maalum

Q:Je ni vigezo vipi huufanya mkataba kuwa halali?

A:Uhalali wa mkataba ni lazima ujengwe katika nguzo kuu tano ambazo ni:

- a) Makubaliano
- b) hiari ya kuingia mkataba
- c) malipo halali
- d) sifa/vigezo vya kuweza kuingia katika mkataba
- e) uhalali wa shughuli yenyewe itakayofanyika

Q:Nini maana ya mikataba isiyokuwa na muda maalum?

A:Mkataba usiokuwa na muda maalum ni mkataba ambao ukomo wa ajira haujatajwa waziwazi. Chini ya mkataba huu mfanyakazi anaweza kuendelea na kazi mpaka kufikia umri wa kustaafu endapo haitatokea sababu yoyote ya kusitisha ajira kabla ya umri huo wa kustaafu.

Q:Nini maana ya mkataba wa Muda Maalum?

A:Mkataba usiokuwa na muda maalum ni mkataba ambao ukomo wa ajira haujatajwa waziwazi. Chini ya mkataba huu mfanyakazi anaweza kuendelea na kazi mpaka kufikia umri wa kustaafu endapo haitatokea sababu yoyote ya kusitisha ajira kabla ya umri huo wa kustaafu.

Q:Nini maana ya mkataba wa Kazi Maalum?

A:Mkataba wa kazi maalum ni aina nyingine ya mkataba wa muda maalum ambao hutegemea kumalizika kwa kazi na malipo hufanyika kwa siku au baada ya kumalizika kwa kazi husika.

Q:Je ni upi muda stahili wa mwajiriwa kufanya kazi?

A:Sheria ya Ajira na Mahusiano Kazini imeweka kiwango cha juu cha kufanya kazi kama ifuatavyo;

- a) Siku 6 kwa wiki
- b) Saa 45 kwa wiki
- c) Saa 9 kwa siku

Q:Je mwajiriwa ana stahili aina ngapi za likizo?

A:Sheria ya Ajira na Mahusiano KAZINI2004, na sheria ya Taasisi za kazi 2004 zimetoa aina za likizo mbalimbali kama vile;

- a) Likizo ya mwaka
- b) Likizo ya ugonjwa
- c) Likizo ya uzazi
- d) Likizo ya ulezi

Q:Je likizo ya mwaka kwa mwajiriwa inapaswa kuwa ya siku ngapi?

A:Mwajiriwa anastahili kupata likizo ya siku 28 kwa mwaka. Likizo hii haiathiri mshahara wake. katika pindi hiki cha likizo, siku zote zitahesabiwa, zikiwemo zile za mapumziko ya mwisho wa wiki na sikukuu.

Q:Je mwajiriwa yupi ana stahili kupewa likizo ya mwaka?

A:Mfanyakazi anayestahili likizo ni yule ambaye tayari ameshafanya kazi kwa muda wa mwaka mmoja. Kwa mwajiriwa wa msimu (kipindi kifupi)ikiwa amefanya kazi kwa mwajiri huyo huyo kwa zaidi ya mara moja kwa mwaka na ikiwa vipindi hivyo alivyofanya kazi vinazidi miezi 6 na kundelea katika mwaka huo, basi anastahili likizo yenye malipo.

Q:Je Likizo ya ugonjwa inatolewa kwa muda gani?

A:Mwajiriwa anastahili likizo ya ugonjwa ya siku 126. Likizo hii imegawanyika katika mafungu mawili

-Siku 63 za kwanza za likizo ya ugonjwa, ambazo zitakuwa na malipo kamili ya mshahara.

-Siku 63 za pili za likizo ya ugonjwa, ambazo zitakuwa na malipo ya nusu mshahara.

Q:Je ni utaratibu gani unatumika katika kutoa malipo ya likizo ya ugonjwa?

A:Mfanyakazi atawasilisha cheti cha daktari kuthibitisha ugonjwa wake, na mwajiri hatapaswa kumlipa mwajiriwa likizo ya ugonjwa endapo mwajiriwa atashindwa kuwasilisha cheti cha daktari.

Q:Je likizo ya uzazi hutolewa kwa siku ngapi?

A:Mfanyakazi anastahili likizo ya uzazi kama ifuatavyo:-

- a) Siku 84 za likizo ya uzazi yenye malipo iwapo amejifungua mtoto mmoja.
- b) Siku 100 za likizo ya uzazi yenye malipo iwapo amejifungua watoto mapacha
- c) Siku 84 za ziada za likizo ya uzazi yenye malipo ndani ya mzunguko wa likizo yake, iwapo mtoto wake atafariki ndani ya mwaka mmoja wa kuzaliwa na mfanyakazi huyo atapata ujauzito na kujifungua kabla ya miezi 36 kupita

Q:Je, likizo ya uzazi huombwaje?

A:Kifungu cha 33(1) cha sheria ya Ajira na Mahusiano Kazini inamtaka mfanyakazi mwanamke atoe notisi kwa mwajiri kuhusiana na kusudio lake la kuchukua likizo ya uzazi angalau miezi mitatu kabla ya tarehe tarajiwa ya kujifungua, na notisi hiyo italazimika kuambatana na cheti cha kitabibu. Mfanyakazi anaweza kuanza likizo ya uzazi muda wowote kutoka wiki nne kabla ya tarehe tarajiwa ya kujifungua, au tarehe ya mapema kama tabibu atathibitisha kwamba ni muhimu kwa afya ya mfanyakazi au ya mtoto wake ambaye hajazaliwa

Q:Baada ya muda wa likizo kuisha, mama anapaswa kuendelea kunyonyesha. Je ni masaa mangapi katika siku moja ambayo mfanyakazi anaruhusiwa kuyatumia kwa kunyonyesha?

A:Mfanyakazi ana haki ya masaa hadi mawili kwa siku ya kumnyonyesha mtoto wakati wa saa za kazi. Mgawanyo wa masaa wawili utategemea na makubaliano kati ya mwajiri na mwajiriwa.

Q:Je mwajiriwa mwanaume anastahili likizo ya uzazi?

A:Ikiwa mfanyakazi ni mwanaume na mke wake amejifungua mtoto basi mfanyakazi huyo mwanaume anayo haki ya kupata likizo ya uzazi ya siku 3 . Likizo inapaswa ichukuliwe ndani ya siku 7 tangu mtoto kuzaliwa.

Q:Je ni muda gani mwajiriwa baada ya kujifungua anapaswa kurudi kazini?

A:Mfanyakazi aliyejifungua atapaswa kurudi kazini wiki zisizo pungua 6 tangu ajifungue, isipokuwa kama daktari anayetambulika ameelekeza vinginevyo.

Q:Je kuna aina nyingine ya likizo?

A:Ndiyo, mfanyakazi ana angalau siku 4 za likizo, isiyoathiri mshahara wake, kwa sababu zifuatazo:

-Ugonjwa au kifo cha mtoto wa mfanyakazi

-Kifo cha mke wa mfanyakazi, mzazi, bibi au babu, mjukuu au kitukuu

Q:Nini maana ya vyama vya wafanyakazi?

A:Ni taasisi zinazoanzishwa kisheria na wafanyakazi ili kuwaunganisha waweze kutetea haki zao na maslahi yao kazini kwa sauti moja. Inajumuisha pia kupigania mafao bora kulingana na uzalishaji wao kazini. Maslahi ya wafanyakazi yanajumisha pia mazingira bora na yenye staha ya kufanyia kazi.

Q:Je, mfanyakazi ana haki ya kisheria ya kujiunga na vyama vya wafanyakazi? Au anaweza kufanya hivyo kwa hisani tu ya mwajiri?

A:Sheria ya Ajira na Mahusiano Kazini, na Sheria ya Taasisi ya za kazi zinatoa haki kwa wafanyakazi wote kuanzisha na kujiunga na vyama vya wafanyakazi na kwa waajiri kuunda vyama vya waajiri. Kwa hiyo, haki ya kujiunga na chama cha wafanyakazi au chama cha waajiri inalindwa kwa mujibu wa sheria

Q:Majukumu ya vyama vya wafanyakazi ni yapi?

A:a)Kutetea haki na maslahi ya wafanyakazi wote bila kuwabagua kwa misingi ya kijinsia, rangi, imani, itikadi na hadhi

- b) Kutetea upatikanaji wa hali bora za kazi
- c) Kushughulikia utatuji wa migogoro ya kikazi.
- d) Kuwakilisha wanachama katika ngazi zote za kitaifa na za kimataifa
- e) Kuelimisha wafanyakazi kuhusu haki zao.

Q:Je kuna faida za kujiunga na vyama vya wafanyakazi?

A:Ndiyo. Ni nyingi. Miongoni mwa hizo ni:

- a) Kupata uwakilishi pindi unapotokea mgogoro wa kimaslahi kazini baina ya mwajiri na mfanyakazi.
- b) Kutetea haki za wafanyakazi zisipindishwe na mwajiri , kwa mfano; haki ya likizo, mafao bora, nk
- c) Kwa niaba ya wafanyakazi, kuhamasisha waajiri kuweka mazingira bora, salama na yenye staha kazini.
- d) Kuwaelimisha wanachama wao juu ya haki zao za kazi, na namna bora ya kuzidai haki hizo.

Q:Je, Tanzania kuna vyama gani vya wafanyakazi?

A:a) TUCTA: Shirikisho huru la vyama vya wafanyakazi-huu ni munganiko wa vyama vyote

- b) RAAWU: chama cha watafiti na waalamu wafanyakazi mbalimbali?.
- c) CWT: Chama cha Walimu Tanzania
- d) CHODAWU: Chama cha wafanyakazi wa mahotelini, mshambani na majumbani (please cross-check)
- e) TUICO: Chama cha wafanyakazi wa viwandani na taasisi za fedha
- f) JT: Chama cha waandishi wa Habari
- g) TAMICO: Chama Cha wafanyakazi wa Migodi na Ujenzi (please cross-check)
- h) TALGWU: Chama Cha wafanyakazi wa Serikali za mitaa
- i) TUGHE: Chama cha wafanyakazi wa serikali kuu na Afya (kindly cross-check)

Q:Nini maana ya kuachishwa kazi isivyo halali?

A:Kuachishwa kazi isivyo halali ni pale ambapo mwajiri atashindwa kuthibitisha uhalali wa kumuachisha kazi mfanyakazi, au kutokuwa na sababu za msingi zinazoendana na matendo, utendaji na/au uwezo wa mfanyakazi, na hujumuisha pia kushindwa kuthibitisha kuwa kuachishwa kazi kwa mfanyakazi kulikuwa sahihi kwa mujibu wa sheria na taratibu zilizowekwa.

Q:Je, jukumu la kuthibitisha kwamba kuachishwa kazi kwa mfanyakazi kulikuwa halali ni la nani?

A:Pale ambapo mahakama inahitaji kujiridhisha ili kulitolea maamuzi shauri lililoko mbele yake, ni jukumu la Mwajiri kuthibitisha kwamba sababu za kumwachisha kazi mwajiriwa/mfanyakazi, na utaratibu uliofuatwa ni sahihi na haki

Q:Je ni sababu zipi haziwezi kutumika kumwachisha mfanyakazi kazi?

A:Mfanyakazi hawezi kuachishwa kazi kwa sababu zifuatazo;

- a) kufukuzwa kazi kwa sababu zinazohusiana na ujauzito,kufanya hivyo ni kujunja sheria
- b) kuachishwa kazi kwa sababu zinazohusiana na ulemavu
- c) kuachishwa kazi kwa sababu zinazohusiana na ubaguzi mfano kwa sababu ya jinsia yake,dini yake, itikadi yake kisiasa,kabila lake.
- d) ikiwa mfanyakazi atafichua taarifa ambazo mfanyakazi ana haki au anatakiwa kufichua kwa mtu mwingine kwa mujibu wa sheria.
- e) Kama mfanyakazi amejiunga au slijiunga kwenye chama chochote cha wafanyakazi

Q:Wakati mwingine makampuni ya kibishara hufilisika na kufungwa. Ikitokea hivyo, ni upi utaratibu wa kuachisha wafanyakazi?

A:Iwapo utatokea usitishaji wowote wa ajira ya wafanyakazi kwa sababu zaza kiuendeshaaji, mwajiri atatakiwa kufuta utaratibu ufuatao;

- a) Kutoa notisi ya kusudio la kupunguza wafanyakazi mapema iwezekanayo
- b) Kutoa taarifa zote muhimu zinazohusiana na upunguzaji wa wafanyakazi

uliokusudiwa kwa ajili ya mashauriano mazuri.

c) Kushauriana na chama cha wafanyakazi kabla ya kupunguza wafanyakazi

Q:Je, notisi ya kuachishwa kazi inapaswa kutolewa wakati gani kwa mfanyakazi?

A:Kama mkataba wa ajira unaweza kusitishwa kwa notisi, muda wa notisi hautakuwa pungufu ya;

- a) Siku 7, kama notisi inatolewa katika mwezi wa kwanza wa ajira
- b) Siku 4 kama mfanyakazi amejiriwa kwa msingi wa kulipwa kwa siku au wiki.
- c) Siku 28 kama mfanyakazi amejiriwa kwa msingi wa kulipwa kwa mwezi.

Q:Je notisi ya kusitisha ajira inatakiwa iweje?

A:Notisi ya kusitisha ajira itakuwa kwenye maandishi, ikieleza sababu ya kusitisha na tarehe ambayo notisi inatolewa.

Q:Je, upo wakati ambao haufai notisi ya kusitisha ajira kutolewa?

A:Ndiyo. Notisi ya kusitisha ajira haitakiwi kutolewa Wakati wa kipindi cha likizo yoyote ya kazi kwa mujibu wa sheria (mfano likizo ya mwaka, likizo ya uzazi, kufiwa, nk)

Q:Je, baada ya kuachishwa kazi, mfanyakazi ana stahiki zipi?

A:Baada ya kusitisha ajira, mwajiri anapaswa kumlipa mfanyakazi malipo yafuatayo;

- a) Malipo kwa kazi yote aliyoifanya kabla ya kuachishwa kazi, na ambayo haijalipiwa.
- b) Likizo yoyote ambayo ni stahili ya mwajiriwa, ambayo haijachukuliwa.
- c) Mshahara wa mwezi mmoja badala ya notisi, kama mwajiri attamua kusitisha mkataba mara moja.
- d) Nauli ya mfanyakazi, wategemezi na mizigo yake kwenda mahali ambako alikuwa anaishi kabla ya kuajiriwa kwa mujibu wa kumbukumbu alizoandikisha wakati wa kuajiriwa
- e) Malipo mengine stahiki kwa mujibu wa sheria, kama vile malipo ya hifadhi ya jamii, kiinua mgongo, nk kulingana na makubaliano ya mkataba.

Q:Je mwajiriwa ana haki zipi baada ya mkataba kuisha ama kukatishwa?

A:Hizi ni stahiki azipatazo mwajiriwa kutokana na mkataba wake wa ajira kukatishwa na mwajiri. Stahiki hizi hulipwa na mwajiri. kipengele cha 44 cha Sheria ya Kazi na Mahusiano Kazini Namba 6 ya mwaka 2004 inampa mwajiriwa haki ya kulipwa stahiki mbalimbali pindi mkataba wake wa kazi unapokatishwa.

Q:Je ni lazima kwa mwajiri kutoa hati ya kazi (Certificate of Service)?

A:Hii ni hati anayopatiwa mwajiriwa anayeacha/anayeachishwa kazi kutambua mchango wa nguvukazi yake katika huduma/kazi ambayo amekuwa akiifanya katika muda wote wa ajira yake katika kampuni/taasisi husika. Hati ya kazi haitakiwi kueleza sababu za kuacha/kuachishwa kazi

Q:Je ni vigezo vipi utumika katika kutoa stahiki baada ya kuachishwa kazi?

A:Baadhi ya stahiki hizi zinatolewa kulingana na vigezo mbalimbali kama:

- a) Sababu ya kukatishwa mkataba
- b) Aina ya mkataba wa ajira
- c) Muda ambao mwajiriwa amehudumu katika ajira

Q:Je ni ipi tafsiri ya kiinua mgongo

A:kifungu cha 42 Sheria ya Kazi na Mahusiano ya Kazi Namba 6 ya mwaka 2004, kinaeleza kama ifuatavyo;

- a) Kama mkataba wa ajira umekatishwa na mwajiri kutokana na makosa ya utovu wa nidhamu ama ukiukwaji wa miiko ya kazi, basi mwajiri halazimiki kulipa kiinua mgongo.
- b) Kama mkataba wa ajira umekatishwa kutokana na mahitaji mapya ya uendeshaji wa ofisi/kazi ama kutokana na uanzishwaji wa teknolojia mpya inayohitaji watu

wenye utaalamu zaidi, na mwajiri ametoa ajira mbadala kwa watakapoathirika na mabadiliko hayo, lakini wafanyakazi wakaikataa hiyo ajira mbadala basi mwajiri anaweza kukataa kulipa kiinua mgongo.

c) Ni lazima mwajiri awe amehudumia katika ajira hiyo kwa muda usiopungua miezi 12 mfululizo ndipo atakidhi kigezo cha kupata kiinua mgongo. Aidha, lazima ukatishwaji huo wa mkataba uwe umesababishwa na mwajiri

Q:Je ni mahakama zipi zenye kusikiliza migogoro ya kazi?

A:Kwa mujibu wa sheria ya Taasisi za Kikazi, utatuzi wa migogoro ya ajira inashughulikiwa na vyombo vifuatavyo:-

- a) Tume ya Upatanishi na usuluhishi
- b) Mahakama kuu ya Tanzania (kitengo cha kazi)
- c) Mahakama ya Rufani.

Q:Je ni upi utaratibu wa kuwasilisha lalamiko katika tume ya Upatanishi?

A:a) Mlalamikaji ajaze fomu maalum na nakala ya fomu hiyo atapewa mwajiri ambaye mlalamikaji anamlalamikia ili malalamikiwa au walalamikiwa wajibu madai dhidi yao.

b) Tume itawaita wahusika wote.

Q:Je ndani ya muda gani mwajiriwa anapaswa kuwasilisha lalamiko lake?

A:a) Muda wa kuwasilisha lalamiko lake tangu kuachishwa kazi utokee ni ndani ya siku 30.

b) Migogoro mingine yoyote ya kikazi haina budi kuwasilishwa ndani ya siku 90 tangu ilipotokea.

Q:Je kuna sheria ya mtoto ya Tanzania?

A:Tanzania inayo sheria ya mtoto iliyotungwa na Bunge na kutiwa saini na raisi wa Jamuhuri wa Muungano wa Tanzania mwaka 2009, sheria hiyo inatambuliwa kama Sheria ya Mtoto namba 21 ya mwaka 2009.

Q:Je Tanzania imesaini mkataba wa kimataifa wa haki za watoto?

A:

Q:Je mtoto ni nani?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 4 (1) ya Sheria ya Mtoto Mtoto ni mtu yeyote aliye chini ya miaka kumi na nane (18).

Q:Je mtoto ana haki ya kupewa jina?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 6 (1) ya Sheria Mtoto, Mtoto anayo haki ya kupewa jina.

Q:Je mtoto ana haki ya kupata uraia?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 6 (1) ya Sheria Mtoto, Mtoto anayo haki ya kupata uraia.

Q:Je mtoto ana haki ya kuchagua uraia?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 13 cha sheria ya uraia, mtoto hana haki ya kuchagua uraia.

Q:Je mtoto ana haki ya kukana uraia?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 13 cha sheria ya uraia, mtoto hana haki ya kukana uraia.

Q:Je mtoto ana haki ya kufahamu wazazi wake?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 6 (1) ya Sheria Mtoto, Mtoto anayo haki ya kufahamu wazazi wake.

Q:Je mtoto ana haki ya kufahamu ndugu zake?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 6 (1) ya Sheria ya Mtoto, Mtoto anayo haki

kufahamu ndugu zake.

Q:Je mtoto ana haki ya kulelewa na wazazi wake?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 7 (1) na 7 (2) ya Sheria ya Mtoto, Mtoto anayo haki ya kulelewa na wazazi wake.

Q:Je wazazi/ walezi wana wajibu gani kwa mtoto?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 8 (1) ya sheria ya mtoto, wazazi/ walezi wanawajibu ufuatao kwa mtoto wa kumhakikishia haki zifuataza,
chakula
malazi
mavazi
Huduma ya afya
Elimu
Uhuru
Kucheza na kupumzika

Q:Je mtoto ana haki ya kutoa mawazo?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 11 ya Sheria ya Mtoto, Mtoto anayo haki ya kutoa maoni yake, kusikilizwa na kushiriki katika utoaji maoni.

Q:Je mtoto ana haki ya elimu?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 8 (1) na 8 (2) ya Sheria ya Mtoto, Mtoto anayo haki ya kupata elimu.

Q:Je mtoto ana haki ya huduma ya afya?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 8 (1) (d) cha sheria ya mtoto, mtoto anayo haki ya kupata haki ya huduma ya afya.

Q:Je mtoto ana haki ya kufanya kazi?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 77 (1) cha sheria ya mtoto, mtoto anayo haki ya kufanya kazi nyepesi.

Q:Je mtoto anayo haki ya kufanya aina gani ya kazi akiwa na umri gani?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 77(2) cha sheria ya mtoto, mtoto mwenye umri wa miaka kumi na nne (14) ndiye mwenye haki ya kufanya kazi nyepesi.

Q:Je mtoto anapaswa kushitakiwa katika mahakama ipi?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 97 (1) cha sheria ya mtoto, mtoto anaweza shitakiwa katika mahakama maalumu ya watoto.

Q:Je mtoto anaweza kutumikia kifungo cha gerezani?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 119 (1) cha sheria ya mtoto, mtoto hawezi tumikia kifungo cha gerezani.

Q:Je mtoto anaweza kuhukumiwa kunyongwa?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 26(2) cha sheria ya makosa ya jinai, mtoto hawezi kuhukumiwa kunyongwa.

Q:Je mtoto ana haki gani awapo kizuizini?

A:Kwa mujibu wa sheria ya mtoto, mtoto ana haki ya kuwasiliana na wazazi wake, ndugu au mwanasheria wake.

Q:Je mtoto ana haki ya dhamana?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 101 cha sheria ya mtoto, mtoto ana haki ya dhamana.

Q:Je ni sifa zipi za mtoto anaye hitaji uangalizi maalumu?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 16 cha sheria ya mtoto, mtoto anahitaji uangalizi maalumu endapo akiwa na sifa zifuatazo,

-Mtoto yatima

-Mtoto aliye na wazazi au walezi wasiotoa malezi bora

-Mtoto aliye chini ya malezi ya wazazi au walezi ambao ni walevi au kwa sababu

za kiuhalifu hawafai kuishi na mtoto huyo.

-Mtoto ambaye anatendewa ukatili na wazazi au walezi wake

-Mtoto ambaye anahusishwa na ukahaba au kuishi na walezi au wazazi wanaotuhumiwa kufanya ukahaba.

Q:Je ni chombo kipi chenye mamlaka ya kutoa amri ya mtoto kuwekwa kwenye uangalizi maalumu?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 18 cha sheria ya Mtoto, Mahakama yoyote yaweza kutoa amri ya mtoto kuwekwa katika uangalizi maalumu.

Q:Je nani mwenye uwezo wa kupeleka ombi la mtoto kuwa katika uangalizi maalumu?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 18 cha sheria ya mtoto, afisa ustawi wa jamii ndiye mwenye mamlaka ya kupeleka maombi mahakamani ya mtoto kuwa katika uangalizi maalumu.

Q:Je amri ya uangalizi maalumu inadumu kwa kipindi gani?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 47 cha sheria ya mtoto, amri ya uangalizi maalumu wa mtoto unaweza koma endapo

-Mtoto akitimiza umri wa miaka kumi na nane

-Mtoto akifariki kabla ya kutimiza umri wa miaka 18

-Mtoto akiajiriwa.

Q:Je ni mtu gani anaweza kuomba mahakama kutoa amri ya mtoto kulelewa na mtu Fulani?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 34(1) cha sheria ya Mtoto, wafuatao wanaweza kuleta ombi la mahakamani la mtoto kulelewa na mtu fulani

-Mtoto

-Mzazi wa mtoto

-Mlezi wa mtoto

-Afisa ustawi wa jamii

Q:Je wazazi wanao wajibu wa kutoa matunzo kwa mtoto?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 41 cha sheria ya Mtoto, wazazi wanao wajibu wa kuchangia katika matunzo ya mtoto.

Q:Je mtu anayesadikika kuwa baba wa mtoto ana wajibu wa kutoa matunzo kwa mtoto anayetarajiwa kuzaliwa?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba

Q:Je mtoto anaweza kuweka kizuizini/rumande ya polisi pamoja na watu wazima?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 102 cha sheria ya mtoto, mtoto hapaswi kuwekwa rumande pamoja na watu wazima isipokuwa kama ni ndugu yake.

Q:Je mtoto ana haki gani endapo wazazi wakitengana?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 26(1) cha sheria ya Mtoto, mtoto anazo hazi zifuatazo endapo wazazi wake wakitengana

-Kuendelea kupatiwa elimu bora kama aliyokuwa akipatiwa na wazazi wake kabla ya kutengana.

-Kuishi na moja ya wazazi wake kadri ya mahakama itakavyoona inafaa.

-Kuwa huru kutembelea na kuishi na mzazi wake yeyote ilisipokuwa kama kufanya hivyo kutathiri masomo yake.

Q:Je mtoto anaweza kuasiliwa?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 54 cha sheria ya mtoto, mtoto anaweza kuasiliwa.

Q:Je maombi ya kuasili yanapaswa kufanyika katika mahakama gani?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 54 cha sheria ya mtoto, maombi ya kuasili yanapaswa kufanywa katika mahakama kuu au mahakama ya hakimku mkazi kwa kuzingatia aina ya mleta maombi.

Q:Je mtu anaweza kuleta maombi ya kuasili mtoto ambaye ni ndugu yake?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 55(2) cha sheria ya mtoto, mtu anaweza kuasili mtoto ambaye ni ndugu yake.

Q:Je kuasili kunapaswa kuzingatia maslahi ya mtoto?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 61(1) (a) cha sheria ya mtoto, kuasili mtoto kunapaswa kuzingatia maslahi ya mtoto.

Q:Je mtu asiye raia wa Tanzania anauwezo wa kuasili mtoto?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 74(1) cha sheria ya mtoto, mtu asiye raia anaweza kuasili mtoto.

Q:Je mtoto aliyeasiliwa ana haki ya kurithi mali za wazazi wake waliomuasili?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 65(1) cha sheria ya mtoto, mtoto aliyeasiliwa ana haki ya kurithi mali za wazazi wake waliomuasili.

Q:Je kuasili mtoto kunahitaji idhini ya wazazi wa mtoto?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 57(1) cha sheria ya mtoto, kuasili mtoto kunahitaji idhini ya wazazi au mzazi wa mtoto.

Q:Je mtoto analiyeasiliwa anaweza kupelekwa nje ya nchi na mtu aliyemwasili?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 73(1) cha sheria ya mtoto, mtoto aliyeasiliwa anaweza kupelekwa nje ya nchi kwa idhini maalumu.

Q:Je amri ya mahakama ya kuruhusu mtoto kuasiliwa inapaswa kusajiliwa?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 70 (1) cha sheria ya mtoto, amri ya Mahakama ya kuruhusu mtoto kuasiliwa inapaswa kusajiliwa

Q:Je mtu yeyote anaweza toa taarifa ya uvunjifu wa haki ya mtoto?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 95 (1) cha sheria ya mtoto, mtu yeyote aliye na taarifa ya uvunjifu wa haki ya mtoto anapaswa kutoa taarifa ya uvunjifu huo kwa serikali ya mtaa.

Q:Je kuna sheria ya watu wenye ulemavu ya Tanzania?

A:Tanzania inayo sheria ya watu wenye ulemavu, sheria namba 9 ya mwaka 2010.

Q:Je mlemavu ana haki ya kuishi?

A:Kwa mujibu wa ibara ya 14 ya katika ya Jamuhuri ya Muungano wa Tanzania, Mlemavu anayo haki ya kuishi kama ilivyo kwa watu wengine.

Q:Je mlemavu ana haki ya huduma ya elimu?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 27 cha sheria ya watu wenye ulemavu, mlemavu anayo haki ya huduma ya elimu.

Q:Je mlemavu ana haki ya kupata huduma ya afya?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 26(1) cha sheria ya watu wenye ulemavu, mlemavu anayo haki ya huduma ya afya.

Q:Je mlemavu ana haki ya kuchagua au kuchaguliwa kuwa kiongozi?

A:Kwa mujibu wa ibara ya 5 ya katiba ya jamuhuri ya muungano wa Tanzania, mlemavu anayo haki ya kuchagua au kuchaguliwa kuwa kiongozi.

Pia kwa mujibu wa kifungu namba 51 (2) cha sheria ya watu wenye ulemavu , mlemavu anayo haki ya kuchagua na kuchaguliwa kuwa kiongozi.

Q:Je mlemavu ana haki ya ndoa?

A:Kwa mujibu wa sheria ya ndoa ya Tanzania, mlemavu kama walivyo watu wengine anayo haki ya ndoa.

Q:Je mlemavu ana haki ya faragha?

A:Kwa mujibu wa ibara ya 16 (1) ya katiba ya jamhuri ya muungano wa Tanzania, mlemavu kama walivyo watu wengine anayo haki ya faragha

Q:Je walemavu wana haki ya miundombinu wezeshi ya barabara?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 48 (1) cha sheria ya watu wenye ulemavu, mlemavu anayo haki ya miundombinu wezeshi ya barabara.

Q:Je majengo yanayotoa huduma kwa umma yanapaswa kuwa wezeshe kwa walemavu?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 35 cha sheria ya watu wenye ulemavu, mlemavu anayo haki ya miundombinu wezeshi.

Q:Je mlemavu ana haki ya ajira

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 31 cha sheria ya watu wenye ulemavu, mlemavu anayo haki ya ajira.

Q:Je mlemavu anahaki ya kutoa maoni?

A:Kwa mujibu wa ibara ya 18 (a) ya katiba ya jamhuri ya muungano wa Tanzania, mlemavu kama walivyo watu wengine anayo haki ya kutoa maoni.

Q:Je jamii inawajibu wa kuwalinda watu mwenye ulemavu?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 54 cha sheria ya watu wenye ulemavu, jamii inao wajibu wa kuwalinda watu wenye ulemavu.

Q:Je mlemavu ana haki ya kupata miundombinu wezeshi ya kupata habari?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 38 cha sheria ya watu wenye ulemavu, mlemavu anayo haki ya miundombinu wezeshi ya kupata habari.

Q:Je malalamiko dhidi ya uvunjaji wa haki za walemavu yanapaswa kutolewa wapi?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 47 ya sheria ya mlemavu, mtu yeyote mwenye taarifa ya uvunjifu wa haki za mlemavu anaweza kutoa taarifa kwa afisa ustawi au kamati maalumu zilizoanzisha na sheria ya watu wenye ulemavu.

Q:Je mlemavu ana haki gani awapo eneo la kazi?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 34 (1) cha sheria ya watu wenye ulemavu, mlemavu anayo haki ya mazingira wezeshi ili kumudu kufanya kazi awapo eneo la kazi.

Q:Je waajiri wanao wajibu wa kuajiri watu wenye ulemavu?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 31 (1) cha sheria ya watu wenye ulemavu, waajiri wanao wajibu wa kuajiri watu wenye ulemavu.

Q:Je waajiri wanapaswa kutokuonesha ubaguzi kwa watu wenye ulemavu?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 33 (1) cha sheria ya watu wenye ulemavu waajiri wanao wajibu wa kutobagua watu wenye ulemavu katika maeneo yafuatayo

-Matangazo ya kazi

-Sifa za kuajiri

-Katika viwango vya mishahara

-Katika mafao ya kazi

-Katika utoaji wa vifaa vya kazi

Q:Je mlemavu anayo haki ya miundo mbinu wezeshe katika maeneo ya utalii?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 39 cha sheria ya watu wenye ulemavu, mlemavu anayo haki ya miundombinu wezeshi katika maeneo ya utalii.

Q:Je mlemavu anayo haki ya kushiriki katika siasa?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 51 (1) cha sheria ya watu wenye ulemavu, mlemavu anayo haki ya kushiriki katika siasa.

Q:Je ni kosa kisheria kumficha mtu mwenye mlemavu na kumzuia kupata haki ya elimu?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 62 (c) cha sheria ya watu wenye ulemavu, ni kosa kumficha mtu mwenye ili asipate haki ya elimu.

Q:Je ni kosa kumzuia mtu mwenye mlemavu kuingia katika maeneo ya utalii wa asili?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 62 (e) cha sheria ya watu wenye ulemavu, ni kosa kumzuia mtu mwenye mlemavu kuingia katika maeneo ya utalii wa asili.

Q:Je ni kosa kubagua mtu mwenye ulemavu ?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 62 (b) cha sheria ya watu wenye ulemavu, ni kosa kubagua mtu mwenye ulemavu.

Q:Je sheria ya watu wenye ulemavu inatoa adhabu gani kwa mtu atakaye vunja matakwa ya sheria ya watu wenye ulemavu.

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 62 (I) (i) na (ii) cha sheria ya watu wenye ulemavu, adhabu zitolewazo kwa mtu/taasisi itakayo vunja matakwa ya sheria ya watu wenye ulemavu ni kama ifuatavyo,

-Kwa taasisi ni faini isiyopungua milioni mbili na isiyozidi milioni ishirini

-Kwa mtu binafsi faini isiyopungua laki tano na isiyozidi milioni saba au kifungo cha mwaka mmoja au vyote kwa pamoja.

Q:Je watoa huduma za simu kwa umma wanawajibu wa kuzingatia watu wenye ulemavu wa kusikia?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 56 cha sheria ya watu wenye ulemavu, watoa huduma za simu kwa umma wanao wajibu wa kuzingatia watu wenye ulemavu wa kusikia kwa kuwawekea vifaa maalumu vya kuwasiliana.

Q:Je mlemavu ana haki ya kushiriki katika michezo?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 52 cha sheria ya watu wenye ulemavu, mlemavu anayo haki ya kushiriki katika michezo.

Q:Je kuna sheria ya wanawake ya Tanzania?

A:Tanzania haina sheria moja inayozungumzia haki na wajibu kwa wanawake.

Q:Je sheria inaruhusu ndoa kwa wanawake wa umri gani?

A:Kwa mujibu kifungu namba 13 cha sheria ya ndoa, mwanamke mwenye umri wa miaka kumi na tatu kwa idhini ya wazazi wake au mahakama anaweza kufunga ndoa.

Q:Je kuna sera ya wanawake nchini Tanzania?

A:Tanzania inayo sera ya Taifa ya Maendeleo ya Wanawake na jinsia ya mwaka 2000.

Q:Je sera ya Taifa ya Maendeleo ya Wanawake na jinsia ina malengo gani?

A:-Sera ya Taifa ya Maendeleo ya Wanawake na jinsia ina malengo yafuatayo,

-Kuweka mazingira muafaka yatakayowezesha wanawake na wanaume kutekeleza majukumu yao katika jamii kwa kuzingatia mahitaji yao kijinsia.

-Kusawazisha mapungufu yanayojitokeza katika ushirikishwaji wa wanawake katika shughuli za maendeleo.

Q:Je Tanzania imesaini mikataba ya kimataifa inayolinda haki za wanawake?

A:-Tanzania imesaini mikataba ya kimataifa inayolinda haki za wanawake kama,

-Mkataba wa kimataifa wa kuondoa aina zote za ubaguzi dhidi ya wanawake wa mwaka 1979

-Mkataba nyongeza wa Haki za Wanawake Barani Afrika wa mwaka 2003

Q:Je sheria ya ndoa ya mwaka 1971 inalinda haki za wanawake?

A:Sheria ya ndoa ya Tanzania ya mwaka 1971 inatoa haki kwa wanawake walio katika ndoa kama haki ya taraka n.k

Q:Je sheria ya kazi na mahusiano kazini ya mwaka 2004 inalinda haki za wanawake?

A:Sheria ya kazi na mahusiano kazini ya Tanzania inatoa fursa kwa wanawake kuwa na fursa ya kufanya kazi na kulipwa ujira onaostahili. Mfano, sheria hiyo inatoa haki ya wanawake kufaidi mafao ya uzazi.

Q:Je sheria ya ardhi ya mwaka 1999 inalinda haki za wanawake?

A:Sheria ya Ardhi ya Tanzania inatoa haki sawa kwa wanawake katika kupata, kumiliki, kutumia, kuuza na kugawa ardhi.

Q:Je mabaraza ya ardhi yanazingatia ushiriki wa wanawake?

A:Mabaraza ya ardhi kama yalivyoanzishwa kwa mujibu wa sheria ya Ardhi yanatoa fursa sawa na hivyo kuruhusu ushiriki wa wanawake katika utatuzi wa migogoro ya ardhi.

Q:Je sheria ya Adhabu ya makosa ya jinai inalinda haki za wanawake?

A:Sheria ya Adhabu ya makosa ya jinai namba 16 inalinda haki za wanawake kwa kuweka adhabu kali kwa makosa ya kujamiana kama ukeketaji, ubakaji na udhalilishaji wa wanawake na watoto wa kike.

Q:Je sheria ya elimu inalinda haki za watoto wa kike?

A:Sheria ya elimu inatoa fursa kwa watoto wa kike kupatiwa elimu kama ilivyo kwa watoto wa kiume.

Q:Je sheria za mirathi zinatoa haki kwa wanawake.

A:Sheria za mirathi nchini Tanzania, zinatoa fursa kwa wanawake kupata mirathi sawa na jinsia ya kiume.

Q:Je wanawake wanayo haki ya kupiga kura?

A:Kwa mujibu wa ibara ya 5 ya katiba ya jamhuri ya muungano wa Tanzania, wanawake wanayo haki ya kupiga kura.

Q:Je wanawake wanayo haki ya kumiliki mali?

A:Kwa mujibu wa ibara ya 24 ya katiba ya Jamuhuri ya Muungano wa Tanzania, wanawake wanayo haki ya kumiliki mali kama ilivyo kwa watu wengine.

-Pia kifungu namba 56 cha sheria ya ndoa inatoa haki ya mwanamke kumiliki mali.

Q:Je wanawake wanayo haki ya kutoa maoni?

A:Kwa mujibu wa ibara ya 18 (a) ya katiba ya jamhuri ya muungano wa Tanzania, wanawake kama walivyo watu wengine wanayo haki ya kutoa maoni.

Q:Je wanawake wanayo haki ya kushiriki katika siasa?

A:Kwa mujibu wa ibara ya 5 na ibara ya 20 ya Katiba Ya Jamuhuri ya Muungano wa Tanzania, wanawake wanayo haki ya kushiriki katika siasa kama ilivyo kwa watu wengine.

Q:Je sheria inasemaje kuhusu ukatili dhidi ya wanawake?

A:Kwa mujibu wa ibara ya 16 ya katiba ya muungano wa Tanzania, ukatili dhidi ya wanawake hauruhusiwi.

Pia, mikataba ya kimataifa ambayo Tanzania imekwisha isaini, inazuia ukatili dhidi ya wanawake.

Q:Je wanamke aliyefanyiwa ukatili anapaswa kutoa taarifa wapi?

A:Mwanamke aliyefanyiwa ukatili anapaswa kutoa taarifa kwenye ofisi ya ustawi wa jamii au kituo cha polisi kilicho jirani naye.

Q:Je wanawake wanayo haki ya ajira?

A:Kwa mujibu wa ibara ya 22(1) ya katiba ya Jamuhuri ya Muungano wa Tanzania, wanawake wanayo haki ya ajira kama walivyo watu wengine.

Q:Je wanawake wanayo haki ya huduma ya elimu

A:Kwa mujibu wa ibara ya 11(1) ya katiba ya Jamuhuri ya Muungano wa Tanzania, wanawake wanayo haki ya elimu kama walivyo watu wengine.

Q:Je wanawake wanayo haki ya afya?

A:Kwa mujibu wa ibara ya 14 ya katiba ya Jamuhuri ya Muungano wa Tanzania, wanawake wanayo haki ya afya kama walivyo watu wengine.

Q:Je wanawake wanayo haki ya kupata ujira kwa kazi wanazofanya?

A:Kwa mujibu wa ibara ya 23 ya katiba ya Jamuhuri ya Muungano wa Tanzania, wanawake wanayo haki ya kupata ujira kama walivyo watu wengine.

Q:Je wanawake wanao usawa mbele ya sheria?

A:Kwa mujibu wa ibara ya 13 ya katiba ya Jamuhuri ya Muungano wa Tanzania, wanawake wanao usawa mbele ya sheria kama walivyo watu wengine.

Q:Je wanawake wanayo haki ya kuomba na kutoa taraka?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 99 cha sheria ya ndoa, wanawake wanayo haki ya kuomba na kutoa taraka kwa mwenzi wake.

Q:Je wanawake wanayo haki ya mgawanyo wa mali pale nahakama inapotoa taraka?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 114 cha sheria ya ndoa, wanawake wanayo haki ya mgawanyo wa mali pale mahakama inapotoa taraka.

Q:Je wanawake wanayo haki ya kuendelea kutunzwa na wenzi wao kipindi wanapokuwa kwenye ndoa au wanapotengana?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 115 cha sheria ya ndoa, wanawake wanayo haki ya kuendelea kupokea matunzo kutokwa kwa wenzi wao kwa kipindi wawapo kwenye ndoa au wanapotengana.

Q:Je mahakama itazingatia vigezo gani katika kutoa amri ya matunzo ya mwanamke?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba cha sheria ya ndoa, mahakama itazingatia vigezo vifuatavyo katika kutoa amri ya matunzo kwa mwanamke,

-Mila na desturi za jamii husika

-Kiwango cha majukumu amabayo mahakama imeweka kwa kila upande

Q:Je Mahakama inaweza kuboresha au kubadilisha matakwa yaliyo katika amri ya matunzo?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 121 na 122 cha sheria ya ndoa, mahakama inao uwezo wa kubadilisha au kuboresha masharti ya amri ya matunzo kwa muda wowote kadri itavyo ionekana inafaa.

Q:Je mwanamke anaweza kushinikizwa kuishi na mume wake?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 140 cha sheria ya ndoa, mwanamke hawezi kushinikizwa kuishi na mume wake.

Q:Je nini maana ya ndoa?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 9 (1) cha sheria ya ndoa, ndoa ni muunganiko baina ya jinsia mbili tofauti (mwanaume na mwanamke) ambao wamekusudia kuishi pamoja katika kipindi chote cha maisha yao.

Q:Je mwanamke aliye kwenye ndoa anayo haki ya kuingia katika mkataba?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 56 cha sheria ya ndoa, mwanamke aliye kwenye ndoa anayo haki ya kuingia katika mkataba.

Q:Je mwanamke anaweza kufungua shauri la madai ya fidia dhidi ya mwanamke aliyeshikwa ugoni na mume wake?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 72 cha sheria ya ndoa, mwanamke anayo haki ya kufungua shauri la madai dhidi ya mwanamke aliyeshikwa ugoni na mume wake.

Q:Je wanawake wanayo haki ya kwenda mahali popote watakapo pasi kuvunja sheria za nchi?

A:Kwa mujibu wa ibara ya 17 ya katiba ya Jamuhuri ya Muungano wa Tanzania, wanawake wanayo haki ya kwenda mahali popote watakapo pasi kuvunja sheria za nchi kama walivyo watu wengine.

Q:Je mjane ana haki gani kisheria?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 68 cha sheria ya ndoa, mjane anazo haki zifuatazo, -Kuishi mahali popote apendapo

-Kutokuolewa tena au kuolewa na mwanaume yoyote ampendaye bila kuathiri matakwa ya sheria ya ndoa.

Q:Je mwanamke anayo haki ya kuingia makubaliana ya kutengana na mume wake?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 67 cha sheria ya ndoa, mwanamke anayo haki ya kuingia makubaliano na kutengana na mume wake.

Q:Je mwanamke anayo haki ya kudai fidia kwa kuvunjwa kwa ahadi ya ndoa?
A:Kwa mujibu wa kifungu namba 69 cha sheria ya ndoa, mwanamke anaweza fungua kesi ya fidia dhidi ya mwanaume aliyevunja ahadi ya ndoa dhidi yake.

Q:Je wanawake wanayo haki ya faragha?
A:Kwa mujibu wa ibara ya 16 ya katiba ya Jamuhuri ya Muungano wa Tanzania, wanawake wanayo haki ya faragha kama walivyo watu wengine.

Q:Je, nini maana ya Urithi?
A:Urithi ni mali na madeni anayoacha mtu baada ya kifo chake kwa ajili ya watu ambao wanastahili kumiliki mali na madeni hayo kwa mujibu wa sheria.

Q:Nini lengo kuu la uwepo wa sheria za Mirathi?
A:Lengo kuu la uwepo wa sheria za mirathi ni kuweka utaratibu wa kuhakikisha kwamba mali na madeni ya marehemu vinasimamiwa kwa namna ambayo inazuia uwezekano wa kuhatarisha amani au kusababisha hasara kwa warithi wa marehemu na/au wadeni wake.

Q:Ni sheria gani zinazosimamia masuala ya Mirathi Tanzania?
A:Hadhi na Imani ya marehemu wakati wa kifo chake ndiyo inayoamua Sheria gani itumike katika kushughulikia mirathi yake. Kwa ujumla, mojawapo ya, Sheria zifuatazo hutumika;
- Sheria ya serikali
- Sheria ya Kimila
- Sheria ya dini ya kiislamu.kuhusu mirathi

Q:Je, ni mazingira gani ambayo yataamua matumizi ya Sheria husika ili kushughulikia mirathi?
A:Yapo mazingira ya aina mbili yanayoweza kuamua ni sheria gani itumike; Kwanza, pale ambapo mtu amefariki akiwa ameacha wosia, kile kilichoandikwa katika wosia ndicho kitakachoongoza mgawanyo wa mali na madeni yake, isipikuwa kama mahakama itashawishiwa kuamini vinginevyo. Pili, pale ambapo mtu amefariki bila kuandika wosia, kwa kuzingatia aina ya maisha aliyokuwa anaishi, mirathi yake itashughulikiwa kwa namna hiyo. Kwa mfano, kama marehemu aliishi kwa utamaduni na taratibu za kiislamu, Sheria ya Kiislamu kuhusu Mirathi itatumika.

Q:Je, mgawanyo wa mali kwa kutumia sheria ya serikali huchukua mfumo upi?
A:Mgawanyo wa mali kwa sheria ya serikali huwa kama ifuatavyo;
-Kama marehemu ameacha mjane na watoto, mjane atapata ya mali zote za marehemu na watoto watapata ya mali zote za marehemu.
-Kama marehemu hakuacha watoto, mjane atapata nusu ya mali zote za marehemu na nusu nyingine hugawanywa sawasawa kati ya wazazi, kaka na dada za marehemu.

Q:Ikiwa marehemu amefariki na kuacha wosia, mali zake zitagawanywa kwa kutumia sheria ipi?
A:Ikiwa marehemu ameacha wosia, mali zake zitagawanywa kwa mujibu wa wosia ulioachwa.

Q:Je, mtoto wa nje ya ndoa ana haki ya kurithi?
A:Mtoto wa nje ya ndoa hana haki ya kurithi, isipokuwa tu kama ametajwa na kugawiwa fungu katika wosia wa marehemu.

Q:Je, sheria ya kimila inatumika katika mazingira gani?
A:Sheria ya kimila hutumika kwa mtu ambaye wakati wa maisha yake aliishi kwa mujibu wa mila na desturi za kabila fulani, na hakuandika wosia kabla ya kifo chake.

Q:Je, mgawanyo wa mali kwa kutumia sheria ya kimila huchukua mfumo upi?
A:Katika makabila yaliyo mengi Tanzania, ambayo hufuata mkondo wa kiume (patrilineal) mali za marehemu hugawanywa kwa kufuata upande wa ukoo wa kiumeni na warithi huwa ni watu wanaoangukia katika vyeo vya aina tatu ambavyo ni daraja

la kwanza, daraja la pili na daraja la tatu.

-Daraja la kwanza: Cheo hiki hushikiliwa na mtoto wa kwanza wa kiume kutoka katika nyumba ya kwanza (kama ilikuwa ndoa ya wake wengi) au mtoto wa kiume aliyezaliwa kwanza kutoka nyumba yoyote iwapo marehemu hakuacha mtoto wa kiume katika nyumba ya kwanza.

-Daraja la pili: Cheo hiki hushikiliwa na watoto wa kiume waliosalia ambao hurithi sehemu kubwa kuliko watoto wa kike ambao huhesabika kama daraja la tatu.

-Daraja la tatu: Cheo hiki ndio cha mwisho na kinajumuisha watoto wa kike bila kujali tofauti ya umri na nafasi ya mama zao katika ndoa. Daraja hili hupata sehemu ndogo kuliko watoto wa kiume na kama watoto wa kiume hawapo basi watoto wa kike huongezewa Urithi.

Q:Je, mjane ana nafasi gani katika sheria ya mila?

A:Sheria ya kimila katika tangazo la serikali namba 436 la mwaka 1963 haimruhusu mjane kurithi mali za marehemu mume wake. Mjane mwenye watoto inabidi aishi kwa kutegemea watoto wake. Mjane ambaye hana watoto atabaki katika nyumba ya marehemu na kupewa asilimia 20 ya nusu ya mali ya marehemu na kuitumia wakati wa uhai wake, akifariki au akiolewa na mtu mwingine nje ya ukoo wa marehemu mali hiyo na nyumba aliyokua anakaa hugawiwa kwa warithi halali wa marehemu mume wake.

Q:Je, mwanamke anaweza kurithi ardhi chini ya sheria ya kimila?

A:Sheria ya Ardhi ya Vijijini (Namba 5 ya mwaka 1999) imesahihisha utaratibu wa umiliki ardhi wa kimila (urithi wa ardhi) kwa kuondoa ubaguzi wa aina yoyote kwenye umiliki wa ardhi na kuweka usawa kwa wanawake na wanaume. Kwa msingi huu, cheo cha tatu cha urithi kwenye sheria za kimila kinakuwa batili pale urithi wa mali ya marehemu unapohusisha suala la ardhi.

Q:Je, kwa mujibu wa sheria ya mila, mtoto wa nje ya ndoa ana haki ya kurithi?

A:Sheria ya mila inatamka kua, watoto waliozaliwa nje ya ndoa hawaruhusiwi kurithi isipokua tu pale marehemu anapoacha wosia unaowapa haki ya kurithi au, ikiwa walihalalishwa na marehemu kabla ya kufa.

Q:Je, mwanamke anaweza kurithi ardhi chini ya sheria ya mila?

A:Sheria ya ardhi ya vijijini namba 5 ya mwaka 1999 imesahihisha utaratibu wa umiliki ardhi wa kimila (urithi wa ardhi) kwa kuondoa ubaguzi wa aina yoyote kwenye umiliki wa ardhi na kuweka usawa kwa wanawake na wanaume. Kwa misingi hii, cheo cha tatu cha urithi kwenye sheria za kimila kinakua batili pale urithi wa mali ya marehemu unapogusia suala la ardhi.

Q:Je, mgawanyo wa mali kwa kutumia sheria ya kiislamu huzingatia mambo yapi?

A:Mgawanyo wa mali kwa sheria ya kiislamu huzingatia mambo yafuatayo;

-Sharti ithibitike kwamba mwenye mali ameshafariki (maut-al-muwarith)

-Kuwepo na warithi halali wa marehemu, yaani watoto wa marehemu na ndugu wengine na wote wawe warithi hakika wanaotambulika kisheria wakati wa mauti ya marehemu. (hayat-al-warith)

-Marehemu awe ameacha mali

-Urithi utokane na mali halisi na halali za marehemu.

Q:Je, mali za marehemu hugawanywa kwa mfumo upi chini ya sheria ya kiislamu?

A:-Wajane au mjane hurithi kama marehemu ameacha watoto

-Wajane au mjane hurithi robo kama marehemu hakuacha watoto

-Wazazi hupewa salio baada ya kuondoa fungu la mjane au wajane

-Mali inayobaki hugawanywa katika mafungu matatu. Watoto wa kiume hupata mafungu mawili na watoto wa kike hupata fungu moja

-Mgane hupewa robo ya mali ya marehemu mke wake kama kuna watoto au nusu kama hakuna watoto.

Q:Je, kwa mujibu wa sheria ya kiislamu, mtoto wa nje ya ndoa ana haki ya kurithi?

A:Kwa mujibu wa sheria ya kiislamu, watoto waliozaliwa nje ya ndoa hawana haki

ya kurithi chochote kutoka katika mirathi ya baba yao.

Q:Je, ni lazima mirathi ifunguliwe mahakamani?

A:Kama marehemu ameacha mali ambayo inatakiwa kurithiwa ni lazima shauri la mirathi lifunguliwe mahakamani ili kupata barua ya usimamizi wa mirathi. Si halali kugawanya au kuuza mali ya marehemu bila kufuata utaratibu huu.

Q:Ikiwa marehemu hakuacha wosia, ni taratibu zipi hufuatwa katika kufungua mirathi?

A:Hatua zifuatazo zitapaswa kufuatwa katika mazingira ambapo marehemu hakuacha wosia:

- Itokeapo kifo, taarifa ya kifo itolewe na kusajiliwa katika ofisi ya msajili wa vizazi na vifo ndani ya siku 30 toka kifo kitokee. Kumbuka kupewa hati ya kifo.

- Kikao cha wana ukoo kifanyike ili kuchagua msimamizi wa mirathi na uamuzi huo uwekwe katika kumbukumbu kwa maandishi.

- Msimamizi aliyeteuliwa na wana ukoo apeleke maombi ya kupata barua au hati ya usimamizi wa mirathi mahakamani akiambatanisha na cheti cha kifo na muhtsari wa kikao cha ukoo ambacho, pamoja na mambo mengine kilimteua muombaji kuwa msimamizi wa mirathi

- Mahakama itatoa taarifa kwa kubandika katika ubao wa matangazo mahakamani au gazetini juu ya maombi ya usimamizi wa mirathi na kutoa muda wa siku 90 kuruhusu mtu yeyote kutoa pingamizi. Kama hakuna pingamizi basi mahakama itatoa barua ya usimamizi wa mirathi kwa muombaji

- Msimamizi wa mirathi husimamia ulipaji wa madeni ya marehemu na mgawanyo wa mali kwa warithi, na kisha kurejesha mahakamani nakala ya fomu inayoonyesha jinsi mgawo ulivyofanyika na kutiwa sahihi na kila mrithi.

Q:Ikiwa marehemu aliacha wosia, ni taratibu zipi hufuatwa katika kufungua mirathi?

A:Hatua zifuatazo zitapaswa kufuatwa katika mazingira ambapo marehemu ameacha wosia:

- Taarifa ya kifo ikaandikishwe kwa Msajili wa vizazi na vifo katika muda wa siku 30.

- Kama wosia umemtaja mtu atakayekuwa msimamizi wa mirathi, msimamizi huyo afungue mirathi mahakamani akiwa na wosia ulioachwa, pamoja na cheti cha kifo.

- Ikiwa hakuna mtu aliyetajwa kuwa msimamizi wa mirathi, utaratibu wa wanandugu kukaa kikao ufanyike kumteua mtu atakayekuwa msimamizi wa mirathi.

- Mahakama hutoa tangazo la mirathi kwa muda wa siku 90 na kama hakuna pingamizi lolote, msimamizi hukabidhiwa barua ya kuhalalisha kugawa urithi na kulipa madeni.

- Baada ya ugawaji wa mali, msimamizi hupaswa kupeleka taarifa za ugawaji wa mali mahakamani na mahakama hufunga jalada baada ya kujiridhisha kwamba msimaizi wa mirathi ametekeleza majukumu yake kwa uaminifu na kwa mujibu wa Sheria.

Q:Je, ni mahakama ipi inayomruhusu mtu kufungua mirathi?

A:Mtu anaweza kufungua mirathi katika mahakama ya mwanzo, mahakama ya wilaya au hata ya hakimku mkazi kwa kuzingatia mahali marehemu alipokua anaishi isipokua mirathi inayofuata sheria za mila au dini ya kiislamu hufunguliwa katika mahakama ya mwanzo.

Q:Wajibu wa msimamizi wa mirathi ni nini?

A:Wajibu wa Msimamizi wa mirathi unajumuisha mambo yafuatayo:

- Kufungua shauri la maombi ya usimamizi wa mirathi.

- Kuainisha na kutambua mali na madeni yaliyoachwa na marehemu.

- Kulipa na kukusanya madeni yalioachwa na marehemu.

- Kugawanya mali kwa warithi kulingana na sheria husika.

- Kuwasilisha mahakamani hati inayoorodhesha mali na jinsi zilivyogawanywa katika mahakama ambapo shauri lilifunguliwa.

Q:Je, ni lazima msimamizi wa mirathi awe ndugu wa marehemu?

A:Hapana. Msimamizi wa mirathi siyo lazima awe ndugu wa marehemu. Kwa hakika,

Anaweza hata kuwa taasisi au ofisi fulani kama vile benki, ilimradi taasisi hiyo iweze kushughulikia mali za marehemu kwa kuzingatia haki na sheria.

Q:Je, ni lazima msimamizi wa mirathi awe mtu mmoja?

A:Msimamizi wa mirathi siyo lazima awe mtu mmoja. Wanaweza kuchaguliwa watu hata wawili au zaidi kushirikiana katika majukumu ya usimamizi wa mirathi.

Q:Je, msimamizi wa mirathi akiwa chini ya miaka 18 au mlemavu ataruhusiwa kugawa mali za marehemu?

A:Endapo amechaguliwa mtoto wa chini ya miaka 18 au mtu mwenye ulemavu unaoathiri uwezo wake wa kusimamia majukumu yake kuwa msimamizi wa mirathi, inashauriwa kuwa na msimamizi wa ziada ili kusaidea kuhakikisha kuwa usimamizi wa mali za marehemu unafanyika kwa namna inayokidhi matarajio na matakwa ya kisheria.

Q:Je, hatua gani zinaweza kuchukuliwa dhidi ya msimamizi wa mirathi asiyefuata haki, usawa na uaminifu?

A:Usimamizi wa mirathi hufanywa kwa niaba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kupitia ofisi ya Kabadhi Wasii Mkuu. Matumizi mabaya ya dhamana ya usimamizi wa mirathi ni kosa la jinai na mhusika anaweza kushitakiwa mahakamani kwa makosa ya madau au jinai. Msimamizi anaweza pia kunyang'anywa hadhi hiyo iwapo mahakama itaridhishwa kwamba amekiuka maadili ya majukumu yake.

Q:Mali za marehemu hupelekwa wapi ikibainika kuwa hakuacha ndugu yeyote au mtoto?

A:Ikiwa marehemu amefariki bila kuacha ndugu yeyote wala mtoto, mali zake zitasimamiwa na kabadhi mkuu wa serikali.

Q:Nini maana ya wosia?

A:Wosia ni kauli inayotolewa na mtu wakati wa uhai wake kwa hiari yake kuonyesha jinsi gani angependa mali yake igawanywe baada ya kufa kwake.

Q:Kuna aina ngapi za wosia?

A:Kuna aina mbili za wosia ambazo ni;

-Wosia wa maandishi

-Wosia wa mdomo.

Q:Ni vitu gani vya muhimu vinavyozingatiwa katika kuandaa wosia wa maandishi?

A:Wosia wa maandishi ni lazima uzingatie yafuatayo;

-Uandikwe kwa kalamu ya wino usiofutika kwa rahisi.

-Anayetoa wosia lazima awe na akili timamu.

-Wosia utaje tarehe ulipoandikwa.

-Wosia utaje kuwa anayetoa wosia anafanya hivyo kwa hiari yake mwenyewe.

-Wosia ushuhudiwe na mashahidi wawili wanaojua kusoma na kuandika. Shahidi mmoja awe wa ukoo na mwingine awe mtu baki kama muusia anajua kusoma na kuandika.

-Wosia hushuhudiwa na mashahidi wasiopungua wanne, mashahidi wawili wawe wa ukoo na wawili wawe watu baki kama muusia hajui kusoma na kuandika.

-Wanaotarajia kurithi hawaruhusiwi kushuhudia wosia huo.

-Wosia utiwe na saina ya muusia mbele ya mashahidi wake au kama hajui kusoma na kuandika aweke alama ya dole gumba la kulia.

-Wosia utiwe saina na mashahidi.

Q:Ni vitu gani vya muhimu vinavyozingatiwa katika kuandaa wosia wa mdomo?

A:Wosia wa mdomo ni lazima uzingatie yafuatayo;

-Wosia ushuhudiwe na mashahidi wanne, wawili wawe wa ukoo na wawili wawe watu baki.

-Muusia awe na akili timamu.

-Kama mashahidi watakufa kabla ya muusia basi wosia huo hautakubalika.

Q:Je, ni sababu zipi zinazoweza kubatilisha wosia?

A:Wosia unaweza kubatilishwa pale ambapo itathibitika kwamba muusia amepungukiwa

akili kwa sababu ya wazimu, ugonjwa, ulevi na hasira.

Q:Je, ni lazima muusia kurithisha mali zake zote?

A:Muusia anaweza kuusia mali yake bila kutaja kila kitu alichonacho wakati wa kufa kwake na baada ya mali hio kugawanywa kwa mujibu wa wosia ulioachwa, sehemu iliyobaki itagawanywa kulingana na masharti ya urithi usio na wosia.

Q:Je, muusia anaweza kumnyima mrithi halali sehemu ya urithi wake?

A:Muusia anaweza kumnyima mrithi sehemu ya urithi wake ikiwa mrithi;

-Amezini na mke wa muusia.

-Amejaribu kumuua, amemshambulia au amemdhuru vibaya muusia au mama mzazi wa mrithi.

-Bila sababu ya haki, hakumtunza muusia kutokana na njaa au ugonjwa.

-Ameharibu mali ya muusia. Uharibifu huo utahesabika katika kukadiria kiwango cha urithi atakachostahili kupata.

Q:Ni nini faida za kuandaa wosia?

A:-Wosia humpa muusia fursa ya kufanya mgao wa mali yake kwa kadri anavyotaka kabla ya kufariki.

-Muusia anapata fursa ya kuamua ni nani msimamizi wa mirathi yake.

-Wosia huepusha ugomvi wa wana familia.

-Wosia ni chombo cha kuhakikisha kwamba urithi unakwenda kwa watu ambao marehemu aliwaridhia.

Q:Je, wosia unaweza kugusia mali zisizo za marehemu?

A:Wosia wowote ambao unarithisha mali zisizokuwa za marehemu au ambazo zilikuwa zinamilikiwa na marehemu pamoja na mtu mwingine kwa namna ya maslahi yasiyogawanyika hautakua halali.

Q:Je, wosia unaweza kuhifadhiwa mahali gani?

A:Wosia unaweza kuhifadhiwa ama kutunzwa mahali popote palipo na usalama na ulinzi ili kuepuka kughushiwa mfano;

-Ofisi ya kaidhi wasii mkuu (RITA)

-Kwenye vyombo vya kutoa msaada wa kisheria

-Asasi za kidini kama kanisani au msikiti

-Katika kampuni ya uwakili

-Kwa mtu yeyote asiye mrithi katika wosia husika

-Benki

-Mahakamani, n.k.

Q:Je, marehemu anapofariki bila kuacha wosia ni mambo gani ya muhimu huambatanishwa na maombi ya kuwa msimamizi wa mirathi?

A:-Nakala ya cheti cha kifo cha marehemu

-Nakala ya kikao cha wanandugu cha kumchagua msimamizi wa mirathi

-Tamko la mwombaji kwamba atasimamia mirathi kwa uaminifu

-Kiapo cha wanandugu kwamba wamemteua mwombaji kuwa msimamizi wa mirathi

-Kiapo cha mashahidi wakimdhani mwombaji na kwamba wako tayari kutoa

fidia endapo mwombaji atashindwa kusimamia vizuri ugawaji wa mali hizo.

Q:Taratibu gani hufuatwa baada ya pingamizi kwa maombi ya mirathi kuwekwa?

A:-Baada ya pingamizi kuwasilishwa mahakamani, maombi ya mirathi huchukua mfumo wa shauri la kawaida la dau na mwombaji wa mirathi hupewa muda wa kujibu malalamiko ya mweka pingamizi.

-Mahakama husikiliza pingamizi hilo na inaporidhika na sababu zilizotolewa katika pingamizi inaweza kubatilisha uthibitishwaji wa mtekeleza mirathi au kukataa uteuzi wa mwombaji wa usimamizi wa mirathi.

Q:Je, ni wakati gani mahakama inaweza kubatilisha uthibitishwaji wa msimamizi wa mirathi?

A:Mahakama yaweza kubatilisha uthibitishwaji wa mtekelezaji mirathi endapo itabaini yafuatayo;

-Kwamba mwenendo wa kupata utekelezaji au usimamizi wa mirathi ulikuwa na dosari za msingi.

-Kwamba utekelezaji au usimamizi wa mirathi ulipatikana kwa udanganyifu baada ya kutoa mapendekezo ya uwongo au baada ya kuificha mahakama habari muhimu na za msingi katika mirathi hiyo.

-Kwamba utekelezaji au usimamizi wa mirathi ulipatikana kwa njia ya malalamiko ya uwongo juu ya jambo la muhimu la kisheria ili kuthibitisha kupatikana kwa utekelezaji au usimamizi wa mirathi, ingawa malalamiko hayo yalifanywa kwa kutojua au bila nia mbaya.

-Kwamba utekelezaji au usimamizi wa mirathi umekuwa hauna maana na haitekelezeki.

-Kwamba mtu aliyepewa utekelezaji au usimamizi wa mirathi, kwa makusudi ameamua kutopeleka orodha ya mali za marehemu au amepeleka mahakamani orodha au taarifa ya uwongo ya mgawanyo wa mali za marehemu.

Q:Je, kunapotokea haja au ulazima wa mali za marehemu kusimamiwa wakati maombi ya usimamizi wa mirathi yanaendelea mahakamani nini hufanyika ili kulinda mali za marehemu?

A:Wakati maombi ya kuomba usimamizi au utekelezaji wa mirathi yanaendelea mahakamani, mwombaji anaweza kuiomba mahakama impe usimamizi wa mirathi wa muda. Msimamizi aliyepewa usimamizi wa muda anakuwa na majukumu sawa na msimamizi aliyethibitisha au kuteuliwa na mahakama ya kukusanya na kutunza mali ya marehemu, isipokuwa hawezi kugawa mali ya marehemu kwa warithi.

Lengo la kutoa usimamizi huu wa muda, ni kulinda mali za marehemu zinazoweza kuharibika au kupotea, kuwawezesha kutimiza majukumu ya haraka kama vile matunzo kwa watoto na mjane.

Q:Nini wajibu wa mahakama katika kuchagua msimamizi wa mirathi?

A:Mahakama inao wajibu wa kuchunguza kwa makini na kujiridhisha kwamba mtu anayeomba kuthibitishwa au kuteuliwa kuwa mtekelezaji au msimamizi wa mirathi, anayo maslahi katika mirathi hiyo na ataweza kufanya kazi hiyo kwa makini na uaminifu mkubwa kulingana na matakwa ya marehemu (kama yanaweza kubainika) katika kusimamia mali hizo.

Q:Nini wajibu wa msimamizi wa mirathi?

A:Msimamizi wa mirathi ya marehemu ndiye mwakilishi wa marehemu kisheria na mali zote za marehemu ziko mikononi mwake na hivyo anapaswa kuwajibika kama ifuatavyo;

-Kukusanya mali zote za marehemu kwa uaminifu na uangalifu mkubwa.

-Kupeleka orodha ya mali ya marehemu au madeni aliyoweza kukusanya.

-Kupokea na kulipa madeni halali ya marehemu, ikiwa ni pamoja na kulipa gharama zitokanazo na usimamizi.

-Kugawanya mali iliyobaki kwa warithi halali wa marehemu.

-Kuifahamisha mahakama juu ya ugawaji wa mali za marehemu ulivyofanyika na kama umekamilika au muda zaidi uongezwe ili aweze kukamilisha ugawaji wa mali ya marehemu na kuiwezesha mahakama kufunga jalada la mirathi.

-Mtekelezaji au msimamizi wa mirathi anaweza kushitaki au kushitakiwa katika shauri lolote jipya au ambalo marehemu ama alianzisha au lilifunguliwa dhidi yake.

-Kadri atakavyoona inafaa, na kadri ilivyo kwa masilahi ya warithi, mtekelezaji au msimamizi wa mirathi, anaweza kuuza mali inayohamishika kutoka katika mirathi ya marehemu.

-Mtekelezaji au msimamizi wa mirathi hawezi kutengeneza au kupata faida kutokana na usimamizi wake, isipokuwa kama wosia umesema hivyo.

Q:Je, warithi wana haki gani dhidi ya msimamizi wa mirathi?

A:Endapo msimamizi wa mirathi amesimamia au ametumia mirathi ya marehemu vibaya, warithi halali wa marehemu, pamoja na mambo mengine, wanaweza kufanya yafuatayo;

-Wanaweza kuiomba mahakama kumfutia utekelezaji au usimamizi wa mirathi na hivyo

kulazimika kurudisha mahakamani hati zote zilizotolewa na mahakama kuthibitisha utekelezaji au usimamizi wake wa mirathi, ili mahakama iweze kumchagua mtu mwingine.

-Kama amekataa kurudisha mahakamani hati zote zilizotolewa na mahakama kuthibitisha utekelezaji au usimamizi wake wa mirathi, warithi wanaweza kumshitaki na akikutwa na hatia anaweza kutozwa faini au kifungo kisichozidi miezi mitatu au vyote faini na kifungo.

-Kama mtekelezaji huyo na/au msimamizi wa mirathi amesimamia vibaya au ameharibu mali ya marehemu, warithi au mtu yeyote mwenye maslahi na usimamizi huo, anaweza kumfikisha mahakamani akimtaka aliye fidia kwa uharibifu au hasara aliyosababisha.

Q:Je, ni taarifa au nakala zipi za muhimu zinazohitajika katika shauri la mirathi?

A:-Nakala ya muhtasari wa kumbukumbu wa kikao cha ukoo.

-Nakala ya wosia, iwapo marehemu aliacha wosia.

-Majina ya warithi halali wa mali za marehemu

-Cheti cha kifo

-Cheti cha ndoa, iwapo marehemu aliacha mke/mume

-Vyeti vya kuzaliwa vya watoto

-Taarifa muhimu za marehemu: majina, tarehe ya kufariki, jina la mwombaji, orodha ya mali alizoacha marehemu

-Nakala au taarifa zozote zitakazo hitajika mahakamani

Q:Je, ni mtiririko upi unaotumika katika kulipa madeni ya marehemu?

A:Sheria ya urithi na usimamizi wa mirathi imebainisha jinsi ambavyo madeni ya marehemu yanatakiwa kulipwa kwa kutoa kipaumbele kama ifuatavyo Kwanza- Gharama za mazishi na matibabu.Pili- Gharama za ufunguzi na usimamizi wa shauri la mirathi zikiwemo gharama za kuendesha shauri hilo.Tatu- Malipo kwa huduma zilizotolewa kwa marehemu na mfanyakazi, kibarua au mtumishi wa nyumbani.Nne- Malipo kwa madeni mengine yaliyoachwa na marehemu.

Q:Je, ni watu gani wanaweza kuwa wasimamizi wa mirathi?

A:-Ndugu wa marehemu na wale wenye maslahi na mirathi ya marehemu, kwa mfano wale ambao wanatarajia kupata sehemu ya mirathi ya marehemu.

-Mtu au watu wanaomdai marehemu, mtu huyu hufungua mirathi pale ambapo ndugu wa marehemu wameshindwa au hawataki kufungua mirathi.

-Kabidhi wasii mkuu.

-Muwakilishi wa kisheria au mtu aliyetajwa kama msimamizi wa mirathi kwenye wosia.

-Mtu yeyote ambaye mahakama kwa kuangalia vigezo mbalimbali vikiwamo undugu,maslahi ya muhusika katika mirathi hiyo, usalama wa mali za mirathi pamoja na uwezekano wa kusimamia vizuri, anaweza kuteuliwa na mahakama.

Q:Je, wosia unaweza kubadilishwa?

A:Wosia unaweza kubadilishwa wakati wowote kwa kipindi ambacho muusia atakua hai.

Q:Je, mali ya marehemu inaweza kuuzwa kabla ya maombi ya usimamizi wa mirathi kukubalika mahakamani?

A:Marehemu anapoacha mali inayoweza kuharibika au kuteketea kirahisi mfano mazao, msimamizi wa mirathi anaweza kuomba kibali cha mahakama cha kusimamia mirathi kwa muda ikiwemo kuuza mali hizo ikiwa tu itaonekana uuzaji huo ni wa manufaa kwa warithi.

Q:Je, wosia unaweza kutumika kutoa maelekezo ya jinsi marehemu angependa kuzikwa?

A:Wosia ni kauli inayotolewa na muusia wakati wa uhai wake kuonyesha jinsi gani angependa mali yake igawanywe. Kwa maelezo hayo, mwili wa marehemu sio sehemu ya mali zake na hivyo wosia hauwezi kutumika kutoa maelekezo ya jinsi marehemu

angependa kuzikwa. Marehemu atazikwa kwa mujibu wa mila, desturi au dini yake.

Q:Je, kuna kikomo cha muda wa kufungua mirathi mahakamani?

A:Sheria inatoa kikomo cha muda wa miaka mitatu tangu marehemu afariki kama muda ambao mirathi inaweza kufunguliwa mahakamani. Muda huo unaweza kuongezwa pale itakapobainika kuwa kuna sababu za msingi zilizosababisha mirathi kuchelewa kufunguliwa mahakamani.

Q:Je, ni taratibu gani huchukuliwa pale ambapo marehemu sio mtanzania ila ana mali zake Tanzania na amezirithisha katika wosia wake?

A:Msimamizi wa mirathi wa marehemu huyo anawajibika kuomba mahakama ya Tanzania kumtambua kama msimamizi wa mirathi hio. Maombi hayo huambatanishwa na kibali cha usimamizi wa mirathi kilichotolewa na mahakama ya nchi ambayo marehemu alikua raia wake. Taratibu hii hukubalika na kufuatwa na nchi zilizo katika jumuiya ya madola ikiwemo Tanzania.

Q:Je, ni taratibu zipi huchukuliwa pale ambapo msimamizi wa mirathi aliyechaguliwa na familia au aliyeteuliwa kwenye wosia atakataa kutimiza wajibu huo?

A:Inapotokea msimamizi wa mirathi amekataa kutimiza wajibu huo, mmoja kati ya warithi au mtu yeyote mwenye maslahi kwenye mirathi ya marehemu anaweza kuomba mahakama imuite msimamizi huyo kujibu sababu za kutokutimiza majukumu hayo au imvua msimamizi huyo majukumu hayo na kumpa mtu mwingine aliye tayari kuyatekeleza majukumu hayo.

Q:Je, ni sababu zipi zinazoweza kufanya maombi ya usimamizi wa mirathi kubadilika na kuwa shauri la dau mahakamani?

A:- Madai ya wosia uliogushiwa

- Madai ya kwamba wosia uliandaliwa wakati muusia hana akili timamu au kwa kulazimishwa.

- Madai ya wosia kutokidhi sifa zinazohitajika.

- Matumizi mabovu ya mali za marehemu na msimamizi wa mirathi.

Q:Je, ni taratibu zipi huchukuliwa pale kunapotokea pingamizi katika maombi ya usimamizi wa mirathi?

A:- Baada ya pingamizi kuwekwa dhidi ya maombi ya usimamizi wa mirathi, muombaji anapaswa kuiomba mahakama imuite aliyeweka pingamizi hilo ili aiambie mahakama kama anakubaliana na maombi ya usimamizi wa mirathi au hakubaliani nayo na atoe sababu za kutokukubaliana na maombi hayo.

-Maombi ya usimamizi wa mirathi hubadilika na kuchukua mfumo wa shauri la dau. Aliyeweka pingamizi hugeuka kuwa mdai na muombaji wa usimamizi wa mirathi hugeuka kuwa mshtakiwa.

-Muweka pingamizi anaposhindwa kufika mahakamani au anapokubaliana na maombi ya usimamizi wa mirathi pingamizi lake litahesabika kama limefutwa na mahakama itaendelea na shauri la maombi ya usimamizi wa mirathi na muweka pingamizi hataruhusiwa kuleta pingamizi tena.

Q:Je, mahakama inaweza kugawa mali za marehemu?

A:Wajibu wa mahakama katika mirathi ya marehemu ni kusaidia kuthibitisha msimamizi wa mirathi na kuhakikisha mirathi hiyo imegawanywa kwa haki na usawa. Mahakama haiwezi kugawanya mali za marehemu.

Q:Je, muombaji wa usimamizi wa mirathi aliyenyimwa kibali na mahakama au msimamizi aliyevuliwa mamlaka hayo ana haki gani dhidi ya maamuzi hayo?

A:Msimamizi wa mirathi aliyevuliwa mamlaka hayo au muombaji aliyekataliwa maombi hayo kwa njia ya pingamizi anaweza kukata rufaa dhidi ya maamuzi ya mahakama.

Q:Nini maana ya jinai?

A:Jinai ni kosa au makosa yanayofanywa na mtu au watu au taasisi kupitia watendaji wake, kinyume cha sheria au taratibu zilizoainisha makosa mbali mbali.

Q:Mfano wa makosa ya jinai ni yapi?

A:Mfano wa makosa ya jinai ni kama kuua, wizi, ubakaji na uhaini.

Q:Utawala wa haki jinai kwa ujumla umejikita katika kanuni kuu zifuatazo:-

A:-Lazima kuwepo na sheria inayoainisha kwa uwazi kwamba matendo flani yanapofanywa na watu kuwa ni jinai.

-Sheria hiyo lazima pia ianishie adhabu kwa matendo hayo ambayo ni makosa ya jinai.

-Wajibu wa kuthibitisha shitaka dhidi ya mshitakiwa ni wa yule anyelalamika, na kwa Tanzania ni Jamhuri, hivyo upande wa mashitaka unapaswa kuthibitisha shitaka lake dhidi ya mshitakiwa pasipo kuacha shaka.

-Mtuhumiwa atachukuliwa kuwa hana hatia mpaka itakapodhibitika hivyo.

-Mtu yoyote hatapelekwa gereza pasipo kufikishwa kwanza Mahakamani.

Q:Je, nini maana ya utawala wa haki jinai?

A:Utawala wa haki jinai ni mfumo wa usimamizi na utekelezaji wa sheria za nchi zinazohusu mwenendo wa makosa ya jinai.

Q:Mfumo huu unahusisha vitu gani?

A:Mfumo huu unajumuisha mambo mengi ikiwemo mfumo wa utendaji wa mamlaka zilizo na jukumu la kushughulika na masuala ya jinai katika nchi.

Q:Kwa nchini Tanzania, ni chombo gani kilicho mstari wa mbele katika mfumo huu wa haki jinai?

A:Jeshi la Polisi kwa kiasi kikubwalinahusika katika maeneo ya ukamataji, uhifadhi wa watuhumiwa baada ya kukamatwa, mfumo wa kuwahoji watuhumiwa na upelelezi wa makosa ya kijinai kwa ujumla, uaandaaji wa hati za mashitaka, uhifadhi, usafirishaji na uharibuji wa vidhibiti baada ya shauri kuhitimishwa au kabla ya hapo,

Q:Ni chombo gani chenye mamlaka ya kumtia mtu hatiani/kumwachia hurukwa kosa la jinai?

A:Mahakama ndiyo yenye mamlaka ya kikatiba katika utawala na utoaji wa haki nchini.

Q:Ni mahakama zipi zinazohusika katika kutoa maamuzi ya mashauri ya jinai?

A:Kisheria, Mahakama Ya Mwanzo, Mahakama Ya Wilaya, Mahakama Ya Hakim Mkazi, Mahakama Kuu Na Mahakama Ya Rufaa zote zina mamlaka kutoa maamuzi juu ya mashauri ya jinai kulingana na sheria.

Q:Ni makosa yapi ya jinai yanaenda mahakama ipi?

A:Sheria mbalimbali zimeainisha makosa mbalimbali na mahakama zenye mamlaka ya kusikiliza na kutolea maamuzi mashauri yao. Kwa mfano, mashtaka ya mauaji na uhaini yanasikilizwa na kutolewa maamuzi na Mahakama Kuu pekee.

Q:Je, ni sheria ipi inayosimamia makosa ya jinai kwa kiasi kikubwa?

A:Sheria ya Kanuni za Adhabu Sura ya 16 ya sheria za Tanzania (the Penal Code). Japo, kuna sheria nyingine mbalimbali zinazosimamia pia makosa ya jinai.

Q:Je, nini tofauti kati ya makosa ya jinai na makosa ya madai?

A:Tofauti kati ya Jinai na madai ni kwamba, kosa la jinai huhesabiwa ni kosa dhidi ya Jamhuri na madai ni lalamiko dhidi ya mtu binafsi, kampuni, taasisi au serikali kutokana na makubaliano fulani.

Q:Je, ni nani anaendesha kesi za jinai?

A:Jamhuri ndio yenye dhamana kupitia waendesha mashtaka kuendesha kesi zote za jinai kwa niaba ya wananchi.

Q:Ni sababu gani ambazo zinafanya Jamhuri kuendesha kesi za jinai?

A:-Jamhuri ina dhamana na wajibu wa kuhifadhi nakulinda raia na mali zao dhidi ya wahalifu.

-Baadhi ya makosa ya jinai hayana madhara ya mojaw kwa moja kwa mtu binafsi na hivyo kukosekanakwa mtu ambaye ana nia na yuko tayari kufunguamashitaka dhidi ya mtuhumiwa.

-Makosa ya jinai hujumuisha adhabu ikiwa ni pamoja na mifungo.

-Makosa ya jinai yanahitaji gharama kubwa kwa mfano; kuchunguza, kuendesha mashitaka na kutunza watuhumiwa na baadae wafungwa.

Q:Ni ofisi gani ya serikali ambayo inahusika moja kwa moja katika kuendesha kesi za jinai?

A:Ofisi ya Mwendesha Mashtaka Mkuu wa Serikali.

Q:Je, ni taratibu gani zinatumiwa kumtia nguvuni mtuhumiwa?

A:-Ukamataji kwa Kutumia Hati ya mashitaka.

-Ukamataji bila Kuwa na Hati ya mashtaka.

Q:Je, ukamataji kwa kutumia hati nini?

A:Hati ya ukamataji ni hati inayotoa amri ya kukamatwa mtuhumiwa wa jinai. Hati hii inaweza kutolewa na vyombo mbali mbali ikiwamo polisi, mlinzi wa Amani (mtendaji wa kijiji au kata), hakimumu na jaji.

Q:Vitu gani vinapaswa kuwepo kwenye hati ya mashtaka?

A:-Iwe imetolewa na Mkuu wa Kituo cha polisi, hakimumu au mtendaji.

-Lazima iwe na mhuri wa polisi, mahakama aumtendaji.

-Iwe imesainiwa

-Lazima iwe na maelezo ya mtuhumiwa kama vile jina,

-Ielezee tuhuma na sababu za kukamatwa nakufikishwa mbele ya vyombo vya sheria kujibu tuhuma

Q:Je, ni nani anaweza kumkamata mtuhumiwa bila hati ya mashtaka?

A:Mtu yeyote anaweza kumkamata mtuhumiwa bila kuwa na hati ya ukamataji baada ya mtuhumiwa kuonekana ametenda kosa la jinai.

Q:Ni mazingira yapi yatamfanya mtu au askari kumkamata mtuhumiwa bila kuwa na hati ya mashtaka?

A:-mtu atafanya tendo la kuvunja amani mbele ya askari,

-mtu atamzuia askari polisi kufanya kazi zake, auatafanya jaribio la kutoroka au atatoroka kutokachini ya ulinzi,

-mtu ataoonekana kuwa na mali ya wizi auinayoshukiwa kuwa ya wizi,

-mzururaji au mtu anayezurura kwa nia ya kufanyauhalifu,

-mtu anayehisiwa kuwa hati ya kukamatwaimeshatolewa dhidi yake,

-mtu yeyote ambaye amefanya kosa nje ya Tanzania kuna uwezekano wa kuadhibiwa ndani ya Tanzania,

-mtu anayedharau nembo ya taifa kama vile wimbowa Taifa au Bendera ya Taifa

Q:Nini wajibu wa raia baada ya kumkamata mtuhumiwa?

A:Endapo mtuhumiwa atakamatwa na raia, basi ni wajibuwa raia kumfikisha mtuhumiwa mbele ya kituo cha polisi haraka iwezekanavyo.

Q:Nini maana ya dhamana?

A:Dhamana ni ruhusa ya kuwa nje ya mahabusu au gereza anayopewa mtuhumiwa aumshitakiwa wakati akisubiri shitaka lake kupelekwa aukusikilizwa mahakamani au akisubiri hatma ya rufaa yake.

Q:Je, kila mtuhumiwa ana haki ya kupata dhamana?

A:Hapana, si kila mtuhumiwa ana haki ya kupata dhamana. Kuna baadhi ya makosa kama mauaji na uhaini ambayo mtu akishtakiwa nayo hapati haki ya dhamana.

Q:Dhamana inatolewa na nani?

A:Dhamana huwezakutolewa na

-Jaji au Hakimumu

-Mkuu wa kituo cha Polisi.

Q:Je, ni nini mamlaka ya polisi katika mfumo mzima wa jinai Tanzania?

A:-kulinda amani na utulivu katika nchi

- kuwatia nguvuni na kuwaweka watuhumiwa chiniya kizuizi (mahabusi)
- kuwafikisha watuhumiwa mahakamani
- kupepeleza mashauri ya watuhumiwa
- kutoa ushahidi mbele ya mahakama dhidi yawatuhumiwa wa makosa ya jinai
- kusaidia katika majanga ya kitaifa.

Q:Je, ni haki zipi za msingi ambazo raia au mtuhumiwa anazo katika mfumo wa makosa ya jinai?

A:-kila mtuhumiwa ana haki ya kuthaminiwa utu naheshima yake au kutoteswa pale anapotiwa nguvuni

- kila mtuhumiwa ana haki ya kuelezwa kosaalilotenda kabla ya kukamatwa.
- kila mtuhumiwa ana haki ya kupewa ushauri wakisheria.
- Ana haki ya matibabu pale anapokuwa ameumizwa anaumwa.
- Ana haki ya chakula na malazi.
- Ana haki ya kuwasiliana na ndugu zake.
- kila mtuhumiwa ana haki ya kukaa kimya mpakapale anapo hitaji huduma ya kuwakilishwa.
- kila mtuhumiwa ana haki ya kupata dhamanaisipokuwa kwa makosa yasiyokuwa na dhamana.
- kila mtuhumiwa ana haki ya kuyafahamu mashitakayake.
- kila mtuhumiwa anahesabiwa kuwa hana hatia hadihapo chombo chenye mamlaka (mahakama) yakuzisikiliza tuhuma kitakapomsikiliza na kumuonana hatia dhidi ya kosa analotuhumiwa.
- Kila mtuhumiwa atachukuliwa kuwa mwenye akilitimamu katika sheria ya makosa ya jinai hadi hapoitakapothibitishwa vinginevyo mbele ya sheria.

Q:Ni sheria ipi inayoelezea taratibu zote za kukamatwa hadi kuendeshwa kwa mashauri ya jinai?

A:Taratibu za kukamata hadi kuendesha mashitaka ya jinai husimamiwa na Sheria ya Mwenendo wa Makosa ya Jinai ya Mwaka 1985 (Sura ya 20) na sheria nyinginekulingana na kosa la jinai.

Q:Je, ni hatua zipi zinazochukuliwa katika hatua ya kukamatwa hadi kupata adhabu?

A:Hatua ya kukamatwa hadi adhabu hupitia hatua zifuatazo

- Kukamatwa kwa Mtuhumiwa
- Upelelezi wa Makosa ya Jinai
- Upelekaji wa Mashauri ya Jinai Mahakamani
- Uendeshaji Mashauri ya Jinai Mahakamani
- Dhamana
- Ushahidi Mahakamani
- Hukumu itolewayo na Mahakama
- Adhabu
- Rufaa

Q:Mtuhumiwa anatiwaje nguvuni?

A:Mtuhumiwa atatiwa nguvuni na polisi au na mtumwingine kwa kitendo cha kumgusa bega, mkono aukwa kumzuia kuondoka kwenda sehemu anayotaka.

Q:Nini kifanyike iwapo mtuhumiwa atakaidi kutiwa nguvuni?

A:Kama mtuhumiwa atakaidi kutiwa nguvuni, au anatumianguvu kupinga kutiwa nguvuni, au akitaka kutoroka basi njia yeyote halali na yakufaa, kulingana na mazingira itatumika kumtia nguvuni.

Q:Je, mtuhumiwa anatakiwa kuwekwa katika mazingira ya kuteswa iwapo atataka kutoroka?

A:Wakati wa kumkamata mtuhumiwa, hatakiwi kuteswaau kuwekwa kwenye mazingira au hali ngumu zaidi yakumzuia asitoroke.

Q:Je, ni lazima kwa askari polisi kujitambulisha?

A:Ndio, askari polisi au mtu yeyote anayekamata anatakiwa ajitambulisha kwa mtuhumiwa kwa kutaja jina lake, hata kituo anachofanyia kazi nakutoa kitambulisho cha kazi.

Q:Je, askari polisi anatakiwa kutoa au kutumia silaha katika kumkamata mtuhumiwa?

A:Askari polisi au mtu yeyote anayekamata mtuhumiwaharusiwi kutumia nguvu au na silaha dhidi ya mtuhumiwa Zaidi ya kuhakikisha kuwa hatoroki.

Q:Je, ni sahihi kwa askari polisi kumdhalilisha mtuhumiwa wakati wa kumkamata?

A:Hapana, si sahihi kwa askari polisi au mtu awaye yeyote kumdhalilisha mtuhumiwa Zaidi ya kuhakikisha kuwa mtuhumiwa hatoroki.

Q:Je, ni sahihi kwa askari polisi kumsababishia maumivu makali au hata kifo mtuhumiwa wakati wa kumkamata?

A:Askari polisi harusiwi kufanya jambo lolote ambalo linaweza kusababisha maumivu, majerahamkali na hata kifo kwa mtuhumiwa isipokuwa kamaitaonesha na yeye kuamini kwa dhati kwamba kwakufanya hivyo atakuwa amelinda na kuhifadhi maisha aukuzuia madhara makubwa kwa binadamu.

Q:Ni wajibu gani ambao mtuhumiwa anao wakati wa kukamatwa?

A:-Kutii sheria pasipo shuruti;

-Kutii amri halali ya polisi wakati anatiwa nguvuni.

-Kujibu maswali atakayoulizwa na polisi au mtuyeyote anayemkamata.

-Kutoa taarifa sahihi ambazo atatakiwa kutoa mbeleya askari polisi au mtu yoyote anayemkamata zinazohusiana na kutendeka kwa kosa la jinai aukushiriki kwake katika kosa la jinai.

-Kutoa ushirikiano mbele ya polisi.

Q:Ni haki gani ambazo mtuhumiwa anazo wakati wa kukamatwa?

A:-Kumtaka mtu anayemtia nguvuni ajitambulisha kwajina, cheo, sehemu anayofanyia kazi na sababu zakumkamata.

-Kutumia lugha inayofahamika kwa mtuhumiwakatika kueleza sababu za kutiwa kwake nguvuni.

-Kutoteswa, kupigwa au kufanyiwa unyanyasaji waa ina yeyote wakati akiwa mikononi mwa polisi aumtu aliyemkamata wakati ametii amri.

-Kupewa nafasi ya kutoa taarifa kwa mwanasheria wake, ndugu au jamaa zake kuhusiana na kutiwa kwake nguvuni.

-Kutonyang'anywa mali zake halali wakati wakutiwa nguvuni au baada ya kutiwa nguvuni.

-Kupatiwa matibabu kama ni mgonjwa au ameumiwa wakati wa zoezi la ukamataji.

-Kupatiwa dhamana toka kwa polisi kablahajafikishwa mahakamani kwa makosayanayodhaminika.

-Kukaa kimya.

Q:Nini maana ya upekuzi na nani anatoa mamlaka ya kufanya upekuzi?

A:Sheria inampa askari polisi mamlaka ya kufanya upekuzi katikanyumba za kuishi watu, ofisi, magari, vyombo vyovote au maeneo yeyote kama atakuwa na sababu za msingikufanya hivyo. Upekuzi pia unaweza kufanywa kwa mtu yaani katika mavazi yake au vitu alivyobeba.

Q:Nani mwenye mamlaka ya kutoa hati ya upekuzi?

A:Mkuu wa kituo cha polisi chochote ndiye mwenyemamlaka ya kutoa hati ya upekuzi ili kuruhusu zoezi la upekuzi kufanyika.

Q:Upekuzi unatakiwa ufanywe kwa njia zipi?

A:-Kuwepona hati ya upekuzi.

-Kufanyika kwa upekuzi bila hati ya upekuzipale ambapo sheria inatoa mwanya kutokana namazingira. Kwa mfano, mtuhumiwa kuaminikakuwa ana silaha au kitu chochote kinachohatarishausalama na amani kwa umma.

-Kufanyika kwa upekuzi nyakati za mchana yaanikati ya jua kucha na kupwa (kati ya mawio namachweo). Hata hivyo upekuzi unaweza kufanyikamuda mwingine wowote

kama mahakama imetoaidhini ya kufanya hivyo.

-Kufanyika kwa upekuzi mbele ya mashahidi ambaowanaweza kuwa: kiongozi wa mtaa au shina au mtumzima yeyote mwenye akili timamu.

-Kama itatokea kuna vitu au mali imechukuliwakwa ajili ya ushahidi, basi ni lazima iandikishwe namhusika au mwenye mali kutia sahihi kuthibitishakutwaliwa kwa mali hizo.

-Kutunzwa katika sehemu salama vitu au malizilizochukuliwa kabla ya kurejeshwa kwa mmilikihalali.

Q:Nani anapaswa kufanya upelelezi wa makosa ya jinai?

A:Upelelezi wa makosa ya jinai hufanywa na jeshi la polisikupitia askari maalumu wenye utalaamu wa kufanya kazihio.

Q:Kuna umuhimu gani kwa askari polisi anyefanya upelelezi kuuliza maswali na kunakili katika maandishi maelezo yanayotolewa katika upelelezi?

A:Kiutaratibu, mahojiano hufanyika kwa mdomo nakunakiliwa kimaandishi, na baada ya mahojiano mtoamaelezo anapaswa kutia sahihi yake kwenye maelezohayo baada ya kuridhika na usahihi wa maelezo aliyotoa.

Endapo maelezo yaliyotelewa yanaendana na kutendekakwa kosa basi maelezo hayo pamoja na mtoa maelezoyatatumika katika ushahidi upande wa mashitaka pindishauri hilo litakapofikishwa mahakamani.

Q:Je, mtuhumiwa ana haki gani wakati wa mahojiano?

A:-Kupata utambulisho kutoka kwa askari polisianayefanya mahojiano. Hii ni pamoja na kuelezeajina, cheo chake na sababu za kutiwa nguvuni.

-Kuelezwa kwa lugha fasaha inayoeleweka kwamtuhumiwa.

-Kupata tahadhari kutoka kwa askari polisi anayehojikwamba hawajibiki kujibu maswali yote isipokuwayale yanayohusu maelezo binafsi (wasifu wake) najina lake. Hivyo mtuhumiwa ana haki ya kutojibu.

-Kuwasiliana na mwanasheria wake au ndugu zakeakiwa mikononi mwa polisi, isipokuwa kama kunasababu ya msingi ya kuzuiliwa asiwasiliane na haowahusika.

-Kuthaminiwa utu wake pamoja na haki zake zabinadamu.

-Kupatiwa matibabu anapokuwa yu mgonjwa auamejeruhiwa katika hatua za ukamataji.

Q:Nini hasa ni dhumuni la upelelezi?

A:Upelelezi katika utawala wa haki jinai husaidia katika kutambua ni kosa gani hasa la jinai lililotendeka, kuwabaini wahusaika, kubaini shitaka lipo kwa mujibu wa sheria gani na mwisho ni kutambua mahakama sahihi yenye uwezo na mamlaka kisheria kusikiliza shitaka linalokusudiwa.

Q:Upelelezi hulenga kujibu mambo yafuatayo;

A:-Tukio limetokea wapi

-Limetokeaje

-Limetokea wakati gani

-Nani ni mhusika wa tukio hilo na kwa nini ametenda tukio hilo

Q:Nini kinafuata baada ya mtuhumiwa kufikishwa kituo cha polisi?

A:Mtuhumiwa akishakamatwa, akapekuliwa na taratibu za kumfikisha kituo cha polisi kukamalika, hatua inayofuata ni kumfikisha mahakamani haraka inavyowezekana.

Q:Ni muda gani maalum uliowekwa kuhakikisha mtuhumiwa anafikishwa kituo cha polisi?

A:Mtuhumiwa anatakiwa kufikishwa mahakamani ndani ya muda wa masaa 24 kama inawezekana, au apewe dhamana kama haitawezekana kufikishwa mahakamani ndani ya muda uliowekwa na sheria, isipokuwa tu kama kosa alilotuhumiwa nalo, halina dhamana.

Q:Je, mtuhumiwa anatakiwa kuhojiwa akishakamatwa na polisi na kufikishwa kituoni?

A:Mtu anapokamatwa na kufikishwa kituo cha polisi kwa kutuhumiwa kutenda kosa la jinai, sheria inaruhusu mtu huyo kuwekwa chini ya ulinzi na kuhojiwa.

Q:Nini lengo la mahojiano hayo?

A:Mahojiano hayo hufanyika kwa lengo la kukusanya taarifa zinazohusiana na uhusika wa mtuhumiwa katika tuhuma zinazomkabili.

Q:Polisi anatakiwa kuuliza maswali ya aina gani kwa mtuhumiwa?

A:Polisi anaruhusiwa kumuuliza mtuhumiwa maswali yoyote wakati wa mahojiano hayo kwa lengo la kupata taarifa muhimu kuhusu kosa alilotuhumiwa nalo.

Q:Mtuhumiwa anatakiwa kuhojiwa kwa muda gani?

A:Mtuhumiwa anatakiwa kuhojiwa akiwa kituo cha polisi kwa muda usiozidi masaa manne kuanzia alipotiwa nguvuni.

Q:Je, muda huo unaweza kuongezwa? Na kama ndio, nani anaweza kuongeza muda huo?

A:Ndio, muda wa mahojiano unaweza kuongezwa kwa kipindi kisichozidi masaa manane ikiwa afisa wa polisi (mfawidhi) anayepieleleza tukio au tuhuma zinazomkabili mtuhumiwa anayehojiwa kwa wakati huo ataona inafaa kufanya hivyo.

Q:Je, askari polisi ana wajibu wa kumpa mtuhumiwa taarifa mtuhumiwa juu ya kuongezwa kwa muda wa mahojiano?

A:Ndio, ikiwa muda wa mahojiano utaongezwa kuzidi masaa manne ya msingi yaliyowekwa na sheria, mtuhumiwa anayo haki ya kujulishwa juu ya kuongezwa kwa muda huo wa mahojiano kati yake na afisa upelelezi akiwa chini ya uangalizi wa polisi.

Q:Askari polisi atafanya nini pale ambapo anahitaji muda wa ziada wa kumhoji mtuhumiwa kama muda wa nyongeza umeisha?

A:Sheria inaruhusu afisa upelelezi kupeleka maombi mahakamani ya kuongeza zaidi muda wa mahojiano kabla ya muda wa msingi wa masaa manne kuisha au baada ya muda wa nyongeza wa masaa nane kuisha.

Q:Je, katika ombi hilo, mahakama inampatia mtuhumiwa haki ya kusikilizwa?

A:Mtuhumiwa, kupitia mahakama baada ya maombi hayo kupelekwa na afisa upelelezi, atapewa haki ya kusikilizwa yeye mwenye au kupitia mwanansheria ambaye atamwakilisha katika maombi hayo ya kuongeza muda wa kuhojiwa dhidi yake.

Q:Ni mambo yapi ya msingi ambayo askari polisi anatakiwa kumtaarifu mtuhumiwa kabla ya mahojiano?

A:Mtuhumiwa kabla ya kuhojiwa anapokuwa kituo cha polisi, anapaswa kuelezwa haki zake na afisa upelelezi anayemhoji lazima amwambie jina na cheo chake, mahojiano yanapaswa kufanyika katika lugha amabayo mtuhumiwa anaelewa vyema na pia mtuhumiwa asihojiwe mpaka awe amepewa tahadhari kwamba, hawajibiki kujibu maswali atakayoulizwa na afisa wa polisi mpelelezi na pia anayo haki ya kuwasiliana na mwanansheria wake ili awepo katika mahojiano hayo.

Q:Je, askari polisi anaweza kumkataza mtuhumiwa kuwasiliana na ndugu/mwenza/mwanansheria wake?

A:Sheria inampa haki polisi mpelelezi anayemhoji mtuhumiwa, kumzuia mtuhumiwa kuwasiliana na mwanansheria wake au ndugu zake, kama anaamini kwamba mawasiliano hayo yanalenga kusaidia kutoroka kwa mtuhumiwa mwenza, endapo tuhuma zinamhusu mtuhumiwa zaidi ya mmoja au ikiwa mawasiliano hayo yanaweza kupelekea kupotea au kuharibiwa kwa ushahidi wowote ambao unaweza kujumuishwa katika shitaka dhidi ya mtuhumiwa anayehojiwa.

Q:Vipi ikitokea mtuhumiwa ni motto (umri chini ya miaka 18)?

A:Ikiwa mtuhumiwa anayehojiwa ni mtoto, afisa wa polisi mpelelezi (mfawidhi) anayemhoji mtoto huyo aliye chini ya uangalizi wa polisi, atawajibika kuwataarifu wazazi ama ndugu wa mtoto huyo kwamba, mtoto husika yupo kituo cha polisi kwa tuhuma ambazo ametuhumiwa nazo na yupo kwa mahojiano juu ya tuhuma hizo.

Q:Je, mahojiano baina ya polisi na mtuhumiwa yanatakiwa yanakiliwe vipi?

A:Mahojiano ambayo yatafanyika kwenye kituo cha polisi kati ya mtuhumiwa na afisa polisi, lazima yawekwe kwenye maandishi.

Q:Nini kinatakiwa kifanyike baada ya kunakili mahojiano hayo katika maandishi?

A:Baada ya kunakiliwa katika maandishi, mtuhumiwa atasoma/atasomewa maelezo hayo ndipo asaini na afisa polisi asaini hati ya mahojiano baada ya mahojiano hayo.

Q:Je, vipi kama mtuhumiwa anataka kuandika mwenyewe maelezo yake?

A:Kama mtuhumiwa ameamua kuandika maelezo yake na kamtarifu afisa polisi juu ya maamuzi yake hayo, atapewa nyezo zitakazomwezesha kuandika maelezo yake kwa ufasaha.

Q:Je, askari polisi anaweza kutoa dhamana?

A:Ndio, askari polisi wanayo mamlaka kutoa dhamana kwamtuhumiwa kuwa nje ya kizuizi.

Q:Je, ni vigezo vipi hutumika katika kutoa dhamana?

A:-Uhakika wa mtuhumiwa kufika mahakamani sikuatakatayotakiwa kufanya hivyo.

Katika kujiridhishana kigezo hiki, askari polisi huzingatia yafuatayo;

-Historia ya maisha ya mtuhumiwa na mahusianoyake na jamii au, ajira yake

-hali ya familia yake, na

-Kumbukumbu/rekodi au habari za maisha yaketoka kwa polisi.

-Mazingira ya kosa au tuhuma.

-Maslahi ya mtuhumiwa, yaani

Kipindi atakapotakiwa kukaa mahabusu kamadhamana itakataliwa ikiwa ni pamoja namazingira ya mahabusu penyewe,

-Mahitaji au haja ya mtuhumiwa kuwa nje kwalengo la kuandaa utetezi wake au kufika kwakemahakamani, ikiwa ni pamoja na kupata ushauriwa kisheria na uwakilishi mahakamani,

-Mahitaji ya kiusalama ya mtuhumiwa ambayoyanaweza kutokana na ulevi wa kupindukia, majeraha au matumizi ya madawa ya kulevya,

-Usalama wa jamii hasa uwezekano wa mtuhumiwakuharibu ushahidi kwa kuwatisha mashahidi au kuwazuia polisi kufanya upelelezi.

Q:Je, mtuhumiwa akiomba dhamana polisi, anatakiwa kutoa pesa au mali yoyote?

A:Hapana, dhamana inayotolewa na jeshi la polisi haihusiani na kuweka dhamana mali au pesa zake.

Q:Je, ni mambo gani yanatakiwa kuzingatiwa katika kutoa dhamana polisi?

A:-Mtuhumiwa kujidhamini kimaandishi aukuthibitisha kwa maandishi kwamba atafikamahakamani siku na muda uliopangwa.

-Mtuhumiwa kuhakikisha kimaandishi kwambaatazingatia na kufuata masharti ya dhamanaatakapokuwa nje.

-Mtu mwingine anayeaminika mbele ya askari polisianaweza kumdhamini mtuhumiwa.

-Uwezo wa mtuhumiwa au mdhamini kulipa kiasicha fedha endapo mtuhumiwa atashindwa kufikamahakamani siku iliyopangwa kusikiliza shaurilake.

Q:Je, askari polisi anaweza kukataa kutoa dhamana?

A:Ndio na kama itatokea askari polisi kukataa kutoa dhamana kwamtuhumiwa basi watatoa sababu za kukataa kimaandishi.

Q:Je, dhamana ya polisi inaweza kufutwa? Na ni katika mazingira yapi?

A:-Mtuhumiwa haonekani, yaani mtoro au;

-Ameshindwa au anaelekea kushindwa kuzingatiamasharti ya dhamana.

Q:Je, mtuhumiwa anayevunja masharti ya dhamana anakuwa ametenda kosa kisheria?

A:Mtuhumiwa anayevunja kwa makusudi masharti yadhamana akiwa nje kwa dhamana anakuwa ametendakosa la jinai na akipatikana na hatia atawajibikakutumikia adhabu ambayo si zaidi ya adhabu ya kosaaliloshitakiwa nalo awali kabla ya kuvunja masharti yadhamana yake.

Q:Je, ni nani anayeweza kupeleka mashtaka ya jinai?

A:-Mtu yeyote

-Chombo cha dola. Mf. Polisi, TAKUKURU

Q:Je, dhamana ya mahakama inatolewa kwa mtuhumiwa yeyote?

A:Ndio, inaweza kutolewa kwa mtuhumiwa yeyote isipokuwa yule aliyetuhumiwa kufanya makosa yafuatayo;

-Mauaji

-Uhaini

-Wizi wa kutumia silaha kubwa za moto

-Kufanya biashara ya madawa ya kulevya ambayoyametajwa katika sheria ya Kuzuia Madawa ya Kulevya.

Q:Japokuwa, mahakama ina uwezo wa kukataa kutoa dhamana katika shitaka lolote lile kukiwa na mazingira yafuatayo:

A:-itathibitika kwamba mtuhumiwa amewahikutumikia kifungo kinachozidi miaka mitatu.

-itathibitika kwamba mtuhumiwa amewahi kupewadhamana lakini akakiuka masharti ya dhamana hiyo.

-mahakama itaona kwamba ni vema mtuhumiwaasipewe dhamana kwa sababu.

Q:Je, ni masharti gani yanayoambatana ndhamana inayotolewa na mahakama?

A:-Kusalimisha hati ya kusafiriakwa polisi au vyombovingine husika.

-Kumzuia mtuhumiwa kusafiri nje ya eneo maalumu.

-Kumtaka mtuhumiwa kuripoti kwenye kituo chapolisi kwa muda maalumu.

-Kumzuia mtuhumiwa asionekana au kutembeleamaeneo maalumu.

-Masharti mengineyo ambayo mahakama itaonainafaa.

Q:Kabla mtu hajapata dhamana lazima atimize masharti ya dhamana ambayo ni pamoja na yafuatayo:

A:-Mdhamini wake au mtuhumiwa kusaini na kuingiamakubaliano na polisi au ofisi na Mkurugenzi wa Mashitaka, TAKUKURU au Ofisi ya MwanasheriaMkuu wa Serikali kwamba atahudhuria mahakamanisiku anayotakiwa.

-Mara baada ya kusaini au kuingia makubaliano hayona vyombo husika kama ilivyoelezwa hapo juu basimtuhamiwa atatoka kwa dhamana kama atakuwayuko gerezani au mahabusu.

Q:Mdhamini wa mtuhumiwa ana wajibu gani?

A:Kuhakikisha mtuhumiwa anayedhaminiwa anafanya yafuatayo;

-anatimiza masharti ya dhamana na kuhudhuriamahakamani kama inavyotakiwa kufanya.

-endapo mtuhumiwa atakiuka masharti ya dhamana,na hasa pale anapotoroka, itabidi mdhamini kulipakiwango cha dhamana alichojifunga.

-kuwa tayari kukamatwa kwa mali zake endapomdhamini atashindwa kulipa kiwango cha fedha yadhamana.

-ikiwa itashindikana kulipa kiwango cha dhamanakuwa tayari kuhukumiwa kutumikia kifungokisichopungua miezi 6 (Sita).

Q:Je, mahakama kuu ina mamlaka ya kubadili masharti yaliyowekwa na mahakama za chini?

A:Ndio, mahakama kuu ina mamlaka ya kubadilisha masharti ya dhamana ambayo yamewekwa na mahakamaza chini na kumpa dhamana mtuhumiwa ambayeatakuwa amekataliwa dhamana na mahakama za chini.

Q:Je, ni pande ngapi zinahusika katika kusikiliza kesi ya jinai?

A:Pande hizo ni;

-Mahakama

-Mashitaka

-Utetezi wa Mashitaka

Q:Nini kazi ya mahakama?

A:Mahakama huongozwa na hakimku au jaji pamoja nawasaidizi wake, mahakama huhusika na usikilizaji washauri na kisha kutolea maamuzi shauri lililo mbele yakekulingana na uzito wa ushahidi.

Q:Nini kazi ya upande wa mashtaka?

A:Upande wa mashitaka ni Jamhuri, yaani Serikalina vyombo vyake ambavyo ni pamoja na Polisi, TAKUKURU, Ofisi ya Mkurugenzi wa Mashitaka, Ofisiya Mwanasheria Mkuu wa Serikali au taasisi yoyoteyenye mamlaka ya kuendesha mashitaka, mwathirika wakosa la jinai, pamoja na mashahidi watakaounga mkonomashitaka.

Q:Nini kazi ya upande wa utetezi?

A:Upande huu unahusisha mtuhumiwa na mashahidi wakeambao watamsaidia katika utetezi wake kwa kukanushamashitaka dhidi yake. Kazi ya utetezi inaweza kufanywa na mtuhumiwa mwenyewe au wakili wake atakayempatakutoka kwa mawakili binafsi.

Q:Kesi ya jinai inapoanza, nani mwenye wajibu wa kutoa maelezo?

A:Katika kusikiliza shauri la jinai mahakamani upande wamashitaka ndio wenye wajibu wa kuanza kwa kumsomeamshitakiwa shitaka linalomkabili kama lilivyoandaliliwakwenye hati ya mashitaka.

Q:Mshtakiwa anapaswa kufanya nini baada ya kusomewa mashtaka?

A:Baada ya shitaka kusomwambele ya mshitakiwa, mshitakiwa hupaswa kujibu kwaama kukiri kutenda kosa, au kukana kutenda kosa.

Q:Nini kinafanyika baada ya mshtakiwa kukiri kosa?

A:Mshtakiwa akikiri kosa, hakimku atamuuliza marakadhaa kuhakikisha kauli ya kukiri kisha atanukuumaneno ya kukiri kwa mtuhumiwa katika lugha nyepesina fasaha ambayo inawakilisha kwa karibu sanayale aliyosema mtuhumiwa na kisha atamtia hatianimtuhamiwa kwa kosa aliloliki na kisha kutoa adhabukulingana na sheria na taratibu za kimahakama.

Q:Nini kinafanyika baada ya mshtakiwa kukana kosa analoshtakiwa nalo?

A:Mshitakiwa akikana shitaka lililosomwa mbele yake, mahakama itanukuu maneno ya kukana shitaka nakuutaka upande wa mashitaka kuendelea na mashitakadhidi ya mshitakiwa ikiwa ni pamoja na hatua za kuitamashahidi na kutoa ushahidi kwa kadri ya mashahidi naushahidi walionao.

Q:Je, kuna kinga yeyote au utetezi wowote dhidi ya makosa ya jinai?

A:Ndio, kisheria zipo kinga mbalimbali ambazo mtuhumiwa anaweza kuzitumia.

Q:Kinga hizo ni zifuatazo;

A:-Ugonjwa wa akili

-Kutenda Kosa kwa Msukumo wa Ulevi

-Umri Mdogo

-Haki ya Kujilinda au Kujihami

-Kulazimishwa au Kushurutishwa Kutenda Kosa la jinai

-Kushitakiwa na Kuadhibiwa kwa Kosa Hilohilo

-Kushitakiwa na Kuachiwa Huru

-Mtuhumiwa Kutokuwepo Eneo la Tukio

-Kughadhabishwa au Kukasirishwa

-Kuchukua au Kufanya Kitendo Dhidi ya Mali Halali

Q:Utetezi wa ugonjwa wa akili utakubalika katika mazingira gani?

A:-Alikuwa haelewi analolifanya wakati anatenda kosala jinai.

-Alishindwa kujitambua au kutambua kwamba

-Hakupaswa kufanya yale aliyofanya.

-Hakuwa na uwezo wa kuzuia au kudhibiti kosalisifanyike.

Q:Utetezi wa kutenda kosa kwa msukumo wa ulevi unakubalika katika mazingira gani?

A:-Hali ya ulevi imetokea bila ridhaa ya mtuhumiwatoka kwa mtu mwingine ambaye amemlewesha kwa hila na ulaghai.

-Kutokana na kuleweshwa akili za mtuhumiwaziliathirika kiasi cha kutojitambua au kutotambuaalilolifanya wakati anatenda kosa la jinai.

Q:Utetezi wa umri mdogo ukoje?

A:Mtu yeyote aliye chini ya umri wa miaka 10 hawajibikikwa tendo lolote la jinai analotenda na anakuwa hanahatia kwenye makosa yote ya jinai. Hali kadhalika mtoto wa kiume mwenye umri wa miaka 12 yaani kumi nambili au chini yake, hatakuwa na kosa la jinai kwenyemakosa ya kujamiiana.

Q:Utetezi wa haki ya kujilinda na kujihami ukoje?

A:Kila mtu anahaki ya kujilinda au kulinda mali yake au ya ndugu yake au rafiki yake kwa kutumia nguvu.Kwa hiyo, nguvu itakayotumika ni lazima iwe na uwianona madhara yeyote dhidi ya mtuhumiwa.

Q:Utetezi wa kulazimishwa au Kushurutishwa Kutenda Kosa la jinai ukoje?

A:Mtu yeyote hatawajibika kwa kutenda au kuacha kutendajambo analodaiwa kutenda kisheria ikiwa amelifanyakosa husika chini ya kitisho cha kifo au kufanyiwamadhara makubwa dhidi ya maisha yake toka kwawatuhumiwa wenzake katika kosa hilo.

Q:Utetezi wa kushitakiwa na Kuadhibiwa kwa Kosa Hilohilo ukoje?

A:Mtuhumiwa hatashitakiwa mara mbili baada yakutuhumiwa kwa kosa lilelile.

Q:Utetezi wa kushitakiwa na kuachiwa Huru ukoje?

A:Mtu hatashitakiwa kwa kosa ambalo alishashitakiwakisha akaachiwa huru kwa kutopatikana na hatia au kwasababu nyingine ya msingi itakayotolewa na upande wamashitaka (nolle prosequi).

Q:Utetezi wa mtuhumiwa kutokuwepo eneo la tukio ukoje?

A:Mtuhumiwa atakuwa na kinga endapo atathibitishamahakamani kwamba wakati kosa la jinai analoshitakiwalikitendeka hakuwepo kwenye eneo la tukio kwa sababuzozote zile ikiwa ni pamoja na safari au vinginevyo.

Q:Utetezi wa kughadhabishwa au Kukasirishwa ukoje?

A:Kughadhabishwa au kukasirishwa kunakotokea wakati huo huo na kupelekea kutenda kosa la jinai wakati huo huokunaweza kuwa utetezi na kinga katika makosajinai na hivyo kupelekea kutuhumiwa kutenda kosa bilakukusudia au kutokukusudia.

Q:Je ni mazingira yapi yanapelekea utetezi wa kughadhabishwa au Kukasirishwa kukubalika?

A:-maneno yaliyotamkwa au kitendo kilichofanywa si kosa la jinai na ni halali kisheria.

-kosa la jinai lililofanywa linatokana na ushawishi, kusiona na jazba ambazo zimetokana na mtu mwingine au matendo ya mtu mwingine.

-itathibitika kwamba kitendo hicho hakikuwa halali na ni kinyume cha sheria.

Q:Utetezi wa kuchukua au Kufanya Kitendo Dhidi ya Mali Halali ukoje?

A:Kuchukua au kufanya kitendo au kutokufanya jambololote kwenye kitu au mali yako halali toka kwa mtumwingine aliyenayo. Kitendo hicho lazima kifanyike bila udanganyifu au ulaghai wa aina yoyote. Mfano,kutuhumiwa kwa wizi wa radio wakati ambapo radiohiyo ni mali yako.

Q:Baada ya mahakama kusikiliza pande zote katika kesi, ni maamuzi gani yanaweza kutolewa?

A:-kumwachia huru mshitakiwa kwa kutokuwa na hatia, pale upande wa mashitaka unaposhindwa kuthibitisha mashitaka na utetezi wa mshitakiwa kukanusha mashitaka hayo.

-kumtia hatiani mtuhumiwa na kumhukumu kutumikia adhabu, kama upande wa

mashitaka utathibitisha mashitaka dhidi ya mshitakiwa pasipo shaka yoyote na utetezi wake kushindwa kukanusha mashitaka hayo.

Q:Nini maana ya ombi la kupunguziwa adhabu na mahakama?

A:Baada ya mahakama kumtia hatiani mshitakiwa, nakabla ya mahakama kutoa adhabu hutoa mwanya wamaombi kwa pande zote ya ama kupunguza adhabu aukutoa adhabu kama ilivyo kwenye sheria.

Q:Ni sababu zipi mahakama inaweza kuzitumia kumpunguzia mshtakiwa adhabu?

A:-Mshitakiwa kutenda kosa kwa mara ya kwanza

-Mdhoofu waugonjwa ama umri mkubwa.

Q:Ni sababu ipi inazotumiwa na upande wa mahstaka katika kuomba mtuhumiwa asipunguziwe adhabu?

A:Tabia ya mtuhumiwa kurudia rudia kosa husika ambalo ni kero katika jamii na kuwa kama fundisho kwawengine.

Q:Je, ni adhabu gani ambazo hutolewa kwa makosa ya jinai?

A:-Adhabu ya kifo kwa makosa ya mauaji, uhaini na kusababisha mgomo katika jeshi la wananchi.

-Kulipa Faini

-Kulipa Fidia

-Kifungo cha Gerezani au cha nje

-Kuchapwa Viboko

-Kutaifisha au kunyang`anya mali

-Kuwa chini ya matazamio ya kutotenda kosa ndani ya muda maalum

-Kuwa chini ya Afisa Ustawi kwa kufanya shughuli za mafunzo maalum

-Kutumikia jamii

Q:Je, kukata rufaa au kuomba mrejesho ni haki ya mshtakiwa?

A:Haki ya kukata rufaa, kuomba marejeo au kuombamapitio ni haki ya kikatiba na kila mshitakiwaanastahili haki hiyo.

Q:Je, haki hii ipo kwa upande wa mshatakiwa peke yake?

A:Hapana, Upande wowote usiporidhika na maamuzi ya mahakama unayo haki ya ama kuomba kurudia kwahukumu katika mahakama ileile; kukata rufaa au kuombamarejeo dhidi ya hukumu katika mahakama ya juu ya ileiliyotoa hukumu na yenye mamlaka ya kusikiliza rufaaau marejeo.

Q:Je mkataba wa ajira wa maandishi unatakiwa kuwa na vipengele gani?

A:Kwa mujibu wa kifungu cha 15(1) cha Sheria ya Ajira na Mahusiano Kazini, Mwajiri anatakiwa kumpa mfanyakazi, maelezo ya mkataba kwa maandishi yanayojumuisha:-

i. Jina, umri, anuani ya kudumu na jinsia ya mfanyakazi

ii. Mahali alipoajiriwa

iii. Kazi yake

iv. Tarehe ya kuanza

v. Muundo na muda wa mkataba

vi. Kituo cha kazi

vii. Masaa ya kazi

viii. Ujira, njia ya ukokotoaji wake, na taarifa za mafao mengine au malipo ya vitu

(Sampuli ya Mkataba wa Ajira inapatikana katika tovuti ya

www.sheriakiganjani.co.tz)

Q:Je mtoto anaweza kuajiriwa?

A:Sheria ya Ajira na Mahusiano Kazini inatoa maelekezo maalum juu ya watoto. Kwa mujibu wa sheria hii:

a) Ni marufuku kwa mtu yeyote kumwajiri mtoto aliye na umri chini ya miaka

14.

b) Mtoto aliye na umri wa miaka 14 anaweza kuajiriwa kufanya kazi nyepesi ambazo haziwezi kudhuru afya yake au kumzuia asiende shule au kuhudhuria mafunzo mbalimbali ya ufundi ambayo yana faida kwake

c) Mtoto mwenye umri chini ya miaka 18 haruhusiwi kuajiriwa kufanya kazi katika migodi, viwanda, meli na sehemu nyingine zozote ambazo kazi zake ni hatarishi.

Q:Je kuna faida zipi za kusajili ndoa?

A:Kusajili ndoa kuna faida zifuatazo;

a) Usajili wa ndoa na cheti cha ndoa unarahisisha taratibu na mashauri yanayohusu mirathi kwa kujua aina ya ndoa na yupi ni mke/mme halali,hivyo kusaikia kulinda haki ya mjane au mgane.

b) Umiliki wa mali: kusajili ndoa yako kunasaikia katika kutambulisha wanandoa halali na pia inasaikia katika kujua nani ana haki ya kumiliki mali za ndoa

c) Ushahidi: Usajili pia unasaikia katika kuweka ushahidi kwamba wahusika ni wanandoa. Katika mashauri ya talaka cheti kitahitajika mahakamani katika kuthibitisha hadhi ya wadaawa.

Q:Je mwanamke na mwanaume walioishi pamoja kwa kipindi fulani bila kufunga ndoa wanaweza kuhesabika kuwa wanandoa?

A:Ndiyo. Pale ambapo mwanamke na mwanamme, wenye sifa za kufunga ndoa, wameishi pamoja kwa miaka isiyopungua miiwili kwa namna ambayo inawatambulisha kama mke na mme watachukuliwa kama wanandoa hadi pale itakapothibitika vinginevyo.

Q:Je ndoa batili ni ipi?

A:Ndoa batili ni ile iliyofungwa kinyume na matakwa ya kisheria

Q:Je, ni lazima gari liwe limesajiliwa kabla ya kutumika barabarani?

A:Ndiyo. Sheria inakataza gari ama chombo chochote cha moto kutumika barabarani kama hakina usajili uliofanywa na mamlaka husika. Kufanya hivyo ni kosa ambalo adhabu yake yaweza kuwa faini isiyozidi 50,000/= ama kifungo cha hadi miaka 5 jela, au vyote kwa pamoja. Mahakama pia inaweza kuamuru chombo hicho kitaifishwe

Q:Je, zipo sifa rasmi za kuweza kumiliki chombo cha moto?

A:Ndiyo. Ili mtu aweze kuandikishwa kama mmiliki wa chombo cha moto sharti awe na umri wa miaka 18 na kuendelea, na pia awe na akili timamu

Q:Ni lazima kutembea na kadi ya gari kila mahali?

A:Kutembea na kadi ya gari lazima kisheria, na wajibu huu unamhusu mtu yeyote ambaye anaendesha chombo hicho kwa wakati huo. Hata hivyo, mtu anaweza kuiacha kadi ya nyumbani na kutembea na nakala iliyothibitishwa ya kadi hiyo ili aweze kumwonyesha Afisa yeyote wa polisi ambaye atahitaji kuiona kwa ukaguzi.

Kushindwa kuonyesha kadi ya gari kunaweza kumtiua mtu hatiani na akalipishwa faini ama kifungoi kisichozidi miaka miwili

Q:Je, iwapo gari limekamatwa kwa kuwa na kibao cha nambari za usajili zisizosomeka vizuri, ni nani mwenye hatia kati ya dereva na mwenye gari?

A:Iwapo kuna aina yoyote ya utambulisho ambayo inapaswa kuwepo kwenye gari, na utambulisho huo ukawa haujawekwa, ama umewekwa kwa namna ambayo haieleweki vizuri, mtuhumiwa hataadhibiwa iwapo atathibitisha kwamba alichukua tahadhali zote kuhakikisha kwamba alama hizo zinasomeka. Kwa mfano, kama namba za gari zimefunikwa na matope wakati gari linatembea, mtuhumiwa hatakuwa na hatia. Ikiwa alama hizo zimefichwa kwa makusudi, mwenye hatia atakuwa dereva, na siyo mmiliki wa chombo hicho

Q:Je, kama gari langu limepata ajali na kuharibika kabisa, ama kuungua moto, napaswa kufanya nini?

A:Iwapo gari limepata tatizo kubwa la kulifanya liharibike moja kwa moja, ndani ya siku Thelathini mmiliki anapaswa kutoa taarifa ya maandishi kwa Mamlaka iliyosajili gari hilo na pia atapaswa kurejesha kadi ya gari hilo kwa Mamlaka

hiyo

Q:Je, ninapotaka kuuza gari langu ni mambo gani napaswa kuzingatia?

A:Gari laweza kuuzwa na mmiliki kama mali yoyote nyingine. Hata hivyo, muuzaji sharti ahakikishe kwamba ndani ya siku saba (7) baada ya mauzo hayo anatoa taarifa rasmi kwa mamlaka iliyosajili gari hilo kwa maandishi, akitaja jina na naunai ya mnunuzi, umbali (kilometa) ambao gari hilo limeshatembea na taarifa zingine kadiri itakavyohitajika.

Q:Je, iwapo mtu amekutwa anaendesha gari bila leseni halali, mmiliki wa gari hilo naye anakuwa na hatia?

A:Ndiyo. Mtu anayeendesha aina yoyote ya gari bila kuwa na leseni halali inayoendana na aina ya gari husika anakuwa na hatia yeye mwenyewe na mmiliki wa gari hilo

Q:Je, ni umri gani unaomwezesha mtu kupewa leseni ya kuendesha gari?

A:Leseni ya kuendesha gari hutolewa kwa makundi tofauti ya umri kulingana na ana aina ya gari, madhumuni/matumizi ya gari husika na kiwango cha uzoefu kinachohitajika

Q:Je, iwapo nimepoteza leseni yangu ya kuendesha gari, nikaomba nyingine na kupewa, na baadaye ile iliyopotea ikapatikana napaswa kuchukua hatua gani?

A:Iwapo leseni ya kuendesha gari imepotea, mwenye leseni ana haki ya kuomba na kupatiwa leseni nyingine baada ya kulipa ada inayotakiwa. Pale ambapo leseni iliyopotea imepatikana, mwenye leseni atapaswa kuiwasilisha kwa mamlaka iliyompa leseni hiyo mara moja

Q:Je, kukosa sifa ya kuendesha gari katika nchi moja kunaonfdoa sifa ya kuendesha gari katika nchi ya Tanzania?

A:Sheria ya Usalama Barabarani ya Tanzania inazitambua nchi za Uganda na Kenya kama mataifa wabia wa sheria hiyo. Kwa hiyo, mtu yeyote ambaye hana sifa ya kupata leseni katika nchi hizo, ama ambaye leseni yake imefutwa na mamlaka husika katika nchi hizo, ama kwa sababu yoyote ile amezuiliwa kuendesha gari katika nchi hizo nhataruhusiwa kufanya hivyo Tanzania

Q:Je, Ardhi ni nini?

A:Ardhi ni sehemu yote iliyo juu na chini ya uso wa nchi, vitu vyote vyenye kuota kiasili juu ya nchi, majengo na miundo mingineyo iliyokaziwa kwa kudumu juu ya ardhi.

Q:Je, madini ni sehemu ya ardhi?

A:Hapana. Petroli na aina zote za madini zinazopatikana chini ardhi siyo sehemu ya ardhi

Q:Je, kuna aina ngapi na zipi za ardhi?

A:Aina Tatu, ambazo ni Ardhi ya Kijiji, Ardhi ya Hifadhi na Ardhi ya Jumla.

Q:Je, ni nini maana ya Ardhi ya kijiji?

A:Ardhi ya kijiji ni ardhi iliyopo katika maeneo na mipaka ya vijiji. Kutokana na taratibu za tawala za wilaya na hati ya usajiri ya kijiji.

Q:Je, ni nini maana ya Ardhi ya Hifadhi?

A:Ardhi ya Hifadhi ni ardhi maalumu iliyotengwa au kuhifadhiwa kwa matumizi maalumu ya kitaifa au kijamii kwa manufaa ya raia au wanajamii wote, kwa mfano; hifadhi ya misitu, hifadhi ya vyanzo vya maji, hifadhi ya barabara, nk

Q:Je, ni nini maana ya Ardhi ya jumla?

A:Ardhi ya jumla ni ardhi yote iliyobaki baada ya kutoa ardhi ya vijiji na ardhi ya hifadhi.

Q:Je, ardhi ya Tanzania inaweza kubadilishwa kutoka aina moja ya ardhi kwenda aina nyingine (Uhawilishaji)?

A:Ndiyo. Rais wa Jamhuri ya Mungano wa Tanzania anaweza kubadilisha ardhi kutoka aina moja kwenda aina nyingine

Q:Je, ardhi ya Tanzania inamilikiwa na nani?

A:Kwa ujumla ardhi yote ya Tanzania ni mali ya Watanzania wote na Raisi ndiye msimamizi na mdhamini mkuu wa ardhi kwa niaba ya wananchi wote.

Q:Je, ni ipi nafasi ya Waziri wa Ardhi katika maswala yanayohusu ardhi?

A:Waziri wa Ardhi ndiye msimamizi mkuu wa kisiasa nchini katika utengenezaji na usimamizi wa Sera ya Ardhi ya Taifa ambayo inatoa mwongozo wa kisera katika matumizi ya ardhi nchini Tanzania.

Q:Je, Kamishna wa Ardhi ana kazi gani?

A:Ni mtendaji na afisa mtalaamu mkuu anayetoa ushauri kwa serikali katika masuala yote yanayohusiana na utawala, usimamizi, umiliki na utumiaji wa ardhi katika masuala endelevu.

Q:Je, Makamu wa Kamishna na Makamishna Wasaidizi wana kazi gani?

A:Makamishna wasaidizi ndio maafisa ardhi waliopo katika halmashauri za wilaya, halmashauri miji, manispaa na majiji. Na hufanya kazi ya usimamizi wa ardhi kwa niaba ya Kamishna wa Adhi.

Q:Je, ni jinsi gani mtu anaweza kupata Ardhi Tanzania?

A:Mtu anaweza kumiliki ardhi kwa ama Kugawiwa na serikali, Kurithishwa, Kupewa, Kutwaa au Kununua.

Q:Je, kampuni na taasisi zinaweza kumiliki ardhi kama ilivyo kwa mtu binafsi?

A:Ndiyo, kwa sababu kisheria kampuni hutambulika kama mtu, ambapo ina uwezo wa kisheria wa kumiliki mali kwa jina lake yenyewe.

Q:Je, ni kwa namna gani mtu anaweza kujipatia ardhi kwa kutwaa?

A:Kujitwalia ardhi hufanyika pale ambapo mtu anaingia katika eneo lisiloendelezwa, kama vile pori na kusafisha kisha kuliweka katika matumizi.

Q:Je, ni vitu gani vya kuzingatia kisheria kabla haujajipatia ardhi kwa kutwaa?

A:Muda; mtu aliyejetwalia eneo, akiendelea kulitumia kwa muda usiopungua miaka kumi na miwili (12) kama vile yuko kwenye ardhi yake na kuweza kufanya kila atakavyo bila kukumbushwa, kukemewa, kulipishwa kodi au bila ya bughudha ya aina yeyote ya umiliki, kama eneo hilo si ardhi ya hifadhi huhesabiwa kuwa anamiliki ardhi ile kihalali.

Q:Je, mwanamke anaweza kujipatia ardhi kwa njia ya kurithi?

A:Mwanamke anaweza kupata ardhi kwa njia ya urithi kama ilivyo kwa mwanaume. Hii inajumuisha kurithi ardhi kutoka kwa mume wake au wazazi wake na kupitia wosia au mgawanyo bila wosia.

Q:Je, ni kwa namna gani mtu anaweza kupata ardhi kwa kugawiwa na serikali?

A:Ni kwa njia ya kuomba katika ardhi ya jumla au ya kijiji. Katika ardhi ya jumla kamishina akiishajiridhisha na uhalali wa maombi anakugawia ardhi hiyo. Katika ardhi ya kijiji, serikali ya kijiji ndiyo yenye mamlaka ya kugawa ardhi kwa ridhaa ya mkutano mkuu wa kijiji

Q:Je, ni namna gani mtu anaweza kujipatia ardhi kwa kununua?

A:Uuzaji wa umilikaji wa matumizi ya ardhi unaweza kufanyika baina ya mtu mmoja na mwingine kwa kuzingatia utaratibu maalum uliowekwa

Q:Je, ni namna gani mtu anaweza kujipatia ardhi kwa minajili ya kukodi/kupanga?

A:Ardhi yaweza kupangishwa ama kukodishwa kwa kipindi maalum, ilimradi muda ambao mpangaji atapewa uwe pungufu ya muda ambao mwenye ardhi ana haki ya kutumia ardhi husika. Kwa mfano, kama mwenye ardhi ana hati ya miaka 99 mkataba wa kupangisha ama kukodisha ardhi hiyo utapaswa kuwa wa kipindi ambacho ni pungufu ya miaka hiyo

Q:Je, kuna aina ngapi za umilikaji ardhi?

A:Kuna aina kuu mbili za umilikaji wa ardhi nchini Tanzania. Nazo ni umilikaji ardhi kimila na umilikaji ardhi kwa hati.

Q:Je, ni nini maana ya Hati Miliki ya Ardhi?

A:Hatimiliki ni cheti maalum kinacho tolewa kwa mujibu wa sheria ya ardhi kwa mmiliki wa ardhi. Hati miliki hutolewa kulingana na matumizi ya ardhi husika yaliyoainishwa

Q:Je, ni nani anaweza kumiliki ardhi?

A:Mtu yeyote ambaye ni Mtanzania anaweza kumiliki ardhi mahali popote Tanzania Bara. Kwa Tanzania Zanzibar, haki hii imetengwa kwa ajili ya wazanazibari pekee. Lakini pia, Kikundi cha watu ambao ni raia wa Tanzania walio katika umoja unaotambulika au ni wabia au washirika, wanaweza kumiliki ardhi.

Q:Je, kuna Umuhimu gani wa kupata Hati Miliki?

A:Kwanza, Hati Miliki ni kielelezo au utambulisho wa uhakika wa umiliki wa Ardhi na maendeleo yake. Pili, hati yaweza kutumika kama dhamana ya mkopo. Tatu, hati inaweza kumsaidia mmiliki wa ardhi katika mchakato wa kubadilisha umiliki wa ardhi yake.

Q:Je, kuna aina ngapi za Hati Miliki?

A:Kuna aina kuu mbili za Hati Miliki. Hizi hujumuisha Hati Miliki ya kimila ambayo hutolewa kwa mtu ambaye tayari anamiliki ardhi kwa njia ya kurithi bila maandishi yoyote, na hati miliki inayotolewa na kamishina baada ya kuombwa, hususan katika maeneo ya mijini. Lakini pia mtu anaweza kupata hati miliki kwa matumizi ya uwekezaji, kama vile mashamba makubwa, viwanda, nk

Q:Je, ni taratibu gani za kupata Hati Miliki ya Ardhi ya mijini?

A:Maombi yanafanyika kwa kujaza fomu maalum ambayo hupatikana katika ofisi ya ardhi ya Mamlaka ya Serikali za Mitaa (Halmashauri) ya eneo husika

Q:Je, ili kijiji kiweze kutoa hati miliki kinatakiwa kufuata taratibu gani?

A:Halmashauri ya kijiji inapaswa kwanza kuwa na cheti cha ardhi ya kijiji ambacho, pamoja na mambo mengine kitaonyesha mipaka na ukubwa wa ardhi ya kijiji husika. Baada ya hapo kijiji, kikishajiwekea mpango wa matumizi bora ya ardhi na kutenga maeneo mbalimbali kwa shughuli tofauti, kinaweza kugawa hati miliki kulingana na matumizi yaliyopangwa kwa kila eneo

Q:Je, ni taratibu gani zinapaswa kufuatwa wakati eneo linapotangazwa kuwa la upimaji ama mipango miji?

A:Pale ambapo eneo limetangazwa kuwa la upimaji/mipango miji/lililopangwa (planned area) mtu yeyote anaye miliki au aliyekuwa akimiliki eneo hilo atapewa notisi ya kuhama. Hata hivyo, mtu huyo atastahili kupata fidia ya haki, ya haraka na timilifu kabla ya kuhamishwa

Q:Je, kuna tofauti kati ya HAKIMILIKI na HATIMILIKI ya ardhi?

A:Ndiyo. Hakimiliki ya ardhi ni ile hali ya kuweza kumiliki na kutumia ardhi, haki ambayo inatajwa katika sheria husika. Hatimiliki ni cheti cha umilikaji wa ardhi ambacho mtu hukupata baada ya kukamilisha masharti ya umilikaji kama yalivyowekwa na sheria.

Q:Je, hakimiliki ya kimila ina hadhi sawa na hakimiliki ya kupewa?

A:Hakimiliki zote za ardhi zina hadhi sawa mbele ya sheria

Q:Je, lengo kubwa la hatimiliki ya kimila ni kuchukulia mikopo tu?

A:Hapana. Faida zingine za kuwa na hatimiliki ni pamoja na kuhakikisha kwamba haki zote zilizopo katika ardhi husika na umilikaji wa ardhi zinatambilika na kulindwa kisheria. Pia, husaidia kudhibiti uvamizi holela

Q:Je, hatimiliki ya kimila inaweza kutumika kuwekea dhamana mahakamani?

A:Ndiyo, Hati za kimila zinaweza kutumika kama dhamana mahakamani, sawasawa na hatimiiliki ya kupewa (granted certificate of occupancy)

Q:Je, umiliki ardhi kimila bila cheti cha hakimiliki (hatimiliki) ya kimila una nguvu?

A:Ndiyo. Sheria za kimila na desturi za eneo husika zinaupa hadhi sawa na ule

umiliki wa kutumia hati ya kupewa

Q:Usawa wa umiliki wa Ardhi.

A:Sheria inatoa haki sawa kwa mtu yeyote, bila kujali jinsia, kumiliki na kuilinda ardhi yake, bila kulazimishwa na mtu yeyote juu ya matumizi ya ardhi yake. Linda ardhi yako, linda na afya yako, hasa kipindi hiki cha ugonjwa wa corona.

Q:Maridhiano kati ya wanandoa juu ya utumiaji wa ardhi.

A:Katika kipindi hiki cha kupambana na ugonjwa wa corona, Mwanandoa anapotaka kutumia ardhi kwaajili ya matumizi kama kuombea mkopo, anapaswa kupata maridhiano ya mwanandoa mwenzake kwa maandishi, ili kuridhisha taasisi ya kutoa mkopo kuwa ni maridhiano baina yao bila kushurutishwa.

Q:Ulazima wa kutoa taarifa sahihi kwa mnunuzi na muuzaji.

A:Ni kosa kutoa taarifa za uongo juu ya ardhi kipindi cha mauzo ya ardhi hiyo, lakini pia ni muhimu kwa mnunuzi wa ardhi kujiridhisha na ardhi anayokusudia kununua, juu ya taarifa muhimu, kama ardhi hiyo ina mgogoro au ukweli wa taarifa za kwenye hati. Epuka utapeli, hasa katika kipindi hiki cha kupambana na ugonjwa wa corona

Q:Linda ardhi na afya yako

A:Katika mapambano ya kutetea na kuilinda ardhi yako, ni vizuri ukazingatia kuilinda afya yako, hasa kipindi hiki cha kupambana na ugonjwa wa corona, kwa kufuata maelekezo ya wataalamu wa afya, kama kunawa mikono na kuvaa barakoa, kuilinda afya yako na ya wanaokuzunguka.

Q:Nafasi ya kanuni za kimila katika sheria za nchi.

A: Kanuni za kimila zinaheshimika na kutambulika kitaifa, ila hazitumiki kama zinakinzana na sheria za nchi. Epuka kanuni za kimila zilizopitwa na wakati katika Nyanja mbalimbali, kama umiliki wa ardhi au nafasi ya mwanamke katika familia na jamii kiujumla, hasa katika kipindi hiki cha kupambana na ugonjwa wa corona.

Q:Umuhimu wa kuwatazama wazalishaji wadogo katika kipindi cha corona.

A:Katika kipindi hiki Tanzania na dunia nzima inapambana na janga la virusi vya korona, ni muhimu kuwatazama wazalishaji wadogo wadogo wa vijijini katika kufahamamu madhara yatokanayo na virusi vya korona ikiwemo madhara ya kiuchumi yantakayoweza kuathiri usalama wa milki za ardhi zao ama kwa kushindwa kurejesha mikopo waliyochukuwa kuwezesha kilimo chao ama kuuza ardhi zao kiholela kwa lengo la kujipatia fedha za kujikimu. Korona inaepukika bila kuuza ardhi yako - Jikinge na korona wakinge na wengine.

Q:Usalama wa milki za ardhi kwa wananchi katika kipindi cha corona.

A:Usalama wa milki za ardhi kwa wananchi wa mijini na vijijini katika kipindi hiki cha janga la ugonjwa wa korona ni muhimu kwa mstakabali wa maisha yao ya sasa na vizazi vijavyo - jikinge na korona. Tunza ardhi yako ikutunze wewe na kizazi chako.

Q:Umuhimu wa elimu kwa wanawake juu ya kuilinda ardhi zao.

A:Wawezeshe wanawake kiuchumi kwa kulinda ardhi zao dhidi ya unyanyasaji hasa katika kipindi hiki cha kupambana na janga la ugonjwa wa korona kwa kuwapa elimu ya kuwalinda kiafya kwa kuvaa barakoa, kuepuka mikusanyiko, kunawa miko mara kwa mara kwa maji tiririka na sabuni pamoja na kulinda haki zao za ardhi.

Q:Usalama wa chakula huenda sawa na usalama wa kumiliki ardhi.

A:Usalama wa chakula kwa afya na kuimarisha kinga za mwili kujikinga na madhara ya korona haswa kipindi hiki ni muhimu kuliko wakati wowote, hata hivyo hakuna usalama wa chakula bila usalama wa milki katika ardhi, linda ardhi ya mwananchi hasa mwanamke kwa uhakika wa usalama wa chakula na afya ya jamii.

Q:Kila kitu katika jamii kinaongozwa kwa sheria. Je, kuna sheria ya mtoto nchini Tanzania?

A:Ndio, kuna sheria yam toto iliyotungwa na Bunge na kutiwa Saini na Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania mwaka 2019 ambayo kwa ujumla wake imeweka bayana sheria mbalimbali zinazomuhusu mtoto.

Q:Nchini Tanzania sio kila mtu anatambulika kama mtoto kisheria. Ni umri gani unaotambulika kisheria kwa mtu kutambulika kama mtoto?

A:Kwa mujibu wa kifungu namba 4(1) cha Sheria ya mtoto Sura ya 13, mtoto ni mtu aliye chini ya umri wa miaka 18.

Q:Uthibitisho ni jambo la msingi ili kuweza kuthibitisha umri sahihi wa mtoto. Ni kitu gani kinachothibisha umri wa mtoto nchini Tanzania?

A:Umri wa mtoto unathibitishwa na Cheti cha kuzaliwa kilichotolewa na mamlaka husika (RITA). Pia, vithibitisho vingine vinaweza tumika kuthibitisha umri wa mtoto ikiwa mtu anayesema kuwa ni mtoto ataonekana na mahakama kuwa na umri wa miaka kumi na nane au zaidi, kama vile umri utakaotajwa na mzazi au mlezi wa mtoto au Afisa Ustawi wa jamii ndio utakuwa umri sahihi wa mtoto huyo.

Q:Sheria nchini Tanzania imefafanua kuwa mtoto anayo haki ya kufanya kazi nyepesi. Je, ni umri gani unaoruhusiwa kisheria kwa mtoto kuajiriwa nchini Tanzania?

A:Umri wa chini wa mtoto kuajiriwa ni miaka kumi na nne (14).

Q:Pamoja na kuwa sheria imeruhusu mtoto wa umri fulani kuweza ajiriwa lakini imeweka katazo mtoto kuajiriwa kwa kazi ya kinyonyaji. Ni vitu gani vitaonesha kuwa kazi aliyoajiriwa mtoto ni ya kinyonyaji?

A:i. Ikiwa inadhuru afya ya mtoto na kuathiri maendeleo yake

ii. Inazidi saa sita kwa siku

iii. Hailingani na umri wake

iv. Mtoto anapata malipo pungufu

Q:Nini maana ya Mahabusu ya Watoto?

A:Ni mahali ambapo mtoto anapata hifadhi salama wakati shauri lake linashughulikiwa

Q:Yapi ni majukumu na wajibu wa mzazi kwa mtoto?

A:i. Kumlinda mtoto dhidi ya utelekezaji, ubaguzi, vurugu, unyanyasaji, na madhara ya kimwili na kiakili.

ii. Mbili, kutoa malezi, mwongozo, msaada na matunzo kwa mtoto wake

iii. Tatu, kuhakikisha mtoto anapata haki zake zote za msingi kama vile haki ya elimu, haki ya huduma ya afya n.k.

Q:Sheria imetoa katazo kwa baadhi ya kazi zenye madhara kwa mtoto kiafya au kazi ambazo haziwezi kumfanya mtoto apate haki yake ya elimu. Kazi hizo ni zipi?

A:i. Kazi za ubaharia

ii. Kazi za uchimbaji madini au upasuaji mawe

iii. Kazi za ubebaji wa mizigo mizito

iv. Kazi za viwanda vya uzalishaji ambapo kemikali zinazalishwa au kutumika

v. Kufanya kazi ambazo machine zinatumika

vi. Kufanya kazi sehemu kama vile baa, hoteli, na sehemu za starehe.

Q:Ni kosa kisheria kumwajiri mtoto kufanya kazi muda wa usiku (yaani kuanzia saa mbili usiku hadi saa kumi na mbili asubuhi). Unadhani ni kwanini?

A:i. Mtoto anaweza kudhuriwa nyakati za usiku kama vile kubakwa au kufanyiwa vitendo vingine viovu.

ii. Mtoto anaweza kukosa muda wa kujiandaa kuhudhuria shuleni siku inayofuata kwasababu anaweza kuchoka wakati wa usiku

Q:Je? ni zipi mila na desturi hapa nchini Tanzania ziko kinyume na haki za watoto?

A:i. Ukeketaji wa watoto wa kike

ii. Ndoa za utotoni ambazo huwakosesha watoto haki yao ya elimu

Q:Taasisi zipi Tanzania zina wajibu wa kulinda haki za watoto?

A:Taasisi ambazo zinapaswa kulinda haki za watoto ni: Ustawi wa Jamii, Mahakama, Familia, Jamii na Jeshi la Polisi.

Q:Ni haki zipi ambazo mtoto anapaswa kuzifurahia kama mtoto?

A:Haki ambazo mtoto anastahili kuzipata na kuzifurahia ni kama zifuatazo; Haki ya kupata elimu, haki ya kutoa maoni, haki ya mali za wazazi,

Q:Kodi ni nini?

A:Ni mchango wa lazima unaowekwa na serikali kwa wananchi, ili kukusanya mapato na kuweza kupata fedha ya kukidhi matumizi ya serikali.

Q:Kwanini tunalipa kodi?

A:Tunalipa kodi ili serikali iweze kupata mapato ya kuweza kutekeleza miradi mbali mbali ya kimaendeleo, na huduma za kijamii.

Q:Nani anakusanya kodi?

A:Inayo kusanya kodi ni serikali kupitia mamlaka iliyokwa na serikali, yaani mamlaka ya mapato ya Tanzania.

Q:Je, nani anafaa kulipa kodi?

A:Ni, mtu yeyote aliefikisha umri wa miaka kumi na nane na mwenye uwezo wa kulipa kodi, na anaepata huduma za serikali.

Q:Je, kuna aina ngapi za kodi?

A:: kuna kodi inayolipwa moja kwa moja, na kodi inayo lipwa kupitia kwenye bidhaa yaani, kodi ya nyongeza ya thamani.

Q:Kodi halali ni ipi?

A:Kodi halali ni ile inayo kusanywa na serikali kwa mujibu wa sheria, pia ni kodi iliyo tajwa na sheria halali ya kodi iliyo tungwa na Bunge.

Q:Je, unaweza kukusanya kodi bila sheria?

A:Kodi zote zipo kwa mujibu wa sheria, na kukusanya kodi bila sheria huo ni wizi kwani, katiba ya nchi imetamka kuwa kodi zote lazima ziwepo kwa mujibu wa sheria.

Q: Je, wakusanya kodi wanapaswa kuzingatia nini wakati wa kukusanya kodi?

A:wakati wa kukusanya kodi kuna mambo mengi ya kuzingatia, kama vile hali ya mlipa kodi kifedha, usitumie nguvu sana, usichukue au kufunga biashara ya mlipa kodi pale anaposhindwa kulipia na kadhalika.

Q:Kwanini tunalipa kodi?

A:tunalipa kodi moja ili kuimarisha uchumi, ili serikali ipate fedha ya kufadhili miradi ya kimaendeleo, ili serikali ipate mapato ya kuweza kulipia matumizi yake n.k.

Q:Kodi ya ardhi ni nini?

A:kodi ya ardhi ni malipo ya pango la ardhi wanayotozwa wamiliki wa viwanja na mashamba yaliyopimwa na kumilikishwa kisheria.

Q: kwanini kodi ya ardhi inalipwa?

A:Ni kutimiza masharti/mkataba unaomtaka mmiliki kulipia kodi ya pango la ardhi kila mwaka, pia unalipa kodi ya ardhi kwa kunufaika na matumizi ya ardhi hiyo kwa kipindi ulichopewa.

Q:Nani anapaswa kulipia kodi ya ardhi?

A:Mtu, yeyote anayemiliki ardhi iliyopimwa kisheria iwe imeendelezwa au haijaendelezwa anapaswa kulipa kodi ya pango.

Q:Makadirio na malipo ya kodi ya ardhi yanafanyika wapi?

A:Makadirio hufanywa kwenye ofisi za ardhi zinazotambulika za Manispaa na Halmashauri za Miji na Wilaya.

Q:Je, kuna athari zozote endapo makadirio ya kodi yakafanyika nje ya maeneo tajwa hapo juu?.

A:kuna uwezekano wa makadirio kutokuwa sahihi, kuna uwezekano wa kuwepo kwa lengo la kughushi ambalo ni kosa la jinai kisheria, kupoteza fedha zako wewe mlipa kodi, ukipatikana na nyaraka za kughushi utashitakiwa kwenye vyombo vya dola na kupata usumbufu ambao unaweza kuepukika.

Q:Je, kodi ya ardhi hulipwa wakati gani?

A:kodi ya ardhi hulipwa mwaka wa fedha wa Serikali unaoanza tarehe 1 mwezi wa saba kila mwaka.

Q:Je, kuna nini endapo mlipa kodi ya ardhi akakwepa kulipia au akachelewa?

A:Endapo ukachelewa kulipia kodi ya ardhi, baada ya tarehe 31, Desemba ya kila mwaka kisheria kodi hiyo mlipa kodi atailipa vikiambatana na tozo la adhabu.

Q:Kumbukumbu gani muhimu zinahitajika wakati wa malipo?

A:Kisheria kwa wale ambao kumbukumbu zao za umiliki wa ardhi tayali zilisha ingizwa kwenye kompyuta wanatakiwa wakumbuke namba ya kumbukumbu ya kulipia yenye tarakimu sita, au wengine wanatakiwa kuwa na risiti/stakabadhi ya mwisho ya malipo na nakala ya hati au barua ya toleo.

Q:Kodi ya majengo ni nini?

A: Kodi ya majengo ni tozo kwa mujibu wa sheria kwenye majengo/nyumba ambazo zimekamilika.

Q:Je, majengo yote hutozwa kodi kwa viwango sawa?

A:viwango vya malipo ya kodi ya majengo vinapangwa kwa kuzingatia aina ya nyumba na mahali jingo lilipo.

Q:Je kuna majengo yasiyo tozwa kodi ya majengo?

A:kuna majengo yasiyo tozwa kodi ya majengo, mfano kibanda cha udongo, nyumba ya nyasi na , makuti, na zingine zinazo fanana nazo.

Q:Je, njia gani hutumika kukadiria kodi ya majengo?

A:kuna njia ambazo zimekuwa mahususi Tanzania kwenye kukadiria kodi za majengo mfano njia ya simu ya mkononi ambapo mmiliki atawasiliana na mamlaka husika au njia ya tovuti ya mamlaka ya mapato Tanzania.

Q:Je, kanuni za kodi ni nini?

A:hizi taratibu au misingi inayo wasaidia watunga sheria ili kuweza kutunga sheria nzuri za kodi, kutengeneza mifumo mizuri ya yakodi na kadhalika

Q:Je, kodi zote zimetajwa kwenye sheria za Bunge?

A:kodi zote lazima zitajwe kwenye sheria iliyo tungwa na Bunge, lakini kuna kodi zipo kwa sheria zilizotungwa na serikali za mitaa au halmashauli katika eneo husika.

Q:Je, kodi zote ni lazima kulipia?

A:kodi ya lazima kulipia ni ile iliyopo kwa mujibu wa sheria na kanuni zilizo tungwa na Bunge au Mamlaka ya mapato Tanzania, lakini zamani kulikuwa na kodi ya

kichwa ambayo kwa Tanzania tangu tumepata uhuru kodi hiyo haipo tena, na kodi zingine kama hizo.

Q:Je, kuna uhusiano wowote kati ya kodi na haki za binadamu?

A:kodi halali ni ile wakati wa ukusanyaji wake inazingatia haki za binadamu na sio kuvunja haki za binadamu, mfano haki ya kufanya kazi. Na haki zingine zote zilizopo kwa mujibu wa katiba ya nchi na sheria zingine za kimataifa zinazo husika na haki za binadamu.

Q:Je, kuna uhusiano wowote kati ya kodi na demokrasia?

A:moja kati ya misingi ya demokrasia ni pamoja na uwazi,uwajibikaji, sasa basi kama wakusanya kodi watakuwa wawazi kwa kutoa taarifa za kodi zilizo kusanywa au pale wanapokiuka sheria wakawajibishwa basi kwa namna hiyo misingi ya demokrasia itakuwa imezingatiwa.

Q:;Je, mlipa kodi anahaki gani?

A:mlipa kodi ana haki ya kupewa taarifa kuhusu kodi anayo paswa kulipia, anahaki ya kuheshimiwa utu wake sio akishindwa kulipia adhalilishwe, kwani haki zote za mlipa kodi zipo kwa mujibu wa sheria.

Q:Je, wakati wa kupanga aina ya kodi ni vitu gani muhimu vya kuzingatia?

A:Vitu vya kuzingatia ni haki za binadamu, hali ya kipato ya mlipa kodi, sheria inasema nini kuhusu kodi hiyo na vitu vingine vinavyo husika.

Q:Je, kuna ulazima wa mlipa kodi kusajiliwa?

A:ndio ulazima upo ili serikali iweze kufahamu idadi ya walipa kodi, pia ili kuweza kurahisisha shughuli nzima ya kukusanya kodi.

Q:Je, kwanini mlipa kodi apewe risiti?

A:Mlipa kodi ni lazima apewe risiti kwani inampa uhakika kuwa kodi inaenda sehemu husika pia inampa uhakika kuwa ameshiriki kwenye shughuli za maendeleo ya nchi yake.

Q:Je, wakusanya kodi wanawajibu gani?

A:wakusanya kodi kama watu walio aminiwa na serikali kwa niaba ya wananchi basi wanatakiwa kuhakikisha kodi zote zinazokusanywa zinaingizwa kwenye mfuko wa Taifa ili kuweza kutekeleza malengo yaliyo kusudiwa kupitia kodi hizo.

Q:Kivipi kodi inakuza uchumi?

A:kodi inakuza uchumi kwa kuongeza zaidi vyanzo vya uchumi, au inakuza uchumi kwa kuongeza thamani ya fedha pale kunapokuwa na fedha nyingi mtaani, serikali huweka kodi kubwa hasa kwenye bidhaa ili kufanya makusanyo kuwa mengi na hatimae kukuza uchumi. Nchi nyingi Duniani uchumi wao unakuwa kwa kutumia kodi.

Q:kivipi kodi inaporomosha uchumi?

A:kama tulivyo sema mwanzoni kuwa kodi inakuza uchumi lakini hiyo hiyo kodi inaporomosha uchumi, hasa pale kodi inapowekwa na mamlaka husika bila kuangalia hali ya uchumi ya walipa kodi, kodi ikiwa kubwa sana walipa kodi wengi watashindwa kulipa kodi na hatimae serikali itakosa fedha ya kuweza kuendeshea miradi ya kimaendeleo na hatimae kushuka kwa uchumi.

Q:Je, kwanini kipindi cha nyuma wajasiliamali wengi walipunguziwa kodi hadi kufikia elfu ishirini?

A:lengo kubwa la Serikali ya kipindi hicho ilikuwa ni kufanya wajasiliamali mitaji yao ikue na hatimae kupanua wigo wa walipa kodi, ni kama ambavyo tumeona sasa hivi Mh. Raisi wa Jamhuri ya Muungano ya Tanzania ameamua kusema nae kwamba watu wanao anza biashara hasa wenye mitaji midogo wasilipe kodi kwa mwaka mmoja, lengo ni kutaka mitaji yao ikue na hatimae serikali iweze kukusanya kikubwa hapo baadae kutoka kwa wafanya biashara hao.

Q:Je, nini wajibu wa mlipa kodi?

A:mlipa kodi yeyote anawajibu wakulipa kodi, kwani kufanya hivyo ni kutii agizo la kikatiba na pia ni utekelezaji wa sheria zilizo tungwa na bunge za kodi.

Q:Je, kuna adhabu yeyote kwa mtu anae kwepa kodi?

A:mtu yeyote mwenye wajibu wakulipa kodi akigunduliwa kuwa anakwepa kulipa kodi, basi hatua za kisheria zitachukuliwa dhidi yake. Kwani ni wajibu wa kila mtu alie fikisha umri wa miaka kumi na nane kulipa kodi kwani ni agizo la kisheria.

Q:Endapo kuna mgogoro kati ya mlipa kodi na mkusanya kodi, nani anashughulika na utatuzi huo?

A:kuna mtu anaeteuliwa na serikali yeye kazi yake ni kuhakikisha sheria za kodi zinafuatwa lakini pia kama kuna mgogoro kati ya mlipa kodi na mkusanya kodi basi huo mgogoro utafikishwa kwake kwa utatuzi zaidi, kwa lugha ya kitaalamu anaitwa (tax ombudsman service)

Q:Je, ni halali mlipa kodi endapo akashindwa kulipa kodi mali zake kuchukuliwa au biashara yake kufungwa?

A:sio halali kwani kufanya hivyo ni kuvunja haki yake ya kumiliki mali na pia kuvunja haki yake ya kufanya kazi, kwani haki zote zipo kikatiba.

Q:Je, wakusanya wanatoa wapi mamlaka?

A:wakusanya kodi wanapata mamlaka kutoka kwenye sheria za kodi, na sheria zingine za utumishi wa umma. Lakini kama hakuna sheria inayo wapa mamlaka wanafanya makosa na huo utakuwa ni wizi kama wizi mwingine.

Q:Je, nani anapanga kiwango cha kodi?

A:kodi zote zinapagwa na mamlaka ya mapato ya Tanzania na sheria zilizo tungwa na Bunge, au Serikali za mitaa katika maeneo yao pia na Halmashauri za wilaya.

Q:Nini vya kuzingatia wakati wa kupanga viwango vya kodi?

A:kuna mambo mengi ya kuzingatia wakati wa kupanga viwango vya kodi, lakini kabisa cha muhimu ni idadi ya walipa kodi walio sajiliwa, hali ya kiuchumi ya walipa kodi, kanuni na taratibu za kodi, na vyanzo vya mapato katika eneo husika.

Q:Je, Wizara ya fedha inamamlaka kwenye idara ya kodi?

A:Wizara ya fedha ina mamlaka kwenye idara ya kodi, kwani wizara ya fedha ndio inatunga sera mbali mbali za kodi, na kupendekeza kutungwa sheria mpya ya kodi mfano SERA YA TOZO.

Q:Je vivutio vya kodi ni nini?

A:Sheria za kodi zinatoa misamaha mbali mbali kwa biashara za aina fulani ili kutoa vivutio vya uwekezaji. Misamaha mingine hutolewa kwa sababu za kisiasa au kijamii. Vivutio hivyo hutoa nafuu kwa kulipa kodi fulani, kwa kawaida kodi ya mapato, kodi ya zuio, kodi ya ongezeko la thamani(VAT) na ushuru wa forodha.

Q:Kodi ya mapato ni nini?

A: Hi ni kodi inayo katwa kwenye mapato ya mtu binafsi au chombo kama vile kampuni ambayo nayo ni mtu kisheria. Mfano wa mapato hayo ni kama vile; mshahara kutokana na ajira, faida katika biashara, gawio kutokana na uwekezaji n.k.

Q:kodi ya zuio ni nini?

A:hii ni kodi inayo kusanywa badala ya kodi ya mapato wakati wa kutoa huduma. Hii ipo ili kuhakikisha kuwa watu wanaostahili kulipa kodi ambao inawezekana kuwa vigumu kuwapata wanalipa kodi.

Q:Kodi ya mauzo ya rasilimali ni nini?

A:hii ni kodi inayo lipwa mara moja kutokana na kuuza mali au kitega uchumi.

Q:Je, wigo wa kodi ni nini?

A:wigo wa kodi ni jumla ya idadi ya watu/vyombo vilivyo sajiliwa kama walipa kodi na mamlaka ya mapato Tanzania (TRA). Hawa ni pamoja na waajiriwa, watu waliojiajiri na biashara pamoja na mashirika.

Q:Kodi ya ongezeko la thamani ni nini?

A:kodi ya ongezeko la thamani ni kodi ya matumizi ya moja kwa moja au si ya moja

kwa moja. Inatumika kwa miamala yote ya bidhaa na huduma katika mnyororo wa uzalishaji na usambazaji hadi hatimae bidhaa inapokuwa imetumika.

Q:Ushuru wa forodha ni nini?

A:huu ni ushuru unaotozwa kwenye bidhaa zinatoka au kuingia inchini kupitia mamlaka zenye dhamana katika maeneo husika.

Q: kodi/ushuru wa bidhaa ni nini?

A:hii ni kodi ambayo hutozwa kwenye bidhaa maalumu ambazo zinastahiki kutozwa, na inafanyika hivyo ili kulinda viwanda vya ndani na kulinda Tanzania isiwe sehemu ya kutupa bidhaa zilizopitwa na wakati ambazo hazifikii viwango vya ubora.

Q:Kwanini sheria za kodi hubadilika kila wakati?

A:kama hali ya uchumi inavyo badilika kila wakati hata sheria za kodi kama ambavyo ni sheria zinazotumika kusimamia uchumi, nazo hubadilika ili kuendana na hali ya uchumi, lakini pia zinabadilika kutokana na mwaka wa fedha wa serikali.

Q:Je, kuna athari yeyote endapo sheria za kodi zikashindwa kubadilishwa kwa mda mrefu?

A:ndiyo kuna athari endapo sheria zitashindwa kubadilishwa, kwani kodi zote zipo kwa mujibu wa sheria kwa hiyo kushindwa kubadilisha sheria kwa mda mrefu itafanya upotevu mkubwa sana wa mapato yanayo kusanywa kwani kutakuwa hakuna sheria inayosimamia ukusanyaji huo.

Q:Kwanini ukinunua kitu ni lazima udai risiti na ukiuza utoe risiti.

A:ni takwa la kisheria na kushindwa kufanya hivyo ni kwenda kinyume na sheria pamoja na katiba ya nchi ambayo sheria za kodi hupata uhalali kutoka kwenye katiba.

Q:Je, kulipa kodi kwa njia ya simu ya mkononi ni halali?

A:ulipaji kodi kwa njia ya simu ni rahisi kwani hufanya kila mtu mwenye wajibu wa kulipa kodi kutekeleza jukumu hilo bila hata kwenda kwenye ofisi za kodi au mamlaka ya mapato.

Q:kulipa kodi kwa njia ya kawaida ni kupi?

A: hii ni njia ambayo mlipa kodi anatumia kulipia kodi kwa kwenda ofisi za mamlaka ya mapato Tanzania moja kwa moja au kituo kilicho karibu na kutekeleza jukumu la kulipa kodi.

Q:Kodi inayolipwa na wasafirishaji ni ipi?

A:hii ni kodi inayolipwa na watu wenye vyombo vya usafirishaji wa abiria, na hulipwa kila kituo ambapo chombo hicho hupita wakati wa kusafirisha abiria.

Q:Utozwaji wa kodi kwa watu wenye mapato ya kawaida ni nini?

A:hii ni kodi inayolipwa na wafanyabiashara binafsi wadogo waliochini ya mfumo wa makisio ambao hawana uwezo wa kutunza kumbukumbu za biashara zao au zile za wafanya biashara wanao tunza kumbukumbu za biashara zao.

Q:Mfumo wa makisio ya kodi ni nini?

A: huu ni mfumo wa kodi ambapo watu binafsi wasiokuwa na uwezo wa kutunza na kutengeneza hesabu za biashara hutozwa kodi kulingana na makisio ya mauzo ya mwaka. Na mlipa kodi alie katika mfumo huu hatakiwi na sheria za kodi ya mapato kuandaa na kutuma hesabu za ukaguzi mamlaka ya mapato (TRA).

Q: Kodi chini ya mfumo wa makisio ya kodi ni ipi?

A:hii ni kodi inayolipwa na mlipa kodi na inatokana na mauzo ya mwaka ya mlipa kodi kama yalivyo tathminiwa na kamishina wa kodi ya mapato.

Q:Ni taarifa/rekodi gani zinazopaswa kuhifadhiwa na walipa kodi?

A:sheria ya kodi ya mapato inamtaka kila mtu binafsi anayepaswa kulipa kodi katika Jamhuri ya muungano wa Tanzania, kutunza nyaraka zote ili kuwezesha uamuzi sahihi wa kodi inayolipwa.

Q:Namba ya utambulisho ya mlipa kodi ni nini?

A:Hii ni namba maalumu inayotolewa na mamlaka ya mapato (TRA) kwenda kwa mlipa kodi, namba hiyo hutolewa kwa mtu mmoja tu. Kwa lugha ya kitaalamu huitwa (TIN) Taxpayer Identification Number.

Q:Namba hiyo hutumika wapi?

A: namba hiyo hutumika kwa mawasiliano kati ya mlipa kodi na mamlaka ya mapato (TRA), katika maswala ya ardhi, leseni ya biashara na viwanda, usajili wa kampuni na mikataba yote ikihusisha ugavi wa bidhaa na huduma.

Q:Mamlaka ya mapato ni nini?

A:Hiki ni chombo cha serikali maalumu kinacho fanya kazi chini ya wizara ya fedha, kazi yake kubwa na kusimamia na kuratibu shughuli zote za ukusanyaji wa kodi Tanzania.

Q:Kampuni ni nini?

A:Tafsiri ya neno kampuni inaweza kuwa na maana tofauti tofauti kutokana na mtu anavyo tafsiri. Lakini kwa lugha ya kawaida kampuni hizi ni asasi za kibiashara zinazo tambulika chini ya sheria ya makampuni Tanzania.

Q:Nini maana ya kodi ya makampuni?

A:kodi ya makampuni ni kodi inayotozwa katika mapato yanayotozwa kodi ya asasi kama vile makampuni yenye dhima ya ukomo na makampuni mengine ikiwa ni pamoja na vilabu,vyama,jumuiya na vikundi vingine visivyo shiriki.

Q:Ni nani wanapaswa kulipa kodi ya makampuni?

A:wanaopaswa kulipa kodi ya makampuni ni makampuni yenyewe, yenye dhima ya ukomo,amana,klabu, makampuni ya ndani ya kudumu n.k.

Q: Je, wabia wanapaswa kulipa kodi ya makampuni?

A:wabia hawalazimiki kulipa kodi ya mapato. Hata hivyo wabia wanatozwa kodi ya mapato katika faida zinazosambazwa kutoka kwenye ubia kwa kuzingatia uwiano wa uchangiaji uliokubalika.

Q:Nini maana ya mwaka wa mapato?

A:katika muktadha wa kodi ya mapato, mwaka wa mapato una maana ya kalenda ya mwaka wa miezi 12, lakini linapokuja swala la makampuni inaweza kuomba kwa maandishi kwa kamishna kibali cha kubadili mwaka wake wa mapato kutoka mwaka unaoanza Januari kwenda mwaka unaoanzia wakati mwingine unaopendekezwa na asasi/kampuni.

Q:Nini maana ya taarifa ya mapato ya kodi?

A:taarifa ya mapato ya kodi ni maelezo yanayowasilishwa mamlaka ya mapato Tanzania yanayoonesha makadirio ya mapato na kodi inayolipwa au mapato ya mwisho na kodi inayolipwa kwa kila mwaka wa mapato.

Q:Unaelewa nini kuhusu kodi na ushuru wa Biashara nchini Tanzania?

A:wizara ya fedha kama ilivyo na dhamana ya mapato nchini Tanzania, inawajibika kubainisha muundo na uainishaji wa kodi inayopaswa kulipwa kutoka kwenye maeneo mbali mbali ya kibiashara.

Q: Kodi ya mapato ya shirika ni nini?

A: hii ni kodi inayolipishwa kwa faida inayoweza kutozwa kodi ya shirika kwa makampuni yote yaliyosajiliwa/ yanafanya shughuli za kibiashara nchini Tanzania.

Q: Je, kodi ya nyongeza ya thamani ni nini?

A:Ni kodi ya jumla ya matumizi kwenye nyongeza ya thamani ya bidhaa na huduma kwa kiwango cha kawaida cha asilimia kumi na nane. Ni kodi ya ambayo mara nyingi hutoka kwa mtumiaji wa mwisho wa bidhaa flani.

Q:Je, ushuru/kodi ya kukuza ujuzi ni nini?

A:hii ni kodi ambayo mara nyingi hulipwa na waajiri ambao wanaajiri zaidi wafanyakazi wake, hutozwa kwa asilimia sita kutoka kwenye mishahara, pia asilimia mbili ya hiyo kodi huenda kwenye mamlaka ya elimu ya mafunzo ya ufundi

kwa malengo ya kutoa ujuzi kwa wafanyakazi ambao waajiri wanahitaji.

Q:Je, kodi ya zuio kwa ajira ni nini?

A: kodi ya zuio mara nyingine huitwa kodi ya kukatalia, ni hitaji la serikali kwa mlipaji kwa kitu ki nacholeta mapato ili kukatalia au kupunguza kodi kutoka kwa malipo, na alipe kodi hiyo kwa serikali. Mfano wa kodi ya zuio ni kodi ya mshahara/mapato ya mfanyakazi.

Q:Nini maana ya kodi ya biashara za kimataifa?

A:hii ni kodi inayolipwa na makampuni au wafanya biashara wanaofanya biashara kutoka nchi moja kwenda nyingine inajumuisha ushuru wa forodha, kodi ya bidhaa, kodi ya nyongeza ya thamani kwenye bidhaa n.k.

Q:Nini maana ya motisha ya kodi?

A:Motisha ya kodi inatafsiriwa kama punguzo, kuachwa au msamaha wa kodi inayotakiwa kulipwa, inatolewa ili kuwa kama kivutio ili kuingiza katika shughuli maalum kama vile uwekezaji katika bidhaa mtaji kwa muda maalumu. Motisha ya kodi ni mfumo wa kifedha wa motisha ya uwekezaji inajumuisha likizo ya kodi ya mapato kwa mashirika makubwa na punguzo la kiwango cha kodi ya mapato.

Q:Ushuru wa stempu ni nini?

A: hii ni kodi/ushuru maalumu unaotozwa kwenye bidhaa za filamu na muziki. Kwa Tanzania ushuru huu ulianza tangu mwaka 2012. Sheria inataka bidhaa zote ziwe za kuingizwa kutoka nje, au za kutengenezwa hapa ndani, kubandikwa stempu za kodi zinazosimamiwa chini ya sheria ya ushuru wa bidhaa.

Q: Je, kuna masharti yeyote mtu kuweza kupata stempu za kodi?

A:ili kuweza kupata stempu za kodi mtu yeyote kwanza ni lazima atimize masharti ambayo ni kama vile; lazima awe amesajiliwa na kupatiwa idhini na mamlaka ya kutoa leseni, aombe kupatiwa stempu za kodi, ambatanisha nyaraka zinazoonesha kuwa bidhaa ni ya mwombaji n.k.

Q:JE, kuna ulazima wa kuwasilisha hesabu za stempu za kodi?

A: ndiyo ni wajibu wa mwombaji kuwasilisha hesabu za matumizi ya stempu za kodi kila mwezi. Atawasilisha muhtasari wa ulinganisho wa hesabu za kila mwezi wa matumizi ya stempu zilizotolewa katika mwezi huo na zile zilizohamishwa kutoka miezi iliyopita.

Q: JE, ushuru wa stempu za kodi unakokotolewaje?

A:ushuru wa stempu za kodi unakokotolewa kulingana na stempu za kodi zilizoombwa kwenye bidhaa za filamu na muziki katika mwezi husika na stempu ambazo hazijatumika katika mwezi huo katika ulinganisho wa mwezi hivyo kuchukuliwa kuwa zimepotea.

Q:Je, bidhaa kutoka nchi moja ya jumuiya ya Afrika Mashariki zinalipishwa kodi?

A: kwa lugha ya kigeni inaitwa (custom/import duty), hii ni kodi inayosimamiwa kwa mujibu wa sheria ya jumuiya ya Afrika Mashariki, wakazi wa jumuiya hiyo hawapaswi kulipa ushuru wa bidhaa kwa bidhaa zote zinazozalishwa na/au kusafirishwa ndani ya mipaka ya jumuiya.

Q:Mahakama ya kodi ni nini?

A: hiki ni chombo maalumu ambacho kipo kisheria, ambacho kazi yaye kuu ni kusikiliza na kuamua mashauri yote ya kodi, kati ya wakusanya kodi na walipa kodi.

Q:Mashauri ya kodi ni nini?

A:hii ni migogoro kati ya walipa kodi na wakusanya kodi, au mgogoro kati ya mlipa kodi na mamlaka ya mapato Tanzania.

Q:Majukumu ya Mahakama ya rufaa ya kodi ni yapi?

A:hiki ni chombo ambacho kipo kusikiliza malalamiko ya mtu yeyote ambaye hajalidhika na maamuzi ya mahakama ya kodi.

Q:Rufaa za kodi ni nini?

A:haya ni malalamiko ya mtu alie shindwa kulidhika na maamuzi ya mahakama ya kodi, hivyo kuamua kukata rufaa.

Q: Kwanini mashauri ya kodi husikilizwa tofauti na kesi zingine za kawaida?

A: yanasikilizwa kwa upekee kwani yanahitaji umakini wa hali ya juu sana, kwani yanahusisha mapato ya nchi, na kiujumla yamebeba maslahi mapana ya jamii na taifa kwa ujumla.

Q: Je, mashahidi wanaruhusiwa mahakama za kodi?

A:kama yalivyo mashauri mengine na mahakama inahitaji kupata ushahidi wa kutosha ili kuweza kuamua mashauri pasina shaka na kuhakikisha kila mtu ameridhika na uamuzi.

Q: Je, kuna nafuu yeyote mashahidi wanapewa(posho)?

A:kama ambavyo tumeona kwamba mashauri haya yanabeba maslahi mapana ya jamii na taifa kwa ujumla, hivyo kwa mujibu wa sheria mashahidi wanapewa posho katika kipindi chote cha kusikiliza mashauri ya kodi.

Q: Je, mashauri ya kodi huchukua mda gani hadi kuisha?

A: kuna kikomo cha mda lakini mara nyingi mashauri ya kodi yakiwa katika mahakama za kodi kwa ajili ya kuamuliwa huchukua miaka isiyopungua mitano na siyo zaidi ya mitatu kwa mujibu wa sheria.

Q:Je, mamlaka ya mapato ni nini?

A:Hiki ni chombo maalumu ambacho kimeanzishwa chini ya sheria ya mamlaka ya mapato Tanzania, sheria iliyo tungwa na Bunge.

Q:Nini kazi ya mamlaka ya mapato?

A: kazi yake kubwa ni kuratibu shughuli zote za ukusanyaji mapato ya Serikali kuu, na kuratibu wakusanya kodi ambao wanafanya kazi chini ya chombo hicho.

Q:Je, chombo hiki kipo chini ya wizara gani?

A:chombo hiki kipo chini ya wizara ya fedha ambayo kazi yake kubwa ni kutunga sera na miswada mbali mbali ya sheria za kodi.

Q:Je, mamlaka ya mapato inaongozwa na nani?

A: Mamlaka ya mapato inaongozwa na kamishna mkuu wa mapato Tanzania, ambae kwa mujibu wa sheria huteuliwa na Rais ili kusimamia na kuratibu shughuli zote za ukusanyaji kodi na kuhakikisha kuwa sheria za kodi hazivunjwi.

Q:Stempu za kodi kielektroniki ni nini?

A:Huu ni mfumo maalumu ambao umeanzishwa na serikali katika kuimarisha usimamizi wa kodi ndani ya nchi. Wanufaikaji wa mfumo huu ni Serikali, wazalishaji, na watumiaji ambapo faida yake kubwa ni kulinda mapato ya Serikali kwa kuzuia bidhaa bandia.

Q:Je, stempu za kielektroniki zinahusisha bidhaa gani?

A:stempu za kielektronik zinatumika kwa bidhaa zilizo rodheshwa kwa mujibu wa sheria ambapo zinaweza kubadilika kutokana na maboresho yanayotokea. Mfano wa bidhaa hizo ni kama vile mvinyo, pombe kali, maji ya kunywa, sigara, bia, vilainishi, sharubati(juisi), bidhaa za manukato, bidhaa za filamu na muziki.

96.

Q:Je, serikali za mitaa zinakusanya kodi?

A:Serikali za mitaa kama ambavyo zimeanzishwa na katiba ya nchi, na kupewa mamlaka na sheria ya Bunge, zina mamlaka ya kukusanya kodi hasa katika maeneo yao.

Q: Kodi zinazokusanywa na serikali za mitaa husimamiwa na nani?

A:kama ambavyo tumeona katika serikali kuu kuwa kodi hizo zinasimamiwa na Mamlaka ya Mapato Tanzania, hivyo basi katika serikali za mitaa mara nyingi ukusanyaji kodi unasimamiwa na halmashauri za wilaya katika maeneo husika na kuhakikisha zinafanya malengo yaliyo kusudiwa.

Q:Nini maana ya mtu mwenye ulemavu?

A:Mtu mwenye ulemavu ni mtu mwenye matatizo ya muda mrefu au ya kudumu kimwili, kiakili au kihisia ambayo humfanya ashindwe na kuzuia ushiriki wake kikamilifu sawa na watu wengine katika utekelezaji wa majukumu mbalimbali katika jamii.

Q:Kwa mujibu wa Ibara ya 13 ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya mwaka 1997, watu wote ni sawa na hakuna mtu yeyote anayetakiwa kubaguliwa kwa misingi yoyote. Je, Ibara hii ya Katiba kina maana gani ukihusianisha na watu wenye ulemavu nchini Tanzania?

A:Watu wenye ulemavu hawatakiwi kubaguliwa kwa namna yoyote kwa misingi ya ulemavu wao.

Q:Katika kuhakikisha mtoto analindwa na ajihusishi na mambo au matumizi ambayo yanaweza kumletea madhara nchini Tanzania, yapo makatazo ambayo yamewekwa. Taja walau sehemu mbili ambazo mtoto haruhusiwi kuingia, pia taja vitu ambavyo mtoto hatakiwi kuuziwa.

A:Mtoto hatakiwi kuingia kwenye ukumbi wa muziki baa au klabu ya usiku. Pia, mtoto haruhusiwi kuuziwa sigara, pombe, pombe kali, madawa ya kulevya au kitu chochote kinacholeweshwa.

Q:Je ni zipi ni haki za mtoto pindi wazazi watakapotengana au kutalakiana?

A:i. Matunzo na elimu yenye ubora ule ule aliyokuwa anaupata kabla wazazi wake hawajatangana

ii. Kuishi kwa mzazi ambaye, kwa maoni ya mahakama, ana uwezo wa kumlea mtoto kwa kuzingatia maslahi yam toto

iii. Kutembelea na kukaa kwa mzazi mwingine wakati wowote atakapotaka isipokuwa kama mpango huo hautaingilia programu ya masomo au mafunzo.

Q:Kwa mujibu wa sheria, jambo la msingi kuzingatia katika kufanya maamuzi

yanayomhusu mtoto ni maslahi bora ya mtoto husika. Mambo gani ya yanayozingatia wakati wa kuamua nani amlee mtoto kati ya baba na mama baada ya kutengana kwa wazazi wake.

A:Mambo ambayo yanapaswa kuzingatia ni kama vile:

i. Umri na jinsia ya mtoto mfano, mtoto chini ya umri wa miaka saba (7) anatakiwa kukaa na mama yake.

ii. Maoni ya mtoto ikiwa maoni hayo yametolewa huru.

iii. Kama itaonekana ni muhimu kuwaweka watoto pamoja na kuzingatia umuhimu wa mwendelezo wa malezi na usimamizi wa mtoto

iv. Sababu nyingine ambayo mahakama itaona inafaa

Q:Ikiwa wazazi wa mtoto wametengana au kutalakiana. Amri ya mahakama ya kumtunza mtoto itatolewa ambapo mtoto atakwenda kuishi na moja ya mzazi. Je, ni haki gani anayoipata mzazi asiye na haki na uangalizi wa mtoto huyo?

A: Mzazi asiye na haki ya kumlea mtoto ana haki ya kumtembelea na kumuona mtoto huyo.

Q:Endapo mtoto atafanya kosa ambalo litasababisha kufikishwa mahakamani. Ni mahakama gani ambayo itakuwa na uwezo wa kusikiliza shauri hilo?

A:Mahakama ya Watoto ndio yenye mamlaka ya kusikiliza mashauri yanayohusisha Watoto.

Q:Kila mtoto ana haki ambazo anapaswa kuzifurahia lakini hii haimaanishi kuwa mtoto hana wajibu wa kutimiza; Je wajibu wa mtoto ni upi?

A:i. Kufanya kazi kwa ajili ya mshikamano wa familia

ii. Kuheshimu wazazi, walezi, wakubwa wake na watu wazima muda wote na atawasaidia pale inapohitajika.

iii. Kuhudumia jamii yake na taifa lake kwa uwezo wake wote kimwili na kiakili kadiri ya umri na uwezo wake

iv. Kutunza na kuimarisha mshikamano wa jamii na taifa

v. Kutunza na kuimarisha mambo mema katika utamaduni wa Taifa kwa ujumla katika uhusiano na wanajamii au taifa

Q:Mtu yeyote anayo haki ya kuoa au kuolewa. Licha ya kuwepo kwa haki hiyo, sheria imeweka katazo ya umri wa chini wa mtu kuoa au kuolewa. Je, ni umri gani kisheria ambao mtoto anaweza ingia kwenye ndoa kwa jinsia zote mbili?

A: Jinsia ya kiume umri wa chini ni miaka 18 Jinsia ya kike umri wa chini ni miaka 15 endapo kutakuwa na ruhusa ya mzazi, mlezi au mahakama.

Q:Mkataba ni makubaliano baina ya pande mbili au zaidi ambayo yanaingiwa kwa maslahi Fulani ya kila upande. Japokuwa mtu yeyote anaweza ingia kwenye mkataba lakini sio mtu aliye chini ya umri wa miaka 18 haruhusiwi kuingia kwenye mkataba. Je, ni kwanini mtoto haruhusiwi kuingia kwenye mikataba?

A:Mtoto haruhusiwi kuingia kwenye mkataba kwasababu sheria inamtambua kama mtu asiye na uwezo wa kuingia kwenye mikataba kutokana na umri ambao inaaminika kuwa hawezi kuwa na maamuzi ambayo yana busara ya kutosha kuingia kwenye mkataba huo, Japokuwa kuna nyakati ambazo mtoto anaweza ingia kwenye mkataba.

Q:Je, mtu anaetambulika kama mtoto anaweza kuridhia kujihusisha na mapenzi?

A:Sheria inamtambua mtoto kama mtu asiye na uwezo wa kufanya maamuzi, hivyo hata kama alikubali mwenyewe itachukuliwa kama hakukuwa na ridhaa yoyote.

Q: Ni mamlaka gani hapa nchini yenye wajibu wa kusajili kuzaliwa kwa mtoto na ni nani ana wajibu wa kuomba usajili huo.

A:Mamlaka yenye wajibu wa kusajili kuzaliwa kwa mtoto ni Ofisi ya Msajili Mkuu wa vizazi na vifo (Wakala wa Usajili, Ufilisi na Udhamini). Mzazi au mlezi wa mtoto ndio wanapaswa kuomba usajili wa kuzaliwa kwa mtoto.

Q:Je, wazazi wa mtoto wakifariki wote, jukumu la kumlea mtoto huyo linaweza kuhamishiwa kwa mtu gani mwingine?

A:Kwa mujibu wa Kifungu namba 9 (4) cha Sheria ya Mtoto ya mwaka 2019, endapo wazazi wa mtoto wamefariki wote, jukumu la kumlea mtoto huyo linaweza kuhamishiwa kwa ndugu au mlezi aliyeteuliwa kwa amri ya mahakama au taratibu za kimila.

Q:Ni watu gani wanaweza kuiomba Mahakama kutoa amri ya kuthibitisha malezi ya mtoto?

A:Ni watu gani wanaweza kuiomba Mahakama kutoa amri ya kuthibitisha malezi ya mtoto?

Q:Je, maombi ya amri ya malezi ya mtoto yanaweza kuwasilishwa mahakamani baada ya mtoto kutimiza umri wa miaka kumi na nane?

A:Ndiyo, maombi ya amri ya malezi ya mtoto yanaweza kuwasilishwa mahakamani baada ya mtoto kutimiza umri wa miaka kumi na nane LAKINI kwa kibali maalumu cha Mahakama.

Q:Ni vitu gani huzingatiwa na Mahakama kama ushahidi au uthibitisho kuwa mtu fulani ni mzazi wa mtoto husika?

A:Ni vitu gani huzingatiwa na Mahakama kama ushahidi au uthibitisho kuwa mtu fulani ni mzazi wa mtoto husika?

Q:Mlezi wa kambo ni mtu ambaye si mzazi wa mtoto ila ana nia na uwezo wa kumlea mtoto na kumpatia matunzo. Je, ni mtu mwenye umri gani anaweza kuwa mlezi wa kambo wa mtoto?

A: Mtu mwenye umri unaozidi miaka ishirini na moja (kifungu namba 52 (1) cha Sheria ya Ndoa ya mwaka 2019)

Q: Je, mtoto mwenye umri wa miaka kumi na tatu (13) na ambaye hajamaliza elimu ya msingi ana haki ya kupata weledi katika nyanja za ufundi na mafunzo ya ufundi?

A:Hapana, umri wa chini wa mtoto kuanza mafunzo ya ufundi ni miaka kumi na nne (14) au aliyemaliza elimu ya msingi.

Q:Je, ni nani mwenye wajibu wa kutoa taarifa (kuripoti) katika Serikali za Mitaa ya eneo husika iwapo haki za mtoto zinakiukwa?

A:Ni wajibu wa kila mwanajamii ambaye ana ushahidi au taarifa kwamba haki za mtoto zinakiukwa na mtu yeyote kuripoti suala hilo katika Serikali za Mitaa.

Q:Je, kwanini Mahakama ya Watoto inatakiwa kukaa katika jengo tofauti na jengo ambalo kwa kawaida hutumika kusikiliza kesi za watu wazima na mashauri yanatakiwa yaendeshwe kwa faragha?

A:Sababu ya kwanza ni kumtunzia siri mtoto kwasababu yeye ni taifa la kesho na hakuna ajuaye mtoto huyo anaweza kuwa na wadhifa gani hapo baadaye. Sababu ya pili ni kumwepusha mtoto kutengwa na kupewa majina na wenzake yanayoashiria kuwa yeye ni mhalifu.

Q:je, mama wa mtoto anaweza kukataa kumwambia mtoto jina la baba yake mzazi kwasababu tu baba huyo alishawahi kukana mimba ya mtoto huyo kuwa siyo yake?

A:Mtoto ana haki ya kujua wazazi wake waliomzaa. Hivyo, pale mama anapokataa kumwambia mtoto jina la baba yake, mtoto anaweza kuomba Afisa Ustawi wa Jamii au ngazi zingine mama alazimishwe kumtaja baba wa mtoto huyo.

Q:Je, mtoto anaweza kuhukumiwa kifungo kama watu wazima?

A: Hapana, Mtoto hawezi kuhukumiwa kifungo kama watu wazima (kifungu namba 119 (1) cha Sheria ya Mtoto ya mwaka 2019).

Q: Unaelewa nini kuhusu uasili wa mtoto?

A:Uasili wa mtoto ni mchakato wa kisheria unaohamisha uwajibikaji wa mzazi kutoka kwa wazazi wa kumzaa mtoto kwenda kwa mtu mwingine au watu wengine kwa ajili ya malezi ya mtoto huyo.

Q:Kikawaida, Mahakama haiwezi kutoa amri ya uasili wa mtoto bila ridhaa ya wazazi au mlezi wake. Lakini kuna mazingira Mahakama inaweza kuachana na ridhaa ya wazazi au mlezi; mazingira hayo ni kama yafuatayo:

A:i. Kama Mahakama imejiridhisha kuwa mzazi au mlezi huyo amemtelekeza au amekuwa akimtesa mtoto huyo.

ii. Kama Mahakama imejiridhisha kuwa mzazi au mlezi husika hapatikani au hawezi kutoa ridhaa au anakataa kutoa ridhaa bila sababu za msingi.

Q:Je, mtoto aliyeasiliwa ana haki ya kujulishwa kuwa aliasiliwa? Na ni nani mwenye wajibu wa kumjulisha hivyo?

A:Ndiyo, mtoto ana haki ya kujulishwa kuwa aliasiliwa. Mtu mwenye wajibu wa kumjulisha mtoto huyo ni mzazi aliyemuasili.

Q: Je, mtoto aliyeasiliwa ana haki ya kurithi mali za marehemu mzazi aliyemuasili hata pale ambapo marehemu amefariki bila kuacha wosia?

A:Ndiyo, mtoto aliyeasiliwa ana haki ya kurithi sawa na watoto wengine waliozaliwa na marehemu.

Q: Je, mtoto aliyeasiliwa ana haki ya kurithi kutoka kwa wazazi wake wa kumzaa pale wanapofariki bila ya kuacha wosia?

A:Hapana, mtoto aliyeasiliwa hawezi kurithi kutoka kwa wazazi wake wa kumzaa isipokuwa tu kama waliacha wosia unaompa haki hiyo (kifungu namba 65 (2) cha Sheria ya Mtoto ya mwaka 2019).

Q:Je mtu asiye raia wa Tanzania anaweza kumwasili mtoto wa Tanzania? Na sifa za mtu huyo ni zipi?

A:Ndiyo, mtu ambaye sio raia wa Tanzania anaweza kumwasili Mtanzania iwapo mtoto huyo hatoweza kutunzwa kwa namna yenye maslahi kwake wakati akiwa Tanzania.

Sifa za mtu huyo ni kama zifuatazo:

i. Awe ameishi Tanzania kwa kipindi cha miaka mitatu mfululizo

ii. Amemlea mtoto husika kama mlezi wa kambo kwa kipindi cha angalau miezi mitatu. iii. Hana kumbukumbu ya makosa ya jinai na

iv. Ameidhihirishia Mahakama kuwa nchi yake ya asili inatambua amri ya kuasili (kifungu namba 74 (1) cha Sheria ya Mtoto ya mwaka 2019).

Q: Je, mtoto anaweza kuwa shahidi katika kesi yoyote?

A:Ndiyo

Q: Kuna wakati mama mwenye mtoto mchanga anawekwa gerezeni akiwa na mtoto wake. Katika hali kama hii, uongozi wa magereza unakuwa na wajibu gani kwa mtoto huyo? A:Uongozi wa magereza una wajibu wa kuhakikisha kuwa mtoto anapata matunzo yanayohitajika katika namna inayostahili, mlo kamili, virutubisho na huduma ya afya pamoja na chanjo.

Q:Sheria inampa wajibu mzazi, mlezi au mtu yeyote anayemtunza mtoto kutoa mahitaji ya chakula, malazi, mavazi, matibabu, elimu, uhuru wa mawazo na haki ya kucheza na kuburudika. Jukumu hilo hukoma pale mtoto anapotimiza umri wa miaka kumi na nane. Ni kwa mazingira gani jukumu hilo linaweza kuendelea ilihali mtoto ametimiza miaka kumi na nane?

A:Jukumu hilo linaweza kuendelea pale ambapo mtoto huyo ametimiza miaka kumi na nane kama bado anaendelea na masomo au mafunzo.

Q: Je, ni sahihi kumwadhibu mtoto hata kama kutokana na umri wake hawezi kuelewa lengo la adhabu hiyo?

A:Hapana, si sahihi na ni kinyume na sheria kumpa mtoto adhabu ambayo kutokana umri wake au kiwango chake hawezi kuelewa lengo la adhabu hiyo (kifungu namba 13 (2) cha Sheria ya Mtoto ya mwaka 2019).

Q:Yapi ni majukumu ya Afisa Ustawi wa Jamii kuhusiana na malezi au usimamizi wa mtoto?

A:i. Kumshauri na kumnasihi mtoto na familia yake,

ii. Kufanya mapitio ya mara kwa mara katika mpango wa maendeleo ya mtoto kwa kushauriana na mtoto na wazazi wake au mlezi,

iii. Kuchukua hatua zinazostahili ili kuhakikisha kwamba mtoto hapatii madhara yoyote.

Q:Je, mtu anaruhusiwa kuchapisha taarifa yoyote au picha kwenye mitandao ya kijamii kama vile Facebook na Instagram na kusababisha kumtambua mtoto katika shauri lolote lililoko mahakamani?

A:Hapana, kwa mujibu wa kifungu namba 33 (1) cha Sheria ya Mtoto ya mwaka 2019, hakuna mtu anayeruhusiwa kufanya hivyo isipokuwa tu kwa idhini ya Mahakama.

Q:Kuna wizara mbalimbali za Serikali ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania. Je, watoto kama kundi maalumu hapa nchini wako chini ya wizara gani?

A:Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalumu

Q:Je, mtoto ana haki ya kupata dhamana baada ya kukamatwa kwa kosa lolote?

A: Ndiyo, mtoto ana haki ya kupata dhamana isipokuwa kama shitaka ni la mauaji, ni lazima kwa maslahi ya mtoto kumwondoa asikae pamoja na mtu asiyefaa au kuachiliwa kwake kunaweza kuathiri utoaji wa haki.

Q:Je, ni halali kwa mtoto kuwekwa mahabusu moja na watuhumiwa wengine ambao ni watu wazima na ambao hata si ndugu zake?

A:Hapana, si halali mtoto kuwekwa mahabusu moja na watu wazima isipokuwa kama ni

ndugu zake wote.

Q:Kwa mujibu wa kifungu namba 103 (2) cha Sheria ya Mtoto ya mwaka 2019, Mahakama ya Watoto inatakiwa kusikiliza kesi ya mtoto na kutoa maamuzi siku hiyo hiyo isipokuwa kama ni kosa la mauaji. Nini umuhimu wa jambo hili?

A: Mtoto anapata haki yake haraka na kama ikigundulika hana hatia anaendelea na masomo bila usumbufu wowote. Pia, inamfanya mtoto asiendele kushikiliwa mahabusu kwa muda mrefu.

Q:Nini maana ya shule ya maadilisho au shule iliyothibitishwa?

A:Ni shule iliyoanzishwa au iliyotamkwa kwa ajili ya kuwafunza maadili watoto wanaokutwa na hatia za kutenda makosa.

Q:Kwanini mtoto anapelekwa shule ya maadilisho (shule iliyothibitishwa) baada ya kukutwa na hatia yoyote?

A: Ili aweze kujifunza tabia na maadili mema na hatimaye kuachana na tabia ya kutenda maovu.

Q:Je, mtoto anaweza kukamatwa tena baada ya kutoroka kutoka kwenye shule iliyothibitishwa?

A:Ndiyo, mtoto anaweza kukamatwa bila hata ya kibali na kurudishwa shuleni hapo.

Q:Je, mzazi au mlezi wa mtoto ana haki ya kumchukua mtoto wake kutoka katika shule iliyothibitishwa bila amri ya Mahakama na kabla ya muda wa kukaa kizuizini kuisha?

A: Hapana, mzazi au mlezi hana haki hiyo. Mtoto anaweza kutolewa kwenye shule iliyothibitishwa kwa amri ya Mahakama au baada ya muda wa kukaa kizuizini kuisha.

Q:Nini maana ya makazi au taasisi zilizothibitishwa?

A: Ni makazi au taasisi zinazoanzishwa na Serikali au mtu yeyote kwa idhini ya Serikali kwa ajili ya matunzo ya watoto.

Q: Mtu binafsi anayetaka kuanzisha makazi au taasisi iliyothibitishwa anatakiwa kuwasilisha ombi lake kwa nani?

A:Anatakiwa kuwasilisha maombi yake kwa Kamishna wa Ustawi wa Jamii.

Q:Je, ni wajibu wa nani kutoa taarifa juu ya kudhurika, kupotea, kutengwa au kuteketezwa kwa mtoto?

A:Mwanajamii yeyote mwenye sababu ya msingi ya kuamini hivyo (Kanuni ya 11 (1) ya Kanuni za Usalama wa Mtoto, 2014)

Q: Unaelewaje kuhusu Mpango wa Usalama wa Mtoto?

A: Ni programu yenye lengo la kumlinda mtoto asidhurike na kuboresha afya na maendeleo ya mtoto wakati mtoto yupo nyumbani na mzazi, mlezi au msimamizi.

Q:Je, ni sahihi na halali kumbagua mtoto mlemavu?

A:Hapana, si halali kumbagua mtoto mwenye ulemavu kwasababu ana haki ya kuwa sawa na watoto wengine.

Q:Je, ni haki ya mtoto kupewa jina au inategemeana na maamuzi au utashi wa wazazi wake?

A: Ni haki ya mtoto kupata jina na hii haitegemei utashi wa wazazi (kifungu namba 6 (1) cha Sheria ya Mtoto ya mwaka 2019).

Q:Mzazi au mlezi anaweza kuamua kumnyima mtoto haki ya kupata huduma ya afya kwasababu dini ya mzazi au mlezi huyo hairuhusu kupatiwa huduma ya afya.

A:Hapana, watoto wote wana haki sawa ya kupatiwa huduma za msingi bila kuangalia dini ya mzazi au mlezi wake.

Q:Ni kwa mazingira gani mtu anaweza kumnyima mtoto haki ya kushiriki katika michezo au katika shughuli chanya za kiutamaduni na kisanii au katika shughuli nyingine za starehe?

A:Kama ushiriki wa mtoto katika shughuli hizo si kwa maslahi bora ya mtoto huyo.

Q: Je, ni haki zipi za kipekee ambazo mtoto mwenye ulemavu anazistahili?

A: Mtoto mwenye ulemavu anastahili uangalizi maalum, matibabu na huduma nafuu kwa ajili ya kumrekebisha na kupata fursa sawa katika elimu na mafunzo kwa kadri inavyoweza ili aweze kuendeleza kipaji alichio nacho, uwezo wake na kuweza kujitegemea.

Q: Je, mzazi ana wajibu upi kwa mtoto wake?

A: Mzazi au mlezi ana wajibu wa kulinda maisha ya mtoto wake, kulinda utu, heshima, kupata elimu, chakula na malazi. (kifungu namba 9 (1) cha Sheria ya Mtoto ya mwaka 2019).

Q: Je, mtoto ana haki ya kupumzika na kuwa huru kwa kiwango atakacho hata kama uwezo wa mzazi wake hauendani na uhuru huo?

A: Hapana, haki ya mtoto kupumzika na kuwa huru inazingatia uwezo na mwongozo wa mzazi wake (rejea kifungu namba 9 (2) cha Sheria ya Mtoto ya mwaka 2019).

Q: Je, watoto ambao ni yatima, wazururaji au wale ambao wanalelewa na wazazi au walezi ambao kutokana na tabia za kihalifu au ulevi hawawezi kuwalea watoto hao wanahitaji nini?

A: Watoto hao wanahitaji amri ya malezi, matunzo na ulinzi.

Q: Ni madhara gani mtoto anaweza kuyapata kama akiruhusiwa kuingia katika maeneo kama kumbi za muziki, baa au klabu ya usiku?

A: i. Anaweza kudhuriwa na watu wabaya,

ii. Anaweza kujifunza maadili ambayo si mema katika jamii kama vile kunywa pombe, kuvuta sigara, kuvuta bangi n.k.

iii. Anaweza kupoteza muda wa kwenda shuleni au kwenye mafunzo n.k.

Q: Je, unadhani nani ana kosa kati ya mzazi anayemruhusu mtoto kwenda baa na mmiliki wa ukumbi wa baa anayemruhusu mtoto huyo kuingia baa?

A: Wote wana makosa. Mzazi hatakiwi kumruhusu mtoto kwenda baa na wala mmiliki wa baa hatakiwi kumruhusu mtoto kuingia baa.

Q: Je, mzazi au mlezi anaweza kutomruhusu Afisa Ustawi wa Jamii kumtembelea mtoto kuona maendeleo yake?

A: Hapana, mzazi au mlezi anatakiwa kumruhusu Afisa Ustawi wa Jamii kumtembelea mtoto (kifungu namba 21 cha Sheria ya Mtoto ya mwaka 2019).

Q: Je, kisheria nani anatakiwa kuishi na mtoto mwenye chini ya umri wa miaka saba kati ya baba au mama hasa pale wanapokuwa wametengana au kutalakiana?

A: Mama ndiye anapaswa kuishi na mtoto mwenye umri chini ya miaka saba(7).

Q: Mtoto ana haki ya mawasiliano na wazazi, ndugu na rafiki zake wakati akiwa kwenye makazi yaliyothibitishwa au shule ya maadilisho. Je, ni kwa mazingira gani anaweza asipewe haki hiyo licha ya kwamba kuna uwezekano wa kupata mawasiliano hayo?

A: anaweza kunyimwa haki hiyo kama ikionekana kwamba si kwa maslahi bora ya mtoto huyo.

Q: Je, mtoto aliyekutwa na hatia ya ubakaji anaendelea kuwa na haki ya kupata elimu baada ya kukutwa na hatia hiyo?

A: Ndiyo, mtoto anaendelea kuwa na haki ya kupata elimu hata kama amekutwa na hatia ya kukinzana na sheria yoyote.

Q: Taja sababu tatu zinazowafanya watoto kutenda makosa ya jinai kama vile wizi.

A: i. kujifunza kutoka kwa watu wanaowazunguka kama vile wazazi, walezi, marafiki au majirani, ii. Kukosa mahitaji ya msingi kama vile chakula na mavazi,

iii. Kutokufunzwa maadili mema na wazazi wao.

Q: Toa ushauri nini kifanyike kupunguza au kuondoa tatizo la baadhi ya watoto kujihusisha na vitendo vya wizi na udokozi mitaani bila kuvunja haki za watoto hao.

A:i. Wazazi na walezi wawajibike ipasavyo kuwalinda watoto wawapo majumbani

ii. Kama wazazi au walezi wa hao watoto hawana uwezo kiuchumi wa kuwalea watoto hao, basi waombe Mahakama itoe amri ya malezi na ulinzi ili watoto hao walelewe na ndugu au watu wengine wanaofaa au wapelekwe kwenye shule za maadilisho au taasisi zilizothibitishwa.

Q:Je, mtoto aliyezaliwa nje ya ndoa ana haki ya kupata matunzo kutoka kwa baba yake?

A:Ndiyo, mtoto yeyote ana haki ya kupata matunzo kutoka kwa baba yake bila kujali uzao wake.

Q: Je, mtoto anapolelewa na mlezi wa kambo, analazimika kuabudu kulingana na dini ya mlezi wake wa kambo?

A: Hapana, kwa mujibu wa kifungu namba 53 (4) cha Sheria ya Mtoto ya mwaka 2019 si lazima mtoto aliye chini ya malezi ya kambo kuabudu kulingana na dini ya mlezi wake wa kambo. Mtoto anaendelea kuwa na haki ya kuabudu kulingana na dini yake ya kuzaliwa.

Q:Je, ni sahihi kumlazimisha mtoto kufanya kazi kwa vitisho vya kumpa adhabu?

A:Si sahihi na ni haramu mtu kumlazimisha mtoto kufanya kazi kwa vitisho vya kumpa adhabu na kazi ambazo hazina maslahi ya moja kwa moja kwa jamii.

Q:Mtoto anatakiwa kulipwa ujira mdogo hata kama amefanya kazi yenye thamani kubwa?

A:Hapana, mtoto ana haki ya kulipwa ujira unaoendana na thamani ya kazi aliyofanya.

Q: Kwa mujibu wa Sheria, hairuhusiwi kumwajiri au kumshughulisha mtoto katika kazi yoyote ambayo ni hatarishi. Unaelewa nini kuhusu kazi hatarishi kwa mtoto na ipi ni mifano yake?

A: Kazi hatarishi kwa mtoto ni ile ambayo inaweza kuhatarisha afya, usalama au maadili ya mtoto. Kazi hizo ni kama vile ubaharia, ubebaji wa mizigo mizito, uchimbaji madini au upasuaji mawe, kazi za baa, hoteli na sehemu za starehe n.k.

Q:Sheria inamruhusu mtoto mwenye umri kuanzia miaka kumi na nne (14) kuajiriwa katika kazi nyepesi. Je, mtoto ana haki ya kuajiriwa kufanya kazi zinazompelekea kujihusisha na masuala ya kimapenzi kwa malipo?

A:Hapana, mtoto hatakiwa kuajiriwa katika kazi inayompelekea kujihusisha na masuala ya kimapenzi.

Q:Afisa Kazi ni mmojawapo wa watumishi wa Serikali wenye wajibu wa kumlinda mtoto. Fafanua mamlaka ya kipekee ya Afisa Kazi katika kumlinda mtoto katika suala zima la ajira kwa watoto.

A:Afisa kazi ana mamlaka ya kuingia katika eneo lolote na kufanya ukaguzi kujiridhisha kuwa kazi anayofanya mtoto au wanazofanya watoto zinaendana na matakwa ya sheria. Anaweza kufanya udadisi na kumhoji mtu yeyote anayeona inafaa.

Q: Unaelewa nini kuhusu "Mtoto anayekinzana na sheria" na nini mfano wake?

A:Ni mtoto mwenye hatia ya kutenda jambo ambalo ni kosa kisheria. Mfano ni mtoto aliyefanya kitendo cha wizi au ubakaji.

Q:Mara nyingi watoto wamekuwa wahanga wa makosa mbalimbali ya kingono kama vile kubakwa, kunajisiwa, kunyanyaswa kijinsia na kulawitiwa. Nini kifanyike kukomesha tatizo hili?

A:i. Elimu itolewe kwa umma kuachana na imani potofu kwani badhi ya watu hufanya vitendo hivyo kutokana na imani potofu kama vile kuamini kuwa watapata mali n.k.

ii. Adhabu kali zitolewe kwa wanaothibitika kutenda vitendo hivi viovu ili iwe funzo kwa jamii nzima na watu wengine wasiendeleo kufanya hivyo.

Q:Kwa mujibu wa Sheria, mzazi aliyemuasili mtoto anakuwa na wajibu wa kumlea mtoto huyo kama wa kwake wa kumzaa. Je, mzazi aliyemuasili mtoto anaweza kumlazimisha mtoto huyo kubadili dini na kuacha dini aliyokuwa nayo kabla ya kuasiliwa?

A:Hapana, mzazi aliyemuasili mtoto hatakiwi kumlazimisha mtoto kubadili dini kwani ni kosa chini ya Sheria ya Mtoto (2019) kifungu namba 158 (d).

Q: Je, ni halali kisheria kumtumia mtoto katika maonyesho ya harusi wakati wa usiku?

A:Hapana, si halali kisheria kumtumia mtoto katika maonyesho ya harusi wakati wa usiku.

Q:Je, ni kosa la jinai kumchukua mtoto kinyume na sheria kutoka kwa mtu aliyepewa amri ya malezi ya mtoto huyo na mahakama?

A:Ndiyo ni kosa kwa mujibu wa kifungu namba 114(1)(i) cha Kanuni ya Adhabu, Sura ya 16, ili kulinda maslahi bora ya mtoto.

Q:Je, unadhani ni halali kisheria mtu kutumia wadhifa wake kumshawishi mtoto kufanya ngono ili ampatie huduma yoyote?

A: Hapana, ni kosa la jinai chini ya kifungu namba 138B (d) cha Kanuni ya Adhabu, sura ya 16 ya Sheria za Tanzania kwa mtu yeyote kutumia cheo au wadhifa wake kumshawishi mtoto kufanya tendo la ngono, na adhabu yake ni si chini ya miaka 15 na isiyoziidi miaka 30 jela.

Q: Kwa mujibu wa kifungu namba 166 cha Kanuni ya Adhabu, Sura ya 16 ya Sheria za Tanzania, ni kosa la jinai kwa mzazi, mlezi au mtu yeyote mwenye wajibu wa kumlea na kumtunza mtoto na akiwa na uwezo wa kufanya hivyo kumtelekeza mtoto huyo kwa makusudi na bila sababu ya msingi. Kifungu hiki cha sheria kinalindaje maslahi bora ya mtoto?

A:i. Kifungu hiki kinamfanya mzazi kutimiza wajibu wake wa kumlea na kumtunza mtoto ipasavyo bila kuyakimbia majukumu yake ilihali ana uwezo wa kumtunza.

ii. Kifungu hiki kinamfanya mtoto apate haki zake za msingi na mahitaji muhimu kama vile chakula na elimu kutoka kwa mzazi, mlezi au mtu yeyote aliyepewa wajibu huo kwa amri ya Mahakama.

Q:Je, sheria imeweka utaratibu gani kwa mtoto chini ya umri wa miaka mitano kwenye suala la afya?

A:Mtoto chini ya umri wa miaka 5 amepewa nafasi ya kupata matibabu bure bila malipo.

Q:Ipi nafasi ya mtoto katika urithi ikiwa jina lake limetajwa kama msimamizi wa mirathi kwenye wosia wa wazazi wake?

A: Sheria imeweka katazo kuwa Pamoja na kuwa jina la mtoto limetajwa kwenye wosia lakini hana sifa za kuweza kuwa msimamizi wa urithi. Utaratibu umewekwa kuwa urithi huo utasimamiwa na walezi wawili mpaka pale mtoto huyo atakapofikisha umri wa miaka 18.

Q:Ni sawa kwa serikali kupitia waraka wa elimu namba 02 wa mwaka 2023 ambao umeweka katazo kwa wamiliki wa shule kutoruhusu watoto kuanzia darasa la awali mpaka darasa la nne kukaa bweni?

A:Malezi na makuzi ya mtoto yanategemea sana mchango mkubwa wa unaotolewa na familia kupitia wazazi/walezi wa watoto hao. Hivyo, watoto wengi wamekuwa wakipata malezi shuleni na sio malezi sahihi ya wazazi au walezi. Pia, kuwepo kwa watoto bweni kwa muda mrefu inaondoa dhana ya "Elimu ni Maisha na Maisha ni kazi" hivyo kuna juhudi hafifu za kujenga maadili ya wanafunzi na kuwajengea moyo wa kupenda, kuthamini na kufanya kazi.

Q:Je, ni zipi haki za mtoto katika kuhakikisha anakuwa katika misingi iliyo bora?

A:Mtoto anazo haki mbalimbali kama vile haki ya kutambuliwa kibinadamu, haki ya kutobaguliwa kutokana na rangi, jinsia, asili ya kitaifa, ulemavu, dini, kabila au sifa nyingine. Pia, haki ya kuishi, kulindwa, kushiriki katika kutoa mawazo na maamuzi yanayohusu maendeleo yake, haki ya kulindwa dhidi ya udhalilishaji wa kijinsia.

Q:Pamoja na kuwa mtoto ana haki ya kupata mahitaji mbalimbali. Je, ni mahitaji gani ya msingi ambayo mtoto anastahili kuyapata?

A:Mahitaji ya msingi ambayo mtoto anastahili kuyapata ni kama vile chakula, mavazi na mahali salama pa kuishi.

Q:Je, unadhani ni sababu gani zinazosababisha kuwe na watoto wengi wa mitaani nchini Tanzania?

A: Zipo sababu nyingi zinazosababisha kuwe na watoto wengi wa mitaani. Baadhi ya sababu hizo ni kama vile watoto kuwa yatima, uwezo mdogo wa kifamilia, mateso wanayoyapata katika familia zao yamesababisha baadhi yao kutoroka majumbani kwao na kuelekea mitaani.

Q:Takwimu zinaonesha kumekuwa na ongezeko kubwa la watoto wa mitaani nchini Tanzania. Ni jambo gani lifanyike ili kuweza kupunguza wimbi la watoto wa mitaani nchini Tanzania?

A:Wazazi wajitahidi kuwalea watoto kwa upendo hasa pale wanapokuwa wakiishi na baba wa kambo au mama wa kambo. Pia, kuwekwe mazingira mazuri ya kuwakusanya na kuwalea katika vituo vya kulelea watoto yatima na wasiojiweza ili kuwafanya watoto hao kuendelea kupata mahitaji ya msingi, lakini pia kupata haki zao wanazostahili.

Q:Ni vema kuwa na taifa lenye vijana wenye maadili mema ili tuweze kuwa na taifa lenye vijana wenye maadili mema ani vema tukaanza kuwafundisha na kuwajengea msingi mzuri wa maadili mema kwa watoto. Je, ni jukumu la nani kuhakikisha watoto wanakuwa katika misingi ya maadili mema?

A: Ni jukumu la kila mwanajamii kuhakikisha watoto wanakuwa kwa kufuata misingi ya maadili mema.

Q: Je, mtoto ana haki ya kupata uraia?

A:Ndio, kwa mujibu wa kifungu namba 6(1) ya sheria ya mtoto, mtoto anayo haki ya kupata uraia.

Q:Je, ikiwa mtoto atafanya kosa ambalo adhabu yake ni hukumu ya kunyongwa mpaka kufa. Je, mtoto anaweza hukumiwa kunyongwa?

A: Kwa mujibu wa kifungu namba 26(2) cha sheria ya makosa ya jinai, mtoto hawezi kuhukumiwa kunyongwa.

Q: Je, mtoto ana haki ya kuchagua uraia?

A:Mtoto hana (hawezi) haki ya kuchagua uraia. Hii ni kwa mujibu wa kifungu namba 13 cha sheria ya uraia.

Q: Je, mtoto ana haki ya kupewa jina?

A: Ndio, hii ni haki ambayo mtoto anastahili kuipata. Mtoto anastahili kupewa jina kwa mujibu wa kifungu namba 6(1) cha sheria ya mtoto.

Q:Je, mtoto ana haki ya kufahamu ndugu zake?

A:Ndio, mtoto ana haki ya kufahamu ndugu zake kwa mujibu wa kifungu namba 6(1) ya sheria ya mtoto.

Q:Je, mtoto ana haki gani ya kurithi mali za mzazi/wazazi wake baada ya kufariki.

A:Sheria imeelekeza kuwa mtoto anayo haki ya kurithi toka kwa wazazi wake

Q: Wizara gani inashughulika na watu wenye ulemavu nchini?

A: Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalumu.

Q:Je, nani ana wajibu wa kutoa taarifa kwa Serikali ya Mtaa juu ya uvunjwaji wa haki ya mtoto mwenye ulemavu?

A:: Kwa mujibu wa kifungu namba 21 (1) cha Sheria ya Watu wenye Ulemavu ya mwaka 2010, mtu yeyote katika jamii anaweza kutoa taarifa juu ya uvunjwaji wa haki ya mtoto mwenye ulemavu unaofanywa na mzazi, mlezi au mtu yeyote anayemlea mtoto huyo.

Q:: Je, mtu mwenye ulemavu ana haki ya kuchaguliwa kuwa Mbunge katika Bunge la Jamhuri ya Muungano wa Tanzania?

A:: Ndiyo, mtu mwenye ulemavu ana haki ya kushiriki katika mambo yote ya kisiasa ikiwemo kuchaguliwa kuwa kiongozi yeyote kama vile Mbunge n.k.

Q:Kwa mujibu wa Ibara ya 18(2) ya Katiba ya Tanzania, ni haki ya kila raia kupewa taarifa kuhusu matukio mbalimbali nchini na duniani. Nini umuhimu wa kifungu hichi?

A:Kifungu hiki cha sheria kinatambua haki ya kila mtu kupata elimu na habari zinazohusu mambo ya kitaifa ambazo kwa namna moja au nyingine, hugusa maisha ya watu wote katika taifa. Kwa mantiki hiyo, kifungu hiki kinalinda haki ya watu wenye ulemavu wa kusikia (viziwi) kupata elimu pamoja na habari mbalimbali zinazolihusu taifa kwa ujumla kwani bila kutumia lugha ya alama, kundi hili halitaweza kupata elimu au habari hizo nyeti.

Q: Katika hali ya kawaida, baadhi ya majengo ya umma kama vile majengo ya hospitali, shule, vyo na ofisi za umma kwa sasa hayana mazingira rafiki kwa watu wenye ulemavu yanayoweza kuwawezesha kutumia kirahisi majengo hayo kama watu wengine wasio na ulemavu. Je, sheria inawapa wajibu gani wahandisi, wasanifu majengo au wajenzi wanapokuwa wanafanya ujenzi wa majengo ya umma, uchoraji wa ramani za majengo au wakati wa ukarabati wa majengo ya umma?

A:Sheria inawapa wajibu wahandisi, wasanifu majengo na watu wote wanaohusika katika ujenzi au ukarabati wa majengo ya umma kuweka mazingira rafiki na wezeshi kwa watu wenye ulemavu wa aina mbalimbali ili kuwawezesha kupata haki yao ya kuyatumia maeneo hayo kirahisi.

Q:Je, mwanamke mjamzito ni mfano mojawapo wa watu wenye ulemavu?

A: Hapana, mwanamke mjamzito si mtu mwenye ulemavu kwani kuwa na ujauzito si tatizo, si hali ya kudumu na wala ujauzito haumfanyi mwanamke kushindwa kushiriki katika utekelezaji wa majukumu mbalimbali katika jamii.

Q:Je, taasisi zinazohusika na suala la afya kama vile hospitali, vituo vya afya na zahanati zina wajibu gani katika kulinda haki ya watu wenye ulemavu kupata huduma bora za kiafya?

A:i. Taasisi za afya zina wajibu wa kutoa huduma za kiwango sawa kwa watu wote bila ubaguzi kwa misingi ya ulemavu wowote.

ii. Taasisi za afya zina wajibu wa kuhakikisha upatikanaji wa huduma mbalimbali zinazohitajika kipekee kwa watu wenye ulemavu katika maeneo yao.

iii. Kuwapatia elimu na ushauri watu wenye ulemavu na kuheshimu utu wao kadri inavyowezekana.

Q:Taja taasisi tano zenye wajibu wa kulinda na kutetea haki za watu wenye ulemavu.

A:i. Familia

ii. Jamii

iii. Idara ya Ustawi wa Jamii

iv. Baraza la Taifa la Ushauri wa Huduma kwa Watu Wenye Ulemavu

v. Mahakama

Q:Kuna Baraza la Taifa la Ushauri wa Huduma kwa Watu Wenye Ulemavu ambalo linaanzishwa chini ya kifungu namba 8 (1) cha Sheria ya Watu Wenye Ulemavu ya mwaka 2010. Je, nini majukumu ya Baraza hili?

A:i. Majukumu ya Baraza hili ni pamoja na kuishauri Serikali ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kuhusu mambo yote yanayowahusu watu wenye ulemavu, kuyawasilisha mahitaji na matatizo mbalimbali yanayowasibu watu wenye ulemavu kwa Serikali.

ii. Kuishauri Tume ya Taifa ya Uchaguzi juu ya namna bora ya kuwawezesha watu wenye ulemavu kutimiza haki yao ya kushiriki katika uchaguzi.

iii. Kushauri njia zinazoweza kufanyika kupunguza ongezeko la watu wenye ulemavu kwa kiwango kinachowezekana na kadhalika.

Q:Je, Baraza la Taifa la Ushauri wa Huduma kwa Watu Wenye Ulemavu linaundwa na watu gani?

A:Baraza hili huundwa na; i. Mwenyekiti wa Baraza ambaye huteuliwa na Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania

ii. Mwakilishi wa Mwanasheria Mkuu wa Serikali

iii. Mwakilishi kutoka wizara zinashoshughulikia mambo ya afya, serikali za mitaa, utumishi wa umma, maendeleo ya jamii, kazi na elimu

iv. Mwakilishi kutoka Chama cha Waajiri Tanzania

v. Mwakilishi kutoka Shirika la Watu Wenye Ulemavu

vi. Mjumbe kutoka Tume ya Haki na Utawala Bora, na

vii. Wajumbe wengine watano wanaoteuliwa na Waziri anayehusika na watu wenye ulemavu (Waziri wa Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalumu).

Q:Kwa mujibu wa Sheria ya Watu Wenye Ulemavu ya mwaka 2010, kila kijiji au mtaa ki/unatakiwa kuwa na kamati inayohusika na watu wenye ulemavu. Je, nini umuhimu wa kamati hizi, ilihali zipo kamati za wilaya na mikoa?

A:Ili iwepo kamati ya kushughulikia haki na stahiki za watu wenye ulemavu ambayo iko karibu moja kwa moja na jamii katika vijiji au mitaa. Pia ni rahisi zaidi kwa Serikali ya kijiji au mtaa kushughulikia mambo yanayowahusu watu wenye ulemavu katika vijiji au mitaa kwasababu wako karibu nao.

Q:Je, kisheria ni nani mwenye wajibu wa kutoa msaada wa kijamii kwa mtu mwenye ulemavu?

A:Wote waliotajwa wana wajibu kisheria kutoa msaada wa kijamii kwa ndugu yao ambaye ana ulemavu (kifungu namba 16 cha Sheria ya Watu Wenye Ulemavu ya mwaka 2010).

Q:Je, mtu mwenye ulemavu na ambaye ana ndugu zake ambao hawataki kwa makusudi kumpa msaada wa kijamii inavyowezekana anaweza kufanya nini ili apate haki yake ya kupewa msaada wa kijamii kutoka kwa hao ndugu zake?

A: Anaweza kwenda mahakamani (yeye mwenyewe au kwa kutumia mwakilishi) na kuiomba mahakama itoe amri kwa ndugu hao kumlipa kiasi cha fedha kwa kila mwezi (kifungu namba 17 cha Sheria ya Watu Wenye Ulemavu ya mwaka 2010).

Q: Mtu mwenye ulemavu ambaye jina lake lilikwishaorodheshwa kwenye orodha ya watu wenye ulemavu na Kamishna wa Ustawi wa Jamii; Je, ana haki ya kutoa jina lake kwenye orodha hiyo ilihali bado ana ulemavu huo?

A:Hapana, kwa mujibu wa kifungu namba 24 cha Sheria ya Watu Wenye Ulemavu ya mwaka 2010, mtu mwenye ulemavu hawezi kutoa jina lake kwenye orodha ya watu wenye ulemavu wakati bado ana ulemavu huo.

Q:Je, mkurugenzi au meneja wa hospitali ya Umma au isiyo ya umma (yaani

hospitali inayomilikiwa na mtu binafsi) ana haki ya kuamua asiwape huduma yoyote ya kiafya watu wenye ulemavu kwa kigezo tu cha ulemavu wao?

A:Hapana, hawezi kuwanyima watu wenye ulemavu haki yao ya kupatiwa huduma ya kiafya kwa kigezo cha ulemavu wao (kifungu namba 26 (2) cha Sheria ya Watu Wenye Ulemavu ya mwaka 2010).

Q:Je, mtu mwenye ulemavu wa kuona (kipofu) ana haki ya kupata mafunzo ya ufundi katika chuo chochote kilichosajiliwa na Baraza la Taifa la Elimu ya Ufundi (NACTE)?

A:Ndio, kwasababu watu wenye ulemavu wa aina yoyote wana haki ya kupata elimu au mafunzo kama ilivyo kwa raia wengine.

Q: Taja sababu tano ambazo mara nyingi husababisha ulemavu kwa watu wa Tanzania.

A:i. Ajali mbalimbali hasa za barabarani na sehemu za kazi

ii. Ukosefu wa chanjo kwa watoto dhidi ya magonjwa yanayoleta ulemavu

iii. Magonjwa kwa wanawake wajawazito au matatizo wakati wa kujifungua ambayo husababisha ulemavu kwa mama mwenyewe au mtoto aliyezaliwa

iv. Urithi kutoka kwa wazazi

v. Lishe duni na umaskini

Q:Kisheria, mtu mwenye ulemavu ana haki ya kuajiriwa katika sekta ya umma au sekta binafsi. Je, ni kwa mazingira gani mtu mwenye ulemavu hawezi kupata haki hii?

A:i. Kama hakuna nafasi iliyoko wazi

ii. Kama mtu huyo mwenye ulemavu hana sifa zinazohitajika

iii. Kama mtu huyo mwenye ulemavu hajafanya maombi ya kazi husika au hajaonesha uhitaji wa kazi hiyo.

iv. Kama kutokana na asili ya kazi hiyo au hali ya mazingira ya ufanyaji wa kazi hiyo, ni ngumu au haiwezekani kufanywa na mtu mwenye ulemavu.

Q:Je, mfanyakazi mwenye ulemavu wa viungo ana haki ya kupata mshahara au posho sawa na wafanyakazi wengine ambao si walemavu au inategemea busara za mwajiri?

A: Mwajiri hatakiwi kumbagua mfanyakazi mwenye ulemavu katika suala la mshahara au posho. Hivyo, mfanyakazi mwenye ulemavu wowote ana haki ya kupata mshahara au posho sambamba na wafanyakazi wenzake.

Q:Tafiti zinaonesha kuwa watu wenye ulemavu wanachukizwa na baadhi ya maneno ya lugha ya Kiswahili yanayotumika kuwarejelea. Maneno hayo ni kama vile kilema, kipofu, zezeta (taahira) na kiwete. Ni kwanini watu wenye ulemavu wanachukizwa na maneno hayo na unapendekeza warejelewe kwa kutumia maneno gani badala ya hayo yaliyotajwa ili, pamoja na mambo mengine, kulinda haki yao kuheshimiwa katika jamii?

A: Katika hali ya kawaida, maneno hayo yanawakejeli na kutweza utu wao na yanawafanya wajisikie kama wananyanyapaliwa katika jamii. Badala ya maneno hayo maneno kama mlemavu, asiyeona, mwenye ulemavu wa akili na mlemavu wa viungo yatumike kuwarejelea watu wenye ulemavu wa aina hizo.

Q:Kwa mujibu wa kifungu namba 137 cha Kanuni ya Adhabu, Sura ya 16 ya Sheria za Tanzania (kama ilivyofanyiwa marejeleo mwaka 2022), ni kosa la jinai kwa mwanaume yeyote kufanya au kujaribu kufanya ngono isiyo halali na mwanamke ambaye anamfahamu kuwa ni punguani au juha (mwenye ulemavu wa akili) hata kama ni kwa mazingira ambayo si ya kubaka. Je, kifungu hiki cha sheria kinalindaje haki za wanawake au wasichana wenye ulemavu wa akili?

A:Kifungu hiki cha sheria kinatambua kuwa baadhi ya wanaume huweza kutumia nafasi ya ulemavu wa akili kwa mwanamke na kufanya naye tendo la ngono lisilo

halali kwa kisingizio cha kwamba mwanamke huyo aliridhia mwenyewe na hakuna nguvu iliyotumika. Hali hii yaweza kuwafanya wanawake wenye ulemavu wa akili kupata magonjwa ya ngono na mimba zisizotarajiwa. Hivyo, kifungu hiki kinalinda haki ya wanawake wenye ulemavu wa akili kutofanyiwa vitendo vya ngono bila ridhaa iliyotolewa wakiwa na akili timamu

Q:Ni kosa la jinai kumsababishia mtu ulemavu kwa makusudi (vifungu namba 231 na 232 vya Kanuni ya Adhabu, Sura ya 16 ya Sheria za Tanzania). Je, idhini ya aliyesababishiwa ulemavu huo inaweza kumtoa mtu aliyesababisha ulemavu huo katika jukumu la jinai?

A:Hapana. Idhini ya aliyesababishiwa ulemavu haimtoi mtu aliyesababisha ulemavu huo kwenye jukumu la jinai. Hivyo, hata kama mtu akikubali mwenyewe kusababishiwa ulemavu, hairuhusiwi kwa mtu yeyote kumsababishia mwenzake ulemavu.

Q:â€œMsimamo hasi dhidi ya watu wenye ulemavu ni kizuizi katika maendeleo yao.â€œ Je, ni misimamo gani katika baadhi ya jamii za Tanzania ambayo ni kizuizi katika maendeleo ya watu wenye ulemavu na ambayo iko kinyume na haki za walemavu.

A:i. Msimamo kwamba watu wenye ulemavu wa kuona au kusikia hawawezi kupata elimu au mafunzo

ii. Imani za watu kwamba watu wenye ulemavu hawawezi kuajiriwa wakafanya kazi kama wengine

iii. Imani za kuwaficha watu wenye ulemavu wakiamini kuwa ni nuksi na laana kwa jamii

Q:Je, ujenzi wa viwanja vya michezo unatakiwa kuzingatia mahitaji ya watu wenye ulemavu?

A:NDIYO, ujenzi wa viwanja vya michezo unatakiwa kuzingatia mahitaji ya watu wenye ulemavu ili kuwafanya waweze kumudu mazingira ya michezo kwa urahisi na kutimiza haki yao ya kushiriki katika michezo.

Q: Je, mtu mwenye ulemavu ana wajibu wa kuwaheshimu watu wengine?

A:Ndiyo, mtu mwenye ulemavu ana wajibu wa kuwaheshimu watu wengine.

Q:Ndiyo, mtu mwenye ulemavu ana wajibu wa kuwaheshimu watu wengine.

A:Hapana. Mtu mwenye ulemavu ana wajibu wa kutii sheria kama watu wengine.

Q:Unaelewaje kuhusu mchangamano katika jamii?

A:Mchangamano ni kiwango cha ushiriki wa watu wenye ulemavu katika maisha na kazi za jamii. Dhana hii hujumuisha taratibu za utoaji wa huduma kwa watu wenye ulemavu kwa kutumia taasisi na vyombo vile vile vinavyotumiwa na watu wasio na ulemavu.

Q: Upi ni umuhimu wa kuwa na mchangamano katika jamii?

A:Mchangamano katika jamii ni muhimu kwani huondoa unyanyapaa dhidi ya watu wenye ulemavu, huwafanya watu wenye ulemavu kushiriki katika shughuli za kuwaletea maendeleo kiuchumi na kijamii na kupata haki zao zote sambamba na watu wengine.

Q:Je, ni lazima kwa mtu mwenye ulemavu kuendelea kuwa tegemezi kwa ndugu zake?

A: Hapana, si lazima kwa mtu mwenye ulemavu kuwa tegemezi kwa ndugu zake. Ana haki ya kujitegemea ilimradi ana uwezo wa kufanya hivyo.

Q:Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalum ndiyo inayoshughulikia masuala yanayowahusu watu wenye ulemavu. Je, wizara zingine kama vile wizara inayoshughulikia masuala ya kazi na ajira na zingine zina wajibu gani kuhusu watu wenye ulemavu?

A:Wizara zingine zina wajibu wa kuweka mazingira wezeshi yanayowawezesha watu wenye ulemavu kushiriki vema katika shughuli zilizopo katika wizara husika au

kupata huduma zinazotolewa na wizara husika kama watu wengine. Mfano, Wizara inayohusika na kazi na ajira ina wajibu wa kuhakikisha inaweka mazingira wezeshi kuwafanya watu wenye ulemavu kuajiriwa na kufanya kazi ili kujipatia kipato na kujiletea maendeleo.

Q:Unashauri nini kifanyike ili kuondoa misimamo na imani potofu za jamii dhidi ya watu wenye ulemavu?

A:i. Elimu iendelee kutolewa kwa jamii

ii. Adhabu kali zitolewe kwa watu wanaofanya vitendo viovu dhidi ya watu wenye ulemavu wa ngozi (albino).

Q:Kila mtu ana haki ya kumiliki mali. Je, mtu mwenye ulemavu ana haki ya kumiliki ardhi?

A:Ndiyo, mtu mwenye ulemavu ana haki ya kumiliki ardhi kama watu wengine.

Q: Je, mtu mwenye ulemavu ana wajibu wa kufanya kazi kwa ajili ya maendeleo ya taifa?

A: Ndiyo, anawajibu kama watu wengine kufanya kazi na kuleta maendeleo katika taifa

Q:Je, ni kosa la jinai kumzuia mtu mwenye ulemavu kuingia katika ofisi yoyote ya umma?

A:Ndiyo, ni kosa la jinai kwa mujibu wa kifungu namba 50 cha Sheria ya Watu Wenye Ulemavu ya mwaka 2010.

Q: Je, Tume ya Taifa ya Uchaguzi inaweza kuamua kutomsajili mtu mwenye ulemavu wa ngozi (albino) kama mpiga kura kwa kigezo tu cha kuwa na ulemavu huo tajwa?

A:Hapana, mtu mwenye ulemavu ana haki ya kusajiliwa kupiga kura kama watu wengine. Hivyo, kigezo tu cha kuwa mlemavu wa ngozi hakitoshi kuwa sababu ya kutokusajiliwa kama mpiga kura.

Q: Je, serikali ya kijiji au mtaa ina wajibu wa kulinda haki ya mtu mwenye ulemavu?

A:Ndiyo, Serikali ya kijiji au mtaa ina wajibu huo.

Q:Je, nani mwenye wajibu wa kuhakikisha kuwa mazingira ya upigaji kura ni wezeshi kwa mtu mwenye ulemavu kutimiza haki yake ya kupiga kura?

A:Ni Waziri wa Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalum akishirikiana na Baraza la Taifa la Ushauri wa Huduma kwa Watu wenye Ulemavu pamoja na Tume ya Taifa ya Uchaguzi.

Q:Je, nini kinatakiwa kufanyika kama kituo cha kupigia kura kiko mahali ambapo hapawezi kufikika kwa mtu mwenye ulemavu wa viungo?

A:Eneo lingine lenye uwezekano wa kufikika kwa mtu mwenye ulemavu huo linatakiwa kutafutwa na kutangazwa hivyo ili mtu huyo mwenye ulemavu aweze kutimiza haki yake (Kifungu namba 51 (4) cha Sheria ya Watu Wenye Ulemavu, 2010).

Q:Serikali ina wajibu kisheria wa kuhamasisha uteuzi wa watu wenye ulemavu katika nyadhifa mbalimbali kwenye ngazi mbalimbali za Serikali. Je, umuhimu wa hili ni nini?

A:Kuwarezesha na kuwapa nafasi watu wenye ulemavu kushiriki ipasavyo katika uongozi na mambo ya kisiasa kwa ujumla.

Q:Ni haki ya kila mtu kushiriki katika shughuli za kiutamaduni. Je, mtu mwenye ulemavu wa viungo ana haki ya kucheza ngoma?

A:Ndiyo, kuwa mlemavu wa aina yoyote hakuondoi haki yake.

Q: Je, lugha ya alama inayotumiwa na baadhi ya walemavu kama vile wasioona, (viziwi) na bubu ni njia rasmi ya mawasiliano kwa mujibu wa sheria?

A:Ndiyo, lugha ya alama ni njia rasmi ya mawasiliano kwa mujibu wa kifungu namba 53 (4) cha Sheria ya Watu Wenye Ulemavu, 2010.

Q:Mtu asiyeona hana haki kwa mujibu wa sheria kukopa kiasi chochote cha fedha kutoka katika benki ya biashara.

A:SI KWELI, kila mtu ana haki ya kukopa kiasi chochote cha fedha isipokuwa tu asipotimiza masharti ya mkopo huo.

Q: Je, nukta nundu ambazo hutumiwa na watu wasioona (vipofu) ni njia rasmi na halali ya mawasiliano kwa mujibu wa sheria?

A:Ndiyo, nukta nundu ni njia halali ya mawasiliano kwa mujibu wa sheria.

Q:Nini maana ya makazi ya watu wenye ulemavu?

A:Makazi ya watu wenye ulemavu ni maeneo au majengo ya umma yaliyoanzishwa kwa dhumuni la kutoa matunzo na mahitaji ya msingi kwa watu wenye ulemavu kwa ajili ya ustawi wao.

Q:Je, hali ya utulivu wa maisha ya mtu mwenye ulemavu katika jamii kutokana na kutimizwa kwa mahitaji yake muhimu inaitwaje?

A:Inaitwa "Utengemao".

Q:Nini maana ya Nyenzo za kujimudu kwa mtu mwenye ulemavu?

A:Nyenzo za kujimudu kwa mtu mwenye ulemavu ni vifaa (nyenzo) vinavyomwongezea uwezo mtu mwenye ulemavu kumudu mazingira. Mfano wa nyenzo za kujimudu kwa watu wenye ulemavu ni kama vile fimbo kwa watu wasioona na baiskeli za watu wenye ulemavu wa viungo

Q:Kwa mujibu wa sheria, majengo yote yanayotoa huduma kwa umma yanatakiwa kuwa na dawati linaloshughulikia masuala ya watu wenye ulemavu au mtaalamu yeyote kwa ajili ya kufanya kazi hiyo. Je, ni kwanini busara za Bunge la Jamhuri ya Muungano wa Tanzania zilionzua kuna umuhimu wa jambo hili?

A:i. Ili iwe rahisi kwa watu wenye ulemavu kupata huduma na pale inapohitajika, waweze kupata huduma zinazoendana na mahitaji yao.

ii. Inakuwa ni rahisi kueleza na kueleweka kwa shida au mahitaji yao kwa wataalamu wa mambo yahasuyo watu wenye ulemavu kuliko kuwaelezea watu wasio waelewa sana wa mambo hayo.

iii. Inawafanya watu wenye ulemavu kuelezea mahitaji au shida zao kwa uhuru.

Q:Je, ni wajibu kisheria kwa Halmashauri za wilaya kuwajumuisha watu wenye ulemavu katika mipango na mikakati ya Serikali?

A: Ndiyo, Halmashauri za wilaya zina wajibu wa kuwajumuisha watu wenye ulemavu katika mipango na mikakati ya Serikali.

Q: Je, nani ana wajibu wa kukabili matishio ya usalama wa watu wenye ulemavu kama vile tishio la kuwaua watu wenye ulemavu wa viungo?

A:Serikali inawajibu wakulinda usalama wa maisha ya watu wenye ulemavu.

Q:Je, ni halali kwa vyombo vya habari kama vile redio na televisheni kuendesha vipindi ambavyo vinahimiza mitazamo na taswira hasi dhidi ya wale mavu?

A:Hapana, si halali kabisa kwa vyombo vya habari kuendesha vipindi vinavyohimiza taswira hasi dhidi ya watu wenye ulemavu.

Q:Je, unadhani si sahihi kwa mwalimu mkuu wa shule yoyote kuwazuia wanafunzi wenye ulemavu wa ngozi (albino) kuvaa kofia wakati wa jua kwa sababu tu kwamba wanapaswa kuwa sawa na wanafunzi wenzao?

A:Ndiyo, si sahihi kabisa kwani kofia ni mahitaji maalumu kwa watu wenye ulemavu wa ngozi na ni muhimu kwao kuvaa.

Q: Unaelewa nini juu ya "shule jumuishia"?

A: Ni shule ambayo vikwazo vyote vinavyoweza kuwazuia wanafunzi wenye ulemavu kusoma na kutimiza haki yao ya kielimu vimeondolewa. Yaani, shule ambayo mwanafunzi mwenye ulemavu anaweza kusoma bila vikwazo vyovyote kwa mfano vya kimazingira kama vile majengo kufikika n.k.

Q:Kwa mujibu wa kifungu namba 31 (4) cha Sheria ya Watu Wenye Ulemavu ya mwaka 2010, kila mwajiri ana wajibu wa kuwasilisha taarifa kila mwaka kwa Kamishna wa Ustawi wa Jamii juu ya ajira za watu wenye ulemavu katika taasisi husika. Je, ni kwanini Bunge Tukufu la Jamhuri ya Muungano wa Tanzania liliamua kutunga kifungu hiki kidogo cha sheria?

A:Ili kuwataka waajiri wawajibike kuwaajiri watu wenye ulemavu katika taasisi zao na kutowafukuza au kuwasimamisha kazi bila sababu za msingi kwani bila kuwataka kuwasilisha taarifa kila mwaka waajiri wanaweza kutotimiza wajibu wa kutoa ajira kwa watu wenye ulemavu. Pia kuhakikisha watu wenye ulemavu wanapata haki yao ya kuajiriwa kwenye taasisi za umma na binafsi bila kubaguliwa ilimradi wana sifa za msingi kupata ajira hizo.

Q: Nini umuhimu wa kutoa elimu kwa umma juu ya haki na mahitaji ya watu wenye ulemavu?

A:Ni muhimu kutoa elimu kwa umma juu ya haki na mahitaji ya watu wenye ulemavu ili kutokomeza ubaguzi dhidi ya watu wenye ulemavu, walemavu wenyewe kufahamu haki zao, jamii kufahamu wajibu wake kwa watu wenye ulemavu katika jamii, kutokomeza au kuondoa imani na mitazamo hasi dhidi ya watu wenye ulemavu na watu wenye ulemavu wenyewe kufahamu wajibu wao katika jamii katika masuala yote ya kiuchumi, kijamii na kisiasa.

Q:Je, unadhani ni changamoto gani hujitokeza wakati wa utekelezaji wa mahitaji ya watu wenye ulemavu?

A:i. Changamoto ya ukosefu wa elimu ya kutosha kwa jamii

ii. Changamoto ya kiuchumi kuwanunulia watu wenye ulemavu nyenzo za kujimudu kama vile baiskeli za watu wenye ulemavu wa viungo n.k.

iii. Changamoto ya mawasiliano hususani kwa watu wenye ulemavu ambao hawajapelekwa kwenye mafunzo ya lugha ya alama au nukta nundu n.k.

Q: ÆLugha ni mpangilio wa sauti na maneno unaoleta maana na ambao hutumiwa na watu ili kuwasilianaÆ (TUKI, 2000). Ni kwa namna gani fasili au ainisho hiyo inawabagua watu wenye ulemavu?

A:Fasili hii inaibagua lugha ya alama ambayo ni njia ya mawasiliano kwa baadhi ya watu wenye ulemavu kama vile wasiosikia (viziwi), bubu na bubuviziwi.

Q:Je, sheria inatambua vyama na asasi mbalimbali za watu wenye ulemavu hapa nchini?

A:Ndiyo, sheria inatambua vyama na asasi za watu wenye ulemavu (mfano chini ya vifungu namba 57 (3) (c), 5 (4), 9 (i), 11 (e) na (g) na kadhalika vya Sheria ya Watu Wenye Ulemavu, 2010).

Q:Unadhani upi ni umuhimu wa watu wenye ulemavu kuwa na vyama au asasi zao hapa nchini Tanzania?

A:i. Vyama vya watu wenye ulemavu husaidia kurahisisha uwasilishaji wa changamoto zao katika sehemu husika

ii. Vyama vya watu wenye ulemavu huwakutanisha pamoja watu wenye ulemavu na kubadilishana mawazo mbalimbali

iii. Vyama vya watu wenye ulemavu hufanya watu wenye ulemavu waonekane na jamii kuweza kuchukua hatua mbalimbali zinazostahili

iv. Vyama vya watu wenye ulemavu pia husaidia katika suala zima la utoaji wa elimu kwa jamii nzima juu ya namna bora ya kutekeleza mahitaji ya watu wenye ulemavu hapa nchini.

v. Kupigania haki za watu wenye ulemavu

Q:Je, mtu mzima mwenye umri kuanzia miaka kumi na nane (18) anayekuwa mlemavu baada ya kugongwa na gari barabarani kwa uzembe wake mwenyewe ana haki ya kupata msaada kutoka kwa ndugu zake?

A:Ndiyo, ana haki hiyo ilimradi tu ni mlemavu. Namna mtu alivyopata ulemavu haimtofautishi na walemavu wengine wa aina yake.

Q:Je, Serikali ya mtaa ina wajibu gani kisheria baada ya kugundua kuwa katika mtaa au kijiji fulani ndani ya mamlaka yake kuna mtu mwenye ulemavu na hana ndugu wa kumpa msaada wowote wa kijamii?

A:Serikali ya mtaa katika mazingira hayo ina wajibu wa kumlinda na kumpa msaada mtu huyo mwenye ulemavu.

Q:Je, taasisi ya elimu kama vile chuo kina wajibu gani wa jumla kisheria kwa wanafunzi wote wenye ulemavu kwa ujumla?

A:Kutowabagua kwa aina yoyote wanafunzi wenye ulemavu au kuonesha ishara yoyote inayoleta ubaguzi dhidi ya watu wenye ulemavu.

Q:Je, ni lazima kisheria kwa kiongozi mkuu wa taasisi ya umma inayotoa huduma yoyote kuhakikisha huduma hiyo inayotolewa na taasisi hiyo inapatikana pia kwa watu wenye ulemavu?

A: Ndiyo, ni lazima kufanya hivyo kwa mujibu wa kifungu namba 37 cha Sheria ya Watu Wenye Ulemavu, 2010.

Q:Ujumuishaji wa watu wenye ulemavu ni nini?

A:Ni kitendo au mchakato wa watu kwenye jamii kuthamini na kuheshimu tofauti za watu kimwili na kiakili na hivyo kuondoa au kupunguza vikwazo dhidi ya watu wenye ulemavu kuweza kushiriki vema katika shughuli za jamii na kuchangia maendeleo ya jamii na taifa kwa ujumla.

Q:Upi ni umuhimu wa shule jumuishi?

A: Shule jumuishi ni muhimu sana kwani huwawezesha watu wenye ulemavu kupata haki yao ya kielimu bila vikwazo vyovyote vinavyowafanya wasitimize haki yao ipasavyo.

Q:Je, ni changamoto gani wanaharakati wa haki za watu wenye ulemavu wanakutana nazo wakati wa kutoa elimu juu ya haki za watu wenye ulemavu kwa jamii na watu wenye ulemavu kwa ujumla?

A:Wanaharakati wa haki za watu wenye ulemavu hukutana na changamoto mbalimbali kama vile changamoto za mawasiliano kwa badhi ya watu wenye ulemavu hasa kwa maeneo ambayo hamasa na mwamko wa kuwapeleka watu wenye ulemavu katika mafunzo ya njia za mawasiliano bado uko chini na pia baadhi ya familia kuwaficha watu wenye ulemavu kutokana na imani hasi dhidi ya watu wenye ulemavu kwani baadhi ya jamii huamini kwamba kuzaa mtoto mwenye ulemavu ni nuksi na laana katika ukoo husika n.k.

Q:Zipi ni faida za nyenzo za kujimudu kwa watu wenye ulemavu?

A:i. Nyenzo za kujimudu huwasaidia watu wenye ulemavu kumudu mazingira

ii. Nyenzo za kujimudu huwasaidia watu wenye ulemavu kufanya kazi na kujipatia kipato

iii. Nyenzo za kujimudu huwasaidia watu wenye ulemavu kushiriki vema katika shughuli za kiutamaduni kama vile michezo na kadhalika, kwani walemavu wa viungo hutumia baiskeli zao kufanya mashindano ya mbio na michezo ya aina nyingine.

Q:Nini maana ya ubaguzi chanya kwenye mambo yanayohusu haki za watu wenye ulemavu?

A:Ubaguzi chanya ni sera na vitendo mbalimbali ambavyo huwapendelea watu wenye ulemavu kuliko watu wengine wasio na ulemavu.

Q: Nini umuhimu wa ubaguzi chanya kwa watu wenye ulemavu?

A:Ubaguzi chanya kwa watu wenye ulemavu ni muhimu kwasababu huwapendelea watu wenye ulemavu na kuwapa huduma ambazo wanazistahili wao tofauti na watu wengine ambao si walemavu. Watu wenye ulemavu wanaweza kupata huduma bora zaidi kuliko watu wengine kwasababu ya kiwango cha uhitaji wao. Hivyo, sera na mipango mbalimbali inayowapendelea watu wenye ulemavu ni ya muhimu sana katika nyanja

zote za kiuchumi, kisiasa na kijamii kwasababu mahitaji ya watu ambao si walemavu hayawezi kufanana na mahitaji ya watu wenye ulemavu.

Q:Tofautisha kati ya ulembu chanya kwa watu wenye ulemavu na ulembu chanya dhidi ya watu wenye ulemavu.

A: Ulembu chanya kwa watu wenye ulemavu ni sera ambazo huwapendelea watu wenye ulemavu katika upatikanaji wa huduma mbalimbali wakati ulembu chanya dhidi ya watu wenye ulemavu ni kitendo cha kumtoteua mtu mwenye ulemavu na watu wengine katika upatikanaji wa huduma kwa kumfanya mtu mwenye ulemavu asipate haki yake ya msingi kama binadamu kwa kigezo tu cha kuwa na ulemavu huo.

Q:Je, sheria zote zinazotungwa na Bunge la Jamhuri ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania zinatakiwa kuzingatia mahitaji maalum ya watu wenye ulemavu?

A:Ndiyo, kwa mujibu wa kifungu namba 5 (1) (b) cha Sheria ya Watu Wenye Ulemavu ya mwaka 2010, sheria zote zinazotungwa zinatakiwa kuzingatia mahitaji maalum ya watu wenye ulemavu nchini.

Q:Upi ni umuhimu kisheria wa kuzingatia uwepo na mahitaji ya watu wenye ulemavu katika kutunga sheria za nchi?

A: Umuhimu wa kuzingatia uwepo na mahitaji ya watu wenye ulemavu wakati wa kutunga sheria za nchi ni kuhakikisha haki za watu wenye ulemavu zinalingana ipasavyo bila kufanyiwa ulembu wowote wenye madhara chanya dhidi yao.

Q: Je, mashirika au asasi zisizo za kiserikali zinaruhusiwa kisheria kupigania au kufanya harakati za haki za watu wenye ulemavu Tanzania?

A:Ndiyo, asasi zisizo za kiserikali zinaruhusiwa kufanya harakati za haki za watu wenye ulemavu.

Q:Je, kuna umuhimu wowote wa kuwa na asasi au mashirika yasiyo ya kiserikali yanayojishughulisha na uanaharakati wa haki za watu wenye ulemavu?

A:Ndiyo, asasi zisizo za kiserikali zinazofanya uanaharakati wa haki za watu wenye ulemavu zina umuhimu kwani husaidia kutoa elimu kwa jamii kuhusu haki za watu wenye ulemavu na jamii kuondokana na baadhi ya mitazamo na imani chanya dhidi ya watu wenye ulemavu. Asasi hizi pia husaidia kuikumbusha Serikali kutimiza wajibu wake katika suala zima la kulinda haki za watu wenye ulemavu.

Q: Kwa mujibu wa Sheria, Serikali ina wajibu wa kufanya tafiti kuhusu masuala mbalimbali juu ya watu wenye ulemavu nchini. Je, unadhani utafiti juu ya watu wenye ulemavu una faida gani?

A: Utafiti kuhusu mambo yanayowahusu watu wenye ulemavu una faida kama vile kufahamu idadi kamili ya watu wenye ulemavu katika sehemu husika kama vile wilaya au mkoa, kufahamu aina za ulemavu walio nao, kufahamu kama watu hao wenye ulemavu wanapata mahitaji yao maalum, kufahamu kama watu wenye ulemavu wanapatiwa misaada ya kijamii kutoka kwa ndugu zao, kufahamu sababu mbalimbali zinazosababisha ulemavu kwa kiwango kikubwa pamoja na kufahamu namna ya kuweza kukabiliana na mambo mbalimbali yasabababishayo ulemavu kwa watu walio wengi katika jamii.

Q: Je, ni wajibu wa Serikali kisheria kuhakikisha uwepo wa mafunzo ya wataalamu wenye weledi wa kufanyia kazi mambo yanayowahusu watu wenye ulemavu?

A:Ndiyo, ni wajibu wa Serikali (hususani Waziri wa Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalum) kuhakikisha uwepo wa wataalamu wenye weledi wa kushughulikia mambo yawahusyo watu wenye ulemavu.

Q:Je, ni muhimu kuwa na wataalamu wenye weledi wa masuala yanayohusu watu wenye ulemavu? Kwanini?

A:Ni muhimu kuwa na wataalamu wenye weledi wa mambo yahusyo watu wenye ulemavu kwasababu wanakuwa na mafunzo ya njia za mawasiliano kama vile kujua nukta nundu zinazotumiwa na watu wasioona kama maandishi au lugha ya alama inayotumiwa na watu wasiosikia. Mfano, vyojo mbalimbali hapa nchini kama vile Chuo Kikuu cha Dar es Salaam kina kozi ya lugha ya alama.Wataalamu hawa wenye weledi katika njia hizi za mawasiliano husaidia kuwatafsiria watu wengine wasioelewa njia hizi za mawasiliano. Pia, wataalamu wenye weledi wa mambo yahusyo watu wenye ulemavu husaidia wakati wa utungaji wa sera mbalimbali kwa ajili ya maendeleo ya nchi

kuweka mazingira bora kwa watu wenye ulemavu.

Q: Je, nani mwenye wajibu kisheria kuhakikisha mahitaji maalum ya watu wenye ulemavu yanapatikana kirahisi kwa bei ambayo ni ya chini iwezekanavyo na ambayo katika hali ya kawaida iko ndani ya uwezo wa maisha ya watanzania?

A: Serikali ndiyo yenye wajibu huo.

Q: Ni athari gani zitajitokeza kama bidhaa mbalimbali ambazo ni mahitaji maalum kwa watu wenye ulemavu zitakuwa zinauzwa kwa bei kubwa ambazo katika hali ya kawaida haziko ndani ya uwezo wa maisha ya watanzania walio wengi?

A: Athari zitakazojitokeza kama bidhaa zitumiwazo na watu wenye ulemavu zitakuwa zinauzwa kwa bei ambayo si ya kawaida kwa maisha ya watanzania walio wengi ni pamoja na idadi kubwa ya walemavu nchini kukosa huduma hizo kabisa na pia kupelekea kukosa haki zao zingine za msingi kama vile haki ya kupata elimu kwani mtu mwenye ulemavu wa viungo hatakwenda shuleni bila nyenzo za kujimudu kama vile baiskeli za watu wenye ulemavu wa aina hiyo, kukosa haki ya kushiriki katika shughuli mbalimbali za kiuchumi, kijamii na kisiasa na kadhalika.

Q: Je, Serikali ina wajibu kisheria kuhakikisha uwezesaji wa watu wenye ulemavu kukuza vipaji vyao kama vile uimbaji, michezo, utangazaji na kadhalika?

A: Ndiyo, Serikali ina wajibu wa kuweka mazingira wezeshi kuhakikisha ukuzaji wa vipaji mbalimbali vya watu wenye ulemavu.

Q: Je, unadhani zipi ni changamoto ambazo Serikali ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania inakutana nazo katika suala zima la utekelezaji wa wajibu wake wa kisheria wa kuhakikisha inakuza na kuinua vipaji vya watu wenye ulemavu?

A: i. Baadhi ya watu bado wana imani potofu dhidi ya watu wenye ulemavu kwani huwaficha na hivyo Serikali kushindwa kuwapata au kuwaona.

ii. Baadhi ya familia zinazowatunza watu wenye ulemavu haziwaruhusu watu hao wenye ulemavu kuonesha vipaji vyao kama vile kuwaruhusu kwenda kushiriki michezo ili wenye vipaji hivyo waonekane na kadhalika.

iii. Badhi ya watu wenye ulemavu wenyewe hawapendi kuonesha vipaji vyao, hivyo inakuwa vigumu kwa Serikali kujua nani ana kipaji gani.

Q: Kwanini ni muhimu Serikali kuweka mazingira wezeshi kwa ajili ya watu wenye ulemavu kukuza na kuendeleza vipaji vyao mbalimbali?

A: Ni muhimu kwasababu kama watu hawa wenye ulemavu wakiendeleza vipaji vyao, Serikali na taifa kwa ujumla tunapata kufaidika na matunda ya vipaji vyao, watu hao wenye ulemavu wanaweza kujipatia kipato na hivyo kujiendeleza wao wenyewe kiuchumi na kuacha utegemezi kwa ndugu zao, watu hao wanakuwa mfano bora kwa watu wengine wenye ulemavu na hata wasio na ulemavu na pia inasaidia kuonesha jamii kuwa watu wenye ulemavu wanaweza kufanya jambo lolote kama watu wasio na ulemavu na hatimaye jamii zenye mitazamo hasi dhidi ya watu wenye ulemavu kuachana nayo mara moja.

Q: Je, ni lazima kisheria mtu aombe na kupata idhini ya Serikali kabla ya kuanzisha na kuendesha makazi ya watu wenye ulemavu?

A: Ndiyo, mtu yeyote anayetaka kuanzisha makazi ya watu wenye ulemavu anahitaji idhini ya Serikali kupitia kwa Kamishna wa Ustawi wa Jamii.

Q: Je, ni lazima Serikali kumchagulia mtu mwenye ulemavu eneo la kuishi?

A: Hapana, mtu mwenye ulemavu ana haki ya kuchagua yeye mwenyewe eneo lake la kuishi ilimradi afuate sheria husika (kifungu cha 15 (3) (a) cha Sheria ya Watu Wenye Ulemavu, 2010).

Q: Je, kwa mujibu wa maana ya mtu mwenye ulemavu kisheria, mtu anayekula na kuandika kwa kutumia mkono wa kushoto tu ilihali ana mikono yote ni mtu mwenye ulemavu?

A: Hapana, kutumia mkono wa kushoto wakati wa kula na kuandika si ulemavu kisheria.

Q:Je, Mahakama ina uwezo wa kutoa amri kwa mtu yeyote anayemtunza mtoto mwenye ulemavu kumpa mtoto huyo mahitaji yake maalum wakati mtu huyo si baba wala mama yake?

A: Ndiyo, mahakama inaweza kutoa amri kwa mtu yeyote anayemtunza mtoto mwenye ulemavu kumtimizia mahitaji yake maalum chini ya kifungu namba 21 (3) cha Sheria ya Watu Wenye Ulemavu ya mwaka 2010.

Q:Kamishna wa Ustawi wa Jamii ana wajibu kisheria kuanzisha na kutunza daftari la orodha ya watu wenye ulemavu. Upi ni umuhimu wa kuwa na daftari hili la orodha ya watu wenye ulemavu?

A:Daftari hili la orodha ya watu wenye ulemavu husaidia kufahamu idadi ya watu wenye ulemavu katika eneo husika na ni ulemavu wa aina gani. Husaidia pia kujua mahitaji maalum kwa kila mtu mwenye ulemavu na kuweza kuchukua hatua zinazostahili katika wakati unaostahili na kwa kutumia njia zinazostahili.

Q:Licha ya umuhimu mkubwa wa kuwa na daftari la orodha ya watu wenye ulemavu, Serikali haijaweza kufanikiwa kuwaorodhesha watu wenye ulemavu katika maeneo yote ya nchi hii. Ni kwanini jitihada za Serikali kuwaorodhesha watu wote wenye ulemavu hugonga mwamba?

A:Ni kutokana na sababu mbalimbali kama vile imani potofu kwa baadhi ya jamii kama vile uchawi kwamba kumhesabu mtu ni kutaka kumroga, baadhi ya walemavu kufichwa na kutoonekana kabisa na kutumiwa kwenye imani za kishirikina, baadhi ya familia kutotaka kuwapeleka kliniki watoto wanaozaliwa wakiwa ni walemavu, wanawake wengi kuzalia (kujifungulia) nyumbani badala ya hospitali, vituo vya afya au zahanati na sababu nyinginezo.

Q: Je, chuo chochote kikianzishwa kikawa na miundombinu yote ambayo si rafiki kwa matumizi ya watu wenye ulemavu kinatafsiriwa kisheria kuwa kimefanya ubaguzi dhidi ya watu wenye ulemavu?

A: Ndiyo, huo unakuwa ni ubaguzi dhidi ya watu wenye ulemavu chini ya kifungu namba 28 (2) (f) cha Sheria ya Watu Wenye Ulemavu ya mwaka 2010.

Q:Mtu yeyote anaruhusiwa kisheria kuanzisha na kumiliki shule maalum ya watu wenye ulemavu. Je, mtu huyo anayeanzisha na kumiliki shule maalum kwa ajili ya watu wenye ulemavu anakuwa na wajibu gani wa jumla kisheria?

A:Anakuwa na wajibu wa jumla kuhakikisha shule hiyo ina vifaa vya kutosha vinavyohitajika kwa matumizi ya wanafunzi hao wenye ulemavu (kif. 29 (2) cha Sheria ya Watu Wenye Ulemavu, 2010).

Q:Je, shule maalum kwa ajili ya watu wenye ulemavu zinatakiwa kisheria kuendelea kuwa hivyo hivyo kwa ajili ya watu wenye ulemavu pekee kwa miaka yote?

A:Hapana, shule maalum zinazoanzishwa kwa ajili ya watu wenye ulemavu zinatakiwa kuwa hivyo kwa kipindi cha mpito tu na baadaye kubadilika na kuwa shule jumuishi (kwa mujibu wa kif. 29 (3) cha Sheria ya Watu Wenye Ulemavu, 2010).

Q:Je, mwajiri yeyote aliyewaajiri watu wenye ulemavu ana wajibu kisheria wa kujitahidi awezavyo kulinda na kudumisha ajira za watu hao wenye ulemavu?

A:Ndiyo, mwajiri yeyote aliyemwajiri mtu mwenye ulemavu ana wajibu kuhakikisha analinda na kudumisha ajira ya mtu huyo mwenye ulemavu.

Q:Je, mtu asiyeona wala kusikia ana haki ya kupata matangazo ya kazi kwa kutumia nukta nundu kama njia yake ya mawasiliano?

A:Ndiyo, ana haki yakupata taarifa hizo.

Q:Kwa mujibu wa kifungu namba 33 (3) cha Sheria ya Watu Wenye Ulemavu ya mwaka 2010 ni kosa la jinai kwa mwajiri yeyote kumbagua mtu mwenye ulemavu kuhusu suala zima la ajira na adhabu yake ni faini ya shilingi milioni mbili za kitanzania au kifungu cha miaka miwili au vyote kwa pamoja. Nini umuhimu wa kifungu hiki kidogo cha sheria?

A:Sababu ya Bunge la Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kutunga kuweka kifungu hiki kidogo cha sheria ni kuweka mkazo na msisitizo mkubwa katika suala zima la waajiri kutowabagua watu wenye ulemavu wakati wa kutoa ajira na wakati wote. Kifungu hiki kidogo cha sheria kinawafanya waajiri katika taasisi za umma na binafsi kujitahidi kutowabagua watu wenye ulemavu kwasababu wanaogopa adhabu

hiyo kali iliyowekwa na sheria.

Q: Je, Sheria inamlinda mwajiriwa aliyepata ajali sehemu ya kazi na kupata ulemavu?

A:Ndiyo, sheria inamlinda mfanyakazi yeyote (mwajiriwa) anayepata ulemavu akiwa kazini kwani ana haki ya kurudi na kuendelea na ajira yake (kif. 34 (1) (b) cha Sheria ya Watu Wenye Ulemavu, 2010).

Q:Je, uteuzi wa baadhi ya watu wenye ulemavu katika ngazi mbalimbali za maamuzi ndani ya Serikali kuwakilisha walemavu wenzao ni kinyume na sheria?

A:Hapana, si kinyume na sheria kwani wana haki ya kushirikishwa kwenye mambo yote ya kisiasa na kuteuliwa kwenye ngazi zote za Serikali (kif. 51 (5) cha Sheria ya Watu Wenye Ulemavu, 2010) na pia unakuwa ni ubaguzi chanya kwa ajili ya ustawi wa watu wenye ulemavu kwa ujumla.

Q:Je, ni kosa kisheria kwa mzazi wa mtoto mwenye ulemavu kumficha mtoto huyo na kukataa kumpeleka shuleni kwa sababu yoyote ile?

A:Ndiyo, ni kosa la jinai kumficha mtoto mwenye ulemavu na kutompeleka shuleni kwa sababu yoyote ile.

Q:Je, mtu mwenye ugonjwa wa UKIMWI ni mtu mwenye ulemavu kwa mujibu wa tafsiri ya sheria?

A: Hapana, mgonjwa wa UKIMWI si mtu mwenye ulemavu kisheria.

Q:Je, maofisa katika tasnia za utoaji haki kama vile polisi na wafanyakazi wa magereza wana wajibu wa kuheshimu haki za watu wenye ulemavu katika utekelezaji wa majukumu yao ya kisheria?

A:Ndiyo, maofisa wa tasnia za utoaji haki wana wajibu wa kuheshimu haki za watu wenye ulemavu katika utekelezaji wa majukumu yao ya kila siku.

Q: Kwa ufupi, eleza maana ya sheria ya usalama barabarani.

A:Ni kanuni na taratibu ambazo zimewekwa kwa ajili ya watumiaji wa barabara ili kufanya matumizi ya barabara kuwa na tija na manufaa.

Q:Je, mwongozo wa usalama barabarani unatoa maelekezo kwa dereva wa gari au chombo chochote cha usafiri kuendesha upande gani wa barabara?

A:Dereva wa chombo chochote cha usafiri anatakiwa kuendesha upande wa kushoto mwa barabara.

Q: Je, mwongozo wa usalama barabarani unatoa maelekezo ya kutembea upande gani kwa mtembea kwa miguu

A:Endapo kuna njia ya watembea kwa miguu, sheria inamtaka kupita upande wa kulia wa magari ili aweze kuyaona magari yanayokuja.

Q: Sheria inasema nini juu ya mtoto mdogo chini ya umri wa miaka mitano kukaa siti ya mbele kwenye gari?

A:Sheria imeweka katazo kuwa mtoto aliye na umri chini ya miaka mitano haruhusiwi kukaa siti ya mbele kwenye gari akiwa peke yake au na mtu mwingine.

Q:Sheria imeweka katazo kuwa mtoto aliye na umri chini ya miaka mitano haruhusiwi kukaa siti ya mbele kwenye gari akiwa peke yake au na mtu mwingine.

A:Sheria ya usalama barabarani inamtaka kila mtu anaesafiri kwa kutumia gari kufunga mkanda na endapo atakaidi agizo hilo atakuwa ametenda kosa kisheria,

Q:Sheria inasemaje kuhusu mtu anayeendesha pikipiki pasipo kuvaa kofia ngumu?

A:Sheria ya usalama barabarani, imeweka wazi kuwa ni kosa endapo mwendesha pikipiki ataendesha chombo hicho pasipo kuvaa kofia ngumu kwa ajili ya usalama. Kofia hiyo inatakiwa iwe imefungwa vizuri chini ya kidevu cha dereva.

Q:Kwa maoni yako, mtoto chini ya umri wa miaka 5 anaruhusiwa kupakizwa kwenye pikipiki?

A:Sheria ya usalama barabarani imeelekeza kuwa mtoto chini ya umri wa miaka mitano haruhusiwi kupakizwa kwenye pikipiki mwenyewe bila usaidizi na uwepo wa mtu mzima.

Q:Je, ni sawa kwa mtumiaji wa chombo cha moto kama vile gari, pikipiki, bajaji Kwenda kujaza mafuta kwenye vituo vya mafuta na abiria wakiwa wamepanda?

A:Sheria ya usalama barabarani imeweka katazo kwa madereva wa vyombo vya moto kujaza mafuta huku abiria wakiwa ndani ya chombo hicho cha moto.

Q:Sheria ya usalama barabarani imeelekeza kuwa ni marufuku kwa dereva au kondakta ambae anasafiri kwenye usafiri wa umma kuzidisha abiria kulingana na uwezo wa gari kwenye safari zote ambazo zinazidi kilomita mia moja (100)

A:Imekuwa ikizoeleka magari mengi kuzidisha abiria tofauti na maelekezo ya gari husika. Je, sheria inasemaje kuhusiana na kuzidisha abiria tofauti na maelekezo ya gari?

Q: Je, ni sawa kwa mtoto mwenye umri wa miaka mitatu mpaka mitano kulipa nauli kwenye usafiri wa umma kama vile daladala, bajaji nk.?

A:Sheria ya usalama barabarani imeeleza kuwa mtoto kati ya umri wa miaka mitatu na mitano hatakiwi kulipa nauli kwenye vyombo vya usafiri wa umma.

Q: Je, ni sawa kwa dereva wa chombo cha moto kuendesha huku akiwa anaongea na simu?

A:Ni marufuku kwa dereva wa chombo chochote cha moto kuendesha huku akiwa anaongea na simu kwani anaweza sababisha ajali.

Q:Ni sawa kwa mtu asiye na leseni kuendesha chombo cha moto barabarani?

A:Sheria imeweka katazo kwa mtu yoyote kuendesha chombo cha moto bila ya kuwa na leseni ya udereva ambayo bado ipo kwenye matumizi.

Q:Kwa maoni yako unadhani ni kwanini sio sawa kwa dereva kuendesha chombo cha moto huku akiwa amelewa?

A:Dereva wa chombo cha moto hatakiwi kuendesha huku akiwa amelewa kwani kwa kufanya hivyo yupo katika hatari kubwa ya kusababisha ajali.

Q:Je, ni mambo gani yamekatazwa kwa dereva kuyafanya ili kulinda usalama wa watumiaji wa barabara?

A:Yapo mambo mengi ambayo yamekatazwa kwa dereva kuyafanya kama vile, kuendesha wakati dereva akiwa mgonjwa, kuendesha wakati dereva amechoka, kuendesha wakati dereva amelewa.

Q:Je, kwa maoni yako ni vitu gani ambavyo dereva anapaswa kuvibeba kila mara anapoendesha gari?

A:Dereva kila mara anapoendesha gari anatakiwa kuwa na leseni halisi ya udereva inayomruhusu kuendesha gari ya daraja hilo; pia, anatakiwa kuwa na cheti halisi cha usajili wa gari au nakala halisi.

Q:Ni mambo gani anapaswa kuyazingatia dereva pindi anapokuwa barabarani?

A:Dereva anapokuwa barabarani anapaswa kuzingatia mambo mbalimbali kama vile

i. Kuendesha kwa usalama

ii. Kuendesha kwa umakini iii. Kuwathamini wengine kama watembea kwa miguu, watu wenye ulemavu n.k

iv. Kuendesha kwa kuangazaangaza wakati wote

v. Kuendesha kwa kujihami

vi. Kutumia ishara kuwaonya na kuwataarifu watumiaji wengine wa barabara

vii. Kuendesha kwa kufuata alama zote za barabarani

Q:Je, ni wastani gani wa spidi ambao dereva anapaswa kuendesha hasa akiwa kwenye maeneo ya makazi ya watu?

A:Ikiwa ni kwenye makazi ya watu, dereva anatakiwa kuendesha kwa wastani wa spidi ya km 50 kwa saa hata kama eneo hilo halina alama za barabarani zinazoelezea juu ya wastani wa spidi wa kuendesha.

Q:Sheria inasema nini kuhusu matumizi ya taa kwenye vyombo vya moto?

A:Sheria imeelekeza kuwa ni lazima kwa mtumiaji wa chombo cha moto kuwasha taa kuanzia nusu saa kabla ya jua kuchwa hadi kuchomoza, au mchana ambapo ni vigumu kwa dereva kuona ikiwa kuna ukungu, au mvua kubwa.

Q: Mtumiaji wa chombo cha moto anao wajibu gani endapo atafika katika eneo la kuvukia watembea kwa miguu?

A:Kwenye eneo la watembea kwa miguu dereva wa chombo cha moto ana wajibu wa kusimama na kuwaacha watu wapite. Pia, dereva anao wajibu wa kusimama umbali wa mita tano (5) kabla ya alama za pundamilia ambapo ni sehemu maalumu ya kuvuka kwa watembea kwa miguu wa barabara.

Q:Nini maana ya "alama za pundamilia"?

A:Alama za pundamilia ni alama za kivuko cha watembea kwa miguu inayoonyeshwa na mistari nyeupe sambamba na mwelekeo wa barabara.

Q:Je, ni kosa kwa abiria kupanda pikipiki ambayo tayari imebeba abiria mwingine?

A:Ndiyo, ni kosa kisheria kwa abiria kupanda pikipiki ambayo tayari imebeba abiria mwingine.

Q:Kuna baadhi ya watu huwa wana tabia ya kupanda nyuma ya magari madogo ya mizigo, malori na magari mengine yaliyotengenezwa kwa ajili ya kubeba mizigo tu. Je, hii imeruhusiwa kwa mujibu wa sheria?

A: Hapana, hii hairuhusiwi kisheria. Sheria inakataza mtu yeyote kupanda nyuma ya gari la mizigo.

Q:Je, mifugo kama vile ng'ombe na kondoo wanaruhusiwa kisheria kutumia barabara bila usimamizi wa watu?

A: Hapana, wanyama wanatakiwa kuwa chini ya usimamizi wa watu wanaowachunga ili kulinda wasisababishe ajali barabarani.

Q:Je, mtu yeyote anayehitaji kuchunga wanyama zaidi ya hamsini anahitaji kuwa na nini kwa mujibu wa sheria?

A:Mtu yeyote anayetaka kuchunga wanyama zaidi ya hamsini kwenye barabara yoyote anahitaji kuwa na kibali cha polisi.

Q:Je, mtu mwenye leseni ya kigeni (yaani kutoka nje ya nchi) anaruhusiwa kutumia leseni hiyo kwa muda gani kuendesha gari kwa mara ya kwanza nchini Tanzania?

A:Mtu mwenye leseni ya kigeni anaruhusiwa kuitumia kwa miezi sita tu baada ya kufika Tanzania kwa mara ya kwanza.

Q:Je, ni vitu gani vinatakiwa kwa mujibu wa sheria kubandikwa na dereva kwenye gari lake?

A:Dereva anatakiwa kubandika kibandiko au stika ya leseni yake ya udereva pamoja na kibandiko au stika ya bima isipokuwa kwa magari yanayomilikiwa na Serikali.

Q:Leseni za kuendesha magari zina madaraja tofauti. Je, dereva mwenye leseni anayeruhusiwa kuendesha magari ya daraja fulani tu anaruhusiwa kisheria kuendesha magari ya madaraja mengine kinyume na leseni yake?

A:Hapana, sheria imeweka katazo kwa dereva kuendesha gari ambalo si la daraja analoruhusiwa kuendesha kwa mujibu wa leseni yake.

Q:Je, inaruhusiwa kisheria dereva kumpa leseni yake mtu mwingine ili aitumie kuendesha gari lake?

A:Hapana, sheria inakataza kwa mtu mwenye leseni yenye jina lake kumkabidhi mtu mwingine aitumie.

Q:Je, nani mwenye wajibu kutoa leseni za udereva kwa watu wenye sifa hapa

nchini?

A:Mtu mwenye wajibu wa kutoa leseni kwa watu wenye sifa na waliofanya mambo hayo ni Msajili wa Magari.

Q:Ni kawaida leseni kupotea au kunyeshewa na mvua. Je, unaweza kumshauri afanye nini dereva ambaye leseni yake imepotea ili aendelee kuendesha gari lake?

A: Sheria inampa haki dereva yeyote ambaye leseni yake imepotea au kuharibika kwa namna yoyote kuomba nakala halisi ya leseni hiyo kwa Msajili wa magari na atapewa nakala hiyo.

Q:Je, ni sawa kwa abiria kusafiri kwenye gari bila kufunga mkanda?

A:Hapana, ni kinyume na sheria mtu kusafiri kwenye gari bila kufunga mkanda na ni kosa la jinai.

Q: Nini umuhimu wa kuwa na Jeshi la Polisi Kikosi cha Usalama Barabarani?

A:Ni muhimu sana kuwa na Jeshi la Polisi Kikosi cha Usalama Barabarani kwani husaidia sana katika suala zima la kutii Sheria ya Usalama Barabarani na hivyo kupunguza ajali mbalimbali zinazoweza kutokea kwa watumiaji wa barabara. Askari wana jukumu muhimu sana barabarani katika kuhakikisha upunguaji au uondoaji wa ajali mbalimbali barabarani.

Q:Je, sheria inasemaje kuhusu magari ya usafiri wa umma kuzidisha idadi ya abiria wanaotakiwa kwenye gari husika hususani kama ni ndani ya kilomita mia moja?

A:Magari ya usafiri wa umma yanaruhusiwa kuzidisha idadi ya abiria kama gari husika linasafiri ndani ya kilomita mia moja tu.

Q:Je, ni kosa la jinai kumsababishia maumivu ya mwili au kifo mtu mwingine kwa kuendesha pikipiki au baiskeli?

A:Ndiyo, ni kosa la jinai kumsababishia maumivu au kifo mtu mwingine kutokana na kuendesha pikipiki au baiskeli kwa uzembe.

Q:Je, nani anawajibika kulipa fidia na gharama zote zinazotokana na ajali iliyosababishwa na mtu ambaye alikuwa anaendesha gari ambalo halijakatiwa Bima?

A:Mtu yeyote anayesababisha ajali akiwa anaendesha gari ambalo halijakatiwa Bima anawajibika yeye mwenyewe kulipa fidia na gharama zote zitokanazo na ajali hiyo.

Q:Je, Baraza linalohusika na mambo ya usalama barabarani hapa Tanzania Bara linaitwaje?

A:Baraza linalohusika na mambo yote ya usalama barabarani hapa Tanzania Bara linaitwa Baraza la Taifa la Usalama Barabarani.

Q:Je, zipi ni kazi za Baraza linalohusika na mambo ya usalama barabarani hapa Tanzania Bara?

A:Kazi za Baraza hilo ni pamoja na kuhamasisha tafiti kuhusu vyanzo vya ajali, kutoa mapendekezo ya namna ya kukabili vyanzo vya ajali, kushauri mamlaka husika kuchukua hatua stahiki, kutoa mapendekezo ya kurekebisha Sheria ya Usalama Barabarani, kutoa hamasa na mafunzo kwa watumiaji mbalimbali wa barabara kupitia vyombo vya habari na njia mbalimbali na kadhalika.

Q:Kuna Wizara nyingi za Serikali nchini Tanzania. Je, Jeshi la Polisi Kikosi cha Usalama Barabarani liko chini ya Wizara gani ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.?

A:Jeshi la Polisi Kikosi cha Usalama Barabarani liko chini ya Wizara ya Mambo ya Ndani ya Nchi.

Q: Kwa maoni yako unadhani gari linatakiwa kuwa na sifa gani ili likidhi vigezo kabla ya kuendeshwa na dereva barabarani?

A:Gari linatakiwa kuwa katika hali nzuri ya kiufundi, liwe ndani ya eneo linaloruhusiwa, liendane na viwango vyote vya utengenezaji na kikomo cha idadi ya abiria ambao wanaweza kubebwa na lipakie mizigo kiusalama kulingana na kanuni.

Q:Unaelewa nini kuhusu "Leseni halali ya dereva mwanafunzi"?

A:Ni leseni ya uendeshaji anayepatiwa mtu anayejifunza udereva.

Q:Je, mtu anayejifunza udereva (dereva mwanafunzi) anaweza kuendesha chombo cha moto akiwa peke yake barabarani?

A:Sheria inamtaka dereva mwanafunzi awe anaongozwa na mwalimu wa udereva aliyesajiliwa anayefanya kazi kwenye shule ya udereva iliyothibitishwa. Hivyo, dereva mwanafunzi hatakiwi kuendesha chombo cha moto barabarani akiwa peke yake.

Q:Je, ni muhimu kwa abiria kuvaa kofia ngumu?

A: Ndiyo, inashauriwa abiria wa nyuma pia avae kofia ngumu. Hii ni kwasababu za kiusalama, yaani kumkinga abiria mwenyewe wakati wanapopata ajali.

Q: Je, pikipiki inatakiwa kupakia abiria wangapi kwa mujibu wa Sheria?

A: Pikipiki inatakiwa kupakia abiria mmoja tu.

Q: Kwa mujibu wa Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, kila mtu ana haki ya kumiliki mali yoyote halali. Je, mtu anaweza kusajiliwa kuwa mmiliki wa gari akiwa na umri wa kuanzia miaka mingapi?

A: Mtu anaweza kusajiliwa kama mmiliki wa gari akiwa na umri wa kuanzia miaka kumi na nane (18) tu.

Q:Gari lolote linatakiwa kusajiliwa kwa mujibu wa Sheria. Je, ni nani mwenye wajibu wa kufanya maombi kwa Msajili ili gari lisajiliwe?

A: Mtu mwenye wajibu wa kuomba usajili wa gari ni mmiliki wa gari husika

Q: Je, mtu asiye na akili timamu anaweza kusajiliwakama mmiliki wa gari?

A:Hapana, Sheria imeweka katazo kwa mtu ambaye hana utimamu wa akili kusajiliwa kama mmiliki wa gari.

Q:: Sheria inaweka katazo kwa mtu asiye na utimamu wa akili kusajiliwa kama mmiliki wa gari. Je, kuna mbadala uliotolewa na Sheria juu ya namna mtu mwenye utimamu wa akili anaweza kuwa na haki ya kusajiliwa gari lake kwa njia yoyote?

A: Mtu asiye na akili timamu gari lake linaweza kusajiliwa kwa jina la mdhamini wake ambaye ndiye atakayesajiliwa kama mmiliki halali wa gari hilo.

Q: Unadhani kwa maoni yako kwanini ni muhimu kufanya usajili wa magari na vyombo vyote vya moto?

A:Ni muhimu kufanya usajili wa magari na vyombo vyote vya moto kwani husaidia kutambua wamiliki wa vyombo hivyo, kurahisisha ulipaji wa kodi na kuongeza mapato ya nchi na hurahisisha upatikanaji wa taarifa wakati wa upelelezi baada ya matukio ya kijinai.

Q:Je, chombo cha moto kinachotumiwa na dereva mwanafunzi barabarani kwa ajili ya kujifunzia kinahitaji kuwekwa alama kuonesha kuwa kinatumiwa na dereva mwanafunzi?

A:Ndiyo, Sheria inaelekeza kuwa chombo chochote cha moto kinachotumiwa na dereva mwanafunzi kwa ajili ya kujifunzia kinatakiwa kuwa na alama kuonesha hivyo.

Q: Je, ni vitu gani huzingatiwa kabla ya kumpa leseni ya dereva aliyekuwa anajifunza kuendesha (dereva mwanafunzi)?

A:Kuangalia kama mwombaji wa leseni ana uwezo mzuri wa kuendesha gari la daraja aliloomba kupatiwa leseni pamoja na kama mwombaji anazijua kanuni na taratibu zote za usalama barabarani ikiwemo Sheria ya Usalama Barabarani.

Q: Je, sheria inamtambua mtoto mwenye umri chini ya miaka mitatu na ambaye hajakaa kwenye kiti cha gari kama abiria?

A:Hapana, Sheria inamtambua mtoto mwenye umri chini ya miaka mitatu na ambaye hajakalia kiti kama si abiria.

Q:Kwa mujibu wa Sheria, askari polisi anaweza kumtaka dereva yeyote wa gari kuchukuliwa vipimo vya damu ili kugundua kiwango cha pombe mwilini make akiwa na sababu ya kuamini kuwa dereva huyo amekunywa pombe. Je, dereva anayetakiwa na polisi kuchukuliwa vipimo ana haki ya kukataa kuchukuliwa vipimo?

A:Sheria inasema kuwa ni kosa la jinai kwa dereva yeyote anayemkatalia askari

polisi kuchukuliwa vipimo baada ya kuhisiwa kuwa amekunywa pombe.

Q: Je, ni kosa kwa mujibu wa Sheria kusimamisha gari barabarani bila sababu ya msingi na bila kujali watumiaji wengine wa barabara?

A:Ndiyo, ni kosa kisheria kusimamisha gari barabarani bila kujali watumiaji wengine wa barabara.

Q: Kwa mujibu wa Sheria, mtu yeyote ana wajibu wa kuendesha gari kwa makini barabarani na kwa kujali watu wengine. Je, kuna umuhimu gani?

A:Hii huwafanya madereva wa magari na watu wote wanaoendesha vyombo vya moto kuwa makini na kutokuendesha vyombo hivyo kwa uzembe na hatimaye kusababisha ajali. Hii pia huwafanya watumiaji wengine wa barabara kuwa salama na kujiamini wakati wanapotumia barabara.

Q:Je, mtu mwenye ujuzi mzuri wa kuendesha gari lakini leseni yake imefutwa anaruhusiwa kuendesha gari barabarani kwasababu tu ana ujuzi mzuri wa kuendesha?

A:Hapana, ni kosa la jinai kuendesha gari kama leseni imefutwa.

Q:Kwa mujibu wa Sheria, magari ya dharula yanaruhusiwa kutotii baadhi ya kanuni za usalama barabarani kama vile kutotii kiwango cha spidi, kusimamisha magari sehemu yoyote, kutosimama sehemu yoyote na kadhalika. Magari hayo ni kama yafuatayo:

A:Magari ya polisi, magari ya Jeshi la zimamoto na uokoaji, magari ya wagonjwa (ambulance), magari ya jeshi la wananchi na mengine ambayo huweza kutangazwa na Waziri mwenye dhamana.

Q:Je, magari ya dharula yanaruhusiwa hata kuhatarisha maisha ya watu kwasababu ni ya dharula na yanawahi?

A: Hapana, magari ya dharula yanaruhusiwa tu kutotii baadhi ya kanuni bila kuhatarisha maisha ya watu wala mali za watu.

Q:Je, magari ya dharula yanatakiwa kuwa na vitu gani viwili vya msingi kwa ajili ya kutambulika kuwa ni magari ya dharula ama vikiwa kwa pamoja au kimojawapo?

A:Magari ya dharula yanatakiwa kuwa na ving'ora au taa inayoonekana na yenye rangi iliyotangazwa na Waziri mwenye dhamana. Gari moja la dharula linaweza kuwa na vyote hivi au kimojawapo ilimradi tu litambulike kuwa ni gari la dharula.

Q:Unadhani ni kwanini magari ya dharula yanaruhusiwa kutotii baadhi ya kanuni na taratibu za usalama barabarani?

A:Ni kwasababu magari hayo yanakuwa yanawahi kuokoa maisha ya watu, kushughulikia matukio ya dharula kama vile kuzima moto na kadhalika.

Q:Je, gari la mwalimu wa sekondari anayewahi kazini kufundisha wanafunzi katika shule inayomilikiwa na Serikali ni mojawapo ya magari ya dharula ambayo si lazima kutii baadhi ya kanuni za usalama barabarani?

A:Hapana, gari la mwalimu si mojawapo ya magari ya dharula.

Q:Je, gari la abiria linatakiwa kusimama kwanza kabla ya kuvuka reli?

A: Ndiyo, linatakiwa kusimama kwanza ya kabla ya kuvuka reli

Q:Je, mtu anaruhusiwa kuendesha gari kwa spidi ndogo sana bila sababu ya msingi kwa lengo tu la kuwasumbua watumiaji wengine wa barabara?

A:Hapana, ni kosa la jinai kwa dereva yeyote kuendesha gari kwa spidi ndogo sana isiyo ya kawaida yenye kiwango cha kuwasumbua na kuwazuia watumiaji wengine wa barabara.

Q:Je, dereva wa gari au chombo chochote cha moto ana wajibu gani kisheria baada ya kusababisha ajali kwa mtu, gari lingine au chombo chochote cha moto au mali yoyote barabarani?

A:Dereva baada ya kusababisha ajali anatakiwa kusimama na kutoa msaada inavyoweza kwa mtu huyo aliyepata ajali isipokuwa kama kutokana na sababu za kiusalama haruhusiwi kusimama mahali hapo. Dereva ana wajibu pia wa kutoa taarifa kituo cha polisi kilichopo karibu juu ya kutokea kwa ajali hiyo.

Q: Sheria inamtaka dereva aliyesababisha ajali kutoa taarifa kituo cha polisi ndani ya masaa kumi na mbili baada ya kutokea kwa ajali. Je, unadhani ni kwa mazingira gani ambapo dereva anaweza kutokutoa taarifa hiyo ndani ya muda sahihi na asikutwe na hatia?

A:Kama kwa mfano, dereva huyo hawezi kutoa taarifa kutokana na maumivu makubwa aliyoyapata na yeye kwenye ajali, kama hakuwa na kifaa chochote cha mawasiliano na kituo cha polisi kipo mbali sana au kutokana na sababu zozote zile ambazo zitaonekana za msingi.

Q: Je, mama mwenye mtoto wa umri wa miaka miwili anaruhusiwa kuendesha gari akiwa na mtoto huyo karibu yake?

A:Mama au mtu yeyote mwenye mtoto mdogo haruhusiwi kuendesha gari akiwa yuko na mtoto huyo karibu sana kwani huweza kumpotezea au kumpunguzia umakini katika kuendesha gari au chombo cha moto.

Q:Kwa mujibu wa Sheria, mtu yeyote ndani ya gari haruhusiwi kumsumbua dereva au kumfanyia kitendo chochote ambacho kinaweza kumpunguzia umakini dereva akiwa anaendesha gari. Je ni kwanini?

A:Bunge liliona kuwa kuna hatari ya baadhi ya watu kumsumbua dereva kwenye gari na kumpotezea umakini wake katika uendeshaji na hatimaye kuweza kusababisha ajali kirahisi. Ndiyo maana Bunge likaamua kuweka katazo hilo katika Sheria kwamba mtu akiwa ndani ya gari haruhusiwi kumfanyia dereva vitendo vyovyote ambavyo vina uwezo wa kupoteza au kupunguza umakini wa dereva katika jukumu lake la kuendesha.

Q: Je, Sheria inasemaje kuhusu watu walioko nje ya gari kurusha mawe au vitu vyovyote vinavyoweza kumuumiza mtu yeyote akiwa kwenye gari?

A:Ni kosa la jinai kwa mtu yeyote kurusha mawe au vitu vyovyote vinavyoweza kumuumiza mtu akiwa kwenye gari.

Q: Je, si kosa kwa mujibu wa Sheria mtu kuweka vitu barabarani vinavyoweza kusababisha pancha kwa magari na vyombo vyote vya usafiri?

A:Ni kosa la jinai mtu kuweka vitu vyovyote barabarani ambavyo huweza kusababisha uharibifu wa aina yoyote kwenye gari au chombo chochote cha usafiri kama vile pikipiki na baiskeli.

Q: Je, Sheria inasemaje kuhusu mtu fulani kuchukua gari au chombo cha usafiri cha mtu na kukiendesha au kujaribu kukiendesha bila ridhaa ya mmiliki halali?

A:Ni kosa la jinai mtu kuchukua gari au chombo chochote cha usafiri na kukitumia bila ridhaa au idhini ya mmiliki halali.

Q:Unaelewa nini kuhusu maana ya "Alama za barabarani"?

A:Alama za barabarani ni mwandishi, michoro au vitu vyovyote ambavyo huwekwa barabarani kwa lengo la kutoa maelekezo, taarifa au amri fulani kwa watumiaji wa barabara.

Q:Je, ni sahihi kuweka alama za barabarani mahali ambapo dereva wa chombo cha usafiri au mtumiaji yeyote wa barabara hawezi kuona?

A:Hapana, si sahihi kabisa kuweka alama za barabarani mahali ambapo dereva au mtumiaji yeyote wa barabara hawezi kuona. Hii ni kwasababu zinatakiwa zionekane ili zimpe maelekezo, taarifa au amri mtumiaji wa barabara husika.

Q:Je, Waziri mwenye dhamana ya mambo ya usalama barabarani ana mamlaka ya kutoa tamko linalozuia baadhi ya aina za magari au vyombo vya moto kutotumia barabara fulani kwa wakati fulani?

A:Ndiyo, Waziri mwenye dhamana ana mamlaka ya kufanya hivyo kwa mujibu wa sheria.

Q:e, madereva wa magari ya mizigo wana haki ya kusimama na kupakia mizigo sehemu yoyote barabarani?

A:Hapana, madereva wa magari ya mizigo wanapaswa kusimama na kupakia mizigo maeneo maalum kwa kazi hiyo tu na si mahali popote barabarani.

Q:Taja rangi mbili za taa za barabarani na eleza maana ya kila moja katika suala

zima la usalama barabarani.

A:i. Kijani; hii kazi yake ni kumruhusu mtumiaji wa barabara kuvuka au kuendelea na safari

ii. Nyekundu; hii kazi yake ni kumwelekeza mtumiaji wa barabara asimame ili watumiaji wengine wa barabara wapite kwanza

Q:Je, dereva ana wajibu kutoa leseni yake kwa askari anapoamriwa kufanya hivyo?

A:Ndiyo, ni wajibu wa dereva kutoa leseni yake kwa askari anapoamriwa kufanya hivyo.

Q:Je, mtu anaweza kuhukumiwa kwa kosa la kushindwa kutoa leseni yake kwa askari ndani ya masaa sita tu?

A:Hapana, Sheria inaelekeza kuwa mtu anaweza kuhukumiwa kwa kosa la kushindwa kutoa leseni kwa askari kama ameshindwa kutoa ndani ya siku tatu zinazofuata baada ya kuamriwa kufanya hivyo. Kwahiyo kama ni ndani ya masaa sita tu, mtu hawezi kuhukumiwa kwa kosa tajwa.

Q: Je, askari ana mamlaka ya kumhoji dereva kuhusu jina lake pamoja na anwani yake?

A:Ndiyo, askari ana mamlaka hayo ilimradi tu awe na sababu maalum.

Q:Je, unadhani ni sababu zipi zinaweza kumfanya askari asimamishe gari lolote?

A:Kama ana sababu za kuamini kuwa gari au chombo hicho cha usafiri hakiko katika hali nzuri kufanya kazi husika, kama uendeshaji wa chombo hicho unaweza kuhatarisha maisha ya mtu au watu, kama gari au chombo hicho kimezidisha mzigo au kimebeba mzigo katika hali ambayo inaweza kusababisha hatari kwa mtu au watu.

Q:Je, dereva au mtu yeyote anayehojiwa na askari ana wajibu wa kutoa majibu ya ukweli kwa askari huyo?

A: Ndiyo, dereva au mtu yeyote anayehojiwa na askari ana wajibu wa kutoa majibu ya ukweli na ni kosa la jinai kutoa majibu au kauli za uongo.

Q:Je, wanafunzi wakiwa wanafanya mazoezi ya kukimbia barabarani wana wajibu wa kutii Sheria ya Usalama Barabarani?

A:Ndiyo, wanafunzi wana wajibu wa kutii Sheria ya Usalama Barabarani wanapokuwa wanafanya mazoezi ya kukimbia barabarani. Wanafunzi hao, wakiwa wanakimbia kwa pamoja wanatakiwa mmoja wao kwenda mbele yao katika umbali wa kawaida na akiwa na bendera au alama yoyote ya kuwajulisha madereva wa magari mbele juu ya kinachoendelea.

Q:Je, ni sahihi kwa mujibu wa sheria kumbeba mtoto wa chini ya umri wa miaka saba kwenye baiskeli?

A:Hapana, si sahihi kwa mujibu wa sheria kumbeba mtoto mwenye chini ya umri wa miaka saba kwenye baiskeli.

Q: Je, baiskeli inaruhusiwa kubeba watu wangapi jumla akiwemo na dereva?

A:Baiskeli inaruhusiwa kubeba watu wawili tu akiwemo na dereva wake.

Q:Je, ni lazima kisheria baiskeli kuwa na kengere au honi?

A: Ndiyo, ni lazima kwa mujibu wa sheria baiskeli kuwa na kengere au honi.

Q:Nini maana ya Rejesta ya magari?

A: Rejesta ya magari ni daftari linalotunza taarifa za magari baada ya kufanyiwa usajili kwa mujibu wa sheria. Taarifa hizo ni kama vile mmiliki wa gari, aina ya gari na kadhalika.

Q:Je, mtu yeyote ana haki ya kwenda kwa Msajili wa Magari na kuomba kupatiwa na kukagua rejesta ya magari?

A:Ndiyo, ni haki ya kila raia kuomba na kupatiwa rejesta ya magari kwa ajili ya ukaguzi wowote.

Q: Je, ni kosa kisheria mtu kutozwa kiasi cha fedha ili kupatiwa rejesta ya

magari kwenye ofisi ya Msajili wa Magari?

A:Hapana, ni halali kabisa kwa mujibu wa sheria mtu kutozwa kiasi cha fedha ili apatiwe rejesta ya magari kwa ajili ya kufanya ukaguzi.

Q: Je, Sheria inasemaje kuhusu mtu kubadilisha namba za usajili za gari lake?

A:Ni kosa la jinai mtu yeyote kubadili namba za usajili za gari lolote baada ya kufanyiwa usajili na mamlaka husika kwa mujibu wa sheria.

Q: Je, mtoto mwenye umri wa miaka kumi na nne (14) anaweza kusajiliwa kama mmiliki wa pikipiki?

A: Ndiyo, Sheria inamruhusu mtoto mwenye umri wa kuanzia miaka kumi na nne (14) kusajiliwa kama mmiliki wa pikipiki.

Q:Kwa mujibu wa sheria, kila chombo cha moto kinapaswa kufanyiwa usajili. Je, ni nani ana wajibu wa kufanya maombi ya usajili huo?

A:Mwenye wajibu wa kufanya maombi ya usajili wa chombo cha moto kwa mujibu wa sheria ni mmiliki wa chombo husika mwenyewe.

Q: Je, ni nani hudhaniwa kuwa mmiliki halali wa gari kati ya dereva wa gari na mtu ambaye jina lake linaonekana katika rejesta ya magari?

A:Sheria inaelekeza kuwa atakayedhaniwa kuwa mmiliki halali wa gari ni yule ambaye jina lake linaonekana katika rejesta ya magari. Kwahiyo dereva hawezi kudhaniwa kuwa mmiliki wa gari mpaka pale itakapothibitishwa vinginevyo.

Q: Je, ni sahihi dereva wa gari kuegesha gari kwenye njia ya watembea kwa miguu?

A:Hapana, si sahihi gari kuegesha kwenye njia ya watembeo kwa miguu.

Q:Je, ni sahihi kwa mujibu wa sheria wananchi kumpiga mtu aliyesababisha ajali barabarani?

A:Hapana, si sahihi kisheria wananchi kumpiga wala kumpa adhabu mtu yeyote kwa kusababisha ajali kwani inakuwa ni kujichukulia hatua mkononi ambayo ni kinyume na sheria.

Q: Ni kwanini inashauriwa mtu asivuke barabara mbele ya magari ya dharula yenye ving'ora na vimulimuli.

A:Ni kwasababu ni rahisi kumgonga mtu kwani magari ya dharula mara nyingi hayafuati Sheria ya Usalama Barabarani. Hivyo, inabidi mtu awe makini kuhakikisha anachukua hatua mapema na kutovuka mbele ya magari hayo akiamini kwamba lazima yatatii kanuni muda wote.

Q:Kwa mujibu wa sheria, gari linaloendeshwa na dereva mwanafunzi linatakiwa kuwa na alama inayoonesha kuwa gari hilo linaendeshwa na dereva mwanafunzi (yaani dereva anayejifunza). Kwanini jambo hili ni muhimu katika suala zima la usalama barabarani?

A:Ni muhimu kuweka alama kwenye gari linaloendeshwa na dereva mwanafunzi ili kuwafanya watumiaji wengine wa barabara kama vile madereva wa magari mengine kuwa makini kwani dereva anajifunza na wakati wowote anaweza kushindwa kuongoza vizuri gari hilo au kushindwa kufuata baadhi ya kanuni za barabarani na hatimaye kusababisha ajali.

Q:Je, sheria inasemaje kuhusu mtu kuendesha barabarani chombo cha moto ambacho baadhi ya sehemu zake kama vile magurudumu au injini zina hitilafu?

A:Sheria inasema kuwa ni kosa na mtu yeyote haruhusiwi kuendesha chombo cha moto barabarani ambacho kina hitilafu katika sehemu zake kama vile injini na magurudumu.

Q:Je, kwa maoni yako ni sahihi kujenga uwanja wa mpira karibu zaidi na barabara?

A:Hapana, si sahihi kujenga uwanja wa mpira karibu zaidi na barabara kwani ni rahisi watu kupata ajali hasa watoto wakiwa kwenye michezo.

Q:Unadhani kwa maoni yako kwanini ni muhimu kumzuia mtu aliyelewa pombe kuendesha chombo cha moto?

A:Kwasababu mtu akiwa amelewa pombe si rahisi kuwa na uwezo wa kuongoza vizuri chombo hicho na kufuata kanuni za usalama barabarani kutokana na kupungua kwa

uwezo wa fahamu yake.

Q:Je, unadhani madereva wa mabasi yaendayo haraka (magari ya mwendokasi) katika jiji la Dar es Salaam yana wajibu wa kutii kanuni zozote za usalama barabarani?

A:Ndiyo, madereva wa mabasi yaendayo haraka (mwendokasi) pia wana wajibu wa kutii kanuni za usalama barabarani.

Q:Je, kwa mujibu wa mwongozo wa usalama barabarani, dereva wa gari anapolipita gari lingine barabarani kwa kuelekea upande mmoja anatakiwa kulipita gari hilo kwa upande gani?

A:Dereva wa gari anapotaka kulipita gari lingine barabarani wakielekea upande mmoja anatakiwa kupita upande wa kulia.

Q: Kwa maoni yako, ni sawa kwa msafiri kusafiri pasipo kufunga mkanda?

A:Sheria ya usalama barabarani inamtaka kila mtu anaesafiri kwa kutumia gari kufunga mkanda na endapo atakaidi agizo hilo atakuwa ametenda kosa kisheria,

Q:Je, ushahidi hutolewa mahakamani kwa kufuata misingi ya sheria gani?

A:Ushahidi wote unaotolewa mahakamani lazima ufate misingi ya Sheria ya Ushahidi ya mwaka 2022.

Q:Nini maana ya ushahidi?

A:Ushahidi ni kitu au maelezo yanayotolewa hususani katika vyombo vya sheria kwa mfano mahakama, ili kuthibitisha kuona au kusikia jambo fulani lililotokea.

Q:Ni nini maana ya ushahidi wa mdomo?

A:Hii ni aina ya ushahidi amabyo hutolewa kwa mdomo na shahidi mwenyewe wakati wa mahakama.

Q:Ni, maana ya ushahidi wa maandishi?

A:Huu ni ushahidi unaotolewa na upande moja wapo wa shauri katika hali ya maandishi (hati) ili ukaguliwe na Hakimu.

Q:Ni nini maana ya ushahidi wa moja kwa moja?

A:Hii ni aina nyingine ya ushahidi ambao humgusa shahidi moja kwa moja, mfano, kwa kugusa, kunusa, kuona au kusikia. Au ni ushahidi unaotolewa na shahidi ambaye amehusika katika tukio hilo moja kwa moja.

Q:Unaelewaje maana ya Sheria ya Mawasiliano ya Kielektroniki na Posta?

A:Sheria ya Mawasiliano ya Kielektroniki na Posta ni Kanuni na taratibu ambazo huongoza matumizi bora ya vifaa na vitu vinavyotumika na kuwezesha mawasiliano kwa njia ya Kielektroniki na posta.

Q:Je, Sheria inasemaje kuhusu matumizi ya laini ya simu ambayo haijasajiliwa na mtoa huduma kwa kutumia kitambulisho cha taifa cha mteja?

A:Kanuni za Mawasiliano ya Kielektroniki na Posta Kuhusu Usajili wa Laini za Simu, 2023 zinasema kuwa ni kosa la jinai kutumia laini ya simu ambayo haijafanyiwa usajili na mtoa huduma kwa kutumia kitambulisho cha taifa cha mteja.

Q:Ni mamlaka gani hapa nchini Tanzania yenye wajibu wa kushughulikia mambo yote ya mawasiliano?

A:Ni Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania (TCRA)

Q:Kuna wizara nyingi katika Serikali ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania lakini ni wizara moja tu yenye dhamana ya mambo ya mawasiliano ya kielektroniki na posta. Je, ni wizara gani?

A: Ni Wizara ya Habari, Mawasiliano na Teknolojia ya Habari.

Q:Je, nani hutoa leseni kwa watoa huduma ya mawasiliano hapa nchini?

A: Anayetoa leseni kwa watoa huduma ya mawasiliano hapa nchini ni Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania.

Q:Je, mtoto mwenye umri wa miaka kumi anaruhusiwa kusajiliwa laini ya simu kwa

matumizi yake kwa mujibu wa sheria?

A: Hapana, mtoto mwenye chini ya umri wa miaka kumi na mbili (12) haruhusiwi kusajiliwa laini ya simu.

Q:Je, mtumiaji wa huduma za mawasiliano ya kielektroniki ana haki gani kwa mujibu wa sheria?

A:i. Mtumiaji ana haki ya usiri (faragha). Taarifa zake zisisambazwe na mtoa huduma kwa watu wengine bila ridhaa yake.

ii. Mtumiaji ana haki ya kuelimishwa (kupata elimu) juu ya huduma za mawasiliano zinazotolewa na mtoa huduma husika.

Q:Licha ya watumiaji wa huduma za mawasiliano ya kielektroniki kuwa na haki mbalimbali kwa mujibu wa sheria, watumiaji hao pia wana wajibu kisheria katika suala zima la matumizi ya huduma za mawasiliano ya kielektroniki kama ifuatavyo:

A:i. Mtumiaji ana wajibu wa kutii sheria za nchi kama vile kutoingilia uhuru na haki za watumiaji wengine, kutotumia huduma za mawasiliano kama nyenzo ya kufanya uhalifu na kufanya mawasiliano yenye maudhui maovu.

ii. Mtumiaji ana wajibu wa kulipia huduma za mawasiliano popote pale inapohitajika.

iii. Mtumiaji wa huduma za mawasiliano pia ana wajibu wa kuhakikisha kuwa matumizi yake ya huduma hizo hayaathiri mazingira kwa ujumla.

Q:Je, upi ni wajibu wa kwanza wa mtu baada ya kupoteza simu au laini ya simu?

A:Kutoa taarifa katika kituo cha polisi.

Q:Je, kusajili kibayometriki laini za simu zinazoweza kuondolewa au zilizojengwa ndani ya simu ya mkononi ni lazima kwa mujibu wa sheria?

A:Ndiyo, Sheria inaelekeza kuwa ni lazima laini zote za simu zisajiliwe kwa njia ya kibayometriki.

Q:Baadhi ya watu huweza kuandika kwenye kuta, madirisha au milango ya nyumba zao maneno ambayo yanaweza kuwafanya watu kuamini kuwa eneo hilo hutoa huduma ya posta. Mfano wa maneno hayo huweza kuwa "OFISI YA POSTA". Je, Sheria inalizungumziaje hili?

A: Ni kosa la jinai kuandika maneno ambayo yanaweza kuufanya umma uamini au kudhani kuwa eneo hilo kuna huduma halali ya posta wakati si kweli.

Q: Je, mtu anaruhusiwa kwa mujibu wa sheria kutoa huduma ya mawasiliano ya kielektroniki bila kupata leseni kutoka katika mamlaka husika?

A: Hapana, mtu yeyote haruhusiwi kwa mujibu wa sheria kutoa huduma ya mawasiliano ya kielektroniki bila kupewa leseni kutoka katika mamlaka husika.

Q:Je, wakala wa mtoa huduma anayesajili laini kwa ajili ya wateja kwa niaba ya mtoa huduma ana wajibu wa kutunza siri za mteja huyo?

A: Ndiyo, wakala ana wajibu wa kutunza siri za mteja.

Q:Je, ni kwa mazingira gani mtoa huduma anaweza kutoa taarifa za siri za mteja?

A:Mtoa huduma anaweza kutoa siri za mteja pale ambapo imeruhusiwa na sheria, kukiwa na uchunguzi wa kosa la jinai unafanyika au kwa amri ya mahakama.

Q: Je, inaruhusiwa kwa mujibu wa sheria kufanya miamala yoyote ya kifedha kwa kutumia simu za mkononi?

A:Ndiyo, inaruhusiwa kisheria kutumia simu za mkononi katika miamala ya kifedha.

Q:Je, mmiliki au mtumiaji wa laini ya simu ana wajibu kisheria kutoa taarifa pale anapotoa laini hiyo kutumiwa na mtu mwingine?

A:Ndiyo, sheria inaelekeza kuwa mtu yeyote anayemiliki au anayetumia laini ya simu anatakiwa kutoa taarifa kwa mtoa huduma au kwa mtandao husika.

Q:Je, ni sahihi laini ya simu ya mtu binafsi kusajiliwa kwa jina tofauti na

ambalo limeandikwa katika kitambulisho chake cha taifa?

A:Hapana, si sahihi kabisa. Sheria inaelekeza kuwa laini ya simu isajiliwe kwa jina lile lile lililoandikwa kwenye kitambulisho cha taifa.

Q: Sheria ya Mawasiliano ya Kielektroniki na Posta inatoa tofauti kati ya "mtumiaji" na "mteja" wa huduma au bidhaa za mawasiliano, maneno haya yanatofautianaje?

A:Neno "Mteja" hutumika kumtambulisha mtu ambaye ana uhusiano wa kimkataba na mtoa huduma au bidhaa za mawasiliano wakati neno "mtumiaji" humtambulisha mtu ambaye anatumia au anafaidika na huduma au bidhaa yenyewe. Hivyo, kuna uwezekano wa mteja kutokuwa mtumiaji wa huduma husika.

Q: Je, nani ana uwezo wa kuchukua hatua yoyote kama maudhui ya redio au televisheni yako kinyume na maadili ya jamii?

A: Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania ndiyo yenye mamlaka ya kuchukua hatua kama maudhui ya redio au televisheni yako kinyume na maadili ya jamii.

Q:Taja wadau wanne wa sekta ya mawasiliano hapa nchini Tanzania.

A:Moja, Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania (ambaye ndiye msimamizi na mdhibiti) Mbili, watoa huduma (hawa ni watu au makampuni ambayo yamethibitishwa kutoa huduma ya mawasiliano) Tatu, watumiaji wa huduma (hawa ni wanaotumia huduma za mawasiliano) Nne, Serikali (Serikali inahusika kwa kutunga sera, sheria na kanuni zinazoongoza sekta pamoja na kukusanya kodi zinazotokana na shughuli za sekta kwa maendeleo ya nchi na watu wake)

Q:Je, mtu anapotuma kifurushi kwa njia ya posta anakuwa na wajibu wa kuweka bayana kwa mtoa huduma maelezo ya vitu vilivyomo ndani ya kifurushi husika?

A:Ndiyo, mtu anayetuma kifurushi kwa njia ya posta anakuwa na wajibu kisheria kuweka bayana vitu vilivyomo ndani ya kifurushi husika.

Q:Je, sheria inasemaje kuhusu suala la mafundi au makandarasi wanaoweka na kufunga mifumo na mitandao ya mawasiliano katika majengo na kwenye miundombinu mingine kuwa na leseni kutoka katika mamlaka husika?

A: Makandarasi au mafundi hao wanatakiwa kuwa na leseni iliyotolewa na Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania.

Q:Je, Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania inaweza kusikiliza malalamiko kati ya mtoa huduma na mtumiaji wa huduma za mawasiliano?

A:Ndiyo, Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania inaweza kusikiliza malalamiko kati ya mtoa huduma na mteja au mtumiaji na kutoa maamuzi.

Q: Je, Idara ya Uhamiaji hapa nchini Tanzania inahusikaje au inasaidiaje katika suala zima la usajili wa laini za simu?

A: Idara ya Uhamiaji husaidia kuthibitisha kuwa mteja fulani ni raia wa Tanzania na si mhamiaji kutoka nchi nyingine. Idara ya Uhamiaji pia huweka kanzidata maalumu kwa ajili ya wageni wa muda mfupi.

Q:Mdiplomasia ni mtu ambaye yuko kwenye kazi ya kidiplomasia katika Jamhuri ya Muungano wa Tanzania. Je, mdiplomasia anaruhusiwa kusajiliwa laini ya simu kwa jina lake?

A:Ndiyo, Mdiplomasia anaweza kusajiliwa laini ya simu kwa jina lake.

Q:Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania inaweza kukataa maombi ya leseni ya mtu yeyote anayetaka kutoa huduma za mawasiliano. Je, Mamlaka ina wajibu wa kumtaarifu mwombaji wa leseni kuwa ombi lake limekataliwa?

A:Ndiyo, Mamlaka ina wajibu wa kumtaarifu kwa maandishi mwombaji wa leseni kuwa ombi lake limekataliwa.

Q: Je, ombi la leseni linatakiwa kuchapishwa kwenye magazeti ya hapa nchini?

A:Ndiyo, Mamlaka ina wajibu wa kuchapisha ombi la leseni kwenye magazeti ili kukaribisha maoni ya wadau mbalimbali.

Q:Je, sheria inasemaje kuhusu mtoa huduma mwenye leseni kufanya shughuli za utoaji wa huduma ya mawasiliano ambazo ni kinyume na masharti ya leseni

aliyopewa?

A: Hairuhusiwi kwa mtoa huduma ya mawasiliano mwenye leseni kufanya shughuli yoyote ya mawasiliano ambayo iko kinyume na masharti ya leseni aliyopewa.

Q: Je, ni taasisi au huduma gani zinatakiwa kupigiwa simu bure (yaani bila malipo) kwa mujibu wa sheria kwa kutumia mtandao wowote wa mawasiliano bila malipo yoyote?

A: i. Huduma za dharula

ii. Huduma kwa wateja

iii. Udhibiti wa makosa ya jinai

iv. Huduma za misaada kwa watoto

v. Jeshi la Zimamoto na Uokoaji

vi. Huduma za magari ya wagonjwa (ambulance services)

vii. Taasisi ya Kuzuia na Kupambana na Rushwa (TAKUKURU) viii. Msaada wa kiafya

Q: Kwa mujibu wa Sheria, mtu mwenye leseni ya kutoa huduma ya mawasiliano ya kielektroniki kutoka kwa Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania anaweza kuiuza kwa mtu mwingine. Je, nini kinahitajika cha msingi kabla ya kufanya hivyo?

A: Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania inabidi itoe kwanza idhini hiyo. Bila idhini ya Mamlaka tajwa, mwenye leseni haruhusiwi kuiuza kwa mtu mwingine.

Q: Imezoeleka kuona mitandao ya mawasiliano ya kielektroniki ikijipangia bei za vifurushi na huduma mbalimbali wanazotoa kwa wateja wao. Je, hii ni halali wao kupanga bei?

A: Ndiyo, ni halali kabisa. Sheria inawaruhusu watoa huduma ya mawasiliano ya kielektroniki kupanga bei za huduma zao ilimradi tu wafuate sheria.

Q: Je, sheria inasemaje kuhusu mitandao ya mawasiliano kupanga bei za huduma zao ambazo ni za kibaguzi au zinaonesha ubaguzi baina ya watumiaji wa mtandao mmoja wa simu?

A: Mtandao wa simu hautakiwi kupanga bei za huduma zake ambazo zina ubaguzi.

Q: Je, mtandao wa simu (mtoa huduma ya mawasiliano ya kielektroniki) ana wajibu gani baada ya kupanga bei za huduma zao na kabla ya bei hizo kuanza kutumika?

A: Mtoa huduma ya mawasiliano ya kielektroniki ana wajibu wa kupeleka bei hizo kwa Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania walau wiki mbili kabla ya kuanza kutumika na pia kuzichapisha bei hizo katika vyombo vya habari walau wiki moja kabla ya kuanza kutumika.

Q: Kwa mujibu wa sheria, mtu yeyote anayetaka kutoa huduma ya mawasiliano kwa njia ya posta anatakiwa kuomba leseni kutoka katika Mamlaka husika. Je, maombi ya leseni yanaweza kufanyika kwa njia ya simu ya maongezi?

A: Hapana, Sheria inaelekeza wazi kabisa kuwa maombi yote ya leseni ya kutoa huduma ya mawasiliano kwa njia ya posta yanatakiwa kufanywa kwa njia ya maandishi tu.

Q: Je, maombi ya leseni yanamtaka mtu kulipia kiasi fulani cha ada?

A: Ndiyo, mwombaji wa leseni anatakiwa kulipa kiasi fulani cha ada kama itakavyoamuliwa na Mamlaka husika.

Q: Je, kuna uwezekano wa kuhuisha au kusasisha leseni ya huduma ya mawasiliano ya kielektroniki au posta baada ya muda wake kuisha?

A: Ndiyo, Sheria inatoa haki hiyo ya kuhuisha au kusasisha leseni baada ya muda wake kuisha.

Q: Je, kuna uwezekano wowote kisheria kwa Mamlaka ya Mawasiliano kubadilisha au kuboresha baadhi ya masharti yaliyoko kwenye leseni ya mtoa huduma baada ya kuwa

Mamlaka ilishampa leseni yake?

A:Ndiyo, Mamlaka inaweza kubadilisha au kuboresha masharti yaliyoko kwenye leseni ya mtoa huduma.

Q: Je, Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania ina mamlaka yoyote kisheria kufuta leseni ya mtoa huduma ya mawasiliano ya posta wakati wowote?

A:Ndiyo, Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania ina mamlaka ya kufuta leseni ya mtoa huduma ya mawasiliano ya posta wakati wowote.

Q:Je, watoa huduma za mawasiliano ya posta wana wajibu wa kutunza siri za wateja wao?

A:Ndiyo, Sheria inaelekeza wazi kwamba watoa huduma za posta wana wajibu wa kuhakikisha kuwa hawatoi siri za wateja wao bila idhini ya wateja wao.

Q:Je, polisi wanaruhusiwa kufanya ukaguzi wa vifurushi au mizigo iliyotumwa kwa njia ya posta bila ridhaa ya mteja wa mtoa huduma?

A:Sheria inawaruhusu polisi kufanya ukaguzi wa vifurushi au mizigo iliyotumwa kwa njia ya posta katika kutimiza majukumu yao ya kisheria.

Q: Je, mtoa huduma ya posta anawajibika kwa upotevu wa mizigo au barua zinazotumwa na wateja wake?

A: Ndiyo, mtoa huduma ya posta anawajibika kwa upotevu wa mizigo au barua zilizotumwa na wateja wake.

Q:Je, kwa mujibu wa sheria, vifurushi au mizigo iliyotumwa kwa njia ya posta inakuwa ni mali ya nani wakati wote kabla ya kufika kwa mlengwa aliyetumiwa mzigo huo?

A:Mzigo unaendelea kuwa mali ya mtumaji (aliyetuma mzigo) wakati wote hadi pale mzigo unapofika kwa mlengwa husika.

Q: Je, ni lini au kwa mazingira gani barua iliyotumwa kwa njia ya posta inadhaniwa kuwa imeshamfikia mlengwa?

A:Barua iliyotumwa kwa njia ya posta inadhaniwa kuwa imeshamfikia mlengwa kama imeshawekwa kwenye sanduku binafsi la mlengwa, kama imefikishwa nyumbani au ofisini kwa mlengwa, kama amepewa mlengwa mwenyewe moja kwa moja au mwakilishi wake au mtu kupitia kwa mtu yeyote aliyethibitishwa kupokea barua hiyo.

Q:Je, Sheria inasemaje kuhusu suala la kutuma mzigo wenye madawa ya kulevya kama vile bangi na mirungi kwa njia ya posta kwenda nchi nyingine?

A: Hairuhusiwi kutuma madawa ya kulevya kwa njia ya posta isipokuwa kama yameruhusiwa kisheria na mamlaka zinazohusika na uchunguzi wa kisayansi nchini.

Q:Je, sheria inazungumziaje suala la mtu kutuma bidhaa yoyote ambayo inaweza kuhatarisha maisha ya watu kwa njia ya posta?

A: Hairuhusiwi kisheria kutuma bidhaa yoyote ambayo inaweza kuhatarisha maisha ya watu wakati wa usafirishaji kwa njia ya posta.

Q:Je? Mtoa huduma ya mawasiliano ya kielektroniki (mtandao wa mawasiliano) ana wajibu wa kufungia huduma au matumizi laini yoyote ya simu iliyotolewa taarifa na mtumiaji kuwa imeibiwa.

A: Hii ni muhimu kwasababu huwazuia watu wengine wanaoweza kuiokota laini hiyo na kuitumia katika matukio ya kihalifu. Pia, hii inasaidia kujua kuwa laini fulani haiko kwenye matumizi kutokana na kupotea.

Q: Hatua gani za msingi zinazohusika baada ya laini ya simu kuibwa, kupotea au kuharibika.

A:Hatua ya kwanza ni mtumiaji wa laini hiyo ya simu kutoa taarifa kwa mtoa huduma wake (mtandao wa mawasiliano) kuwa laini yake imepotea, imeibiwa au imeharibika. Hatua ya pili ni mtoa huduma (mtandao wa mawasiliano) kuifunga laini husika (kuifungua huduma zote).

Q:Sheria inampa mamlaka mtoa huduma kutunga na kuunda hatua za kufunga simu. Je, mtoa huduma ana wajibu gani wa msingi baada ya kutunga na kuunda hatua hizo?

A: Mtoa huduma anatakiwa kuzichapisha hatua hizo ili zijulikane kwa wateja au

watumiaji wa huduma yake.

Q:Je, ni haki ya mtu yeyote kwenda katika ofisi ya Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania na kuomba na kupewa taarifa za mteja wa mtoa huduma yeyote?

A:Hapana, hakuna haki hiyo kisheria kwasababu Mamlaka pia ina wajibu wa kutunza siri za taarifa za watumiaji wa huduma za mawasiliano ya kielektroniki na posta.

Q: Je, watumiaji wa mitandao ya kijamii kama vile Facebook, Instagram na WhatsApp wana wajibu wa kutii Sheria ya Kielektroniki na Posta?

A:Ndiyo, watumiaji wa mitandao ya kijamii wana wajibu wa kutii Sheria ya Mawasiliano ya Kielektroniki na Posta.

Q: Je, Wakala wa mtoa huduma (mtandao wa mawasiliano) anawajibika mwenyewe kwa makosa aliyoyafanya wakati anasajili laini ya mteja?

A: Hapana, mtoa huduma ndiye anapaswa kuwajibika kwa mujibu wa sheria ilimradi tu kosa lile limefanyika wakati wakala akitenda kazi yake ya kusajili laini na kosa lenyewe linahusiana na suala la kusajili laini kwa ajili ya mteja.

Q:Je, ni sahihi kuchapisha taarifa za uongo katika mitandao ya kijamii kama vile "Facebook" na "Instagram" zenye lengo la kiuchochezi?

A:Hapana, si sahihi kuchapisha taarifa za uongo na zenye lengo la kiuchochezi katika mitandao ya kijamii kwani ni kinyume na sheria.

Q: Je, sheria inalizungumziaje suala la baadhi ya matapeli wanaouza laini mitaani bila kuthibitishwa na watoa huduma (yaani bila kuthibitishwa na mitandao ya mawasiliano)?

A:Sheria inaeleza wazi kuwa ni kosa la jinai kujihusisha na suala la kusajili laini bila uthibitisho halali wa mtoa huduma.

Q:Onyesha ni kwa namna gani Mamlaka ya Vitambulisho vya Taifa (NIDA) inahusika katika suala zima la mawasiliano ya kielektroniki hapa Tanzania.

A:Mamlaka ya Vitambulisho vya Taifa (NIDA) inahusika sana katika suala zima la mawasiliano ya kielektroniki hapa nchini kwani mamlaka hii ndiyo inayotoa vitambulisho vya taifa au namba za vitambulisho vya taifa ambazo ni za lazima ili mtu aweze kusajiliwa laini ya simu. Hivyo, bila Mamlaka ya Vitambulisho vya Taifa kutimiza wajibu wake ipasavyo, watu wanaweza kukosa huduma ya mawasiliano ya kielektroniki kwani kusajili laini ni lazima kwa mujibu wa sheria.

Q:Je, Kiongozi wa dini ana mamlaka ya kupewa taarifa za mtumiaji yeyote wa huduma ya mawasiliano ilimradi tu ni mfuasi wa dini yake ili kufanya uchunguzi wa mwenendo wake wa kidini?

A:Hapana. Kiongozi wa dini hana mamlaka yoyote kupewa taarifa za mtumiaji wa huduma ya mawasiliano. Kumpa kiongozi wa dini taarifa za mteja ni kinyume na haki ya usiri na faragha kwa mteja.

Q: Je, inaruhusiwa kisheria kuwa na simu ambayo laini yake imejengewa ndani?

A: JIBU: Ndiyo, sheria inatambua wazi uwepo wa laini zilizojengewa kwenye simu na ambazo zinaweza kuondolewa na kurudishwa.

Q: Je, inaruhusiwa kisheria kuwa na simu ambayo laini yake imejengewa ndani?

A: Ndiyo, sheria inatambua wazi uwepo wa laini zilizojengewa kwenye simu na ambazo zinaweza kuondolewa na kurudishwa.

Q:Je, mtu ana haki ya kubadilisha mtandao wa mawasiliano wakati wowote anapotaka kufanya hivyo?

A:Ndiyo, mtu ana haki ya kubadilisha mtandao wa mawasiliano wakati wowote anaona inafaa kufanya hivyo.

Q:Redio na televisheni kama vyombo vya habari vina uhuru wa kutoa habari na kurusha vipindi mbalimbali. Je, sheria inasemaje kuhusu televisheni au redio kurusha vipindi ambavyo vinahimiza unyanyasaji wa watoto?

A:Hairuhusiwi televisheni au redio kurusha vipindi ambavyo vina maudhui yanayolenga kuhimiza unyanyasaji wa watoto.

Q:Je, Sheria inasemaje kuhusu suala la televisheni na redio kuwa na vipindi vyenye maudhui yanayolenga kuidhalilisha au kuikashifu dini fulani?

A:Sheria inasema moja kwa moja kuwa vyombo vya habari vina wajibu wa kurusha vipindi ambavyo maudhui yake hayaoneshi ishara ya kuitenga, kuifhalilisha au kuikashifu dini yoyote ile.

Q:Je, kampuni inaweza kumiliki laini ya simu iliyosajiliwa kwa jina la kampuni husika?

A: Ndiyo, kampuni iliyosajiliwa kwa mujibu wa sheria inaweza kumiliki laini iliyosajiliwa kwa jina lake (jina la kampuni husika).

Q: Je, magazeti kama vile "Mwanaspoti" na "Mwananchi" ni moja ya huduma za mawasiliano ya kielektroniki kwa mujibu wa Sheria ya Mawasiliano ya Kielektroniki na Posta?

A:Hapana, magazeti si huduma za mawasiliano ya kielektroniki kwa mujibu wa sheria.

Q:Imezoeleka kuona polisi wakiingia katika vituo vya redio wakifanya ukaguzi na upelelezi pale ambapo wanahisi kuwa kuna kosa lolote limefanyika linalohusiana na suala zima la mawasiliano. Je, ni sahihi kisheria polisi kuingia katika vituo vya redio na kufanya ukaguzi?

A:Ndiyo, ni sahihi polisi kufanya hivyo kwani inaruhusiwa na sheria.

Q: Je, sheria inasemaje kuhusu mtu yeyote anayeamua kuharibu au kubomoa ofisi au jengo lolote linalotoa huduma za posta kwa makusudi?

A:Ni kosa la jinai kubomoa au kuharibu jengo au ofisi yoyote inayotoa huduma za posta kwa makusudi.

Q: Je, ni kosa la jinai mtu kuwa na stempu feki na ambayo haijathibitishwa na Mamlaka husika kutumika katika shughuli za posta?

A:Ndiyo, ni kosa la jinai kwa mtu yeyote kumiliki stempu feki.

Q: Je, ni kosa la jinai mtu kuwa na stempu feki na ambayo haijathibitishwa na Mamlaka husika kutumika katika shughuli za posta?

A:Ndiyo, ni kosa la jinai kwa mtu yeyote kumiliki stempu feki.

Q:Je, sheria inasemaje kuhusu mtu yeyote kufungua barua iliyotumwa kwa njia ya posta bila idhini ya mtumaji au mlengwa?

A:Ni kosa kufungua barua iliyotumwa kwa njia ya posta bila idhini ya mtumaji au mlengwa isipokuwa polisi pale wanapokuwa na sababu za kuamini kuwa barua hiyo inaeleza jambo lolote ambalo liko kinyume na sheria au kwa amri ya mahakama.

Q:Je, ni sahihi kwa ofisi ya posta kutofikisha kwa makusudi barua iliyotumwa kwa mlengwa?

A: Ni kosa kwa posta kutofikisha kwa makusudi barua iliyotumwa kwa mlengwa.

Q: Je, Sheria inasemaje kuhusu mtu kukataa kuwasilisha mzigo au kifurushi chochote katika mamlaka husika kwa mujibu wa sheria kama vile polisi kwa ajili ya ukaguzi baada ya kuamriwa kufanya hivyo?

A: Ni kosa la jinai mtu yeyote kukataa kuwasilisha mzigo au kifurushi kwa ajili ya ukaguzi baada ya kuombwa au kuamriwa kufanya hivyo.

Q:Imekuwa jambo la kawaida kwa baadhi ya wafanyabiashara kubandika mabango yao katika kuta za majengo mbalimbali mijini na hata vijijini. Je, Sheria inasemaje kuhusu watu kubandika matangazo yao ya kibiashara na yasiyo ya kibiashara katika ofisi za posta?

A:Ni kosa la jinai kwa mujibu wa sheria mtu yeyote kubandika matangazo katika ofisi za posta bila idhini maalumu.

Q: Je, ni makosa gani ya jinai na yasiyo ya jinai ambayo mara nyingi yanafanyika katika utumiaji wa mitandao ya kijamii kama vile "Facebook" na "Instagram"?

A:Yapo makosa mengi yafanyikayo katika mitandao ya kijamii ambayo ni pamoja na kuchapisha taarifa za uongo au za uchochezi, taarifa zenye lengo la kuwashushia heshima watu wengine, kufanya mambo ya kiutapeli n.k.

Q:Je, watu wenye ulemavu wana haki ya kutumia vifaa vya mawasiliano ya kielektroniki?

A: Ndiyo, watu wenye ulemavu wana haki ya kutumia vifaa vya mawasiliano ya kielektroniki kama watu wengine.

Q:Je, ni nani anatakiwa kutii Sheria ya Mawasiliano ya Kielektroniki na Posta?

A:Wadau wote wa mawasiliano ya kielektroniki na posta wana wajibu wa kutii Sheria ya Mawasiliano ya Kielektroniki na Posta. Hii ni pamoja na watumiaji, watoa huduma, Serikali pamoja na Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania.

Q:Kwa maoni yako, unadhani upi ni umuhimu wa kutoa elimu kwa jamii kuhusu Sheria ya Mawasiliano ya Kielektroniki na Posta?

A:Ni muhimu kutoa elimu kwa jamii kuhusu Sheria ya Mawasiliano ya Kielektroniki na Posta kwasababu jamii itapata kufahamu namna nzuri ya kutumia huduma ya mawasiliano ya kielektroniki na posta bila kuvunja sheria za nchi na pia wadau wote wa mawasiliano wataweza kufahamu haki na wajibu wao katika suala zima la utoaji na ufaidikaji wa huduma za mawasiliano ya kielektroniki na posta hapa nchini.

Q:Kuna umuhimu gani kusajili laini ya simu kibayometriki na kwa kutumia kitambulisho cha taifa au namba za kitambulisho cha taifa?

A:Umuhimu wa kusajili laini za simu kibayometriki kwa kutumia kitambulisho cha taifa ni pamoja na kurahisisha upatikanaji wa wahalifu na matapeli mbalimbali wa mitandao ambao mara nyingi hutumia laini ambazo hazisajiliwa kwa majina yao halali. Ni rahisi kufanya upelelezi wa makosa mbalimbali ya jinai yanayofanywa kupitia njia za mawasiliano ya kielektroniki.

Q:TEHAMA ni mojawapo ya maneno maarufu katika suala zima la mawasiliano ya kielektroniki. Nini kirefu cha TEHAMA?

A:TEHAMA ni Teknolojia ya Habari na Mawasiliano.

Q:Je, Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania ina mamlaka ya kusimamia maudhui ya redio na televisheni kwa pande zote mbili za muungano, yaani Tanzania Bara na Zanzibar?

A: Hapana, Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania inasimamia maudhui ya redio na televisheni kwa Tanzania Bara tu.

Q:Aina gani za leseni ambazo hutolewa na Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania.

A:Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania hutoa leseni kama vile leseni ya kutoa huduma ya mawasiliano na leseni ya maudhui kwa ajili ya redio na televisheni.

Q: Ni kawaida katika hali ya kawaida kwa mtoa huduma ya mawasiliano kutaka kusitisha ama kwa muda mfupi au jumla utoaji wa huduma hiyo. Je, katika hali kama hii mtoa huduma ana wajibu kisheria wa kutoa taarifa kwa watumiaji wa huduma au wateja wake?

A:Ndiyo, mtoa huduma ana wajibu wa kisheria kutoa taarifa kwa watumiaji wa huduma au wateja wake pale anapotaka kusitisha huduma ya mawasiliano. Kufanya kinyume chake ni uvunjaji wa haki ya watumiaji.

Q:Baadhi ya vifaa vya mawasiliano vinavyouzwa madukani vimekuwa vikilalamikiwa kutokuwa salama kwa matumizi hasa katika suala la usalama wa watumiaji kiafya. Je, nani ana wajibu kuhakikisha kuwa vifaa vyote vinavyouzwa vinakuwa salama kwa matumizi ya watumiaji?

A:Mwenye wajibu kwa mujibu wa sheria kuhakikisha kuwa vifaa vinavyoingizwa dukani kwa ajili ya kuuzwa kwa watumiaji ni salama ni Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania, na mtoa huduma, mwagizaji au msambazaji wa vifaa hivyo.

Q: Unaelewa nini juu ya "malalamiko ya huduma za mawasiliano"?

A:Malalamiko ya huduma za mawasiliano ni hoja ambazo zinawasilishwa na mhusika kwenye ngazi husika dhidi ya upande mwingine (ambapo kikawaida huwa kati ya mteja na mtoa huduma) kutokana na kasoro au kutokukamilika kwa huduma au bidhaa husika katika suala zima la mawasiliano ya kielektroniki na posta kama alivyotarajia.

Q:Je, pale mtumiaji wa huduma anapokuwa na malalamiko ya huduma zitolewazo na mtoa huduma wake anatakiwa kufanya nini kabla ya kuwasilisha malalamiko yake katika Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania?

A:Mlalamikaji anatakiwa kwanza kutoa taarifa kwa mtoa huduma wake ili kuona kama lalamiko hilo linaweza kupatiwa suluhu na mtoa huduma mwenyewe ndani ya muda mwafaka.

Q:Kuna Kitengo cha Dharura cha Kitaifa cha Kushughulikia Masuala ya Usalama wa Mitandao (Tanzania Computer Emergency Response Team- CERT). Je, kitengo hiki kina wajibu gani hapa nchini Tanzania?

A:Wajibu wa kitengo hiki ni kuratibu matukio ya kiusalama katika mitandao na pia kushirikiana na vyombo vingine vya kikanda na kimataifa katika kusimamia katika kusimamia matukio ya kiusalama mitandaoni.

Q:Serikali ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ilianzisha mfumo mpya wa anwani za makazi na postikodi. Je, mfumo huu ulioanzishwa na Serikali ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania una manufaa gani katika sekta ya mawasiliano kwa njia ya posta hapa nchini?

A:Mfumo huu wa anwani na postikodi unatambulisha mhusika alipo katika kijiji/mtaa, kata, wilaya na mkoa husika na hatimaye inaongeza ufanisi katika uchambuzi, usafirishaji na usambazaji wa barua kwa njia ya posta.

Q:Nambari ya IMEI ni kodi ambazo huthibitisha ubora wa simu. Je, mtumiaji wa simu hapa nchini Tanzania anaweza kubonyeza namba gani ili apate IMEI ya simu yake na kuweza kuthibitisha kuwa simu yake ni bora?

A:Mtumiaji wa simu anatakiwa kubofya *#06# ili kupata IMEI ya simu.

Q:Je, mteja anatakiwa kulipa gharama yoyote kwa mujibu wa sheria katika zoezi la usajili wa laini kibayometriki kutumia kitambulisho cha taifa?

A:Hapana, mfumo wa kibayometriki katika usajili wa laini hautakiwi kulipiwa gharama yoyote kwa mujibu wa sheria.

Q: Je, huduma ya usajili wa laini kibayometriki kwa kutumia kitambulisho cha taifa inapatikana wapi?

A:Huduma ya kusajili laini kibayometriki inapatikana katika maduka ya watoa huduma za mawasiliano pamoja na mawakala wao waliothibitishwa kwa mujibu wa sheria.

Q:Je, mtu mmoja anaruhusiwa kusajili zaidi ya laini moja kwa kutumia kitambulisho chake cha taifa?

A:Ndiyo, Sheria inaruhusu kusajili laini zaidi ya moja kwa kutumia kitambulisho cha mtu mmoja.

Q:Je, Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania ina mamlaka ya kushughulikia mambo yote ya mawasiliano ya kielektroniki ndani ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania (pande zote za muungano)?

A:Ndiyo, sheria inaelekeza kuwa Mamlaka ya Mawasiliano ina mamlaka ya kushughulikia mambo yote ya mawasiliano ya kielektroniki ndani ya Jamhuri ya Muungano (Tanzania Bara na Zanzibar).

Q:Nini maana na jukumu la Tume ya Utangazaji ya Zanzibar?

A: Tume ya Utangazaji ya Zanzibar ni chombo kinachoshughulikia maudhui ya redio na televisheni kwa upande wa Zanzibar.

Q: Je, leseni moja ya kutoa huduma ya mawasiliano ya kielektroniki inaweza kutolewa kwa kampuni iliyosajiliwa kwa mujibu wa Sheria ya Makampuni?

A: Ndiyo, leseni moja inaweza kutolewa kwa kampuni ilimradi tu imesajiliwa ipasavyo kwa mujibu wa sheria.

Q: Sheria inaelekeza kuwa maombi ya leseni yanapofanywa, Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania ina wajibu wa kuchapisha maombi hayo kwenye gazeti ili kuwakaribisha watu kutoa maoni. Je, matakwa haya ya kisheria yanatumika hata pale leseni inayoombwa ni ya kutumika kwa muda ulioko chini ya miaka mitano?

A:Hapana, matakwa haya ni kwa maombi ya leseni ambazo ni za zaidi ya miaka mitano na si chini ya hapo.

Q:Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania inaweza kukataa maombi ya mwombaji wa leseni kama, kwa mfano, mwombaji hajaambatanisha nyaraka zinazohitajika. Je, mwombaji anaweza kuleta maombi mengine baada ya maombi yake ya kwanza kukataliwa?

A:Ndiyo, mwombaji anaweza kuleta maombi mengine ilimradi tu amekamilisha vitu vyote ambavyo hakuwa navyo kwa mara ya kwanza.

Q:Je, mtandao wa simu unatakiwa kutoa huduma ya mawasiliano (huduma ya mtandao) kwa masaa mangapi kwa siku kisheria?

A:Huduma ya mawasiliano ya mtandao inatakiwa kutolewa kwa masaa ishirini na nne kwa siku (muda wote).

Q:Je, mtoa huduma ya mawasiliano ya mtandao wa simu anatakiwa kisheria kutoa huduma ya mtandao mpaka siku za jumamosi na jumapili?

A: Ndiyo, huduma ya mawasiliano ya mtandao inatakiwa kutolewa kwa siku saba za wiki zikiwemo siku za jumamosi na jumapili.

Q: Je, ni kigezo gani cha msingi sana ambacho unadhani huzingatiwa na Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania kabla ya kutoa leseni kwa mwombaji wa leseni ya kutoa huduma ya posta?

A:Kwa mujibu wa sheria, Mamlaka inaweza kutoa leseni kwa mwombaji wa leseni anayetaka kutoa huduma ya posta kama tu imejiridhisha kuwa taarifa zilizotolewa na mwombaji zinatoshia na zinakidhi suala zima la uendeshaji wa huduma inayombewa leseni.

Q: Je, baada ya kupokea maombi ya leseni kutoka kwa mwombaji anayetaka kutoa huduma ya posta, Mamlaka inatakiwa kutoa maamuzi ya kutoa leseni au kukataa maombi ndani ya siku ngapi kisheria?

A:Mamlaka inatakiwa kutoa maamuzi ya kukubali au kukataa maombi ndani ya siku sitini (60).

Q:Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania ina mamlaka ya kufuta leseni ya mtoa huduma ya mawasiliano ya posta. Je, ni sababu gani ya msingi inaweza kupelekea kufutwa kwa leseni ya mtoa huduma ya posta?

A: Leseni ya mtoa huduma ya mawasiliano ya posta inaweza kufutwa na Mamlaka kama, kwa mfano, anafanya kazi kinyume na masharti ya leseni hiyo au kinyume na masharti ya sheria.

Q:Je, nani mwenye mamlaka ya kutoa leseni ya kutoa huduma ya mawasiliano ya posta kwa upande wa Zanzibar?

A: Ni Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania kwani ndiyo yenye mamlaka hayo kwa Tanzania Bara na Zanzibar (ndani ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania).

Q:Nani ni mdau wa masuala ya kazi na ajira hapa nchini Tanzania?

A:Wadau wa masuala ya kazi na ajira ni kama ni wafuatao: Waajiri, Waajiriwa, Serikali, Vyama vya wafanyakazi, Vyama vya waajiri, Mahakama na Taasisi mbalimbali za usuluhishi wa migogoro.

Q: Unaelewa nini kuhusu "mkataba wa ajira"?

A:Mkataba wa ajira ni makubaliano (yenye nguvu ya kisheria) kati ya pande mbili ambapo mmoja anakubali kumfanyia kazi upande mwingine kwa ahadi ya kulipwa kiasi cha fedha au kitu kingine kwa mujibu wa makubaliano.

Q:Mkataba wa ajira huweza kukoma muda wowote kutokana na sababu mbalimbali. Sababu zipi ambazo zinaweza kufanya mkataba wa ajira kukoma wenyewe?

A:i. Mkataba wa ajira unaweza kukoma kwasababu ya kifo (yaani pale mfanyakazi anapofariki). ii. Mkataba wa ajira unaweza kukoma wenyewe pale mwajiri anapopoteza utaalamu wa shughuli husika.

iii. Mkataba wa ajira unaweza kukoma wenyewe pale ambapo mwajiriwa ametimiza umri uliokubaliwa au wa kawaida wa kustaafu.

Q:Wajiri hufanya vitendo gani ambavyo huhusisha kuvunja kiini cha mkataba wa ajira, hivyo hatimaye hupelekea baadhi ya wajiriwa kukomesha mkataba haraka?
A:i. Kukataa kulipa mishahara

- ii. Udhalilishaji kwa maneno au vitendo au vitendo au unyanyasaji wa kijinsia
- iii. ubaguzi usio wa haki

Q:Unadhani ni vitendo gani vinaweza kufanywa na wajiriwa na kufanya wajiri kumwachisha kazi wajiriwa huyo na uachishwaji huo ukawa ni halali mbele ya sheria?
A:i. Kama wajiriwa huyo amefanya udanganyifu mkubwa

- ii. Kama wajiriwa amefanya uharibifu wa mali kwa makusudi
- iii. Kama wajiriwa anahatarisha usalama wa watu wengine kwa makusudi iv. Kama wajiriwa ana uzembe mkubwa kazini v. Kuonyesha dharau kubwa isiyovumilika katika hali ya kawaida

Q:Sheria ya Ajira na Mahusiano Kazini pamoja na Kanuni zake inatumika kwa wafanyakazi wote nchini Tanzania lakini kuna makundi machache ambapo sheria hii haitumiki isipokuwa vifungu vichache tu. Je, makundi hayo ni yapi?
A:Sheria ya Ajira na Mahusiano Kazini pamoja na kanuni zake haitumiki kwa makundi yafuatayo:

- i. Jeshi la Wananchi la Tanzania
- ii. Jeshi la Polisi
- iii. Jeshi la Magereza
- iv. Jeshi la Kujenga Taifa

Q:Je, Kanuni za Ajira na Mahusiano Kazini zinasemaje kuhusu ubaguzi dhidi ya mfanyakazi mwenye Virusi vya UKIMWI?
A:Mfanyakazi mwenye Virusi vya UKIMWI hatakiwi kubaguliwa kwa namna yoyote na wajiri wake, wajiriwa wenzake wala Chama cha Wafanyakazi.

Q:Je, wajiriwa anaweza kustaafu akiwa na umri gani pale ambapo hakuna umri wa kustaafu uliokubaliwa katika mkataba?
A:Pale ambapo hakuna umri uliokubaliwa wa kustaafu, wajiriwa anaweza kustaafu katika umri wa kawaida wa kustaafu kulingana na taratibu za wajiri siku za nyuma na taratibu za mahali pa kazi.

Q: Baadhi ya mikataba ya ajira huwa haioneshi ukomo wa mkataba. Je, katika hali kama hii, wajiriwa anaruhusiwa kuacha kazi muda wowote?
A: Ndiyo, wajiriwa anaruhusiwa kuacha kazi muda wowote pale ambapo mkataba hauoneshi kikomo. Wajiriwa atatakiwa kutoa taarifa ya kuacha kazi.

Q:Kila mfanyakazi ana haki kisheria kushiriki katika mgomo au kugoma kuhusiana na mgogoro wa maslahi. Je, ni sababu zipi zinaweza kumfanya wajiriwa achukuliwe hatua za kinidhamu baada ya kugoma kuhusiana na mgogoro wa maslahi?
A: Mfanyakazi anaweza kuchukuliwa hatua za kinidhamu baada ya kugoma kuhusiana na mgogoro wa maslahi kama mfanyakazi anabanwa na makubaliano halali yanayotaka jambo linalobishaniwa kati yake na wajiri kupelekwa katika usuluhishi, suala linalobishaniwa ni malalamiko, mfanyakazi husika anabanwa na mkataba wa hiyari unaoratibu jambo hilo linalobishaniwa, na sababu zingine kwa mujibu wa sheria.

Q:Kwa ujumla, kisheria ni kwamba wajiri hatakiwi kumwachisha kazi mfanyakazi wake kwa sababu ya ugonjwa au kuumia kazini. Lakini kuna mazingira sababu ya

ugonjwa au kuumia kazini inaweza kuwa halali kumwachisha kazi mfanyakazi. Je, ni kwa mazingira gani sababu ya ugonjwa au kuumia kazini inaweza kuwa sababu halali ya kumwachisha kazi mfanyakazi?

A:i. Kama mfanyakazi husika hana uwezo wa kufanya kazi kwa kiwango kikubwa

ii. Kukosa uwezo wa kufanya kazi kwa muda mrefu (kukosa uwezo wa kufanya kazi kwa kudumu)

Q:Pale ambapo mfanyakazi amelemazwa akiwa kazini, mwajiri hatakiwi kumwachisha kazi moja kwa moja hata kama ulemavu huo ni wa muda mrefu. Badala yake mwajiri anatakiwa kutumia njia zingine mbadala mbali na kumwachisha kazi. Je, njia hizo zinaweza kuwa kama zipi?

A:Njia hizo zinaweza kuwa kama kubadilishwa kwa mfanyakazi huyo aliyepata ulemavu kwa muda, kumpatia kazi nyepesi, kumpa kazi mbadala, kustaafu kabla ya wakati, pensheni na njia zingine zinazoweza kuwa nzuri kwa mujibu wa sheria.

Q:Wakati mkataba wa ajira unapoisha, mwajiri anatakiwa kisheria kumlipa mwajiriwa malipo ya kuachishwa kazi angalau yanayolingana na mshahara wa siku saba kwa kila mwaka kamili wa kuwa katika ajira mfululizo kwa mwajiri huyo hadi miaka isiyozidi kumi (kiinua mgongo). Je, ni kwa mazingira gani mwajiri anaweza kutotakiwa kulipa malipo hayo kisheria?

A: i. Kama mwajiriwa ameachishwa kazi kabla ya kuisha mwaka wa kwanza wa ajira
ii. Kama mwajiriwa ameachishwa kazi kihalali kwa sababu za mwenendo mbaya
iii. Kama mwajiriwa ameachishwa kazi kwa sababu za kukosa uwezo au kutohitajika

Q:Wakati mkataba wa ajira unapoisha, mwajiri anatakiwa kisheria kumlipa mwajiriwa malipo ya kuachishwa kazi angalau yanayolingana na mshahara wa siku saba kwa kila mwaka kamili wa kuwa katika ajira mfululizo kwa mwajiri huyo hadi miaka isiyozidi kumi (kiinua mgongo). Je, ni kwa mazingira gani mwajiri anaweza kutotakiwa kulipa malipo hayo kisheria?

A:i. Kama mwajiriwa ameachishwa kazi kabla ya kuisha mwaka wa kwanza wa ajira

ii. Kama mwajiriwa ameachishwa kazi kihalali kwa sababu za mwenendo mbaya

iii. Kama mwajiriwa ameachishwa kazi kwa sababu za kukosa uwezo au kutohitajika

Q:Mwajiri anaweza kumsimamisha kazi mwajiriwa pale ambapo kuna tuhuma kali za mwenendo mbaya au kukosa uwezo kwa mwajiriwa husika zinafanyiwa uchunguzi. Je, katika wakati huo wa kuachishwa kazi kupisha uchunguzi, mwajiri ana wajibu wa kumlipa mshahara kamili bila punguzo lolote mwajiriwa?

A: Ndiyo, mwajiri anatakiwa kumlipa mshahara kamili bila punguzo lolote mwajiriwa baada ya kumsimamisha kazi kupisha uchunguzi wa tuhuma kali za kukosa uwezo au mwenendo mbaya dhidi ya mwajiriwa huyo.

Q:Nani ana jukumu, kwa mujibu wa Kanuni za Ajira na Mahusiano Kazini, la kuhakikisha kuwa kunakuwepo fursa sawa mahali pa kazi?

A:Mwajiri ndiye mwenye jukumu la kuhakikisha kuwa kunakuwepo fursa sawa mahali pa kazi bila ubaguzi wowote.

Q:Je, Kanuni za Ajira na Mahusiano Kazini zinasemaje kuhusu suala la vyama vya wafanyakazi kumbagua mfanyakazi kujiunga na chama kwa sababu ya mahali anapotoka?

A:Kanuni zinaelekeza wazi kuwa vyama vya wafanyakazi havipaswi kumbagua mfanyakazi yeyote kujiunga na chama husika kwa kigezo cha mahali atokapo.

Q: Je, inaruhusiwa kisheria mwajiri na mwajiriwa kukubaliana kusitisha mkataba wa ajira?

A:Ndiyo, inaruhusiwa kisheria mwajiri na mwajiriwa kusitisha mkataba kwa makubaliano maalum.

Q:Ni mambo gani mfanyakazi akifanyiwa na mwajiri wake unaweza kusema kuwa ameachishwa kazi na mwajiri wake?

A:i. Pale ambapo mwajiri amesababisha iwe vigumu kwa mwajiriwa kuendelea na kazi,

ii. Pale ambapo mwajiri amekataa kumruhusu mwajiriwa kurejea kazini baada ya likizo ya uzazi au ulezi n.k.

Q:Je, ni njia gani za kumwachisha kazi mwajiriwa ambaye baada ya kufikisha umri wake wa kustaafu ameendelea na kazi?

A:Kanuni za kawaida za kumwachisha kazi mwajiriwa hutumika isipokuwa kama mwajiri na mwajiriwa wakikubaliana jambo lingine.

Q:Je, mwajiriwa ana haki gani kisheria pale ambapo mwajiri wake anafanya ajira kushindwa kuvumilika?

A: Mwajiriwa ana haki ya kujiuzulu muda wowote kama mwajiri wake anafanya ajira kushindwa kuvumilika na kujiuzulu huko kunakuwa sawa na kuacha kazi kwa kulazimika.

Q:Kiujumla, mwajiri anatakiwa kutoa taarifa kwa mwajiriwa anapotaka kusitisha mkataba wa ajira. Je, kuna mazingira yoyote kisheria ambapo mwajiri anaweza kusitisha mkataba bila kutoa taarifa kwa mwajiriwa? Yapi?

A: Ndiyo, kuna wakati mwajiri anaweza kusitisha mkataba wa ajira bila kutoa taarifa kwa mwajiriwa hususani kama mwajiriwa amevunja kiini cha mkataba (kuvunja mkataba kimsingi). Hii ni pale ambapo mwajiriwa ameshindwa kutimiza sharti la msingi katika mkataba.

Q:Je, mkataba wowote wa ajira ni lazima uwe katika maandishi kwa mujibu wa sheria?

A: Hapana, mkataba wa ajira si lazima uwe katika maandishi isipokuwa kama mwajiriwa kwa mujibu wa mkataba huo atafanyia kazi nje ya Tanzania.

Q: Je, ni wajibu wa nani kuandaa na kuchapisha mpango wa kuzuia ubaguzi na kukuza fursa sawa katika ajira mahali pa kazi?

A:Ni wajibu wa kila mwajiri kuandaa na kuchapisha mpango wa kuzuia ubaguzi na kukuza fursa sawa katika ajira mahali pa kazi.

Q:Je, mfanyakazi ana haki ya kupandishwa cheo?

A: Ndiyo, mfanyakazi ana haki ya kupandishwa cheo kazini.

Q:Je, ni hatua gani inatakiwa kuchukuliwa na wafanyakazi pale wanapogundua kuwa kuna tabia zozote za kibaguzi zinazofanywa na baadhi ya wawakilishi wa mwajiri?

A:Wafanyakazi wanatakiwa kutoa taarifa kwa mwajiri au chama cha wafanyakazi kinachotambulika kisheria juu ya tabia zozote za kibaguzi zinazofanywa na wawakilishi wa mwajiri.

Q:Je, ni halali wafanyakazi kuwafanyia vurugu au kuwashambulia wafanyakazi wengine?

A: Hapana, si halali wafanyakazi kuwashambulia au kuwafanyia vurugu wafanyakazi wengine. Hii ni kwasababu ya kukuza mazingira yasiyo ya kibaguzi.

Q:Je, mwajiri anaweza kuchukulia suala la vitendo vya kibaguzi vinavyofanywa na baadhi ya wafanyakazi wake kama makosa ya kinidhamu na kuchukua hatua za kinidhamu?

A:Ndiyo, mwajiri anaruhusiwa kisheria kuchukua hatua za kinidhamu dhidi ya wafanyakazi wanaofanya vitendo vya kibaguzi kwani vitendo vya kibaguzi ni makosa ya kinidhamu kazini.

Q:Je, mwajiri anaweza kuwaachisha kazi waajiriwa waliofanya mgomo wakafanya uvunjifu wa amani kwa kufanya vurugu na uharibifu mkubwa wa mali?

A:Kanuni zinaelekeza kuwa kinga waliyo nayo wafanyakazi kufanya mgomo bila kuachishwa kazi haikingi dhidi ya mwenendo mbaya unaohusiana na mgomo kama vile vurugu na uharibifu mkubwa wa mali. Hivyo, mwajiri anaweza kuwaachisha kazi wafanyakazi hao.

Q:Wafanyakazi wana haki ya kufanya mgomo. Je, ni kwa wakati gani jeshi la polisi linaweza kuingilia kati wakati wa mgomo wa wafanyakazi?

A:Kwa mujibu wa kanuni, polisi wanaweza kuingilia kati tu kama kuna uvunjifu wa amani au sheria, hasa kama kuna tishio la vurugu au uharibifu wa mali

Q:Wafanyakazi wana haki ya kufanya mgomo. Je, ni kwa wakati gani jeshi la polisi linaweza kuingilia kati wakati wa mgomo wa wafanyakazi?

A:Kwa mujibu wa kanuni, polisi wanaweza kuingilia kati tu kama kuna uvunjifu wa amani au sheria, hasa kama kuna tishio la vurugu au uharibifu wa mali

Q:Kuna wizara mbalimbali katika Serikali ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na kila wizara ina majukumu yake ya msingi. Je, unadhani masuala ya kazi hapa nchini Tanzania yanashughulikiwa chini ya wizara gani?

A:Masuala ya kazi yanashughulikiwa chini ya Wizara ya Kazi, Vijana, Ajira na Watu wenye Ulemavu.

Q:Unaelewa nini maana ya likizo ya uzazi?

A:Likizo ya uzazi ni muda wa mapumziko anaopewa mwanamke mwajiriwa kabla ya kujifungua na baada ya kujifungua au mwanaume mwajiriwa baada ya mke wake kujifungua.

Q: Je, likizo ya uzazi kwa mwanaume mwajiriwa huwa ni siku ngapi kwa mujibu wa sheria?

A:Likizo ya uzazi kwa mwanaume inatakiwa kuwa walau siku tatu (3).

Q: Je, ni sahihi mwajiri kumkata mshahara mwajiriwa wake kwa sababu ya likizo ya uzazi?

A: Sheria inaelekeza kuwa mfanyakazi anatakiwa kupewa likizo ya uzazi yenye malipo. Hivyo, si sahihi mwajiri kukataa kumlipa mwajiriwa kwa sababu hakufanya kazi wakati wa likizo ya uzazi.

Q:Mwajiriwa wa kiume ambaye amefiwa na mtoto au mke wake ana haki ya kupewa likizo. Je, likizo baada ya kifo cha mtoto au mke wa mwajiriwa hutakiwa kuwa siku ngapi kisheria?

A:Mwajiriwa anatakiwa kupewa likizo ya siku zisizopungua nne (4) baada ya kufiwa na mtoto au mke wake.

Q:Je, mwajiwa ambaye yuko kwenye kipindi cha majaribio ana haki ya kujua masharti kabla ya kuanza kazi?

A:Ndiyo, mwajiriwa ambaye yuko katika kipindi cha majaribio ana haki ya kujua masharti kabla ya kuanza kazi.

Q: Mtoto ana haki ya kuajiriwa. Je, sheria inasema ni mtoto mwenye umri wa miaka mingapi anaweza kuajiriwa?

A: Sheria inaelekeza wazi kuwa mtoto anayeweza kuajiriwa ni yule ambaye ana umri wa miaka kuanzia kumi na nne (14) na zaidi. Hairuhusiwi mtu yeyote kumwajiri mtoto aliyeko chini ya miaka kumi na nne (14). Mtoto huyo anaruhusiwa kuajiriwa kwenye kazi ambazo ni halali na nyepesi kutokana na umri wake.

Q:Je, sheria inasemaje kuhusu mwajiri kumtaka mfanyakazi kufanya kazi kwa masaa zaidi ya matano kwa siku?

A: Mwajiri kumtaka mfanyakazi kufanya kazi kwa masaa zaidi ya matano inaruhusiwa kisheria. Hairuhusiwi mwajiri kumtaka mwajiriwa kufanya kazi masaa zaidi ya kumi na mbili (12) kwa siku.

Q:Je, ni sahihi mwanamke mjamzito kulazimishwa na mwajiri wake kufanya kazi usiku miezi miwili kabla ya tarehe tarajiwa ya kujifungua?

A:Hapana si sahihi mwajiri kumtaka mwajiriwa ambaye ni mwanamke mjamzito kufanya kazi usiku miezi miwili kabla ya siku tarajiwa ya kujifungua.

Q: Uthibitisho ni jambo la msingi sana katika masuala mbalimbali. Je, unadhani mwanamke mjamzito anaweza kuleta uthibitisho gani unaokubalika kisheria ili mwajiri wake aamini kuwa ana ujauzito na kuweza kumpa likizo ya uzazi?

A:Mwanamke mjamzito anaweza kuleta cheti cha tabibu aliyemfanyia vipimo

kuthibitisha kuwa ana ujauzito.

Q: Mapumziko kazini ni suala la msingi sana kwani hupumzisha akili na viungo vya mwili. Hivyo, mwajiri pia ana wajibu wa kumpa mapumziko mfanyakazi ambaye amefanya kazi mfululizo kwa zaidi ya saa tano. Je, mfanyakazi anatakiwa kupewa muda gani wa mapumziko baada ya kufanya kazi mfululizo kwa zaidi ya saa tano?
A: Mfanyakazi ana haki ya kupewa mapumziko ya muda usiopungua dakika sitini (60) baada ya kufanya kazi mfululizo kwa zaidi ya saa tano.

Q: Mwajiriwa ana haki ya kupumzika na kutofanya kazi sikukuu za umma kama vile siku ya Kumbukumbu ya Kifo cha Mwalimu Nyerere (Rais wa kwanza wa Tanzania) na Siku ya Uhuru. Je, mwajiriwa huyo atakuwa na haki gani kama akifanya kazi sikukuu za umma?

A: Mwajiriwa atakuwa na haki ya kulipwa mara mbili ya ujira wa kawaida kwa kila saa atakayofanya siku hiyo.

Q: Unaelewa nini maana ya likizo ya mwaka?

A: Likizo ya mwaka ni muda wa mapumziko usiopungua siku ishirini na nane (28) mfululizo ambao mwajiri anatakiwa kutoa kwa mfanyakazi wake kuhusiana na kila mzunguko wa likizo. Likizo hii hutolewa kila mwaka.

Q: Je, mwajiri ana wajibu wa kumlipa mfanyakazi mshahara wa kipindi cha likizo ya mwaka?

A: Ndiyo, mwajiri anatakiwa kumlipa mwajiriwa mshahara wa kipindi cha likizo ya mwaka.

Q: Mfanyakazi ana haki ya kupewa likizo ya ugonjwa ya angalau siku mia moja ishirini na sita (126) katika kila mzunguko wa likizo. Je, siku zote hizo 126 mfanyakazi anatakiwa kulipwa mshahara mzima wakati hafanyi kazi?

A: Sheria inaelekeza kuwa mfanyakazi hawezi kulipwa mshahara mzima kwa siku zote hizo. Badala yake, siku sitini na tatu (63) za kwanza ndizo zinatakiwa kulipwa mshahara na siku sitini na tatu (63) zinazofuata zinatakiwa kulipwa nusu mshahara.

Q: Je, unadhani ni kwa mazingira gani mwajiri hatakiwi kumlipa mfanyakazi kwa ajili ya likizo ya ugonjwa?

A: Mwajiri hatakiwi kumlipa mfanyakazi kwa ajili ya likizo ya ugonjwa kama mfanyakazi husika ameshindwa kuwasilisha cheti cha matibabu kilichotolewa na tabibu aliyesajiliwa au tabibu yeyote mwingine anayekubalika na mwajiri, na ambacho kukubalika kwake hakutakiwi kukataliwa bila sababu za msingi.

Q: Je, mfanyakazi ambaye ni mwanamke na anayetarajia kuchukua likizo yake ya uzazi anatakiwa kutoa taarifa kuhusiana na kusudio lake kwa mwajiri wake kwa muda gani kabla ya tarehe tarajiwa ya kujifungua?

A: Sheria inamtaka mwanamke mjamzito kutoa taarifa kuhusiana na kusudio lake la kuchukua likizo ya uzazi walau miezi mitatu kabla ya tarehe tarajiwa ya kujifungua.

Q: Je, mfanyakazi ambaye ni mwanamke mjamzito anaweza kuanza likizo ya uzazi muda gani baada ya kutoa taarifa kwa mwajiri wake kwa mujibu wa sheria?

A: Mfanyakazi huyo anaweza kuanza likizo yake ya uzazi muda wowote kutoka wiki nne (4) kabla ya tarehe tarajiwa ya kujifungua au katika tarehe ya mapema kama tabibu atathibitisha kwamba ni muhimu kwa afya ya mfanyakazi au ya mtoto wake ambaye hajazaliwa.

Q: Je, ni sahihi mfanyakazi aliyejifungua kulazimishwa na mwajiri kurudi kazini ndani ya wiki mbili baada ya mtoto wake kuzaliwa?

A: Hapana, si sahihi. Mfanyakazi aliyejifungua hatakiwi kufanya kazi ndani ya wiki sita baada ya kuzaliwa kwa mtoto wake, labda tabibu awe amethibitisha kuwa anaweza kufanya hivyo.

Q: Je, mfanyakazi ambaye ni mwanamke aliyejifungua ana haki ya kuongezewa siku zingine za likizo baada ya mtoto wake aliyezaliwa kufariki ndani ya mwaka mmoja? Je, ni siku ngapi?

A:Ndiyo, sheria inaelekeza kuwa mfanyakazi aliyejifungua ana haki ya nyongeza ya siku zingine themanini na nne (84) za likizo yenye malipo kama mtoto aliyezaliwa amefariki ndani ya mwaka mmoja wa kuzaliwa.

Q: Je, mfanyakazi ambaye ni mwanamke aliyejifungua watoto mapacha (wawili) anatakiwa kupewa siku ngapi za likizo ya uzazi?

A:Mwanamke ambaye ni mfanyakazi aliyejifungua watoto mapacha anatakiwa kupewa siku mia moja (100) za likizo ya uzazi yenye malipo.

Q:Mfanyakazi ambaye ni mwanamke aliyejifungua ana haki ya kupewa muda wakati wa saa za kazi kumnyonyesha mtoto. Je, anatakiwa kupewa muda gani wa kumnyonyesha mtoto wake wakati wa saa za kazi?

A: Mfanyakazi mwenye mtoto anayenyonya anatakiwa kupewa muda wa kumnyonyesha mtoto wake wakati wa saa za kazi kwa jumla ya masaa mawili kwa siku.

Q:Je, chama cha wafanyakazi au chama cha waajiri kinatakiwa kujisajili kwa mujibu wa sheria ndani ya muda gani baada ya kuanzishwa?

A: Chama cha wafanyakazi au chama cha waajiri kinatakiwa kujisajili kwa mujibu wa sheria ndani ya miezi sita (6) baada ya kuanzishwa kwake.

Q: Kila mfanyakazi ana haki ya kupewa likizo yenye malipo. Je, mfanyakazi mwenye miezi chini ya sita kazini ana haki ya kupata likizo yenye malipo?

A:Hapana, Sheria inatoa kanuni ya jumla kuwa mfanyakazi mwenye miezi chini ya sita kazini hana haki ya kupata likizo yenye malipo.

Q:Mfanyakazi ana haki ya kupewa likizo ya mwaka yenye malipo kwa mujibu wa sheria. Je, likizo ya mwaka ni siku ngapi kisheria?

A:Likizo ya mwaka ni siku zisizopungua ishirini na nane (28) mfululizo.

Q: Je, wakati mfanyakazi amepewa likizo ya mwaka anatakiwa kulipwa mshahara wa kiasi ambacho angelipwa kama angekuwa anafanya kazi kwa muda huo?

A:Ndiyo, sheria inamtaka mwajiri kumlipa mfanyakazi wake akiwa katika likizo ya mwaka mshahara ule ule ambao angemlipa kama angekuwa anaendelea kufanya kazi.

Q:Unaeleweje maana ya "kuachishwa kazi kusiko kwa haki"?

A: Kuachishwa kazi kusiko kwa haki ni kitendo cha mwajiri au mwakilishi wa mwajiri kumwachisha kazi mfanyakazi (mwajiriwa) kwa sababu ambazo si halali kwa mujibu wa sheria au sababu ambazo si za haki kisheria.

Q:Ni kawaida kwa mwajiri kuamua kupunguza idadi ya wafanyakazi. Je, mwajiri anapotaka kupunguza wafanyakazi ana wajibu wa kisheria kutoa taarifa kwa wafanyakazi wake wote?

A:Ndiyo, mwajiri ana wajibu wa kisheria kutoa notisi (taarifa) kwa wafanyakazi juu ya kusudio lake la kupunguza wafanyakazi.

Q:Je, nani mwenye wajibu wa kuthibitisha mbele ya mahakama au taasisi yoyote ya usuluhishi kuwa uachishwaji kazi uliofanywa na mwajiri dhidi ya mwajiriwa ulikuwa wa haki?

A:Mwajiri ndiye anatakiwa kuthibitisha kuwa kuachishwa kazi kwa mfanyakazi wake kulikuwa kwa haki.

Q:Je, Mahakama ya Kazi ina mamlaka ya kumwamuru mwajiri kumrudisha mfanyakazi kazini na kulipwa mishahara yake yote aliyokosa baada ya kuona kuwa mfanyakazi aliachishwa kazi kinyume na haki yake kisheria?

A:Ndiyo, Mahakama ya Kazi ina mamlaka hayo kumwamuru mwajiri kumrudisha mwajiriwa wake kazini baada ya kuona kuwa uachishwaji kazi wa mwajiriwa huyo haukuwa wa haki kwa mujibu wa sheria.

Q:Je, ni lazima kwa mfanyakazi kuwa mwanachama wa chama chochote cha wafanyakazi kwa mujibu wa sheria?

A: Hapana, mfanyakazi halazimishwi kujiunga na chama chochote cha wafanyakazi.

Q:Je, mkataba wa ajira unaweza kukoma wenyewe pale ambapo mwajiriwa ametimiza umri uliokubaliwa au wa kawaida wa kustaafu?

A:Ndiyo, kwa mujibu wa Kanuni za Ajira na Mahusiano Kazini (Kanuni za Utendaji Bora), za mwaka 2007, mkataba wa ajira unaweza kukoma wenyewe pale ambapo mwajiriwa ametimiza umri uliokubaliwa au wa kawaida wa kustaafu.

Q: Je, Kanuni za Ajira na Mahusiano Kazini zinamruhusu mwajiri kumwachisha kazi mwajiriwa bila kufuata masharti ya mkataba wa ajira?

A:Hapana, kanuni ya jumla inamtaka mwajiri kufuata masharti ya mkataba wa ajira katika kumwachisha kazi mwajiriwa wake.

Q: Kwa kawaida huwa kunakuwa na kipindi cha majaribio kwa baadhi ya waajiriwa. Je, nini sababu ya kipindi cha majaribio kwa mujibu wa Kanuni za Ajira na Mahusiano Kazini?

A:Sababu ya kipindi cha majaribio kwa kawaida ni kumwezesha mwajiri kufanya tathmini ya kujua kama mwajiriwa ana uwezo wa kazi na anafaa katika ajira.

Q:Je, muda wa majaribio unatakiwa usizidi muda gani kwa mujibu wa Kanuni za Ajira na Mahusiano Kazini?

A:Muda wa majaribio unatakiwa usizidi miezi kumi na mbili (yaani usizidi mwaka mmoja).

Q:Je, ni sababu zipi zinatakiwa kuzingatiwa ili kufikia maamuzi kujua muda unaotosha wa kipindi cha majaribio?

A:Sababu zinazotakiwa kuzingatiwa kwa mujibu wa Kanuni ni aina ya kazi, viwango vinavyohitajika, utamaduni na taratibu katika sekta husika.

Q:Je, mwajiri anaweza kufanya nini iwapo hajaweza kuchunguza kwa makini kama mwajiriwa ana uwezo wa kufanya kazi au anafaa kwa ajira husika baada ya muda wa majaribio kuisha?

A:Mwajiri ikiwa hajaweza kuchunguza kwa makini kama mwajiriwa aliyeko katika muda wa majaribio ana uwezo wa kufanya kazi husika anaweza kuongeza muda wa majaribio kwa kipindi cha kutosha baada ya kufanya mashauriano na mwajiriwa husika.

Q:Je, mwajiri anapaswa kufanya nini wakati wa kipindi cha majaribio kwa mwajiriwa?

A:Mwajiri anapaswa kufuatilia na kutathmini ufanisi na kufaa kwa mwajiriwa muda hadi muda na kukutana na waajiriwa mara kwa mara ili kujadili tathmini ya waajiriwa na kutoa mwongozo pale inapobidi. Mwongozo huo unaotolewa na mwajiri unaweza kuwa maagizo, mafunzo na ushauri kwa mwajiriwa wakati wa majaribio.

Q:Je, mwajiri ana wajibu wa kumpa fursa ya kujibu au fursa ya kujirekebisha mwajiriwa aliyeko katika kipindi cha majaribio baada ya kuona kuwa mwajiriwa huyo hafanyi kazi kufikia viwango au anaweza kuwa hafai kwa nafasi aliyo nayo?

A:Ndiyo, kwa mujibu wa Kanuni, mwajiri anatakiwa kumpatia fursa ya kujibu au kujirekebisha mwajiriwa aliyeko katika muda wa majaribio baada ya kuona kuwa hafanyi kazi au anaweza kuwa hafai katika kazi husika.

Q:Je, mwajiri ana wajibu wa kumpa fursa ya kujibu au fursa ya kujirekebisha mwajiriwa aliyeko katika kipindi cha majaribio baada ya kuona kuwa mwajiriwa huyo hafanyi kazi kufikia viwango au anaweza kuwa hafai kwa nafasi aliyo nayo?

A:Ndiyo, kwa mujibu wa Kanuni, mwajiri anatakiwa kumpatia fursa ya kujibu au kujirekebisha mwajiriwa aliyeko katika muda wa majaribio baada ya kuona kuwa hafanyi kazi au anaweza kuwa hafai katika kazi husika.

Q:Taja mambo matatu ambayo mwajiri inabidi ayazingatie kabla ya kumwachisha kazi mwajiriwa ambaye yuko katika kipindi cha majaribio.

A:Mwajiri anatakiwa kumpa taarifa mwajiriwa kuhusiana na mashaka aliyo nayo mwajiri juu ya utendaji kazi wake (mwajiriwa), mwajiri anatakiwa kumpatia mwajiriwa fursa ya kujibu mashaka hayo ya mwajiri na pia mwajiri anapaswa kumpatia mwajiriwa muda wa kutosha kuongeza ufanisi au kurekebisha tabia na ameshindwa kufanya hivyo.

Q:Taja mambo matatu ambayo mwajiri inabidi ayazingatie kabla ya kumwachisha kazi mwajiriwa ambaye yuko katika kipindi cha majaribio.

A:Mwajiri anatakiwa kumpa taarifa mwajiriwa kuhusiana na mashaka aliyo nayo mwajiri juu ya utendaji kazi wake (mwajiriwa), mwajiri anatakiwa kumpatia mwajiriwa fursa ya kujibu mashaka hayo ya mwajiri na pia mwajiri anapaswa kumpatia mwajiriwa muda wa kutosha kuongeza ufanisi au kurekebisha tabia na ameshindwa kufanya hivyo.

Q:Je, mwajiriwa aliyeko katika kipindi cha majaribio ana haki ya kujiunga katika chama cha wafanyakazi?

A:Ndiyo, mwajiriwa aliyeko katika kipindi cha majaribio ana haki pia ya kujiunga katika chama cha wafanyakazi.

Q:Je, kutokukidhi matakwa ya kazi kunaweza kuwa sababu ya mwajiriwa kuachishwa kazi?

A:Ndiyo, kutokukidhi matakwa ya kazi ni mojawapo ya sababu ya kuachishwa kazi kwa mwajiriwa.

Q:Kuna aina mbili za kutokukidhi matakwa ya kazi kwa mujibu wa Kanuni za Ajira na Mahusiano Kazini (Kanuni za Utendaji Bora), za mwaka 2007. Kuna aina mbili za kutokukidhi matakwa ya kazi kwa mujibu wa Kanuni za Ajira na Mahusiano Kazini (Kanuni za Utendaji Bora), za mwaka 2007.

A:i. Kutokukidhi matakwa ya kazi kwa mwajiriwa katika kazi yake kutokana na sifa au tabia yake,

ii. Kutokukidhi matakwa ya kazi kwa mwajiriwa katika mazingira yake ya kazi akiwa na uhusiano mbaya na wafanyakazi wenzake, wateja au watu wengine ambao ni muhimu katika biashara hiyo.

Q:Kwa kawaida siku moja ina masaa ishirini na nne. Je, mwajiri anatakiwa kumpa mwajiriwa masaa mangapi mfululizo ya kupumzika baada ya kumaliza kazi kwa siku moja na kabla ya kuanza tena kazi?

A:Mwajiri anatakiwa kumpa mwajiriwa muda wa masaa kumi na mbili mfululizo ya kupumzika kwa kila siku baada ya muda wa kuanza mapumziko na kabla ya kuanza kazi kwa mara nyingine.

Q:Kuna wakati masaa ya kupumzika ya mwajiriwa yanaweza kupunguzwa kutoka kumi na mawili mpaka nane. Taja mazingira ambayo yanaweza kupelekea kufanya hivyo.

A:i. Lazima kuwe na makubaliano ya maandishi baina ya mwajiri na mwajiriwa

ii. Kama mwajiriwa anaishi maeneo hayo hayo ya kazi

Q: Mwanaume ana haki ya kupewa likizo ya uzazi baada ya mkewe kujifungua. Je, likizo hiyo anatakiwa kuichukua ndani ya muda gani baada ya mtoto kuzaliwa?

A:Mwanaume mwajiriwa ana haki ya kupata likizo ya uzazi ndani ya siku saba tu baada ya kuzaliwa kwa mtoto.

Q: Je, sheria inasemaje kuhusu suala la kumlazimisha mtu kuajiriwa au kwa kumpa vitisho ili aajiriwe?

A:Ni kosa kutoa kazi ya lazima ikiwemo mtu kumtisha ili akubali kuajiriwa

Q: Je, ni kosa kumlazimisha mtu kufanya kazi yoyote ambayo ni sehemu ya wajibu wa kawaida wa kiraia kwa raia wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania?

A:Sheria inasema kuwa kumshawishi mtu au kumpa kazi ya lazima ambayo ni sehemu ya wajibu wake wa kiraia akiwa kama raia wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania si kosa.

Q: Sheria inaelekeza kuwa ni kosa kumpa mtu kazi ya lazima. Je, hii inajumuisha kazi inayotolewa kwa mtu ikiwa ni matokeo ya kutiwa hatiani na mahakama?

A:Hapana, hii haijumuishi mtu kupewa kazi na mahakama baada ya kutiwa hatiani kwa kosa lolote.

Q:Kwa mujibu wa sheria, mwajiri anatakiwa kusajili mpango wa kuendeleza fursa sawa na kutokomeza ubaguzi katika sehemu ya kazi. Je, mpango huo husajiliwa kwa

nani au kwenye ofisi gani?

A: Mpango wa kuendeleza fursa sawa na kutokomeza ubaguzi katika sehemu ya kazi husajiliwa kwa Kamishna wa Kazi.

Q: Je, Kamishna wa Kazi ana mamlaka kisheria kumtaka mwajiri yeyote kutayarisha mpango wa kuendeleza fursa sawa na kutokomeza ubaguzi katika sehemu ya kazi?

A:Ndiyo, Kamishna wa Kazi amepewa mamlaka na sheria kumtaka mwajiri yeyote kutayarisha mpango wa kuendeleza fursa sawa na kutokomeza ubaguzi katika sehemu ya kazi na kusajili huo mpango kwa Kamishna.

Q:Ubaguzi hauruhusiwi katika sehemu ya kazi. Je, kudhalilishwa kwa mfanyakazi ni aina ya ubaguzi kwa mujibu wa sheria?

A:Ndiyo, kudhalilishwa kwa mfanyakazi ni aina mojawapo ya ubaguzi dhidi ya mfanyakazi huyo.

Q: Je, ni wajibu wa nani kuthibitisha kuwa ubaguzi dhidi ya mfanyakazi haukufanyika pale ambapo mwajiriwa ameshtaki kuwa amefanyiwa ubaguzi kwa sababu yoyote na mwajiri wake?

A: Ni wajibu wa mwajiri kuthibitisha kuwa ubaguzi unaolalamikiwa haukufanyika.

Q:Je, kuchukua hatua za kiupendeleo ili kuleta usawa au kutokomeza ubaguzi katika sehemu ya kazi ni mojawapo ya aina za ubaguzi katika sehemu ya kazi kwa mujibu wa sheria?

A:Hapana, kuchukua hatua za kiupendeleo ili kuleta usawa na kutokomeza ubaguzi katika sehemu ya kazi si mojawapo ya aina za ubaguzi kazini.

Q:Je, ni wajibu wa nani kuchukua hatua chanya katika kuhakikisha ujira sawa kwa wanaume na wanawake kwa kazi yenye thamani sawa?

A:Ni wajibu wa mwajiri kuhakikisha anachukua hatua chanya katika kuhakikisha ujira sawa kwa wanaume na wanawake kwa kazi yenye thamani sawa

Q:Je, sheria inasemaje kuhusu suala la chama chochote cha wafanyakazi kumbagua mwanachama yeyote wakati wa kumwingiza, uwakilishi au kumfuta uanachama?

A:Chama cha wafanyakazi hakiruhusiwi kisheria kumbagua mwanachama kwa misingi yoyote katika kuingiza, uwakilishi au kufuta uanachama.

Q:Ni zipi aina za mkataba kwa mujibu wa sheria?

A:i. Mkataba kwa kipindi cha muda ambao haujatajwa,

ii. Mkataba kwa kipindi cha muda kilichotajwa kwa kada za wataalamu na mameneja,

iii. Mkataba wa kazi maalum.

Q:Je, mfanyakazi yeyote ana haki ya kujua kiwango cha mshahara wake kabla ya kuanza kazi?

A:Ndiyo, mfanyakazi ana haki ya kujua kiwango cha mshahara wake kabla ya kuanza kazi.

Q:Je, mwajiri ana haki ya kumtaka mfanyakazi kufanya kazi masaa ya ziada bila kuwepo kwa makubaliano hayo?

A:Hapana, mwajiri hatakiwi kumtaka mfanyakazi kufanya kazi masaa ya ziada isipokuwa kama kuna makubaliano hayo

Q: Kwa mujibu wa sheria, imezuiliwa kkwa mwajiri kumtaka mwanamke mjamzito kufanya kazi usiku. Je, usiku unaomaanishwa hapa kwa mujibu wa sheria ni kuanzia saa ngapi mpaka saa ngapi?

A:Sheria inaelekeza kuwa usiku ni masaa baada ya saa mbili usiku na kabla ya saa kumi na mbili asubuhi.

Q:Mkataba wa ajira unatakiwa kumtaka au kumruhusu mfanyakazi kufanya kazi mpaka masaa kumi na mbili kwa siku. Je, hii inajumuisha muda wa kula?

A:Ndiyo, hii inajumuisha muda wa kula wa mfanyakazi husika.

Q: Kanuni ya jumla inasema kuwa mwajiri hatakiwi kumtaka mfanyakazi kufanya kazi muda wa mapumziko, lakini kuna mazingira yametajwa na sheria kuwa mwajiri anaweza kumtaka mfanyakazi kufanya kazi wakati wa mapumziko. Je, ni mazingira gani hayo?

A: Mwajiri anaweza kumtaka mfanyakazi kufanya kazi wakati wa mapumziko ikiwa tu kama kazi hiyo haiwezi kufanywa na mfanyakazi mwingine.

Q: Kanuni ya jumla inampa haki mwajiri ya kutowajibika kumlipa mfanyakazi katika kipindi cha mapumziko. Lakini kuna mazingira ambayo mwajiri anaweza kutakiwa kumlipa mfanyakazi katika kipindi cha mapumziko. Je, ni mazingira gani hayo?

A: Mwajiri anatakiwa kumlipa mfanyakazi katika kipindi cha mapumziko kama mfanyakazi anatakiwa kufanya kazi au kuwepo kwa ajili ya kazi wakati wa mapumziko.

Q: Kwa kawaida, mwajiri hatakiwi kufanya makato yoyote kutoka kwenye ujira wa mfanyakazi. Lakini kuna nyakati ambazo hili linaruhusiwa. Je, ni nyakati gani hizo?

A: i. Kama makato yanakubaliwa au yanaruhusiwa chini ya sheria iliyoandikwa, mkataba wa hiari, upangaji wa mishahara, amri ya mahakama au tuzo ya usuluhishi;

ii. Kama mfanyakazi anadaiwa (yaani ana deni) na amekubali kwa maandishi kukatwa kuhusiana na deni hilo alilo nalo.

Q: Kwa kawaida, mwajiri hatakiwi kumtaka mfanyakazi kurudisha malipo ya ujira. Lakini kuna mazingira ambapo mfanyakazi inabidi arudishe malipo ya ujira. Je, mazingira hayo ni yapi?

A: Mfanyakazi anatakiwa kurudisha malipo ya ujira kama alizidishiwa na mwajiri hapo awali kutokana na makosa katika kukokotoa ujira wake au amekiri mwenyewe kupokea kiasi zaidi ya ujira ambao anatakiwa kupokea kwa kawaida.

Q: Unaeleweje maana ya "Mahakama ya Kazi"?

A: Mahakama ya Kazi ni Divisheni ya Kazi ya Mahakama Kuu ya Tanzania ambayo huhusika na kesi za masuala ya kazi tu hapa nchini Tanzania.

Q: Unaeleweje maana ya "Tume ya Upatanishi na Usuluhishi"?

A: Tume ya Upatanishi na Usuluhishi ni taasisi ambayo inashughulikia upatanishi na usuluhishi wa migogoro ya kazi.

Q: Juhudi za kurekebisha nidhamu zinatakiwa kuchukuliwa na kutumiwa kurekebisha tabia za wafanyakazi kwa kutumia mfumo wa kupanga hatua za nidhamu kama vile unasihhi na maonyo. Je, nini lengo au nia ya maonyo kwa mwajiriwa?

A: Nia au lengo la maonyo kwa mwajiriwa ni kumtaarifu kuwa akitenda tena kosa kama hilo inaweza kusababisha kuchukuliwa hatua kali zaidi za kinidhamu.

Q: Kwa kawaida, kosa la kwanza la mwajiriwa haliwezi kuhalalisha kuachishwa kazi na mwajiri wake. Lakini kuna wakati ambapo kosa la kwanza tu la mwajiriwa linaweza kupelekea akaachishwa kazi moja kwa moja na kuachishwa kazi huko kukawa halali mbele ya sheria. Je, ni wakati gani mwajiriwa anaweza kuachishwa kazi kwa kosa la kwanza na ikawa halali kisheria?

A: Kosa la kwanza la mwajiriwa linaweza kuhalalisha kuachishwa kazi kama itathibitika kuwa uvunjaji wa sheria ni mkubwa kiasi kwamba utafanya uhusiano katika ajira uwe mgumu kuendelea.

Q: Nini maana ya rushwa?

A: Rushwa ni vitendo visivyo halali vya kutoa au kupokea kitu cha thamani ili kufikia lengo fulani, kwa kawaida ni kinyume cha sheria na ni hatari kwa jamii na uchumi wa nchi. Rushwa inaweza kujumuisha kutoa au kupokea pesa, zawadi, huduma, au faida nyingine yoyote ya kifedha au ya kiuchumi kwa ajili ya kufanya kitendo kisichofaa au kukwepa kufanya kitendo ambacho kingefaa kufanywa. Katika kesi za uhujumu uchumi ambazo zinaathiri fedha za umma, kesi hizo zinaweza kusikilizwa na Mahakama ya Uhujumu Uchumi na Rushwa (The Economic and Corruption Court) ambayo ilianzishwa mwaka 2015 kusikiliza kesi za rushwa na uhujumu uchumi.

Q:Je, dhana ya rushwa ni ipi?

A:Dhana ya rushwa ni hali inayotokea ambapo mtoaji wa rushwa anamuahidi mpokeaji kuwa atampa kitu fulani kama zawadi au kitu chochote chenye thamani ili amfanikishie lengo lake, lakini kuna kuwa haijathibitishwa kabisa kisheria kuwa kuna mtu alipokea na kukubali kupewa rushwa.

Q:Je, sera ya rushwa ni nini?

A:: Huu ni mpango maalumu, au utaratibu uliopo ambao lengo lake ni kutafuta namna ya kupata suluhu ya jambo flani, au ni mpango unaonesha namna mapambano juu ya jambo fulani yanavyofanyika au yatakavyofanyika.

Q:Je, sera ya rushwa ni nini?

A: Huu ni mpango maalumu, au utaratibu uliopo ambao lengo lake ni kutafuta namna ya kupata suluhu ya jambo flani, au ni mpango unaonesha namna mapambano juu ya jambo fulani yanavyofanyika au yatakavyofanyika.

Q: Je, Tanzania kuna sheria ya kuzuia rushwa?

A:Ndio, Tanzania kuna sheria ya kuzuia rushwa iitwayo Sheria ya Kuzuia na Kupambana na Rushwa.

Q:Je, rushwa inapelekea mmomonyoko wa maadili?

A: Ndiyo, rushwa inaweza kuwa chanzo cha mmomonyoko wa maadili kwani utakuta kijana hata kama alikuwa kwenye foleni na mzee wakisubiri huduma flani huyo kijana kwa kukosa maadili anaweza kutoa rushwa ili ahudumiwe yeye kwanza.

Q:Je, rushwa ina athari kwenye miradi ya kimaendeleo?

A:Ndiyo ina athari kubwa sana kwani hupelekea usimamizi mbovu wa miradi ya kimaendeleo na hatimaye kupata miradi mibovu isiyo dumu kwa muda mrefu.

Q:Je, rushwa inapelekea huduma duni, kwa jamii?

A: Rushwa inapelekea huduma duni kwa jamii kwani watoa huduma wengi, wataweka weledi mkubwa kwa yule anae wapatia rushwa na kwa wanajamii kupewa huduma duni na kwa wakati mwingine kukosa kabisa huduma.

Q:Je, rushwa inapelekea huduma duni, kwa jamii?

A: Rushwa inapelekea huduma duni kwa jamii kwani watoa huduma wengi, wataweka weledi mkubwa kwa yule anae wapatia rushwa na kwa wanajamii kupewa huduma duni na kwa wakati mwingine kukosa kabisa huduma.

Q:Je, kuna vitendo vya rushwa maeneo ya kazi?

A: Ndio, hii ni ahadi itolewayo kwa mwajiri ili aweze kutimiza lengo la mwajiri wake au mfanyakazi mwenzake bila ya ridhaa yake kutoka moyoni, au pesa ili aweze kupewa upendeleo flani kinyume na utaratibu.

Q:Je, rushwa inapunguza nidhamu maeneo ya kazi?

A:Kama yalivyo maeneo mengine rushwa inapunguza nidhamu, hasa kati ya mwajiri na mwajiriwa kama kuna vitendo vya rushwa baina yao.

Q: Je, rushwa inapunguza utendaji kazi eneo la kazi?

A:Ndiyo inapunguza utendaji kazi kwani mfanyakazi anaweza kuacha kufanya kazi za msingi au kuacha kutimiza wajibu wake hadi apewe rushwa, hivyo kupunguza utendaji kazi.

Q: Je, rushwa inapunguza utendaji kazi eneo la kazi?

A:Ndiyo inapunguza utendaji kazi kwani mfanyakazi anaweza kuacha kufanya kazi za msingi au kuacha kutimiza wajibu wake hadi apewe rushwa, hivyo kupunguza utendaji kazi.

Q:Je, nini hasa chanzo cha rushwa?

A:vyanzo vya rushwa kimsingi ni vingi lakini kwa uchache zaidi rushwa inaweza kuchangiwa na tamaa, kukosa maadili, kutokutii miiko ya kazi, ujinga.

Q:Je, rushwa ya ngono ni nini?

A: Hii ni aina ya rushwa ambayo mhanga anaombwa ili aweze kupewa huduma flani au ajira, au upendeleo flani kutoka kwa mtoa huduma au mwajiri

Q: Nini chanzo cha rushwa ya ngono?

A: Chanzo cha rushwa kinaweza kuchangiwa na umasikini, tamaa, au matumizi mabaya ya madaraka.

Q: Maeneo gani rushwa ya ngono imeshamili zaidi?

A: Rushwa ya ngono ipo zaidi Maeneo ya kazi kati ya mwajiri na mwajiriwa, majumbani kati ya mwenye nyumba na dada wa kazi, mwenye nyumba na mpangaji wake, vyuoni, mashuleni nakadhalika.

Q: Maeneo gani rushwa ya ngono imeshamili zaidi?

A: Rushwa ya ngono ipo zaidi Maeneo ya kazi kati ya mwajiri na mwajiriwa, majumbani kati ya mwenye nyumba na dada wa kazi, mwenye nyumba na mpangaji wake, vyuoni, mashuleni nakadhalika.

Q: Nini athari za rushwa ya ngono?

A: Rushwa ya ngono inaweza kupelekea kupata mimba zisizo tarajiwa, magonjwa ya zinaa kama vile UKIMWI, KASWENDE, GONOREA N.K,

Q: Je, nini kifanyike ili kuzuia rushwa ya ngono?

A: Kutoa elimu zaidi kwa rika zote kwa uwazi bila kuona aibu ili jamii kwa ujumla iweze kuelewa zaidi juu ya rushwa ya ngono na athari zake.

Q: Je, wazazi wanaongea na watoto wao juu ya elimu ya rushwa ya ngono?

A: Kimsingi wazazi wengi huona aibu kuwaelimisha watoto wao hasa wakike juu ya vitendo vya rushwa ya ngono kwa kuoneana aibu na baadae kuishia kulaumu pale ambapo binti yao yatamkuta n.k

Q: Nini chanzo cha rushwa hospitalini?

A: Chanzo cha rushwa hospitalini ni uelewa mdogo juu ya miiko ya kazi hasa sheria ya afya na tamaa binafsi za nesi au mganga, kukosa maadili.

Q: Je, nini athari za rushwa hospitalini?

A: Kama yalivyo maeneo mengine rushwa hospitalini inaweza kupelekea vifo visivyo tarajiwa, kwani mgonjwa hasa maskini asie na kitu cha kutoa huweza kukaa kwenye foleni mda mrefu au kupewa huduma tofauti na yule alie toa rushwa.

Q: Je, nini athari za rushwa hospitalini?

A: Kama yalivyo maeneo mengine rushwa hospitalini inaweza kupelekea vifo visivyo tarajiwa, kwani mgonjwa hasa maskini asie na kitu cha kutoa huweza kukaa kwenye foleni mda mrefu au kupewa huduma tofauti na yule alie toa rushwa.

Q: Je, rushwa hospitalini inaweza kupelekea vifo vya mama na mtoto hasa wakati wa kujifungua?

A: Inaweza kupelekea vifo tena kwa kiasi kikubwa kwani kuna wakunga wengine mahospitalini huweza kutaka rushwa kutoka kwa mama alieshikwa na uchungu na akikosa hiyo rushwa huweza kutelekezwa au kunyimwa baadhi ya vifaa kama vile glovzi kwa madai hadi akanunue zake maskini akiwa hana uwezo kwa wakati ule mama huweza kujifungua bila uangalizi na hatimae kuweza kupelekea kifo chake au cha mtoto.

Q: Je, rushwa ina athari kwenye haki za binadamu?

A: Rushwa ina athari kwenye haki za binadamu, kwani haki ya mtu huweza kunyimwa au kuvunjwa pale anapo kosa kitu cha kutoa ili aweze kutimiziwa haki yake, mfano haki ya kufanya kazi ambayo ipo kwa mujibu wa katiba ya nchi, binti anaetafuta kazi na akaombwa rushwa ya ngono na mwajiri na akakataa anaweza kunyimwa kazi na hatimae haki yake ya msingi kuvunjwa

Q: Rushwa katika vyombo vya usafiri ni ipi?

A: Hizi ni pesa au zawadi ya aina yoyote inayotolewa na dereva wa chombo cha usafiri kwenda kwa askari wa usalama barabarani ili aweze kusamehewa makosa

fulani yanayotokana na mwendo kasi au kosa la aina nyingine.

Q:Je, rushwa inaweza kupelekea ajali barabarani?

A: Rushwa huweza kupelekea ajali, kwani askari anaehusika siku hiyo atashindwa kuchukua hatua stahiki kwa dereva anaendesha mwendo kasi au anaendesha bila kuangalia alama za usalama barabarani hasa pale anapopewa rushwa au zawadi ya aina yoyote kutoka kwa dereva na hatimae kupelekea ajali ambazo zingeweza kuzuilika, pia huweza kupelekea hata vifo.

Q:Je, mhanga wa rushwa ni nani?

A:Huyu ni mtu yoyote alie athiriwa na vitendo vya rushwa, huweza kuwa rushwa ya ngono au rushwa ya aina yoyote, au mtu alie wahi kupata madhara flani yatokanayo na rushwa.

Q:Je, Tanzania kuna taasisi inayohusika na maswala ya rushwa?

A: Kimsingi ipo Taasisi inayojihusisha na kupambana na rushwa iitwayo TAKUKURU, iliyo anzishwa kwa mujibu wa sheria ya kuzuia na kupambana na rushwa.

Q:Je, Tanzania kuna taasisi inayohusika na maswala ya rushwa?

A: Kimsingi ipo Taasisi inayojihusisha na kupambana na rushwa iitwayo TAKUKURU, iliyo anzishwa kwa mujibu wa sheria ya kuzuia na kupambana na rushwa.

Q:Je, Tanzania kuna taasisi inayohusika na maswala ya rushwa?

A: Kimsingi ipo Taasisi inayojihusisha na kupambana na rushwa iitwayo TAKUKURU, iliyo anzishwa kwa mujibu wa sheria ya kuzuia na kupambana na rushwa.

Q:Je, Takukuru inafanya kazi gani?

A: kama inavyo jieleza yenyewe, Takukuru inafanya kazi kubwa hasa ya kutoa elimu juu ya mapambano juu ya vitendo vya rushwa, inasimamia midahalo mbali mbali ambayo inaendeshwa kwa lengo kuu la kutoa elimu juu ya vitendo vya rushwa nakadhalika.

Q:Je, jukumu la kupambana dhidi ya vitendo vya rushwa ni la nani?

A:jukumu la kupambana na rushwa ni la kila mmoja kwani athari zitokanazo na vitendo vya rushwa huweza kumwathiri kila mtu katika jamii aidha moja kwa moja au kwa namna nyingine yoyote, hivyo mapambano dhidi ya rushwa ni vita ambayo inamuhitaji kila mtu.

Q:Je, mtu mmoja mmoja anawezaje kupambana dhidi ya vitendo vya rushwa?

A:Mtu mmoja mmoja anaweza kupambana dhidi ya vitendo vya rushwa katika jamii anayoishi au eneo la kazi, kwa kutoa taarifa za vitendo vya rushwa katika mamlaka zinazo husika ili hatua stahiki ziweze kuchukuliwa dhidi ya mhusika wa vitendo vya rushwa

Q:Je, kuna usalama wa huyo mtu baada ya kutoa taarifa au kuripoti juu ya vitendo vya rushwa?

A:Ndiyo usalama upo kwani moja kati ya miiko ya kazi katika taasisi za serikali na Takukuru ikiwemo ni pamoja na usiri wa taarifa zilizo ripotiwa juu ya vitendo vya rushwa katika maeneo mbali mbali.

Q:Je, Tanzania kuna sheria ya ulinzi wa mtoa taarifa?

A:Ndiyo, Tanzania kuna sheria ya ulinzi wa mtoa taarifa na taarifa binafsi zikiwemo na taarifa za vitendo vya rushwa, sheria hiyo inaitwa, (Sheria ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi, sheria namba 11 ya mwaka 2022), sheria hii imetoa utaratibu maalumu juu ya ulinzi wa taarifa binafsi na ulinzi wa mtoa taarifa na za rushwa zikiwemo.

Q:Je, shule zinashiriki vipi katika mapambano dhidi ya rushwa?

A:Shule kama sehemu maalumu ya kufikisha elimu katika jamii, pia zinatoa elimu kwa wanafunzi juu ya vitendo vya rushwa na athari zake kwa ujumla, ambapo wanafunzi hao wakirudi nyumbani huweza kuwaelimisha na wazazi/walezi wao juu ya vitendo vya rushwa na hatimae jamii yote kwa ujumla.

Q:Je, wanafunzi wanashiriki katika mapambano dhidi ya vitendo vya rushwa?

A:Wanafunzi kama nyenzo mojawapo ya kufikisha elimu kwenye jamii, wanashiriki katika mapambano dhidi ya vitendo vya rushwa kwani hushiriki katika midahalo mbali mbali inayoendeshwa mashuleni juu ya elimu ya rushwa, na wengi wao hujiunga katika klabu mbali mbali zinazotoa elimu juu ya vitendo vya rushwa na hatimae kushiriki katika mapambano dhidi ya rushwa.

Q:Je, wanafunzi mashuleni wameitikiaje katika mapambano dhidi ya vitendo vya rushwa?

A:Wanafunzi kwa kiasi kikubwa katika maeneo mengi nchini wamekuwa na mwitikio chanya katika mapambano dhidi ya vitendo vya rushwa kwani wamekuwa wakitumia elimu wanayoipata kuweza kuripoti vitendo vya rushwa pale vinapojitokeza, katika mamlaka husika.

Q:Je, rushwa huweza pelekea mimba za utotoni kwa wanafunzi waliopo mashuleni?

A: Ndiyo, inawezekana tena kwa kiasi kikubwa kwani kuna baadhi ya walimu wanatumia nafasi waliyo nayo kuwaahidi wanafunzi hasa watoto wa kike alama katika masomo au kwa kuwapa zawadi, kutokana na hali ya maisha ya wale wanafunzi na hatimaye mimba mashuleni.

Q:Je, rushwa inaweza kukwamisha ndoto za mwanafunzi?

A:Ndiyo inawezekana kwani wanafunzi wengi ambao ni wahanga wa rushwa wanapo pata mimba wengi wao hushindwa kuendelea na masomo na hatimae kuishia kulea watoto wao

Q:Je, rushwa inaweza kupelekea kupata viongozi wasiokuwa na uwezo?

A:Rushwa inaweza kupelekea kupata viongozi wasiokuwa na uwezo kwani watu wengi wenye uchu na madaraka huweza kuhonga pesa au mali flani ili waweze kupata nafasi flani katika uongozi bila hata kujali kama wako na uwezo au vinginevyo.

Q: Je, rushwa inaweza kupelekea mtu kukosa kazi?

A:Rushwa inaweza fanya mtu kukosa kazi hasa mtu Yule anaajihusisha na vitendo rushwa au mtu Yule aliye ombwa rushwa akakataa hasa ile rushwa ya ngono kwa mtu anaetafuta kazi.

Q:Je, rushwa inaweza kuwa kikwazo katika maendeleo ya mtu mmoja mmoja?

A:Rushwa inaweza kuwa kikwazo katika maendeleo ya mtu mmoja mmoja kwani Yule mtu anae kata kutoa au kukea rushwa anaweza kukosa kazi au huduma flani ya msingi na hatimae rushwa kuwa kama kikwazo kwake.

Q:Je, rushwa inaweza kupelekea maendeleo duni katika jamii?

A:Hii inawezekana kwani tumekuwa tukiona katika maeneo mengi viongozi wengi mamekuwa wakisimamia vibaya fedha za serikali zinapoletwa katika maeneo yao na kuishia kutumia zile fedha kwa kujinufaisha na hatimae maendeleo duni.

Q:Je, rushwa inaweza pelekea mtu kujiua?

A:Hii inawezekana tena kwa kiasi kikubwa kwani wahanga wengi wa rushwa hasa rushwa ya ngono, huweza kukumbwa na msongo wa mawazo ambao unaweza kupelekea kufanya maamuzi magumu ikiwemo kujiua.

Q:Je, rushwa inaweza kupelekea kupata wahitimu wasiokuwa na weledi?

A:Hii, inawezekana hasa vyuoni ambapo wahadhili huweza kuomba rushwa ya ngono kwa wanavyuo wakike kwa lengo la kuwaongezea alama wasizo stahili na hatimae kuwa na whitimu wengi mtaani wasiokuwa na weledi.

Q:Je, rushwa inaweza kupelekea ongezeko la watoto wa mitaani?

A:Ndiyo inawezekana kwani wahanga wa rushwa hasa rushwa ya ngono wanapo pata mimba huweza kujifungua watoto wanaokosa malezi bora kutokana na umaskini na hatimae kuishia kuwa watoto wa mitaani.

Q:Je, waendesha boda boda nao wanajihusisha na vitendo vya rushwa?

A:hii inawezekana kabisa kwani baadhi ya waendesha boda boda huweza kuwadanganya hasa wanafunzi kwa kuwapa lifti ili kuweza kutimiza azima zao ovu za tama ya ngono, lakini pia hata wao huweza kuahidiwa pesa au zawadi mbali mbali.

Q:Je, maeneo ya biashara napo kunaweza kuwapo na vitendo vya rushwa?

A:Hii inatokea kwa wafanyabiashara na wateja wao au wakusanya kodi na wafanya biashara, huweza kutoa rushwa ya aina yoyote ili kuweza kutimiza haja zao ovu, kama kukwepa kodi nakadhalika.

Q:Je, rushwa inaweza kurudisha nyuma juhudi za serikali kwa ujumla?

A:Kimsingi rushwa inarudisha nyuma juhudi za serikali na ndio maana serikali kupitia mamlaka zenye dhamana imeweza kuanzisha mbinu mbali mbali za kuweza kupambana na vitendo vya rushwa, ili kuweza kutimiza azima yake ya kuleta maendeleo katika jamii.

Q:Je, vitendo vya rushwa vinaweza kupunguza uaminifu?

A:Vitendo vya rushwa huweza kupunguza uaminifu hata kuondoa kabisa uaminifu, kwani mtu anaajihusisha na vitendo vya rushwa atashindwa kuaminiwa eneo la kazi au hata katika jamii inayo mzunguka kwa ujumla.

Q:Je, rushwa inaweza kupelekea mtu kukosa kabisa nafasi za uongozi serikalini?

A:Rushwa inaweza kufanya mgombea wa nafasi flani kukosa nafasi hiyo hasa pale itakapogundilika kuwa amekuwa akijihusisha na vitendo vya rushwa hapo awali, hivyo kukosa sifa za kuwa kiongozi wa kulitumikia taifa na jamii kwa ujumla

Q:Je, makosa ya rushwa ni ya jinai au madai?

A:Makosa ya rushwa ni ya jinai na ndio maana katika mahakama zetu huendeshwa kama makosa mengine ya jinai kama vile makosa ya wizi, kukutwa na nyaraka za serikali.

Q:Je, rushwa inapelekea usimamizi mbovu wa miradi ya kimaendeleo?

A:Rushwa inapelekea usimamizi mbovu wa miradi wa kimaendeleo kwani wahusika wakuu wa kusimamia hiyo miradi hushindwa kutimiza wajibu wao kwa kujihusisha na vitendo vya rushwa.

Q:Je, rushwa inapelekea kuchelewa kukamilika kwa miradi ya kimaendeleo?

A:Rushwa inapelekea kuchelewa kwa miradi ya kimaendeleo, kwani fedha nyingi zinazotengwa kwa ajili ya hiyo miradi hushindwa kufika eneo husika na kuishia kwenye mifuko ya watu na hatimae kuchelewesha huduma kwa jamii.

Q:Je, vyombo vya habari navyo vinaweza kuhusika na vitendo vya rushwa?

A:Vyombo, vya habari vinahusika na vitendo vya rushwa kwani hasa kunapokuwa na vitendo vya rushwa eneo flani vyombo vya habari huweza kupewa rushwa na wahusika ili wasiweze kuripoti taarifa hizo za rushwa katika maeneo husika.

Q:Je, rushwa inaweza kuwa na athari katika vyombo vya habari?

A:Rushwa ina athari kubwa kwenye vyombo vya habari, kwani wahusika wa vitendo vya rushwa huweza kuwatishia wanahabari hasa pale wanapotaka kuripoti taarifa zao katika eneo husika, hivyo wanahabari wengi huogopa na kushindwa kuripoti taarifa hizo.

Q:Je, vyombo vya habari vinawezaje kushiriki katika mapambano dhidi ya vitendo vya rushwa?

A:Vyombo vya habari kama nguzo pekee ya kufikisha taarifa mbali mbali za matukio katika jamii, pia vinaweza kushiriki katika mapambano dhidi ya vitendo vya rushwa kwa kutoa taarifa za vitendo vya rushwa ili wahusika waweze kuchukuliwa hatua.

Q:Je, rushwa ina athari gani katika ukuaji au ongezeko la pato la taifa?

A:Rushwa inaathiri ukuaji wa pato la taifa kwani makusanyo mengi kutoka katika vyanzo vya mapato mbali mbali hushindwa kufika katika mfuko wa hazina ya taifa na kuishia kwenye mifuko ya watu au viongozi wasiokuwa na maadili ya kazi zao au wenye tama binafsi.

Q:Je, Tanzania inashirikiana na mataifa mengine Duniani katika mapambano dhidi ya vitendo vya rushwa?

A:Ndiyo Tanzania inashirikiana na mataifa mengine katika mapambano dhidi ya rushwa, na ndio maana mnamo mwaka 2017 katika mkutano wa kimataifa wa kupinga

rushwa uliofanyika katika ukumbi wa kimataifa wa mikutano wa Mwalimu Julius Nyerere jijini Dar es Salaam, Makamu wa Rais kipindi hicho, Mh. Samia Suluhu Hassan, alinukuliwa akisema Serikali haitarudi nyuma kamwe katika mapambano dhidi ya rushwa na ufiisadi nchini mpaka hapo vitendo hivyo vitakapokoma.

Q:Je, nini chanzo cha rushwa ya ngono kwa wanahabari?

A:Rushwa ya ngono kwa wanahabari inachangiwa na mambo mengi, ikiwemo kupewa nafasi za kazi, au kuahidiwa kupandishwa cheo na mishahara yao kutoka kwa waajiri wao

Q:Je, wanahabari hao wanaripoti vitendo vya rushwa ya ngono maeneo husika?

A:Wengi wao wanashindwa kuripoti vitendo vya rushwa kwa hofu ya kufukuzwa kazi, kunyanyapaliwa, aibu, lakini pia wengine hushindwa kutoa taarifa kwa hofu ya kuzodolewa na wafanyakazi wenzao, kujengewa chuki na visasi na waajiri wao na ukizingatia wengi wanafanya kazi kama vibarua.

Q:Je, madawati ya jinsia yanashiriki katika mapambano dhidi ya rushwa?

A:Madawati ya jinsia kama chombo mojawapo kinacho saidia jamii juu ya maswala ya kijinsia kimekuwa kikipokea taarifa mbali mbali kutoka kwa wahanga wa rushwa ya ngono na kuwasaidia kufika katika mamlaka husika, lakini pia madawati ya jinsia yanatoa ushauri na elimu na nyenzo mbali mbali za kuweza kuripoti vitendo vya rushwa hasa ya ngono.

Q:Je, polisi nao wanajihusisha na vitendo vya rushwa?

A:Kituo cha polisi nacho ni moja ya sehemu inayo lalamikiwa sana juu ya kujihusisha na vitendo vya rushwa, kwani polisi wengi hushindwa kuzingatia sheria ya maadili ya polisi kazini na kuishia kujihusisha na vitendo vya rushwa.

Q:Je, Rushwa katika uchaguzi ni ipi?

A:Hii ni aina ya rushwa inayotolewa na wagombea kwenda kwa wananchi ili waweze kupigiwa kura, au kutoka kwa wagombea kwenda kwa wasimamizi wa uchaguzi ili waweze kupata upendeleo fulani.

Q:Je, sheria ipi inatambua rushwa ya uchaguzi?

A:Kwa mujibu wa sheria ya uchaguzi wa kitaifa Namba 1 ya mwaka 1985, sheria hii inatambua makosa mbali mbali yatokanayo na vitendo vya rushwa hasa kipindi cha uchaguzi na kuainisha hatua mbali mbali zinazoweza kuchukuliwa ikiwemo adhabu mbali mbali.

Q:Je, ushawishi wa kujiondoa kugombea ni moja kati ya vitendo vya rushwa kipindi cha uchaguzi?

A:Sheria ya uchaguzi inatambua hili kama kosa kwani mtu anaweza kumshawishi mtu mwingine kujiondoa kugombea kwenye nafasi fulani kwa kumpa fedha au ahadi ya zawadi endapo atajiondoa.

Q:Je, Tanzania kuna chombo kinachohusika na makosa ya rushwa?

A:Kimsingi Tanzania imepiga hatua kubwa sana katika kupambana dhidi ya rushwa, kwani imeweza kuanzisha divisheni maalumu inayohusika na makosa ya udanganyifu, utakatishaji fedha na rushwa ikiwemo.

Q:Je, kazi ya divisheni hiyo ni nini?

A:Moja kati ya kazi ya divisheni hii ni kuratibu kesi za rushwa katika mahakama kuu kitengo cha makosa ya rushwa na uhujumu uchumi na mahakama za chini, pia inafanya kazi ya kufungua na kuendesha kesi za rushwa na masuala yanayohusiana nayo, kusimamia na kushauri njia bora za uendeshaji wa kesi za rushwa.

Q:Je, nani mwenye jukumu la kufanya upelelezi juu ya maswala ya rushwa?

A:Kimsingi kama tulivyo ona tangu awali kuwa TAKUKURU ni chombo kilicho anzishwa kisheria kushughulikia maswala ya rushwa, hivyo pia chombo hicho kinayo mamlaka ya kufanya upelelezi juu ya maswala ya rushwa na kutoa ushahidi mahakamani pale itakapohitajika.

Q:Uhujumu uchumi ni nini?

A:Uhujumu uchumi ni vitendo vinavyofanywa kwa makusudi na watu au makundi ya

watu kwa lengo la kusababisha uharibifu kwenye uchumi wa nchi au eneo fulani. Vitendo hivyo vinaweza kuwa pamoja na uhalifu wa kiuchumi kama vile rushwa, ufisadi, udanganyifu wa kifedha, na utakatishaji wa fedha haramu. Uhujumu uchumi unaweza kusababisha hasara kubwa kwa uchumi wa nchi au eneo husika, ikiwa ni pamoja na kupungua kwa pato la taifa, kuongezeka kwa umaskini, na kuharibika kwa miundombinu ya kiuchumi. Kwa hiyo, uhujumu uchumi ni suala kubwa ambalo linahitaji jitihada za pamoja kutoka kwa serikali, asasi za kiraia, na jamii kwa ujumla ili kupunguza athari zake.

Q:Mhujumu uchumi ni nani?

A:Mhujumu uchumi ni mtu au kikundi cha watu ambao hufanya vitendo vya uhujumu uchumi. Mtu yeyote anaweza kuwa mhujumu uchumi ikiwa atashiriki katika vitendo vya uhalifu wa kiuchumi kama vile rushwa, ufisadi, udanganyifu wa kifedha, utakatishaji wa fedha haramu, na biashara ya bidhaa au huduma haramu. Hata hivyo, mhujumu uchumi mara nyingi hufanya vitendo hivyo kwa nia ya kupata faida binafsi au kujinufaisha wao na kikundi chao, huku wakijua kuwa vitendo hivyo vinaharibu uchumi wa nchi au eneo husika na hata kusababisha madhara kwa jamii kwa ujumla.

Q:Je, uchumi unahujumiwa kiviipi?

A:Uchumi unahujumiwa pale ambapo watu wenye dhamana ya kusimamia sheria za uchumi, na sela za uchumi wan chi, mfano kushindwa kukusanya kodi au kukusanya kodi kwa lengo la kujinufaisha , au mtu mwingine yoyote akishindwa kutekeleza wajibu wake kama inavyo elekezwa na katiba ya nchi na sheria za uchumi kwa ujumla.

Q:Je, ni kwa njia gani mtu akijiingizia kipato atakuwa amehujumu uchumi?

A:Pale mtu anapojiingizia kipato kwa njia haramu kama kuuza pembe za ndovu, au kuuza mali yoyote kwa maslahi binafsi hasa kinyume na sheria, katika njia hizo na zingine nyingi mtu huyo atakuwa amehujumu uchumi.

Q:Je, uhujumu uchumi unaweza kusababishwa na mfumuko wa bei nchini?

A:Kimsingi kama tulivyo ona hapo awali kuwa kukwepa kodi nayo inajumuishwa katika makosa ya uhujumu uchumi, hivyo basi bei za bidhaa nyingi zikiwa juu sana watu watahinda kutekeleza majukumu yao kama yalivyo ainishwa katika sheria za kodi na hivyo kuhujumu uchumi.

Q: Je, uhujumu uchumi unaweza kuwa chanzo cha umasikini kwa mtu mmoja mmoja katika jamii?

A:Jibu ni ndiyo, kwani hii inatokea hasa pale watu waliopewa dhamana ya kusimamia sekta ya uchumi watakaposhindwa kutekeleza majukumu yao, mfano kwa kuchukua fedha za walipa kodi kwa kuwaahidi kitu flani kama leseni na kushindwa kutekeleza lengo hilo, hivyo wengi kushindwa kumudu gharama za uendeshaji wa biashara na hivyo kuathiri uchumi wao.

Q:Je, uhujumu uchumi unaweza kuathiri ukuaji wa sekta binafsi nchini?

A: Kimsingi uhujumu uchumi unaathiri katika ukuaji wa sekta binafsi nchini, hasa pale ambapo watu wenye dhamana ya kusimamia sera na sheria za ukuaji wa sekta binafsi watakapo fanya vitendo kinyume na taratibu zilizo wekwa na sheria hizo, au kutumia bajeti zilizo tengwa kwa manufaa binafsi.

Q:Je, uhujumu uchumi unaathiri ukuaji au ongezeko la pato la taifa?

A:Ndiyo, uhujumu uchumi unaathiri ukuaji wa pato la taifa kwani shughuli zote na sheria za kiuchumi nchini lengo lake kuu nchini ni kukuza pato la taifa, hivyo basi pale vitendo vya uhujumu uchumi vinapokithiri nchini vinaathiri ukuaji wa pato la taifa kwani makusanyo mengi yatashindwa kufikishwa kwenye mfuko wa hazina ya taifa

Q: Je, uhujumu uchumi unaweza kuleta uhasama na chuki katika jamii?

A: Hii inawezekana kabisa hasa pale kiongozi katika jamii au mtu yoyote, atakapogundulika kuwa anajihusisha na vitendo vya kuhujumu uchumi, hivyo jamii inaweza kumchukua na hata kuwa na uhasama dhidi yake kwani anatumia mali za umma kwa manufaa yake.

Q:Je, uhujumu uchumi unaweza kuchelewesha kukamilika kwa miradi ya kimaendeleo?
A:Hii ni pale ambapo watu wenye dhamana ya kusimamia miradi ya kimaendeleo watakapo tumia fedha zilizo tengwa kwa ajili ya miradi hiyo watakaposhindwa kutimiza wajibu wao, au kua na usimamizi hafifu wa miradi hiyo, na hivyo kufanya miradi mingi kuchukua mda mrefu hadi kukamilika.

Q:Je, uhujumu uchumi unaweza kusababisha mtu kukosa/kufukuzwa kazi?
A:Hii imekuwa ikijitokeza hasa katika viongozi wa serikali kwani tumekuwa tukiona wengi wakisimamishwa kazi au kufukuzwa kazi, au wakandarasi wanaojenga miradi mbali mbali wanapo jihusisha na vitendo vya uhujumu uchumi

Q:Je, uhujumu uchumi unaweza kusababisha uvunjifu wa haki za binadamu?
A:Ukizungumzia haki za binadamu kama zilivyo ainishwa kwenye katiba ya Jamhuri ya Muungano ya Tanzania, pamoja na sheria zingine za kimataifa, wahujumu uchumi hushindwa kuziheshimu hasa haki ya kufanya kazi, haki ya kumiliki mali, na hatimaye kuvunjwa kwa haki hizo na zingine nyingi.

Q:Je, uhujumu uchumi unaweza kuathiri ufaulu shuleni?
A: Hii inawezekana hasa katika kipindi hiki ambapo kumekuwa na elimu bure, kuanzia kidato cha kwanza hadi cha sita serikali imekuwa ikitenga fedha nyingi kila mwezi kama ruzuku kufadhili elimu bure, hivyo endapo wasimamizi wa fedha hizo na sera za uchumi kwa ujumla watahinda kutekeleza majukumu yao hii inaweza kuathiri ufaulu wa wanafunzi na wengi wao wataishia mitaani.

Q:Sera ya uhujumu uchumi ni nini?
A: Hii ni mipango maalumu inayoonesha namna serikali inavyopambana na vitendo vya uhujumu na namna sheria ya uhujumu uchumi inavyoweza kutimiza azima yake ya kuzuia na kupambana dhidi ya vitendo vya uhujumu uchumi.

Q:Je, sheria ya uhujumu uchumi ni nini?
A:Sheria ya uhujumu uchumi ni sheria inayolenga kudhibiti na kutoa adhabu kwa vitendo vya uhalifu katika uchumi kama vile utakatishaji wa fedha, rushwa, udanganyifu wa kifedha, na biashara haramu. Sheria hii inalenga kuhakikisha kuwa uchumi wa taifa unafanya kazi kwa uwazi na kwa njia ambayo inalinda maslahi ya umma. Sheria ya Uhujumu Uchumi hutumika katika nchi nyingi duniani kote na ina adhabu mbalimbali ikiwa ni pamoja na faini, kifungo na hata kutaifishwa kwa mali iliyopatikana kwa njia za uhalifu.

Q:Je, uhujumu uchumi unaweza kuondoa au kupunguza uaminifu?
A:Hii inawezekana hasa pale ambapo kiongozi au mtu yoyote atakae kuwa anajihusisha na vitendo vya uhujumu uchumi, kama ni mtumishi wa serikali basi atakosa kuaminiwa na serikali na wafanyakazi wengine kwa ujumla, na hivyo kuwa na sifa mbaya kwenye jamii.

Q: Je, uhujumu uchumi unaweza kuathiri ukuaji wa uchumi nchini?
A:ndiyo hii inawezekana kwani kama tulivyo ona tangu mwanzo kuwa uhujumu uchumi ni kushindwa kutekeleza au kwenda kinyume na sheria za uchumi nchini, hivyo basi kufanya hivyo inakuwa kikwazo kikubwa kwenye ukuaji wa uchumi kwa taifa na kwa mtu mmoja mmoja katika jamii.

Q: Je, mtu akikutwa na nyaraka za serikali anakuwa anahujumu uchumi?
A:Jibu ni ndiyo kwani moja kati ya vitendo vya uhujumu uchumi ni pamoja na kufanya uwindaji haramu wa wanyama pori na hasa kwa kutafuta pembe za ndovu, na ngozi za wanyama mbali mbali kwa lengo la kujipatia kipato kinyume na sheria zinazo husika katika eneo hilo.

Q:Je nini maana ya utakatishaji fedha na inaweza kuwa njia ya uhujumu uchumi?
A:Maana ya utakatishaji fedha ni namna ya kujipatia fedha haramu yaani zimepatikana kutokana na shughuli isiyo halali kisheria na kutafuta njia mbali mbali kuziwezesha fedha hizo zionekane kuwa ni halali, pia kutakatisha fedha ni njia moja wapo ya kuhujumu uchumi na ndio maana sheria imeweka adhabu kali kwa watu watakapo husika.

Q:Je, kuna kitengo maalumu kinacho shughulikia kuripoti kesi za makosa ya

uhujumu uchumi?

A: Kama tulivyo ona hapo awali kwamba kuna divisheni maalumu inayo fanya kazi za kuchunguza, kuripoti na kutoa ushahidi mahakamani pale makosa ya uhujumu uchumi yanapo endeshwa au kusikilizwa, nayo inaitwa (Divisheni ya Makosa ya Udanganyifu, Utakatishaji Fedha na Rushwa).

Q:Je, makosa au kesi za uhujumu uchumi zinasikilizwa na mahakama gani?

A:Tanzania kuna mahakama mbalimbali zinazosikiliza kesi za uhujumu uchumi kulingana na kiwango cha kesi hiyo. Kwa mfano, kesi ndogo za uhujumu uchumi hushughulikiwa na mahakama za mwanzo (Primary Court), wakati kesi za kiwango cha juu zaidi hushughulikiwa na mahakama za juu kama vile Mahakama Kuu (High Court).

Q:Je, mamlaka zote zinazohusika na makosa ya rushwa na uhujumu uchumi kwa ujumla zipo chini ya wizara gani nchini?

A:Mamlaka na sheria zote zinazo husika na makosa ya rushwa na uhujumu uchumi zipo chini ya wizara ya fedha ambayo inahusika na maswala yote ya fedha nchini kwa kushirikiana na taasisi mbali mbali kama vile TAKUKURU.

Q:Ni nini maana ya ushahidi wa kimazingira?

A:Huu ni ushahidi ambao haugusi tukio moja kwa moja lakini unaelezea mazingira yanayoendana na shauri husika. Maranyingi ushahidi huu humpa uwanja Hakimu kuunganisha matukio ili kupata hitimisho.

Q:Ushahidi halisia ni upi?

A:Hii ni aina nyingine ya ushahidi ambayo huhusisha nyenzo fulani, katika aina hii ya ushahidi nyenzo husika hupelekwa mahakamani ili kukaguliwa na hakimu.

Q:Ni nini maana ya ushahidi wa nje?

A:Hii ni aina ya ushahidi ambao hutokea nje ya ushahidi mwingine (hasa ushahidi wa maandishi). Mfano mzuri wa ushahidi wa nje ni maelezo nje ya mkataba anayopatiwa mtu wakati wa kupewa mkataba, maelezo haya yanaweza kutumika kama ushahidi licha ya kutokuwepo katika mkataba husika.

Q:Ushahidi wa kusikia ni nini?

A:Huu ni aina ya ushahidi ambao hutolewa na Shahidi ambaye hakuhusika moja kwa moja katika tukio ila amesikia kuhusiana na tukio hilo.

Q:Je, kila jambo la kusikika linakubalika mahakamani kama ushahidi?

A:Hapana. Ili jambo flani la kusikika likubalike kutumika mahakamani kama ushahidi ni lazima, kusiwe na ushahidi mwingine (bora zaidi) juu ya jambo hilo, shahidi aapishwe kabla ya kutoa ushahidi huo na lazima shahidi ahojiwe kwa kina na pande zote juu ya ushahidi anaoutoa.

Q:Nini hufanya ushahidi wa kusikia kutokubalika mahakamani?

A:Mara nyingi ushahidi wa kusikia haukubaliki mahakamani kama, kuna ushahidi mwingine (bora zaidi) juu ya jambo hilo, shahidi hakuapishwa kabla ya kutoa ushahidi huo na shahidi hakupitia mtihani tambuka (hakuhojiwa kwa kina) na pande zote juu ya ushahidi anaoutoa.

Q:Nini hutokea kama mtu aliyetoa ushahidi awali hawezi kupatikana tena?

A:Kama mtu wa mwanzo aliyetoa ushahidi flani hawezi kupatikana tena basi suala hilo hutoa upekee katika sheria ya ushahidi wa kusikia. Kwa maana hiyo ushahidi huo unaweza kutumika katika mahakama pasi na kuzingatia mchakato maalumu wa kukubali ushahidi wa kusikia.

Q:Je, shahidi anaweza kutoa ushahidi akirejelea kauli za watu mbalimbali?

A:Ndiyo. Inaruhusiwa shahidi kurejelea kauli za watu mbalimbali katika jamii juu ya jambo analolitolea ushuhuda. Kama kauli flani imesemwa na zaidi ya mtu mmoja basi itapokelewa kama ushahidi dhidi ya jambo flani.

Q:Je, maneno ya mwisho ya marehemu yanaweza kutumika kama ushahidi mahakamani?

A:Ndiyo. Maneno ya mwisho ya marehemu kama maneno hayo kwa namna moja ama nyingine yanahusiana na kifo cha marehemu basi maneno hayo yatakubalika kama ushahidi.

Q:Nini cha kuzingatia katika kutumia ushahidi wa maneno ya mwisho ya marehemu?
A:Kwanza lazima mtoa ushududa huo awe kweli kafariki, tofauti na hapo ushahidi huo haukubaliki, maelezo yanayotolewa yanapaswa kuwa na mahusiano na tukio husika katika shauri, chanzo cha kifo kinatakiwa kuwa moja ya mambo yanayotatuliwa katika shauri husika.

Q:Ushahidi wa awali ni nini?

A:Ushahidi wa awali ni aina ya ushahidi ambao hutolewa kwa lengo la kuthibitisha kuwa jambo fulani lilitendeka zaidi ya kuthibitisha kuwa jambo hilo ni la kweli.

Q:Mambo gani huthibitisha muunganiko wa matukio?

A:Ili ushahidi utumike katika kigezo cha muunganiko wa matukio lazima kuwe na mfuatano wa matukio yanayolenga hatima moja. Hapa hujumuisha, wakati wa kutendeka kwa jambo, sehemu ya tukio, mwendelezo wa tukio husika na malengo mahususi ya matukio. Kama lengo la matukio ni moja basi hata kama matukio hayo hayakufanyika nyakati sawa au eneo sawa bado huthibitisha muunganiko wa matukio.

Q:Je upi ni ushahidi wa kimahakama?

A:Hii ni aina ya ushahidi ambao hutolewa mahakamani ili kuthibitisha au kutodhibitisha jambo lililopo katika shauri. Hii hujumuisha kiapo kukiri mbele ya hakimumu.

Q:Je, ungamo (kukiri) lililofanyika nje ya mahakama hupokelewaje mahakamani?

A:Mtu yeyote akikiri kufanya jambo flani mbele ya mashahidi wengine basi kukiri kwake hupokelewa mahakamani kama ushahidi usio wa kimahakama japo unaweza kutumika kama ushahidi wa mahakama katika kuupima uhalisia wa ushahidi huo.

Q:Je, ni nani hutoa ushahidi?

A:Ushahidi wote hutolewa na Shahidi/Mashaidi, ambaye anaweza kuwa mtu yeyote, askari mpelelezi au mtuhumiwa mwenyewe wa shauri husika.

Q:Shahidi ni nani?

A:Shahidi ni mtu yeyote aliyeruhusiwa na mahakama kutoa ushuhuda juu ya tukio lililotokea, amabalo linamahusiano ya shauri linaloendelea.

Q:Yupi ni shahidi upande wa mashtaka?

A:Shahidi upande wa mashtaka ni shahidi ambaye maranyingi huhusika katika kesi za jinai. Shahidi huyu maranyingi huwa mwanasheria upande wa serikali anayesimamia shauri dhidi ya uhalifu. Kazi kubwa ya shahidi huyu ni kuhakikisha anatoa ushahidi kwa lengo la kumtia hatiani mtuhumiwa wa shauri husika.

Q:Yupi ni shahidi upande wa mshtakiwa?

A:Kama ilivyo upande wa mashtaka vilevile upande wa mshtakiwa, kuna nafasi ya kuleta shahidi ambaye atatoa ushahidi ili kukanusha tuhuma zinazomkabili mtuhumiwa katika shauri husika.

Q:Yupi ni shahidi wa kitaalamu?

A:Huyu siyo shahidi wa jambo katika shauri, bali ni mtaalamu anayetoa ushauri na maelezo ya kitaalamu juu ya hitimisho linalopaswa kutolewa juu ya shauri husika.

Q:Shahidi wa macho ni nani?

A:Huyu ni mmoja kati ya mashahidi wanaotumika mahakamani. Shahidi huyu jadi awe amaehakikisha tukio husika kwa macho yake mwenyewe.

Q:Je, ni umri gani mtu anaruhusiwa kutoa ushahidi mahakamani?

A:Sheria inaruhusu mtu yeyote mwenye akili timamu ambaye anajitambua kutoa ushahidi mahakamani, ambapo kwa mtoto mdogo basi kitafanyika kipimo maalumu ili kujua kama mtoto huyo ana uwezo wa kujieleza kabla ya kusikiliza ushahidi wake.

Q:Yupi ni shahidi mtoto?

A:Shahidi mtoto ni kitendo cha kuhitaji maelezo flani ya utetezi kutoka kwa mtoto mdogo mwenye uwezo wa kuona, kuongea na kusikia.

Q:Nini hufanyika kama shahidi ni mtoto mahakamani?

A:Ili ushahidi wa mtoto ukubalike lazima mahakama ijilidhishe kwamba mtoto huyo anauwezo wa kukumbuka matukio ya nyuma, anaweza kuongea vizuri pia anauwezo wa kuelewa baadhi ya mambo.

Q:Je, inawezekana mtoto kutoa ushahidi wa kujitegemea?

A:Ndiyo. Kama mahakama itajiridhisha kuwa mtoto huyu anachokiongea ni kweli tupu basi ushahidi wa mtoto utakubalika bila kujali maelezo ya usaidizi.

Q:Nini kinazingatiwa katika ushahidi unaokubalika?

A:Ili ushahidi ukubalike kutumika mahakamani lazima uzingatie mambo makuu yafuatayo;

a) Lazima uendane na suala lililopo katika shauri

b) Lazima ushahidi huo uwe ukikubalika kisheria

c) Lazima ushahidi huo utolewe na mtu anayekubalika (mwenye ruksa) ya kutoa ushahidi mahakamani.

d) Lazima upatikane kwa njia halali.

Q:Je, ni upi ushahidi usiokubalika?

A:Ni ushahidi ambao ambao hutolewa bila kuzingatia mambo ya msingi pamoja na kutoendana na suala lililopo katika shauri, kupatikana kwa njia isiyo halali au uwe umetolewa na mtu asiyeftaa kutoa ushahidi mahakamani.

Q:Je, ushahidi wa mtu mmoja unakubalika katika kitendo cha njama?

A:Njama ni kitendo cha watu wawili au zaidi kushiriki katika kutenda jambo flani. Katika sheria ya ushahidi ikithibitika kwamba watu wamekula njama basi kauli yoyote itakayotendwa na mmoja wapo wa watu hao huwahusisha wote katika kundi. Ili kujua kama watu flani wamekula njama lazima katika namana zote ithibitike kuwa watu hao wametenda tendo kwa umoja wao na kwa lengo moja.

Q:Je, ushahidi wa kuamua fidia unakubalika mahakamani?

A:Ndiyo. Mahakama inapokea ushahidi unaoonyesha fidia gani inapaswa kutolewa kwa upande flani. Ushahidi huu hupokelewa pasi na kujali kama umeendana na tendo au matendo yaliyoelezwa katika shauri husika.

Q:Je, nini hutokea kama shahidi amegoma kutoa ushahidi mahakamani?

A:Kama Shahidi ataitwa na mahakama kwa lengo la kutoa ushahidi ila akakataa kutoa ushahidi au kuapishwa kutoa ushahidi mbele ya mahakama basi italazimu kesi kusimamishwa kwa muda usiozidi siku nane na katika wakati wote huo Shahidi huyo anapaswa kuwekwa kizuizini mpaka pale atakapoamua vinginevyo.

Q:Nini hutokea kama shahidi atabadili upande? (Shahidi wa uadui).

A:Kama ikitokea shahidi akabadili upande wakati wa kutoa ushahidi na kwenda kinyume na upande uliomuita kutoa ushahidi au kuamua kusema uongo dhidi ya upande wake basi mahakama itatoa nafasi kwa upande husika kumhoji baadhi ya maswali shahidi huyo ili kuthibitisha kuwa kinachoongelewa hapo si cha kweli.

Q:Je, ushahidi unaotolewa na shahidi wa uadui ni muhimu katika mahakama?

A:Shahidi kubadili upande haidhihirishi kwa kila neno alilotoa ni la uongo badala yake Hakimku atapata wasaa wa kuchambua baadhi ya maelezo yatakayo saidia mahakama. Ushahidi wa mtu huyu unaweza kutumika kama itathibitika kuwa alihongwa na upande wa kwanza ili atoe ushahidi au amejua ukweli kuwa upande aliopo siyo sahihi.

Q:Je, nini kifanyike na upande uliosalitiwa na Shahidi mahakamani?

A:Kama shahidi amegeuka upande wako basi huna budi kutoa mashtaka juu yake kwa kuonyesha uhalisia wake mbele ya mahakama ili kile anachokiongea kisiaminike tena na mahakama.

Q:Je, nini cha kuzingatia katika kumshtaki shahidi wa uadui katika mahakama?

A:Kama shahidi atabadili upande basi, upande ule hauna budi kuthibitisha kuwa shahidi huyo alihongwa na upande wa pili ili atoe ushahidi dhidi ya upande wa kwanza.

Q:Je, inawezekana shahidi katika shauri la madai kugeuka upande?

A:Ndiyo. Katika shauri lolote (Jinai au Madai) Shahidi anaweza kubadili upande kwa sababu zake binafsi.

Q:Je, nini hutokea kama mtuhumiwa atakataa maelezo yake ya mwanzo

A:Kama, mtuhumiwa amekiri juu ya jambo flani kabla na baadae akakana kuwa hakukiri jambo hilo basi mahakama italazimika kuanzisha shauri mpya juu ya ile ya mwanzo ili kupata mwafaka wa jambo hilo.

Q:Je, upande upi wa shauri unajukumu la kuthibitisha ukweli wa ungamo lililotendeka?

A:Upande wa mwendesha mashtaka ndio hupewa jukumu la kuthibitisha ukweli juu ya ungamo lilofanywa na mtuhumiwa.

Q:Je, inawezekana mahakama kumkataa mtu flani kutumika kama shahidi?

A:Ndiyo. Kila upande wa shauri unapewa ruksa ya kudhihirisha uhalisia wa mashahidi walioitwa kwenye shauri. Kama mahakama itajiridhisha kuwa mtu flani hafai kuwa shahidi wa shauri husika basi mtu huyo atazuiliwa kusimama kama shahidi mahakamani.

Q:Nini maana ya uchunguzi mkuu wa shahidi (examination in chief)?

A:Uchunguzi mkuu wa shahidi ni uchunguzi unaofanywa na upande mmoja wa shauri kwa kumuuliza maswali shahidi wake mwenyewe katika mahakama.

Q:Je, ni nini umuhimu wa uchunguzi mkuu wa shahidi?

A:Lengo mahususi la uchunguzi wa shahidi ni kutafuta ushuhuda madhubuti kuendana na tendo au matendo yanayolengwa katika shauri husika, hivyo majibu ya maswali atakayoulizwa shahidi hutoa majibu kwa maswali yaliyoibuliwa katika shauri.

Q:Je, nini maana ya mtihani/maswali mtambuka (cross examination)?

A:Mtihani mtambuka au maswali mtambuka ni aina ya maswali anayoulizwa shahidi na upande wa pili wa shauri.

Q:Je, ni nini umuhimu wa uchunguzi mkuu wa shahidi?

A:Dhumuni kubwa la maswali mtambuka ni kupata maelezo yakinifu juu ya Ushahidi uliotolewa. Pia maswali haya ni maalumu kwa kuibua maelezo babaifu yaliyotolewa na shahidi husika

Q:Je, kuna aina ya maswali hayapaswi kuulizwa wakati wa maswali mtambuka (cross examination)?

A:Hapana. Wakati wa kumhoji shahidi maswali mtambuka basi upande wa pili unaruhusiwa kuulizwa swali lolote ambalo hulenga kupata ukweli, kujua yeye ni nani na ananafasi gani katika jamii.

Q:Je, mahakama inaweza kuzuia baadhi ya maswali kuulizwa kwa shahidi?

A:Ndiyo. Mahakama ina haki ya kuzuia baadhi ya maswali yasiulizwe kwa shahidi kama tu itajiridhisha kuwa maswali hayo yatamdhalilisha shahidi au kuleta tafrani katika mahakama.

Q:Je, shahidi anaruhusiwa kusoma au kujikumbusha kitu wakati wa maswali mtambuka?

A:Ndiyo. Shahidi anapewa wasaa wakupitia hati alizoandaa ili kujibu maswali ya mtambuka kwa ushahihi na ufasaha mkubwa.

Q:Je, inawezekana kumkumbusha shahidi majibu ya maswali pale anaposhindwa?

A:Hapana. Mahakama inazuia upande wowote kuleta utetezi wowote juu ya majibu yaliyotolewa na shahidi wakati wa maswali mtambuka.

Q:Je, inawezekana shahidi kuulizwa maswali na upande wake mwenyewe?

A:Ndiyo. Mahakama inaweza kutoa nafasi kwa shahidi kuulizwa baadhi ya maswali na upande wake kwa lengo la kuuweka ukweli hadharani.

Q:Je, ni sahihi kwa wazee wa mahakama kumuuliza maswali shahidi?

A:Ndiyo. Kwa ruhusa kutoka kwa hakimumu basi wazee wa mahakama wanauwezo wa kumhoji shahidi juu ya ushahidi anao utoa mbele ya mahakama.

Q:Ni nini hufuata baada ya maswali mtambuka?

A:Baada ya shahidi kuulizwa maswali mtambuka na upande wa pili basi mahakama pia hutoa nafasi kwa upande wa kwanza kumhoji baadhi ya maswali (maswali ya ukarabati) shahidi huyo ili kufuta maelezo yote babaifu yaliyotokea wakati wa maswali mtambuka.

Q:Je, kuna maswali hayaruhusiwi kuulizwa wakati wa maswali ya ukarabati (re-examination)?

A:Ndiyo. Wakati mahojiano ya kurekebisha maswali mtambuka basi hairuhusiwi shahidi kuulizwa maswali ya mwongozo, labda kama upande wa pili utaruhusu kufanya hivo au kwa ruhusa maalumu ya mahakama.

Q:Nini maana ya maswali mwongozo?

A:Hii ni aina ya maswali ambayo huonyesha dhahiri kitu anachokusudia kupata kutoka kwa shahidi husika.

Q:Je, nani hupanga wakati wa kuuliza na kujibiwa maswali mtambuka?

A:Mahakama pekee ndiyo yenye dhamana ya kuruhusu shahidi kuulizwa na maswali na pia mahakama ndiyo inayoamuru shahidi husika kujibu maswali aliyoulizwa na upande wa pili.

Q:Nini maana ya ungamo katika sheria ya Ushahidi?

A:Ungamo (confession) ni maelezo yanayotolewa na mtuhumiwa ili kukiri shauri au baadhi ya mambo yanayomkabili katika shauri husika. Maelezo haya yanaweza kutolewa mapema shauri linavyosikilizwa au wakati shauri likiendelea.

Q:Je, nani anapaswa kupokea ungamo kutoka kwa mtuhumiwa?

A:Kwa mujibu wa sheria ya Ushahidi, ungamo mara nyingi hufanyika mbele ya afisa wa polisi kama ni kabla ya shauri kusikilizwa au mbele ya hakimumu husika kama shauri litakuwa ikisikilizwa.

Q:Je, inawezekana ushahidi juu ya shahidi aliyetoa ungamo?

A:Ndiyo. Wakati mwingine ushahidi unahitajika ili kuthibitisha kama kauli ya ungamo iliyotolewa na shahidi ni ya kweli.

Q:Je, mahakama inapokea maungamo ya mdomo dhidi ya taarifa za hati flani?

A:Hapana. Ungamo linalotolewa na mdomo juu ya taarifa iliyopo katika hati basi taarifa ya hati itazingatiwa zaidi ya ungamo hilo

Q:Nini hutokea kama shahidi kaungama kwa lazima?

A:Kwa mujibu wa sheria ungamo lolote linalotokea kwa shinikizo, kulazimishwa au kuahidiwa kitu basi ungamo hilo ni batili na halifai kutumika mahakamani.

Q:Je, mahakama inapokeaje kauli za mtuhumiwa zilizopatikana akiwa chini ya ulinzi wa polisi?

A:Mahakama inakubaliana na maelezo/kauli zilizotolewa na mtuhumiwa pindi awapo chini ya ulinzi wa polisi bila kujali kama kauli hizo ni maungamo au la. Kitu cha msingi hapa ni kwamba lazima kauli hizo ziendane na matendo au vitendo vinavyozungumziwa kwenye shauri.

Q:Je, kauli iliyopatikana kwa ahadi ya usiri inapokelewa mahakamani?

A:Kama mtuhumiwa atatoa kauli flani baada ya kuahidi kutunziwa siri basi kauli hiyo ikipelekwa mahakamani itapokelewa kama ushahidi kwa kuwa haikupatikana kwa nguvu.

Q:Je, mahakama inapokea kauli zilizopatikana kwa njia ya udanganyifu?

A:Kama mtuhumiwa atashawishiwa kwa namna yoyote ile bila kutumia nguvu na akatoa kauli inayoweza kusaidia utetezi katika shauri flani basi kauli hiyo itapokelewa kama ushahidi pasi na kujali njia gani imepatikana.

Q:Je, kauli ilyopatikana kwa kusikilizwa kwa bahati inakubalika mahakamani?

A:Ndiyo. Kama mtuhumiwa atatoa kauli bila kujua kama kuna mtu anamsikiliza basi kauli hiyo inaweza kutumika kama ushahidi dhidi yake mbele ya mahakama.

Q:Je, mahakama inaweza kupokea ushahidi wa kauli zilizopatikana usingizini?

A:Hapana. Kama mtuhumiwa atatoa kauli yoyote ile wakati amelala basi kauli hiyo haiwezi kubalika kutumika kama ushahidi mbele ya mahakama.

Q:Je, mahakama inapokea kauli zilizotendwa na mtuhumiwa kabla ya kuonywa kuwa zitamuathiri baadaye?

A:Ndiyo. Kama mtuhumiwa atatoa kauli au maelezo flani kabla ya kuonywa yanaweza kumtia hatiani basi kujua kwake hakuzui kauli ya mwanzo kutumika dhidi yake.

Q:Je, inawezekana ushahidi uliopokelewa wakati mtuhumiwa amelewa kutumika mahakamani?

A:Ndiyo. Kama afisa wa polisi atatumia kilevi ili kumfanya mtuhumiwa atamke kauli muhimu basi kauli hizo zinaweza kutumika kama ushahidi mbele ya mahakama.

Q:Nani ni shahidi mwenye uwezo wa kulazimika mahakamani?

A:Huyu ni aina ya shahidi ambaye amekidhi vigezo vya kuitwa na kutoa Ushahidi mbele ya mahakama bila kipingamizi chochote. Mtu wa aina hii kama atashindwa kutoa Ushahidi mahakamani basi mahakama ina uwezo wa kumtia kizuizini kwa kosa hilo.

Q:Nani si shahidi mwenye uwezo wa kulazimika mahakamani?

A:Huyu ni aina ya shahidi ambaye amekidhi vigezo vya kuitwa na kutoa Ushahidi mahakamani lakini katika aina flani ya shauri Ushahidi wake si wa lazima mahakamani. Aina hii ya shahidi hawezi kuchukuliwa hatua yoyote iwapo atakataa kutoa Ushahidi mahakamani. Mfano mzuri wa aina hii ya shahidi ni mke na mume.

Q:Je, nini anapaswa kufanya mtu aliyeita shahidi alafu akageukwa na shahidi huyo?

A:Kitu cha msingi cha kufanya kama shahidi amehama upande basi upande wa mwanzo unapaswa kudharau au kupuuza maelezo yatakayotolewa na shahidi huyo mbele ya mahakama.

Q:Je, tamko la mwisho la marehemu lipo katika kundi gani la ushahidi?

A:Licha ya kuwa maneno ya mwisho ya marehemu ni ya kusikia lakini maneno hayo hutumika moja kwa moja kama ushahidi mahakamani tofauti na ushahidi mwingine wa kusikia ambao hauruhusiwi kutumika mahakamani labda tu kama vigezo kadhaa vimezingatiwa.

Q:Kuna umhimu gani wa kukubali kutumia ushahidi wa kauli ya mwisho ya marehemu?

A:Kwa mujibu wa kanuni za sheria kama kauli ya mwisho ya marehemu ndiyo ushahidi pekee uliopo katika kuamua shauri flani basi kutokutumia ushahidi huo ni kitendo cha ukosefu wa haki.

Q:Je, ni kitu gani huzingatiwa ili kupokea kauli ya marehemu kama ushahidi mahakamani?

A:Kitu kikubwa na muhimu kinachozingatiwa katika kauli ya mwisho ya marehemu ni taarifa juu ya chanzo na sababu za kifo chake. Kama kauli ya mwisho ya marehemu hailengi kutoa mwangaza juu ya chanzo cha kifo chake basi kauli hiyo haifai kuwa ushahidi katika shauri hilo.

Q:Je, inawezekana kauli ya mwisho ya marehemu ikawa kwa njia ya mazungumzo?

A:Ndiyo. Kauli ya mwisho ya marehemu inaweza ikawa kwa njia ya mazungumzo baina yake na mtu wa mwisho kuwa nae (shahidi), ambapo mazungumzo yao yanapaswa kutolewa kama yalivyo. Kama kulikuwa na majibizano baina yao basi majibizano hayo yanatakiwa yatolewe kama ilvyotokea ili kupima uzito wa kauli zao kabla ya kutumia kama ushahidi.

Q:Je, kauli isiyokamilika iliyotolewa na marehemu kama kauli ya mwisho inakubalika mahakamani?

A:Hapana. Kauli ya mwisho ya marehemu isipokamilika basi haiwezi kutumika kama ushahidi mahakamani kwani hakuna mtu anayeweza kujua kitu gani marehemu alilenga kusema.

Q:Je, ni kwa nini ushahidi wa kusikia haukubaliki mahakamani?

A:Sababu moja wapo ya kutokubalika kwa ushahidi wa kusikia ni kwamba ushahidi huu hautoi nafasi ya maswali mtambuka kwa shahidi husika hivyo ushahidi huu humyima haki mtuhumiwa ya kupata ukweli juu ya ushahidi huo.

Q:Je, nini hutokea kama shahidi wa mwanzo hawezi tena kupatikana katika mwendeleo wa shauri?

A:Kama itathibitika kuwa shahidi wa mwanzo hawezi tena kupatikana basi mahakama itatumia ushahidi wake wa mwanzo (uliotolewa mbele ya mahakama au mbele ya hakimu au mtu yeyote mwenye dhamana hiyo).

Q:Nini maana ya ushahidi wa msingi?

A:Ushahidi wa msingi ni ushahidi ambao unaamuriwa na sheria kutolewa kwanza mahakamani kabla ya aina yeyote ile ya ushahidi mwingine.

Q:Nini maana ya ushahidi wa upili?

A:Ushahidi wa upili ni ushahidi ambao unaamuriwa na sheria kutolewa mahakamani iwapo tu kutakosekana ushahidi wa msingi. Ushahidi huu unahitaji maelezo ya kina ili kuweza kutumika mahakamani.

Q:Ipi ni mifano ya ushahidi wa upili?

A:Baaadhi ya mifano ya ushahidi wa upili ni pamoja na, nakala za hati halisi au maelezo yanayotolewa na mtu ambaye kashuhudia kitu kwa macho.

Q:Zipi sababu za kutumia ushahidi wa upili wa hati mahakamani?

A:Ushahidi wa upili wa hati utakubalika tu iwapo, hati ya msingi imepotea/kuharibika, hati ya msingi haiwezi kuhamishika, hati ya msingi haijazalishwa au hati ya msingi ni hati ya umma.

Q:Kitu gani huthibitisha utekelezaji wa hati flani?

A:Kama kuna hati inadaiwa kusainiwa au kuwa imeandikwa na mtu flani, basi kulithibitisha hilo mahakama itaomba mtu huyo kuonyesha mwandiko wake (akaguliwe mwandiko) ili kungâ€™amua uhusika wake katika hati hiyo.

Q:Je, inawezekana mtu kutoa ushahidi juu ya utata wa hati flani?

A:Hapana. Sheria hairuhusu ushahidi unaotolewa kwa lengo la kutoa tafsiri ya maneno yaliyoandikwa kwa lugha inayoweza kusomeka na kueleweka kwa ufasaha.

Q:Nini hufanyika mahakamani kama hati ina utata uliofichika?

A:Kama itathibitika kuwa hati ina maneno yenye utata uliojificha ndani yake basi mahakama itaruhusu ushahidi kutolewa ili kukosoa utata uliojificha katika hati husika.

Q:Je, shahidi anaweza kutoa ushahidi unaohusisha hati yenye kumtia hatiani?

A:Ndiyo. Shahidi anaruhusiwa kutoa ushahidi wa hati ambayo inaweza kumtia hatiani japo hapa sheria humlinda kama tu hatakuwa mhusika wa shauri hilo. Pia hati hiyo atapaswa kutoa kwa njia ya maandishi.

Q:Je, inawezekana shahidi kufunguliwa mashtaka juu ya ushahidi alioutoa mahakamani?

A:Sheria inamlinda shahidi kwa ushahidi atakaoutoa mahakamani hata kama maelezo yake yanamfanya kuonekana mkosefu mbele ya sheria. Kitu peke cha kumtia hatiani shahidi ni kama atatoa ushahidi wa uongo mbele ya mahakama.

Q:Je, inawezekana upande mmoja wa shauri kuomba upande wa pili wazalishe hati flani kama ushahidi?

A:Ndiyo. Kama upande mmoja wa shauri utaamua kuwa kuna baadhi ya hati iko mikononi mwa upande pinzani basi itaomba upande husika kuleta hati hiyo mbele ya mahakama ili itumike kama ushahidi.

Q:Je, nini hutokea kama upande mmoja umeshindwa kuzalisha hati kama ilivyoombwa na upande wa pili?

A:Kama upande moja wapo umeshindwa kupata hati iliyoombwa na upande mwingine basi, upande huo pia hautaweza kuitumia hati hiyo kama ushahidi wakati shauri linaendelea.

Q:Je, mahakama inaweza kuingilia suala la hati flani kuletwa kama ushahidi?

A:Ndiyo. Kama hati flani itatakiwa kutumika kama ushahidi na upande husika umeshindwa kuzalisha hati hiyo basi mahakama ina uwezo wa kuamuru upande husika kuzalisha hati hiyo.

Q:Je, mahakama inauwezo wa kuita shahidi wake mwenyewe?

A:Ndiyo. Mahakama inauwezo wa kumuuta mtu yeyote kama shahidi kwenye shauri flani kama itajiridhisha kuwa haki itapatikana kwa uwepo wake.

Q:Nini hutokea kama mahakama imekataa ushahidi kimakosa?

A:Kama itagundulika kuwa mahakama ilikataa ushahidi flani kimakosa basi italazimika shauri hilo kurudiwa. Ili shauri hilo lirudiwe lazima kwanza idhihirike kwamba kutokuwepo kwa ushahidi huo kumepelekea maamuzi hayo yaliyotokea na kama ushahidi huo hauwezi kuathiri maamuzi ya mwanzo basi shauri hilo halitarudiwa.

Q:Nini hutokea kama mahakama imepokea ushahidi kimakosa?

A:Kama itagundulika kuwa mahakama imepokea na kutumia ushahidi flani kimakosa basi italazimika shauri hilo kurudiwa. Ili shauri hilo lirudiwe lazima kwanza idhihirike kwamba kuwepo kwa ushahidi huo kumepelekea maamuzi hayo yaliyotokea na kama ushahidi huo hauwezi kuathiri maamuzi ya mwanzo basi shauri hilo halitarudiwa.

Q:Je, ni kwa namna gani mawazo ya wataalamu hutumika kama ushahidi?

A:Mawazo ya wataalamu yanaweza kutumika kama ushahidi katika maswala yanayohusiana na sheria za nje, sayansi, ugunduzi wa miandiko na ugunduzi wa alama za vidole.

Q:Je, mahakama inaweza kukataa ushahidi uliotolewa na mtaalamu?

A:Ndiyo. Kama mahakama itajiridhisha kuwa ushahidi uliotolewa na mtaalamu hauna mashiko basi haitautumia ushahidi huo badala yake ushahidi mwingine wa msingi utatumika katika shauri hilo.

Q:Nini maana ya ushahidi wa tabia?

A:Hii ni aiana ya ushahidi ambayo hutolewa juu ya tabia flani ya mtuhumia. Hapa inaweza kuwa tabia njema au mbaya.

Q:Je, mtu anaweza kuhukumiwa kwa ushahidi wa kitabia?

A:Ndiyo. Kama mahakama itajiridhisha kuwa ushahidi uliotolewa juu ya tabia ya mtuhumiwa ni moja ya chanzo cha maovu aliyotenda basi ushahidi huo utatumika katika kutoa hukumu juu ya mtuhumiwa huyo.

Q:Je, ni kwanamna gani tabia ya mtu hutumika kama ushahidi?

A:Mara nyingi ushahidi wa tabia hutolewa pale mtuhumiwa anapojaribu kuhadaa mahakama kwa kuonyesha upande mzuri wa tabia zake, hivyo mahakama hulazimika kutafuta ushahidi wa kuonyesha uhalisia wa tabia ya mtuhumiwa. Mfano mzuri wa ushahidi wa tabia ni kama mtuhumiwa amewai kukumbana na aina hiyohiyo ya shauri.

Q:Nchini Tanzania ni sheria gani inayosimamia usalama wa afya mahali pa kazi?

A:Usalama wa afya mahali pa kazi unasimamiwa na Sheria ya Usalama na Afya na Mahali pa Kazi ya mwaka 2003 pamoja na kanuni zake.

Q:Ni taasisi gani inayoshughulikia masuala yote yanayohusu usalama wa afya mahali pa kazi nchini Tanzania?

A:Kwa mujibu wa sheria ya usalama wa afya mahali pa kazi taasisi ya OSHA ndiyo wakala wa Serikali anayetambulika kisheria na mwenye wajibu wa kushughulikia masuala yote yanayohusiana na usalama wa afya mahali pa kazi.

Q:OSHA kama taasisi inayoshughulikia masuala yote yanayohusu usalama wa afya mahali pa kazi inayo majukumu ya msingi. Elezea majukumu manne ya msingi ya OSHA.

A:i. Kusimamia utekelezaji wa Sheria namba 5 ya mwaka 2003 ya Usalama wa afya mahali pa kazi.

ii. Kuishauri serikali kuhusu masuala ya usalama na afya mahali pa kazi, kuhusiana na sera, kanuni na miongozo mbalimbali ya usimamizi wa usalama na afya nchini.

iii. Kuongeza uelewa miongoni mwa wadau kuhusiana na masuala ya Usalama na Afya kwa kutoa mafunzo mbalimbali ikiwemo kutoa ushauri wa kitaalamu kwa wadau. iv. Kufanya tafiti mbalimbali zinazohusiana na masuala ya usalama na afya katika sehemu za kazi ili kuweza kushauri serikali namna bora ya kutekeleza sera tajwa.

Q:Sheria ya Usalama na Afya Mahali pa kazi imeipa nguvu OSHA kutekeleza majukumu yake ya kila siku. Eleza shughuli mbalimbali ambazo OSHA kama wakala wa serikali hujishughulisha nazo

A:i. Kusajili sehemu za kazi

ii. Kufanya ukaguzi wa jumla

iii. Kutathmini hatari zilizopo mahali pa kazi

iv. Kufanya mapitio ya michoro na majenzi ya sehemu za kazi

v. Kufanya uchunguzi wa afya na magonjwa kulingana na kazi husika mahali pa kazi

vi. Kufanya uchunguzi wa ajali zinazotokea sehemu ya kazi

vii. Kufanya tathmini ya athari ya kimazingira

viii. Kutoa ushauri wa kitaalam kuhusu masuala ya afya na usalama mahali pa kazi

Q:Sheria chini ya kifungu namba 4 ya sheria ya usalama mahali pa kazi inampa mamlaka Waziri wa Kazi kuteua Mkaguzi Mkuu. Eleza kwa ufupi majukumu ya Mkaguzi Mkuu.

A:i. Kufanya ukaguzi mahali pa kazi kujiridhisha kama taratibu na kanuni zinafuatwa ipasavyo. ii. Kuhifadhi rejesta ya viwanda

iii. Kuhifadhi nyaraka zote ambazo zinahusiana na viwango vya usalama na afya kama ilivyoelekezwa kwenye sheria, kanuni na miongozi.

iv. Kuhifadhi nyaraka zote ambazo zinatakiwa kusajiliwa chini ya sheria

v. Kuteua wakaguzi ambao watapewa cheti maalumu na wenye mamlaka kisheria kutembelea na kukagua sehemu ya kazi.

Q: Sheria imeweka katazo kwenye uteuzi wa wakaguzi. Eleza katazo lililowekwa kisheria kwa mtu kuteuliwa kuwa mkaguzi.

A:i. Mtu yeyote ambaye anamiliki kiwanda au eneo lolote la kazi haruhusiwi kuteuliwa kuwa mkaguzi.

ii. Mtu yeyote anayenufaika na kiwanda au eneo la kazi moja kwa moja haruhusiwi kuwa mkaguzi.

iii. Pia mwajiriwa wa kiwandani au eneo la kazi haruhusiwi kuteuliwa kuwa

mkaguzi.

Q:Kwa mujibu wa sheria, wakaguzi walioteuliwa na Mkaguzi Mkuu wanayo majukumu kisheria. Elezea majukumu na mamlaka waliyo nayo wakaguzi hao kwa mujibu wa sheria.

A:i. Kuingia na kufanya ukaguzi wakati wa mchana au usiku kwenye eneo lolote la kazi linalotambulika kisheria bila hata kutoa taarifa

ii. Kuingia na kukagua sehemu yoyote ambayo kuna sababu za kuamini ni eneo la kazi ambapo vitu vyenye asili ya mlipuko vinahifadhiwa au kutumika

iii. Kumtaka mtu yeyote anayekutwa eneo la kazi kuwapatia taarifa wanayoihitaji pale ambapo mtu huyo ana mamlaka ya kutoa taarifa

iv. Kutekeleza majukumu mengine yanayohusisha ukaguzi wa mashine au vitendea kazi vyote eneo la kazi.

Q:Je, Sheria ya Usalama na Afya Mahali pa Kazi inasemaje kuhusu mkaguzi wa usalama wa afya mahali pa kazi anapofika kwa ajili ya kufanya ukaguzi wa kutekeleza majukumu yake kwa mujibu wa sheria na kuzuiwa kufanya hivyo?

A:Sheria inaeleza wazi kuwa ni kosa la jinai mtu yeyote kumzuia mkaguzi kutekeleza majukumu yake.

Q:Upi ni wajibu wa mmiliki wa kiwanda au eneo la kazi pale mkaguzi anapofika katika eneo husika kwa lengo la kutekeleza majukumu yake kisheria?

A:Sheria inatoa maelekezo kwa mmiliki wa kiwanda au eneo la kazi au msaidizi wake au mtu yeyote anayehusika kuhakikisha mkaguzi anatekeleza majukumu yake kisheria. Hii inajumuisha kumruhusu kuingia na kufanya ukaguzi na kumpatia nyaraka muhimu atakazoihitaji.

Q:Je, mkaguzi anaruhusiwa kufanya uchunguzi eneo la kazi endapo ajali itatokea na kusababisha kifo, ugonjwa au majeraha kwa wafanyakazi?

A:Sheria inamruhusu mkaguzi kufanya uchunguzi juu ya jambo lolote lililotokea eneo la kazi na kusababisha kifo, ugonjwa au majeraha kwa wafanyakazi au mtu yeyote wa karibu.

Q:Je, kwa mujibu wa sheria, ni jambo gani ambalo mkaguzi anatakiwa kufanya baada ya kufanya uchunguzi juu ya jambo lililosababisha ugonjwa, kifo au majeraha kwa wafanyakazi eneo la kazi?

A:Baada ya kukamilisha uchunguzi, mkaguzi anatakiwa kuandika ripoti na kuikabidhi kwa Mkaguzi Mkuu kwa lengo la kushughulikiwa ipasavyo.

Q:Je, nani mwenye wajibu wa kugharamia gharama zote za uchunguzi unaofanywa na mkaguzi kuhusu chanzo cha kifo, ugonjwa au majeraha ya mfanyakazi au wafanyakazi?

A:Sheria inaeleza wazi kuwa gharama zote za uchunguzi zinagharamiwa na mmiliki wa kiwanda au mtu anayesimamia eneo hilo la kazi.

Q:Je, baada ya mkaguzi kuwasilisha ripoti ya uchunguzi kwa Mkaguzi Mkuu, ni hatua au maamuzi gani ambayo yanaweza kutolewa au kuchukuliwa baada ya hapo?

A:Baada ya Mkaguzi Mkuu kupokea ripoti ya uchunguzi na kujiridhisha anaweza;

i. Kutoa ushauri kwa kadri inavyowezekana

ii. Kutoa maelekezo ya kufanya marekebisho husika

iii. Kutoa katazo la jambo fulani iv. Kulifikisha suala hilo mahakamani ili hatua za kisheria zichukuliwe ipasavyo.

Q: Mkaguzi Mkuu anaweza kutoa maamuzi dhidi ya mmiliki wa kiwanda au eneo lolote la kazi. Je, ikiwa mmiliki huyo wa kiwanda hajaridhishwa na maamuzi ya Mkaguzi

Mkuu, anaweza kufanya nini ili apate haki yake?

A:Mmiliki wa kiwanda ambaye hajaridhishwa na maamuzi ya Mkaguzi Mkuu anaweza kukata rufaa dhidi ya maamuzi hayo.

Q:Je, maombi ya kukata rufaa dhidi ya maamuzi ya mkaguzi hufikishwa kwa nani?

A: Maombi ya kukata rufaa dhidi ya maamuzi ya mkaguzi huwasilishwa kwa Mkaguzi Mkuu ili kuona kama kuna sababu za mashiko kuruhusu rufaa hiyo.

Q:Ni kosa kwa mujibu wa sheria mtu yeyote kumzuia mkaguzi kutekeleza majukumu yake. Je, adhabu yake ni ipi pale mtu anapokutwa na hatia hiyo?

A:Adhabu yake ni kifungo cha miezi mitatu jela au faini isiyozidi shilingi milioni mbili za kitanzania au vyote kwa pamoja.

Q:Ikiwa mwajiri ana eneo la kazi na ana wafanyakazi zaidi ya ishirini (20), sheria inamtaka kutekeleza baadhi ya mambo yatakayosaidia kuimarisha usalama wa afya mahali pa kazi. Taja jambo moja tu ambalo mwajiri anatakiwa kufanya.

A:Mwajiri anatakiwa kumteua mtu anayejulikana kama "Mwakilishi wa Usalama wa Afya" katika eneo husika la kazi.

Q:Je, ni nani anaweza kuchaguliwa kuwa Mwakilishi wa Usalama na Afya katika eneo la kazi?

A:Mtu anayeweza kuchaguliwa kuwa Mwakilishi wa Usalama wa Afya katika eneo la kazi ni mwajiriwa yeyote aliyeajiriwa kwa ajira ya kudumu na anaye elewa vizuri mazingira na shughuli zote zinazofanywa katika eneo husika.

Q:Sheria inaelekeza kuwa kila eneo la kazi lazima kuwe na Mwakilishi wa Usalama wa Afya, je ni idadi gani inahitajika kisheria?

A:Ikiwa ni duka au ofisi, Mwakilishi wa Usalama wa Afya awe mmoja kwa wafanyakazi miamoja (100) au chini ya hapo. Ikiwa ni kiwandani, angalau anahitajika Mwakilishi wa Usalama wa Afya mmoja kwa kila wafanyakazi hamsini (50) wa kiwanda.

Q:Nini kinapaswa kufanyika ikiwa idadi ya wakilishi wa usalama wa afya ni ndogo kuliko ile iliyowekwa kisheria?

A:Kama ikitokea hali hiyo, Mkaguzi Mkuu atamwandikia notisi ya maandishi mwajiri husika akimtaka kuwa na wawakilishi wanaotakiwa kwa mujibu wa sheria.

Q:Taja majukumu manne ya Mwakilishi wa Usalama wa Afya chini ya sheria.

A:Moja, kufanya mapitio ya hatua na tahadhari zilizochukuliwa na kiwanda eneo la kazi kuhakikisha usalama wa afya mahali pa kazi

Mbili, Kuweka bayana hatari zilizopo eneo la kazi na ajali zinazotokea kiwandani au eneo la kazi.

Tatu, Kushirikiana na mwajiri katika kuchunguza chanzo cha ajali katika eneo la kazi

Nne, Kuchunguza malalamiko yanayoletwa na mwajiriwa kuhusiana na usalama wa afya ya mwajiriwa eneo la kazi.

Tano, Kumsaidia mkaguzi ikiwa atafika katika eneo husika kwa ajili ya ukaguzi

Q:Ikiwa ndani ya eneo la kazi kuna kuna wawakilishi wa usalama wa afya zaidi ya mmoja, upi ni wajibu wa mwajiri kisheria?

A: Endapo kuna wawakilishi wa usalama wa afya zaidi ya mmoja katika eneo la kazi, sheria inamtaka mwajiri kuunda kamati za usalama na afya mahali pa kazi. Kamati hizi zitafanya kazi mahususi ya kuhakikisha hali ya usalama na afya mahali pa kazi na waajiriwa wako katika mazingira mazuri.

Q:Je, ni lazima kwa mmiliki wa eneo la kazi au kiwanda kuandikisha au kusajili eneo lake la kazi au kiwanda kwa Mkaguzi Mkuu?

A: Ndiyo, sheria inamtaka mtu yeyote ambaye ni mmiliki wa eneo la kazi au kiwanda kabla ya kuanza kazi kuhakikisha anafanya usajili kwa Mkaguzi Mkuu na

kama ilivyoelekezwa kisheria. Hivyo basi, kabla ya kuanza biashara au kazi husika, mmiliki huyo anapaswa kuandikisha kwa Mkaguzi Mkuu.

Q:Je, baada ya kutuma maombi ya kujisajili kwenye mamlaka husika. Ni uthibitisho gani mwajiri au mmiliki wa kiwanda au eneo la kazi atapata kuonesha kuwa amekubaliwa na kwamba amefuata taratibu zote za kisheria?

A:Baada ya maombi kuwasilishwa kwa Mkaguzi Mkuu na Mkaguzi Mkuu kujiridhisha kuwa eneo husika la kazi au kiwanda kimefuata taratibu zote za kisheria atatoa Cheti Maalumu cha Usajili.

Q:Je, yapi ni madhara kisheria ikiwa mmiliki ataanzisha kiwanda au eneo la kazi na kushindwa kutuma maombi ya usajili kwa Mkaguzi Mkuu?

A:Kutojisajili ni kosa la jinai kwa mujibu wa sheria. Adhabu ya kosa hili inaweza kuwa faini isiyopungua shilingi milioni moja na isiyozidi milioni tano au kifungo jela kisichozidi miezi kumi na mbili au vyote kwa pamoja. Ikiwa ataendelea na kazi pasi na kuwa na cheti hicho hata baada ya kulipa faini au kutumikia kifungo jela, sheria inatoa adhabu ya faini ya kiasi cha shilingi laki moja kwa kila siku tangu kosa hilo liendele.

Q:Ikiwa mwajiri au mmiliki wa kiwanda au eneo la kazi hajaridhishwa na maamuzi ya Mkaguzi Mkuu anaweza kukata rufaa. Je, mwajiri anatakiwa kukata rufaa ndani ya muda gani baada ya hukumu kutolewa?

A:Mwajiri anatakiwa kukata rufaa ndani ya siku thelathini (30) baada ya maamuzi hayo kutolewa.

Q:Mmiliki wa kiwanda au eneo la kazi anatakiwa kutuma maombi ya usajili wa kiwanda chake au eneo la kazi kabla ya kuanza kazi. Je, maombi ya usajili wa kiwanda au eneo la kazi huwasilishwa kwa nani?

A: Maombi ya usajili wa kiwanda au eneo la kazi huwasilishwa kwa Mkaguzi Mkuu.

Q:Je, baada ya Mkaguzi Mkuu kuruhusu maombi ya rufaa yaliyofanywa na mmiliki wa kiwanda au eneo la kazi, rufaa inawasilishwa kwa nani?

A:Rufaa huwasilishwa kwa Waziri mwenye dhamana ya mambo ya kazi.

Q:Je, baada ya rufaa dhidi ya maamuzi ya Mkaguzi Mkuu kuwasilishwa kwa waziri mwenye dhamana, Mkaguzi Mkuu ana haki ya kusikilizwa?

A:Ndiyo, Mkaguzi ana haki ya kusikilizwa wakati wa rufaa iliyokatwa na mmiliki wa kiwanda dhidi ya maamuzi ya Mkaguzi Mkuu.

Q:Je, Waziri wa Kazi ana mamlaka ya kutoa maamuzi tofauti na yale ya Mkaguzi Mkuu?

A:Ndiyo, Sheria inampa mamlaka Waziri mwenye dhamana kukubaliana au kutokubaliana na maamuzi yaliyotolewa na Mkaguzi Mkuu. Hivyo, Waziri anaweza kutoa maamuzi tofauti na yale yaliyotolewa na Mkaguzi Mkuu.

Q:Wajiriwa wanaweza kufanyiwa vipimo vya afya ili kujua hali zao za afya katika eneo la kazi?

A:Ndiyo, sheria inaelekeza kuwa wafanyakazi (wajiriwa) wanaweza kufanyiwa vipimo vya afya wakati wowote.

Q:Katika hali ya kawaida, kuna gharama ambazo zinajitokeza wakati wafanyakazi wanapofanyiwa vipimo vya afya. Je, nani anawajibika na gharama hizi?

A:Sheria inaeleza wazi kuwa gharama zote wakati wa kufanya vipimo vya afya zinakuwa juu ya mwajiri.

Q:Je, mwajiri au daktari anayefanya vipimo vya afya vya wafanyakazi katika eneo la kazi anaruhusiwa kutoa siri za matokeo ya vipimo hivyo popote pale?

A:Hapana, Sheria imeweka katazo kwa daktari anayefanya vipimo vya afya ya wafanyakazi pamoja na mwajiri kutunza siri za matokeo ya vipimo hivyo.

Q:Je, nani mwenye wajibu wa kuhakikisha kuwa maji safi na salama yanakuwepo kiwandani au mahali pa kazi kwa ajili ya matumizi ya wafanyakazi?

A:Sheria inamtaka mwajiri au mmiliki wa kiwanda au mahali pa kazi kuhakikisha

kuwa maji safi na salama na ya kutosha yanapatikana kirahisi kwa ajili ya matumizi ya waajiriwa mahali pa kazi.

Q:Je, mwajiri mwenye wafanyakazi wa jinsi tofauti (yaani wa kike na wa kiume) anaweza kuamua kuwajengea choo kimoja?

A:Sheria inaelekeza kuwa ni lazima mwajiri atenge vyoo kwa ajili ya waajiriwa wa kike na vyoo vingine kwa ajili ya waajiriwa wa kiume.

Q:Je, sheria inasemaje kuhusu vyoo kwa waajiriwa wenye ulemavu katika mahali pa kazi?

A:Sheria inamtaka mwajiri kujenga vyoo tofauti kwa ajili ya waajiriwa wenye ulemavu mahali pa kazi.

Q:Je, mwajiri au mmiliki wa kiwanda au eneo la kazi ana wajibu wa kuweka mazingira sawa kwa ajili ya kuwawezesha waajiriwa kufua mavazi yao?

A:Ndiyo, sheria inaelekeza kuwa waajiriwa wanatakiwa kuwekewa mazingira yote wezeshi kwa ajili ya kufua mavazi yao kadri iwezekanavyo.

Q:Je, sheria inasemaje kuhusu uwepo wa chumba cha kubadilishia mavazi kwa ajili ya waajiriwa katika eneo la kazi?

A:Sheria inaelekeza kuwa ni lazima kuwe na vyumba maalumu kwa ajili ya waajiriwa kubadilishia mavazi na vyumba hivyo vya kubadilishia mavazi viwe tofauti kwa kila jinsi.

Q:Je, ni lazima kwa mujibu wa sheria eneo la kazi kuwa na sanduku la huduma ya kwanza?

A:Ndiyo, ni lazima kwa mujibu wa sheria kila eneo la kazi kuwa na sanduku la huduma ya kwanza lenye viwango vinavyotakiwa na lenye vifaa vyote vya muhimu kwa ajili ya utoaji wa huduma ya kwanza.

Q:Je, sheria inasemaje kuhusu uwepo wa mtu mwenye mafunzo ya utoaji wa huduma ya kwanza katika mahali pa kazi.?

A:Sheria inaeleza kuwa anatakiwa kuwepo mtu mwenye mafunzo ya utoaji wa huduma ya kwanza katika mahali pa kazi na anatakiwa kuwepo mahali pa kazi wakati wote wa saa za kazi.

Q:Je, nini kinatakiwa kufanyika pale ambapo mwajiriwa amepata ajali na kujeruhiwa na baada ya kupata huduma ya kwanza na kuhitaji huduma zaidi?

A:Majeruhi anapohitaji huduma zaidi baada ya kupatiwa huduma ya kwanza, sheria inaelekeza kuwa huduma ya usafiri wa kuaminika itolewe na kumfikisha katika kituo cha utoaji wa huduma za afya.

Q:Kuna kazi mbalimbali viwandani au maeneo mbalimbali ya kazi ambazo hufanywa na wafanyakazi wakiwa wamesimama tu. Je, katika hali kama hii, sheria inasemaje kuhusu wakati wao wa kupumzika ndani ya saa za kazi?

A: Kwa wafanyakazi ambao wanafanya kazi wakiwa wamesimama, sheria inaelekeza kuwa viti vya kukaa vinatakiwa kuwepo ili wafanyakazi hao wakae wakati wanapopata mapumziko muda wowote wakati wa saa za kazi.

Q: Je, upi ni wajibu wa mwajiri pale ambapo kazi inayofanywa na waajiriwa kiwandani hapo au mahali pa kazi inahusisha vifaa vya hatari au madawa yoyote yanayoweza kusababisha hatari muda wowote?

A:Pale ambapo waajiriwa wanafanya kazi inayohusisha matumizi ya vifaa ambavyo vinaweza kusababisha hatari wakati wowote au madawa ambayo ni hatari, mwajiriwa anakuwa na wajibu kuhakikisha kuwa uchunguzi au tathmini ya hatari inafanyika kila mwaka au wakati wowote inapoonekana kuwa ni sahihi kufanya hivyo na pia mwajiri anatakiwa kuwasilisha kwa Mkaguzi Mkuu au mkaguzi yeyote ushahidi unaohitabisha kuwa tathmini hiyo imefanyika anapoombwa kufanya hivyo (kifungu cha 60).

Q:Je, ni lazima kwa mwajiri kuwapatia waajiri vifaa vya kujikinga na hatari pale ambapo waajiri wanafanya kazi inayohusisha vifaa au mazingira yanayoweza kusababisha majeraha au ajali yoyote?

A:Ndiyo, ni lazima kisheria kwa mwajiri kuwapatia waajiriwa vifaa vya kujikinga

na hatari popote pale inapowezekana kama waajiriwa hao wanafanya kazi katika mazingira ambayo wakati wowote yanaweza kusababisha ajali au majeraha.

Q:Je, mwajiri anaruhusiwa kisheria kumwajiri mtu katika shughuli za kilimo katika maeneo ambayo ni hatarishi kama vile yenye wanyama au wadudu wakali bila kujali matatizo anayoweza kuyapata mwajiriwa huyo?

A:Hapana, Sheria kupitia kifungu cha 65 inamtaka mwajiri anayemwajiri mtu kufanya kazi katika shughuli za kilimo kuhakikisha kuwa mwajiriwa huyo hafanyi kazi katika mazingira hatarishi kama vile maeneo ya wanyama wakali au matumizi ya madawa yanayoweza kumsababishia madhara ya kiafya.

Q:Kuna wizara mbalimbali za Serikali ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania. Je, mambo ya kazi yako chini ya wizara gani? Itaje kwa usahihi.

A:Mambo ya kazi yako chini ya Wizara ya Nchi, Ofisi ya Waziri Mkuu (Kazi, Vijana, Ajira na Watu Wenye Ulemavu).

Q:Je, Mkaguzi Mkuu wa Usalama na Afya mahali pa kazi hupatikana kwa njia gani?

A:Mkaguzi Mkuu wa Usalama na Afya mahali pa kazi hupatikana kwa njia ya kuteuliwa. Mkaguzi Mkuu huteuliwa na Waziri mwenye dhamana ya mambo ya kazi.

Q:Je, Mkaguzi Mkuu anaruhusiwa kisheria kukasimisha mamlaka yake yoyote kwa afisa yeyote?

A:Ndiyo, Mkaguzi Mkuu anaruhusiwa kukasimisha mamlaka yake kwa afisa yeyote.

Q:Je, mkaguzi baada ya kuwa ameteuliwa na Mkaguzi Mkuu kufanya kazi za ukaguzi chini ya sheria, anatakiwa kupewa nini kama uthibitisho wa uteuzi wake kama mkaguzi?

A:Sheria inaelekeza kuwa mkaguzi anyeteuliwa anatakiwa kupatiwa cheti kinachothibitisha kuwa yeye ni mkaguzi kwa mujibu wa sheria.

Q:Je, mwajiri au mmiliki wa kiwanda au eneo la kazi ana haki ya kumwomba mkaguzi cheti kinachothibitisha kuwa yeye ni mkaguzi kabla hajamruhusu kuingia na kufanya ukaguzi?

A:Ndiyo, mwajiri au mmiliki wa kiwanda au eneo la kazi ana haki ya kumwomba cheti mtu yeyote anayejitambulisha kama mkaguzi ili kujiridhisha kama mtu huyo ni mkaguzi kweli kisheria.

Q:Je, mkaguzi anaruhusiwa kisheria kuchapisha au kuweka hadharani taarifa za kibiashara au za kiutendaji kazi za mwajiri ambazo anaweza kuzipata wakati anatekeleza majukumu yake?

A:Sheria inasema kuwa mkaguzi haruhusiwi kuchapisha au kuweka hadharani taarifa za mwajiri za kibiashara au za kiutendaji kazi anazozipata wakati anapotekeleza majukumu yake. Hata hivyo, kuna mazingira ambapo mkaguzi atatakiwa kuweka hadharani taarifa hizo hasa pale ambapo taarifa hizo zinahitajika kwa ajili ya kuendesha kosa mahakamani au pale ambapo taarifa zinahitajika kwa ajili ya shughuli za kiutendaji chini ya sheria.

Q:Mwajiri yeyote ambaye hajaridhika na maamuzi ya Mkaguzi Mkuu anaweza kuwasilisha rufaa yake kwa Waziri mwenye dhamana ya mambo ya kazi. Je, Waziri baada ya kupokea rufaa hiyo anatakiwa kutoa maamuzi ndani ya muda gani?

A:Waziri mwenye dhamana ya mambo ya kazi baada ya kupokea rufaa anatakiwa kutoa maamuzi ndani ya siku thelathini (30).

Q: Nini maana ya rejesta ya viwanda na mahali pa kazi?

A:Rejesta ya viwanda na mahali pa kazi ni daftari ambalo hutunza taarifa za waajiri au wamiliki wa viwanda na mahali pa kazi.

Q:Mwajiri au mmiliki wa kiwanda au mahali pa kazi anatakiwa kabla ya kuanza kazi husika atume maombi ya usajili kwa maandishi kwa Mkaguzi Mkuu. Je, ni vitu gani vinahitajika kuwepo katika maombi hayo kwa mujibu wa sheria?

A:Moja, jina la mmiliki huyo

Mbili, Anwani na mahali kilipo kiwanda hicho au mahali pa kazi

Tatu, Aina ya kazi inayofanyika au itakayokuwa inafanyika mahali hapo au kiwandani hapo Nne, Idadi ya waajiriwa au watu wanaotarajiwa kuajiriwa

Q:Je, Mkaguzi Mkuu anapokataa kufanya usajili baada ya kupokea maombi ya usajili ana wajibu wa kutoa sababu za kukataa huko?

A:Ndiyo, Mkaguzi Mkuu anapokataa kufanya usajili wa kiwanda au mahali pa kazi baada ya kupokea maombi ya usajili ana wajibu wa kutoa sababu za kukataa huko kwa maandishi.

Q: Je, mmiliki wa kiwanda kilichokuwa kimesajiliwa au mahali pa kazi ana wajibu gani kisheria baada ya kufunga kiwanda chake au mahali pake pa kazi na kuacha kufanya kazi?

A:Mmiliki wa kiwanda kilichokuwa kimesajiliwa au mahali pa kazi ana wajibu kisheria pale anapotaka kufunga na kuacha kufanya kazi kumtaarifu Mkaguzi Mkuu kuwa amefunga kiwanda na kwamba ameacha kufanya kazi husika.

Q:Je, mmiliki wa kiwanda anapobadilika, nini kinatakiwa kufanyika na ni ndani ya muda gani?

A:Mmiliki wa kiwanda anapobadilika, mmiliki huyo mpya ana wajibu wa kumtaarifu Mkaguzi Mkuu juu ya mabadiliko hayo na anatakiwa kufanya hivyo ndani ya kipindi cha mwezi mmoja baada ya mabadiliko hayo.

Q:Je, ni lazima kuweka notisi katika kila chumba cha kazi inayoonesha mtu mwenye sanduku la huduma ya kwanza?

A:Ndiyo, sheria inaelekeza kuwa ni lazima kuweka notisi katika kila chumba cha kazi inayoonesha jina la mtu mwenye sanduku la huduma ya kwanza kwa wakati fulani.

Q:Je, pale ambapo waajiriwa wanafanya kazi kwenye kiwanda au mahali pa kazi ambapo panahusisha utoaji wa vumbi, moshi na vitu vingine vya aina hiyo kwa kiwango ambacho kinaweza kuwa hatari sana kwa afya za waajiriwa, mwajiri anakuwa na wajibu gani kwa mujibu wa Sheria ya Usalama wa Afya na Mahali pa Kazi?

A:Mwajiri anakuwa na wajibu wa kuhakikisha kuwa hatua zote zinazoweza zinachukuliwa kwa ajili ya kuwakinga waajiriwa kuvuta moshi, vumbi au vitu vingine vya aina hiyo, kuhakikisha kuwa moshi au vumbi haiingii ndani ya chumba cha kufanyia kazi na kuhakikisha kuwa mtu yeyote haruhusiwi kula chakula au kunywa kinywaji akiwa ndani ya eneo hilo lenye moshi au vumbi hiyo ili isiingie kwenye chakula au kinywaji hicho.

Q:Je, Sheria inasemaje kuhusu ukaguzi wa kiwanda kinachotumia umeme?

A:Sheria inasema kuwa kiwanda chochote au mahali pa kazi ambapo umeme hutumika, ukaguzi ufanyike kila mwaka na mkaguzi wa umeme aliyethibitishwa na mmiliki wa kiwanda au mahali pa kazi atapatiwa cheti kinachothibitisha kuwa ukaguzi huo umefanyika

Q:Kisheria, kiwanda au mahali pa kazi ambapo huhusisha matumizi ya umeme hutakiwa kukaguliwa kila mwaka na cheti cha uthibitisho kutolewa. Je, mmiliki wa kiwanda au mahali pa kazi anatakiwa kufanya kitu gani mwezi mmoja kabla ya kuisha kwa muda wa cheti cha mwaka uliopita?

A:Kisheria mmiliki wa kiwanda au mahali pa kazi anatakiwa kutoa taarifa kwa Mkaguzi Mkuu mwezi mmoja kabla ya kuisha kwa muda wa cheti cha mwaka uliopita.

Q:Je, mmiliki wa kiwanda au mahali pa kazi anaweza kuamua kwamba waajiriwa (wafanyakazi) wake watumie vifaa au kemikali zenye sumu wakati kazi hiyo hiyo inaweza kufanywa kwa kutumia vifaa au kemikali zisizo na sumu?

A:Hapana, Sheria kupitia kifungu cha 67 inaelekeza wazi kuwa matumizi ya vifaa au kemikali zenye sumu litakuwa ni chaguo la mwisho, yaani pale ambapo kazi hiyo haiwezi kufanyika kwa kutumia vifaa au kemikali zingine zisizo na sumu.

Q:Je, Waziri mwenye dhamana ya mambo ya kazi ana mamlaka ya kuwataka waajiriwa katika kiwanda au mahali pa kazi kupimwa afya baada ya kuonekana kuwa kuna ugonjwa fulani umejitokeza na inaaminika kuwa waajiriwa hao wanaweza kuwa wameupata ugonjwa huo kutokana na asili ya kazi yao kiwandani au mahali hapo pa

kazi?

A:Ndiyo, Waziri mwenye dhamana ya kazi ana mamlaka ya kuwataka waajiriwa wowote wakati wowote kupimwa afya pale anapoamini au kuona kuwa kuna uwezekano wa kuwa wamepata ugonjwa wa aina yoyote.

Q:Je, nani mwenye wajibu kwa mujibu wa sheria kuhakikisha kuwa vyombo vyote vinavyohifadhi kemikali vinakuwa na nembo inayoonesha hivyo wakati wote?

A:Mwajiri au mmiliki wa kiwanda au mahali pa kazi ndiye mwenye wajibu kisheria chini ya kifungu cha 75 (2) kuhakikisha kuwa vyombo vyote vinavyohifadhi kemikali vinakuwa na nembo zinazotofautisha chombo kimoja chenye kemikali fulani na chombo kingine chenye kemikali nyingine.

Q:Je, makosa ya jinai yanayofanywa chini ya Sheria ya Usalama na Afya Mahali pa Kazi yanaweza kusikilizwa na kutolewa hukumu katika Mahakama ya mwanzo?

A:Hapana, kwa mujibu wa kifungu cha 87 cha Sheria ya Usalama na Afya Mahali pa Kazi, makosa yote chini ya sheria tajwa yanatakiwa kusikilizwa na kutolewa maamuzi na Mahakama ya Hakimu Mkazi au Mahakama ya Wilaya na Hakimu anayesikiliza kesi hiyo anatakiwa kuwa Hakimu Mkazi.

Q:Je, sheria inampa wajibu gani mwajiri yeyote mwenye wafanyakazi (waajiriwa) zaidi ya wanne kuhusu suala la uwepo wa sera ya afya na usalama wa wafanyakazi kiwandani au mahali pa kazi?

A:Sheria inampa wajibu mwajiri mwenye waajiriwa zaidi ya wanne kuandaa kwa maandishi sera ya afya na usalama wa wafanyakazi, kuandaa miongozo ya namna ya kutekeleza sera hiyo, kubandika au kuonyesha sera hiyo maeneo yote ya wazi na kugawa nakala ya sera hiyo kwa kila mwajiriwa wake.

Q:Sheria inamruhusu Mkaguzi Mkuu kukasimisha mamlaka yake kwa afisa yeyote. Je, Mkaguzi Mkuu anazuiwa kufanya kazi ambayo ameshaikasimisha kwa afisa mwingine mwenyewe?

A:Hapana, sheria inamruhusu Mkaguzi Mkuu kufanya kazi ile ile mwenyewe hata baada ya kuikasimisha kwa afisa yeyote.

Q:Je, ni lazima kwa mkaguzi yeyote kutoa na kuonyesha cheti chake baada ya kuombwa kufanya hivyo anapofika mahali pa kazi kwa ajili ya kutekeleza majukumu yake?

A:Ndiyo, sheria inamtaka mkaguzi yeyote kutoa na kuonesha cheti chake baada ya kuombwa kufanya hivyo kabla ya kuanza zoezi la ukaguzi wa kiwanda au mahali pa kazi.

Q:Je, mtu yeyote ana haki ya kutoa taarifa kwa Mkaguzi Mkuu pale anapoona kuwa mwajiri au mmiliki wa kiwanda au mahali pa kazi anafanya mambo ambayo yako kinyume na Sheria ya Usalama na Afya Mahali pa Kazi?

A:Ndiyo, mtu yeyote anaweza kutoa taarifa kwa Mkaguzi Mkuu au mkaguzi yeyote pale anapoona kuwa Sheria ya Usalama na Afya Mahali pa Kazi inavunjwa.

Q:Je, mkaguzi ana mamlaka ya kumwita mwajiriwa mstaafu au aliyefukuzwa kazi na kumhoji kuhusu mambo yahasuyo Sheria ya Usalama na Afya Mahali pa Kazi?

A:Ndiyo, mkaguzi ana mamlaka ya kumwita mwajiriwa mstaafu au aliyefukuzwa kazi na kumhoji juu ya mambo mbalimbali yahasuyo usalama na afya katika kiwanda hicho au mahali pa kazi ambapo alikuwa ni mwajiriwa wake (kifungu cha 6 (1) (j)).

Q:Je, mkaguzi anaweza kuwa shahidi kwenye shitaka la jinai ambalo amelianshiza yeye mwenyewe mahakamani dhidi ya mwajiri?

A: Ndiyo mkaguzi anaruhusiwa kisheria kuwa shahidi kwenye shitaka la jinai ambalo amelianshiza au amelifikisha mwenyewe mahakamani.

Q: Kila kiwanda au mahali pa kazi panatakiwa kusajiliwa kwa Mkaguzi Mkuu. Je, ni wakati gani ambapo mmiliki wa kiwanda anatakiwa kutuma maombi ya usajili wa kiwanda au mahali pa kazi?

A:Maombi ya usajili wa kiwanda au mahali pa kazi yanatakiwa kufanywa kabla ya kuanza kazi husika kiwandani hapo au mahali pa kazi.

Q:Nini maana ya Leseni ya utii?

A:Leseni ya utii ni cheti au leseni ambayo mmiliki wa kiwanda au mahali pa kazi anapewa kwa kipindi cha muda fulani baada ya kuwa ametimiza matakwa yote ya msingi ya kisheria yanayohusiana na usalama na afya mahali pa kazi.

Q:Je, leseni ya utii hutolewa kwa kipindi cha muda gani?

A:Leseni ya utii hutolewa kwa kipindi cha muda wa mwaka mmoja (yaani miezi kumi na mbili).

Q:Leseni ya utii inakuwa na vitu mbalimbali. Taja vitu vitano ambavyo vinatakiwa kuwa kwenye leseni ya utii.

A:Moja, Jina la mmiliki wa kiwanda au mahali pa kazi

Mbili, Anwani na mahali kiwanda kilipo au mahali pa kazi

Tatu, Aina ya kazi inayofanywa kiwandani hapo au mahali pa kazi

Nne, Muda wa uhalali wa leseni hiyo (kabla ya kuisha muda wake)

Tano, Jina la afisa aliyetoa leseni hiyo

Q:Mkaguzi ana mamlaka ya kisheria kumhoji mwajiri au mwajiriwa mahali pa kazi na kupewa majibu ipasavyo. Je, mwajiri au mwajiriwa ana wajibu wa kujibu maswali au kutoa ushahidi ambao unaweza kumtia hatiani yeye mwenyewe?

A:Hapana, Sheria ya Usalama na Afya Mahali pa Kazi inampa haki mwajiri au mwajiriwa anayehojiwa na mkaguzi kutojibu maswali au kutoa ushahidi ambao unaweza kumtia hatiani yeye mwenyewe.

Q:Miliki wa kiwanda au mahali pa kazi anatakiwa kutuma maombi ya usajili wa kiwanda au mahali pa kazi kabla ya kuanza kazi husika. Je, usajili huo unahitaji malipo ya aina yoyote?

A:Ndiyo, sheria inamtaka mmiliki wakati wa kutuma maombi ya usajili kuambatanisha na ada ya usajili inayohitajika kwa mujibu wa maelekezo.

Q:Je, nani mwenye mamlaka ya kupanga kiasi cha ada ya usajili wa viwanda au mahali pa kazi?

A:Mwenye mamlaka ya kupanga kiasi cha ada ya usajili wa viwanda au mahali pa kazi ni Waziri mwenye dhamana ya mambo ya kazi baada ya kushauriana na Waziri wa Fedha na Mipango.

Q:Je, mtu anayetarajia kujenga kiwanda au mahali pa kazi anapaswa kuwasilisha michoro ya jengo au majengo ya kiwanda anachotarajia kujenga kwa ajili ya kupata uthibitisho wa Mkaguzi Mkuu?

A:Ndiyo, Sheria inamtaka mtu yeyote anayetarajia kujenga kiwanda au mahali pa kazi kuwasilisha michoro ya kiwanda anachotarajia kujenga kwa Mkaguzi Mkuu kwa ajili ya uthibitisho.

Q:Je, Mkaguzi Mkuu anaweza kukataa kuthibitisha michoro ya majengo ya kiwanda au mahali pa kazi iliyowasilishwa kwake kwa ajili ya kupata uthibitisho?

A:Ndiyo, sheria inamruhusu Mkaguzi Mkuu kukataa kutoa uthibitisho wa michoro ya majengo ya kiwanda au mahali pa kazi baada ya kuwasilishwa kwake.

Q:Je, mtu aliyepewa uthibitisho wa kujenga kiwanda kutoka kwa Mkaguzi Mkuu baada ya kuwasilisha michoro yake anahitaji kufanya nini tena baada ya kuanza zoezi la ujenzi wa kiwanda husika?

A:Kifungu cha 22 (1) cha Sheria ya Usalama na Afya Mahali pa Kazi kinamtaka mtu baada ya kupewa uthibitisho kujenga kiwanda, kumwita Mkaguzi Mkuu kwa ajili ya kufanya ukaguzi mwingine wa zoezi la ujenzi wa kiwanda hicho.

Q:Je, uthibitisho wa michoro ya ujenzi wa kiwanda unahitaji malipo au ada ya aina yoyote kisheria?

A:Ndiyo, kifungu cha 21 (3) (a) cha Sheria ya Usalama na Afya Mahali pa Kazi kinaeleza kuwa mtu huyo anayehitaji uthibitisho wa michoro yake anatakiwa kulipa ada itakayopangwa kwa ajili ya uthibitisho wa michoro hiyo.

Q:Je, Mkaguzi Mkuu anapaswa kwa mujibu wa sheria kutoa sababu za kukataa kutoa uthibitisho wa michoro ya majengo ya kiwanda baada ya kuwasilishwa kwake na mtu anayetarajia kufanya ujenzi wa kiwanda?

A:Ndiyo, kwa mujibu wa kifungu cha 21 (2) (b) cha Sheria ya Usalama na Afya Mahali pa Kazi, Mkaguzi Mkuu anatakiwa kutoa sababu za kukataa kuthibitisha michoro hiyo.

Q:Kila mwaka kuna siku ambayo inatambulika kimataifa kama Siku ya Usalama na Afya mahali pa kazi. Taja tarehe na mwezi ambapo siku hii huadhimishwa duniani.

A:Siku ya Usalama na Afya duniani huadhimishwa tarehe 28 Aprili ya kila mwaka.

Q:Lifti za majengo zinapaswa kukaguliwa ipasavyo kwani kama zisipokaguliwa huweza kusababisha madhara kwa usalama wa watumiaji mahali pa kazi. Je, lifti za majengo ya kiwandani au mahali pa kazi zinapaswa kufanyiwa ukaguzi au uchunguzi angalau mara ngapi ndani ya muda gani?

A:Sheria inaelekeza kuwa lifti za majengo zinapaswa kukaguliwa au kufanyiwa uchunguzi walau mara moja kwa kila miezi sita.

Q:Je, nani anaweza kufanya uchunguzi au ukaguzi wa lifti za majengo ya kiwanda au mahali pa kazi?

A:Anayeweza kufanya uchunguzi au ukaguzi wa lifti za majengo ya kiwanda au mahali pa kazi ni mtu aliyethibitishwa kufanya hivyo na Mkaguzi Mkuu.

Q:Je, nani mwenye wajibu kisheria kuhakikisha kuwa ngazi, kuta na sehemu mbalimbali za majengo ya kiwanda au mahali pa kazi zinakuwa katika hali salama kwa ajili ya matumizi ya wafanyakazi mahali pa kazi?

A:Mwenye wajibu kisheria kuhakikisha kuwa ngazi na kuta za majengo ya kiwanda au mahali pa kazi zinakuwa katika hali salama kwa ajili ya usalama wa wafanyakazi ni mwajiri au mmiliki wa kiwanda au mahali husika pa kazi.

Q:OSHA ni taasisi ambayo ni wakala wa Serikali na ina wajibu wa kushughulikia mambo yote yanayohusiana na usalama na afya mahali pa kazi. Taja kirefu cha OSHA

A:Kirefu cha OSHA ni "Occupational Safety and Health Authority".

Q:Je, mwajiri ana wajibu wa kutoa au kuhakikisha kuwa waajiriwa wake wanapata mafunzo, maelezo, maagizo na usimamizi ili kudumisha usalama na afya katika mahali pa kazi?

A:Ndiyo, mwajiri ana wajibu huo wa kuhakikisha kuwa wafanyakazi wanapata mafunzo, maagizo, maelezo na usimamizi kuhusu usalama na afya mahali pa kazi kwa ajili ya kuwalinda dhidi ya hatari mbalimbali mahali pa kazi.

Q:Je, njia ya kufikia na kutoka kiwandani au mahali pa kazi inatakiwa kuwa salama na bila hatari kwa ajili ya matumizi ya waajiriwa na watu wote?

A:Ndiyo, Sheria ya Usalama na Afya Mahali pa Kazi inamtaka mwajiri au mmiliki wa kiwanda au mahali pa kazi kuhakikisha kuwa njia ya kuingilia na kutokea mahali pa kazi inakuwa salama bila hatari kwa ajili ya matumizi ya wafanyakazi wake na watu wote.

Q:Je, mwajiri ana wajibu wa kuandaa mazingira safi na wezeshi kwa ajili ya waajiriwa kufua mavazi yao hasa yale ambayo hawajavaa wakati wa kazi?

A:Ndiyo, mwajiri ana wajibu wa kuweka mazingira wezeshi na salama kwa ajili ya shughuli za ufuaji wa nguo na mavazi mengine kiwandani kulingana na aina ya kazi yenyewe.

Q:Je, mwajiri ana wajibu wa kuandaa mazingira safi na wezeshi kwa ajili ya waajiriwa kufua mavazi yao hasa yale ambayo hawajavaa wakati wa kazi?

A:Ndiyo, mwajiri ana wajibu wa kuweka mazingira wezeshi na salama kwa ajili ya shughuli za ufuaji wa nguo na mavazi mengine kiwandani kulingana na aina ya kazi yenyewe.

Q:Je, mwajiriwa ana haki ya kutoa taarifa kwa mwajiriwa wake pale anapoona kuwa mazingira anayofanyia kazi si salama kutokana na hali yoyote?

A:Ndiyo, mwajiriwa ana haki ya kutoa taarifa kwa mwajiri pale anapoona kuwa

mazingira anayofanyia kazi kiwandani au mahali pa kazi si salama kwake.

Q:Je, mwajiri anaruhusiwa kupunguza mishahara ya wafanyakazi kwasababu ya gharama mbalimbali za ukaguzi unaofanywa chini ya Sheria ya Usalama na Afya Mahali pa Kazi au kwasababu ya gharama za vifaa vinavyonunuliwa kwa ajili ya usalama na afya ya wafanyakazi mahali pa kazi?

A:Hapana, mwajiri haruhusiwi kupunguza mishahara ya wafanyakazi kwasababu ya gharama zozote za ukaguzi unaofanywa chini ya Sheria ya Usalama na Afya Mahali pa Kazi wala kwa ajili ya ununuzi wa vifaa vinavyotumika kwa ajili ya kutekeleza matakwa ya Sheria ya Usalama na Afya Mahali pa Kazi. Hii ni kwasababu Sheria inamtaka mwajiri kugharamia gharama zote hizo yeye mwenyewe na si mtu mwingine.

Q:Kuna wadau mbalimbali wanaohusika na mambo yahasuyo usalama na afya mahali pa kazi. Taja wadau watano wa mambo yahasuyo usalama na afya mahali pa kazi hapa Tanzania na hata duniani kwa ujumla.

A:Moja, Taasisi ya OSHA

Mbili, Wizara ya Nchi, Ofisi ya Waziri Mkuu (Kazi, vijana, Ajira na Watu Wenye Ulemavu) Tatu, Shirikisho la Vyama vya Wafanyakazi Nchini Tanzania (TUCTA) Nne, Shirika la Kazi Duniani (ILO)

Q:Je, Mkaguzi Mkuu ana mamlaka ya kuuliza taasisi zingine za kiutawala kuhusu usahihi wa taarifa zilizotolewa na mwajiri katika maombi ya usajili?

A:Ndiyo, Mkaguzi Mkuu ana mamlaka ya kuuliza taasisi zingine za kiutawala kuhusu usahihi wa taarifa zilizotolewa na mwajiri katika maombi ya usajili wa kiwanda au mahali pa kazi.

Q:Je, Mkaguzi Mkuu ana mamlaka ya kumsimamisha mmiliki wa kiwanda au mahali pa kazi kutoendelea na kazi kwa muda pale anapojiridhisha kuwa hajatii matakwa ya msingi katika Sheria ya Usalama na Afya Mahali pa Kazi?

A:Ndiyo, Mkaguzi Mkuu ana mamlaka ya kumsimamisha mmiliki wa kiwanda au mahali pa kazi kutoendelea na kazi kwa muda pale anapojiridhisha kuwa mwajiri huyo hajatii matakwa ya sheria kuhusu usalama na afya mahali pa kazi.

Q:Je, mwajiri ana wajibu wa kusaini fomu maalumu baada ya ukaguzi kufanywa kwenye mahali pake pa kazi?

A:Ndiyo, Mwajiri ana wajibu wa kusaini ripoti ya ukaguzi ambayo huwa kwenye fomu maalumu.

Q:Je, mkaguzi ana uwezo wa kumtoa faini mwajiri anayekutwa na kosa chini ya Sheria ya Usalama na Afya Mahali pa Kazi bila hata kumfikisha mahakamani kwa ajili ya hatua za kisheria?

A:Ndiyo, mkaguzi ana uwezo wa kumtoa faini mwajiri anayekutwa na kosa chini ya sheria bila kumfikisha mahakamani. Hii ni kwa makosa kama vile kumzuia mkaguzi kutekeleza majukumu yake kwa mujibu wa sheria, kushindwa kusajili kiwanda au mahali pa kazi na kuendelea kufanya kazi bila kusajiliwa, kuendelea na ujenzi wa kiwanda baada ya michoro kuthibitishwa bila kumwita Mkaguzi Mkuu kwa ajili ya ukaguzi mwingine, ukosefu wa vifaa vya kuzima moto, ukosefu wa sanduku la huduma ya kwanza lenye vifaa maalumu kwa ajili ya huduma ya kwanza mahali pa kazi, ukosefu wa vyoo mahali pa kazi, kushindwa kutoa taarifa kwa Mkaguzi Mkuu baada ya kufunga biashara au kuacha kuendelea na kazi na kadhalika. Mwajiri anaweza kutozwa faini moja kwa moja na mkaguzi bila hata kwenda mahakamani kwa mujibu wa sheria.

Q:Mfanyakazi ana haki ya kulindwa asipate madhara ya kiafya wakati awapo mahali pa kazi. Haki huendana na wajibu. Je, Sheria ya Usalama na Afya Kazini inampa wajibu wowote mfanyakazi katika suala zima la usalama na afya mahali pa kazi?

A:Ufuatao ni wajibu wa mfanyakazi chini ya Sheria ya Usalama na Afya Kazini;

Moja, Kuchukua tahadhari kwa ajili ya usalama na afya yake na mtu mwingine ambaye anaweza kuathirika na vitendo vyake,

Mbili, Kushirikiana na mwajiri pale panapowezekana ili kuwezesha mahitaji

yaliyowekwa na mwajiri kufikiwa au kuzingatiwa kwa usahihi,

Tatu, Kutekeleza amri yoyote ya kisheria yenye dhumuni la kulinda usalama na afya mahali pa kazi,

Nne, Kutoa taarifa kwa mwajiri au mwakilishi wa usalama na afya mahali pa kazi juu ya hali yoyote au ajali ambayo inaweza kusababisha madhara kwa afya yake mahali pa kazi.

Q:Je, ni wajibu wa nani kuhakikisha kuwa mashine zote za kazi kiwandani au mahali pa kazi ziko salama kwa ajili ya matumizi ya waajiriwa?

A:Ni wajibu wa mwajiri au mmiliki wa kiwanda au mahali pa kazi kuhakikisha kuwa mashine zote za kazi kiwandani au mahali pa kazi ziko salama kwa ajili ya matumizi ya waajiriwa.

Q:Nini maana ya Sheria ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi?

A:Sheria ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi ni kanuni na taratibu zinazoweka masharti kuhusu misingi ya ulinzi wa taarifa binafsi kwa lengo la kuweka kiwango cha chini cha matakwa ya ukusanyaji na uchakataji wa taarifa binafsi na kuimarisha ulinzi wa taarifa binafsi zinazochakatwa na vyombo vya Serikali na vyombo binafsi.

Q:Je, Sheria ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi inatumika pande zote za Jamhuri ya Muungano wa Tanzania (yaani Tanzania Bara na Zanzibar)?

A:Ndiyo, Sheria ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi inatumika pande zote za muungano isipokuwa kwa upande wa Zanzibar haitumiki kwa mambo yasiyo ya muungano.

Q:Je, mambo ya ulinzi wa taarifa binafsi hapa nchini Tanzania yako chini ya wizara gani ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania?

A:Mambo ya ulinzi wa taarifa binafsi hapa nchini Tanzania yako chini ya Wizara ya Habari, Mawasiliano na Teknolojia ya Habari.

Q:Sheria hutungwa ikiwa na malengo maalumu. Taja malengo matatu tu ya kutungwa kwa Sheria ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi hapa nchini Tanzania?

A:Malengo ya kutungwa kwa Sheria ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi ni kudhibiti uchakataji wa taarifa binafsi, kulinda faragha za watu binafsi na kuwapa wahusika wa taarifa haki na nafuu katika kulinda taarifa binafsi kutokana na uchakataji usiofuata utaratibu.

Q:Je, nani mwenye wajibu kisheria kuhakikisha kuwa taarifa binafsi zinachakatwa kihalali, kwa haki na kwa uwazi?

A:Mkusanyaji au mchakataji ndiye mwenye wajibu kisheria kuhakikisha kuwa taarifa binafsi zinachakatwa kihalali, kwa haki na kwa uwazi.

Q:Je, taarifa binafsi zinaweza kusafirishwa nje ya mipaka ya nchi kinyume cha masharti ya Sheria ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi?

A:Hapana, taarifa binafsi hazitakiwi kusafirishwa nje ya mipaka ya nchi kinyume cha masharti ya Sheria ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi.

Q:Eleza maana ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi?

A:Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi ni chombo kinachofuatilia utekelezaji wa Sheria ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi na kusajili wakusanyaji na wachakataji wa taarifa binafsi.

Q:Je, nani kiongozi mkuu wa Bodi ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi kwa mujibu wa sheria?

A:Kiongozi mkuu wa Bodi ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi ni Mwenyekiti wa Bodi ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi.

Q:Je, Kiongozi mkuu wa Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi anateuliwa na nani kwa mujibu wa Sheria ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi?

A:Kiongozi mkuu wa Bodi ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi (ambaye ni Mwenyekiti wa Bodi) huteuliwa na Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.

Q:Je, Mwenyekiti na Makamu Mwenyekiti wa Bodi ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi wanaweza kuteuliwa wote kutoka Tanzania Zanzibar?

A:Hapana, kwa mujibu wa sheria, Mwenyekiti na Makamu Mwenyekiti wa Bodi ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi hawawezi kuteuliwa kutoka upande mmoja wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania. Mmoja akiteuliwa kutoka Tanzania Bara, mwingine atateuliwa kutoka Tanzania Zanzibar.

Q:Je, Bodi ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi ina jumla ya wajumbe wangapi?

A:Bodi ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi ina jumla ya wajumbe saba.

Q:Tofauti na Mwenyekiti na Makamu Mwenyekiti wa Bodi ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi, je wajumbe wengine wanateuliwa na nani?

A:Wajumbe wengine wa Bodi ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi tofauti na Mwenyekiti na Makamu Mwenyekiti huteuliwa na Waziri wa Habari, Mawasiliano na Teknolojia ya Habari.

Q:Je, wajumbe wengine wa Bodi ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi tofauti na Mwenyekiti na Makamu Mwenyekiti, wanatakiwa kuwa na sifa na uzoefu katika maeneo gani?

A:Wajumbe wengine wa Bodi tofauti na Mwenyekiti na Makamu Mwenyekiti wanatakiwa kuwa na sifa na uzoefu katika mojawapo ya maeneo ya TEHAMA, sheria, uhandisi, fedha au utawala.

Q:Je, mtu anaruhusiwa kukusanya au kuchakata taarifa binafsi bila kusajiliwa kama mkusanyaji au mchakataji wa taarifa binafsi kwa mujibu wa sheria?

A: Hapana, sheria haimruhusu mtu yeyote kukusanya au kuchakata taarifa binafsi bila kusajiliwa chini ya Sheria ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi.

Q:Je, mtu anayekusudia kuwa mkusanyaji au mchakataji wa taarifa binafsi anatakiwa kuwasilisha maombi ya usajili kwenye chombo gani?

A:Sheria inaelekeza kuwa mtu yeyote anayekusudia kuwa mkusanyaji au mchakataji wa taarifa binafsi anatakiwa kuwasilisha maombi ya usajili kwa Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi.

Q:Je, nini hutumika kama uthibitisho kuwa mkusanyaji au mchakataji amesajiliwa na Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi?

A:Uthibitisho kuwa mkusanyaji au mchakataji amesajiliwa na Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi ni cheti cha usajili ambacho mwombaji anapewa baada ya kuwa amekidhi matakwa ya usajili.

Q:Je, Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi ina wajibu wa kutoa sababu za kukataa usajili wa mwombaji anayekusudia kuwa mkusanyaji au mchakataji wa taarifa binafsi?

A:Ndiyo, Sheria inaitaka Tume kumtaarifu mwombaji kwa maandishi juu ya uamuzi wake na sababu ya uamuzi huo.

Q:Nini maana ya Rejesta ya Wakusanyaji na Wachakataji wa taarifa binafsi?

A:Rejesta ya Wakusanyaji na Wachakataji wa taarifa binafsi ni daftari la kusajili taarifa za wakusanyaji na wachakataji wa taarifa binafsi.

Q:Je, kipindi cha usajili ni miaka mingapi kuanzia tarehe ya kutolewa kwa cheti cha usajili wa mkusanyaji au mchakataji wa taarifa binafsi?

A:Kipindi cha usajili ni miaka mitano kuanzia tarehe ya kutolewa kwa cheti cha usajili wa mkusanyaji au mchakataji wa taarifa binafsi.

Q:Je, maombi ya kuhuisha usajili wa kuwa mkusanyaji au mchakataji wa taarifa binafsi yanatakiwa kuwasilishwa ndani ya muda gani kabla ya tarehe ya kuisha kwa kipindi cha usajili?

A:Maombi ya kuhuisha usajili yanatakiwa kuwasilishwa ndani ya kipindi cha miezi mitatu kabla ya tarehe ya kuisha kwa kipindi cha usajili.

Q:Je, Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi ina mamlaka ya kumruhusu mtu yeyote kupekua na kupakua taarifa yoyote iliyoingizwa katika rejesta ya wakusanyaji na

wachakataji wa taarifa binafsi?

A:Ndiyo, sheria inaipa mamlaka Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi kumruhusu mtu yeyote kupekua na kupakua taarifa yoyote iliyoingizwa katika rejesta.

Q:Je, nani huanzisha na kutunza rejesta ya wakusanyaji na wachakataji wa taarifa binafsi?

A:Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi ndiyo huanzisha na kutunza rejesta ya wakusanyaji na wachakataji wa taarifa binafsi.

Q:Je, ni kosa mtu kutoa taarifa za uongo au kupotosha wakati wa usajili wa mchakataji au mkusanyaji wa taarifa binafsi?

A: Ndiyo, ni kosa la jinai kwa mtu yeyote kutoa taarifa za uongo au kupotosha wakati wa usajili wa mchakataji au mkusanyaji wa taarifa binafsi.

Q:Rufaa ni haki ya kila mtu pale ambapo hajaridhika na maamuzi. Je, mtu ambaye hajaridhika na maamuzi ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi hususani pale Tume inapokataa kumsajili kama mchakataji au mkusanyaji wa taarifa binafsi anaweza kuwasilisha rufaa yake kwa nani?

A:Mtu yeyote ambaye hajaridhika na uamuzi wa Tume anaweza kuwasilisha rufaa kwa Waziri wa Habari, Mawasiliano na Teknolojia ya Habari.

Q:Je, kabla ya kukusanya taarifa binafsi za mhusika, ni mambo gani ambayo mkusanyaji wa taarifa anatakiwa kuhakikisha kwamba mhusika anayafahamu vema?

A:Sheria inaelekeza wazi kuwa kabla ya kukusanya taarifa binafsi, mkusanyaji anatakiwa kuhakikisha kuwa mhusika anatambua madhumuni ya ukusanyaji wa taarifa binafsi, anafahamu kuwa ukusanyaji wa taarifa binafsi ni kwa madhumuni yaliyoidhinishwa na kuwa anawafahamu wapokeaji wa taarifa binafsi waliokusudiwa.

Q:Je, pale ambapo mkusanyaji ana taarifa binafsi anaruhusiwa kufichua taarifa hizo kwa mtu tofauti na mhusika wa taarifa bila sababu yoyote inayokubalika kisheria?

A:Hapana, mkusanyaji akiwa na taarifa binafsi haruhusiwi kuzifichua taarifa hizo kwa mtu tofauti na mhusika wa taarifa bila sababu yoyote inayokubalika kwa mujibu wa Sheria ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi.

Q:Mkusanyaji au mchakataji anapaswa kuteua afisa ulinzi wa taarifa binafsi. Je, nini wajibu wa msingi wa afisa huyu anayeteuliwa na mchakataji au mkusanyaji wa taarifa binafsi?

A:Wajibu wa msingi wa afisa ulinzi wa taarifa binafsi ni kuhakikisha kuwa hatua za kiudhibiti na za kiusalama zinachukuliwa ili kulinda taarifa binafsi zinazokusanywa au kuchakatwa.

Q:Je, mhusika wa taarifa binafsi ana haki ya kufahamishwa na mkusanyaji yeyote endapo taarifa binafsi zinachakatwa na mkusanyaji huyo au mkusanyaji mwingine kwa niaba ya mkusanyaji huyo?

A:Ndiyo, mhusika wa taarifa binafsi ana haki ya kufahamishwa kuwa taarifa zake binafsi zinachakatwa.

Q:Je, Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi ina mamlaka ya kuzuia usafirishaji wa taarifa binafsi kwenda nje ya nchi?

A:Ndiyo, Tume inaweza kwa mujibu wa sheria kuzuia usafirishaji wa taarifa binafsi kwenda nje ya nchi.

Q:Je, mkusanyaji wa taarifa binafsi anaruhusiwa kukusanya taarifa binafsi kwa njia zisizo halali?

A:Hapana, mkusanyaji wa taarifa binafsi haruhusiwi kukusanya taarifa kwa njia ambazo si halali.

Q:Unaelewa nini maana ya mchakataji wa taarifa binafsi?

A:Mchakataji ni mtu au taasisi ambayo kazi yake ni kuchakata taarifa binafsi kwa ajili na kwa niaba ya mkusanyaji wa taarifa binafsi chini ya maelekezo ya mkusanyaji.

Q:Unaelewa nini maana ya taarifa binafsi?

A:Taarifa binafsi ni taarifa kuhusu mtu anayetambulika ambazo zimetunzwa kwa namna yoyote kama vile taarifa zinazohusu rangi, asili ya kitaifa, kikabila, dini, umri au hali ya ndoa ya mtu binafsi, taarifa zinazohusu elimu, historia ya matibabu, jinai, ajira na kadhalika.

Q:Je, nani mwenye jukumu la kuanzisha utaratibu wa ushirikiano na mamlaka za nchi nyingine zinazosimamia ulinzi wa taarifa binafsi na kuishauri Serikali katika masuala mbalimbali yanayohusiana na utelekezaji wa Sheria ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi?

A:Ni jukumu la Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi kuanzisha utaratibu wa ushirikiano na mamlaka za nchi nyingine zinazosimamia ulinzi wa taarifa binafsi na kuishauri Serikali katika masuala yanayohusiana na Sheria ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi.

Q:Kwa mujibu wa sheria, mtu haruhusiwi kuteuliwa kuwa mjumbe wa Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi iwapo kutokana na madaraka aliyonayo anaweza kuwa na ushawishi kwa Tume. Je, hii ni kwanini?

A:Haitakiwi mtu kuteuliwa kuwa mjumbe wa Tume kama kutokana na madaraka aliyonayo anaweza kuwa na ushawishi katika Tume ili kudumisha uadilifu wa Tume na kwa madhumuni ya kuepusha mgongano wa maslahi.

Q:Je, Mkurugenzi Mkuu wa Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi huteuliwa na nani?

A:Mkurugenzi Mkuu wa Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi huteuliwa na Rais wa Jamhuri wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.

Q:Je, mtu anatakiwa kuwa na sifa gani ili kuteuliwa kuwa Mkurugenzi Mkuu wa Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi?

A:Mtu anatakiwa kuwa amehitimu shahada ya TEHAMA, uhandisi, sheria, uchumi, fedha au utawala, ana uzoefu usiopungua miaka kumi na ana utaalamu katika nyanja ya ulinzi wa taarifa ili kuteuliwa kuwa Mkurugenzi Mkuu wa Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi.

Q:Je, Mkurugenzi Mkuu wa Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi anashika madaraka kwa kipindi cha miaka mingapi baada ya kuteuliwa?

A:Mkurugenzi Mkuu wa Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi anashika nafasi kwa kipindi cha miaka mitano tu baada ya kuteuliwa.

Q:Kila mkusanyaji au mchakataji wa taarifa binafsi anatakiwa kwa mujibu wa sheria awe amesajiliwa na Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi. Je, mkusanyaji au mchakataji anaruhusiwa kuomba kwa Tume kuhuisha au kubadili taarifa yoyote iliyoingizwa katika rejesta?

A:Ndiyo, sheria inaruhusu mkusanyaji au mchakataji wa taarifa binafsi kuomba kuhuisha au kubadili taarifa yoyote.

Q:Je, Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi ina mamlaka ya kufuta usajili wa mkusanyaji au mchakataji wa taarifa binafsi?

A:Ndiyo, Tume ina mamlaka ya kumfutia usajili mkusanyaji au mchakataji wa taarifa binafsi.

Q:Je, nani mwenye wajibu kwa mujibu wa sheria kuhakikisha kuwa taarifa binafsi zinachakatwa kwa namna ambayo itahakikisha usalama wa taarifa binafsi, ikijumuisha ulinzi dhidi ya uchakataji usioruhusiwa au ulio kinyume cha sheria na dhidi ya hasara, uharibifu au madhara yoyote, kwa kutumia hatua sahihi za kiufundi au za kiutawala?

A:Huu ni wajibu wa mchakataji wa taarifa husika kuhakikisha kuwa taarifa binafsi zinachakatwa kwa namna hiyo tajwa.

Q:Malalamiko ya watu kuhusu madai ya ukiukwaji wa ulinzi wa taarifa binafsi na faragha za watu yanapaswa kuchunguzwa na kushughulikiwa ipasavyo. Je, nani mwenye jukumu la kupokea, kuchunguza na kushughulikia malalamiko kuhusu madai ya ukiukwaji wa ulinzi wa taarifa binafsi na faragha za watu?

A:Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi ndiyo yenye jukumu la kupokea na kushughulikia malalamiko ya watu juu ya ukiukwaji wa ulinzi wa taarifa binafsi na faragha zao.

Q:Je, chombo cha usimamizi wa Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi kinaitwaje?

A:Chombo cha usimamizi wa Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi ni Bodi ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi.

Q:Mtu yeyote ana haki ya kuruhusiwa na Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi kupekua na kupakua taarifa yoyote iliyoko kwenye rejesta. Je, mtu huyo anatakiwa kulipa malipo yoyote kwa huduma hiyo?

A:Sheria inaeleza kuwa mtu atatakiwa kulipa ada iliyoainishwa na Tume ili aruhusiwe kupekua na kupakua taarifa yoyote iliyoingizwa kwenye rejesta ya wakusanyaji na wachakataji wa taarifa binafsi.

Q:Je, mchakataji anaruhusiwa kuchakata taarifa binafsi za vinasaba, taarifa inayohusu watoto, makosa au hukumu ya jinai, hatua za kiusalama au taarifa za kibayometriki bila ridhaa ya mhusika wa taarifa hizo?

A:Sheria inaeleza, kama kanuni ya jumla, kuwa mchakataji hatakiwi kuchakata taarifa binafsi nyeti (ambazo hujumuisha mifano ya taarifa za aina hizo tajwa) bila ridhaa ya maandishi ya mhusika wa taarifa.

Q:Mchakataji anatakiwa kuomba ridhaa ya maandishi ya mhusika wa taarifa kabla ya kuchakata taarifa binafsi nyeti. Je, kama mhusika wa taarifa hiyo ni mtoto au mtu ambaye hana akili timamu, nani anaweza kutoa ridhaa hiyo ya maandishi?

A:Endapo mhusika wa taarifa ambaye ridhaa yake inaombwa ni mtoto au mtu asiye na akili timamu, ridhaa huweza kutoka kwa mzazi, mlezi, mrithi, wakili wake au mtu yeyote anayetambulika kisheria kwa niaba yake anayepaswa kutoa ridhaa hiyo.

Q:Mhusika wa taarifa ana haki ya kufahamishwa kuwa taarifa zake binafsi zinachakatwa na madhumuni ya uchakataji. Je, ni sababu zipi ambazo zinaweza kufanya mkusanyaji asilazimike kutoa taarifa hizo kwa mhusika wa taarifa?

A:Mkusanyaji wa taarifa binafsi halazimiki kutoa taarifa kwa mhusika endapo taarifa hizo siyo sahihi, zinahusika katika uchunguzi kwa mujibu wa sheria au zimezuiliwa kwa amri ya mahakama.

Q:Mhusika wa taarifa ana haki ya kumtaka mkusanyaji wa taarifa binafsi kupitia utaratibu maalumu, kusitisha au kutoanza uchakataji wa taarifa binafsi yoyote inayomhusu. Je, ni sababu gani inayokubalika kisheria na inayoweza kumfanya mhusika wa taarifa binafsi kufanya hivyo?

A:Mhusika wa taarifa naweza kumtaka mkusanyaji wa taarifa binafsi kusitisha au kutoanza uchakataji wa taarifa ikiwa uchakataji huo unaweza kusababisha madhara makubwa kwake au kwa mtu mwingine.

Q:Je, mhusika wa taarifa binafsi anaweza kumtaka mkusanyaji wa taarifa binafsi kuacha kuchakata taarifa zake binafsi (mhusika) kwa madhumuni ya matangazo ya biashara?

A:Ndiyo, Sheria inampa haki mhusika wa taarifa binafsi kumtaka mkusanyaji wa taarifa kuacha kuchakata taarifa zake kwa madhumuni ya biashara.

Q:Je, mhusika wa taarifa binafsi anatakiwa kufanya nini ili anufaike kifedha baada ya mkusanyaji wa taarifa kuchakata taarifa zake binafsi (mhusika)?

A:Kwa mujibu wa sheria, mhusika wa taarifa anaweza kuingia mkataba na mkusanyaji kwa madhumuni ya kutumia au kuchakata taarifa zake binafsi kwa ajili ya kunufaika kifedha.

Q:Je, mhusika wa taarifa anayepata madhara kwa sababu za ukiukwaji wa masharti ya Sheria ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi uliofanywa na mkusanyaji wa taarifa ana haki ya kulipwa fidia?

A:Ndiyo, sheria inaeleza wazi kuwa mhusika yeyote anayepata madhara kwa sababu ya mkusanyaji wa taarifa kukiuka masharti ya sheria, mkusanyaji huyo anatakiwa kumlipa fidia mhusika huyo kwa madhara aliyosababishiwa.

Q: Kwa mujibu wa sheria, Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi ndiyo yenye jukumu la kupokea na kushughulikia malalamiko yote ya ukiukwaji wa masharti ya sheria. Je, malalamiko yanatakiwa kuchunguzwa na kukamilika ndani ya kipindi cha muda gani baada ya kupokelewa?

A:Malalamiko yanayopokelewa na Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi yanatakiwa kuchunguzwa na kumalizika ndani ya siku tisini tangu tarehe ya kupokelewa.

Q:Je, Mwenyekiti na Makamu Mwenyekiti wa Bodi ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi hushika nafasi kwa kipindi cha muda gani?

A:Mwenyekiti na Makamu Mwenyekiti wa Bodi ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi hushika nafasi kwa kipindi cha miaka mine.

Q:Je, wajumbe wengine wa Bodi ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi (tofauti na Mwenyekiti na Makamu Mwenyekiti) hushika nafasi kwa kipindi cha muda gani?

A:Wajumbe wengine wa Bodi ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi (tofauti na Mwenyekiti na Makamu Mwenyekiti) hushika nafasi kwa kipindi cha miaka mitatu tu.

Q:Je, unadhani ni sababu gani zinaweza kumfanya mjumbe wa Bodi ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi kukoma kuwa mjumbe wa Bodi tajwa wakati wowote?

A:Mjumbe wa Bodi anaweza kukoma kuwa mjumbe wakati wowote baada ya kupoteza uwezo wa kutimiza majukumu yake kutokana na ugonjwa wa mwili au akili, utovu wa nidhamu au kujiuzulu.

Q:Je, sheria inaelekeza malalamiko kuwasilishwa kwa lugha gani?

A:Sheria inaelekeza malalamiko kuwasilishwa kwa lugha ya Kiswahili au kiingereza.

Q:Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi inaweza kukataa malalamiko baada ya kuwasilishwa na mlalamikaji?

A:Tume inaweza kukataa malalamiko iwapo haijabainisha chanzo, muda wake umepita au suala linalolalamikiwa lipo katika mahakama.

Q:Je, Sheria ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi inahusika na uimarishwaji wa ulinzi wa taarifa binafsi zinazochakatwa na vyombo vya Serikali?

A:Ndiyo, Sheria ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi inahusika kuimarisha ulinzi wa taarifa binafsi zinazochakatwa na vyombo vya Serikali pamoja na vyombo binafsi.

Q:Je, Sheria ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi inahusika na taarifa binafsi zilizokusanywa kwa njia ya kielektroniki?

A:Ndiyo, Sheria ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi inahusika pia na taarifa binafsi zilizokusanywa kwa njia ya kielektroniki.

Q:Unaelewa nini maana ya uchakataji wa taarifa binafsi?

A:Uchakataji wa taarifa binafsi ni uchambuzi wa taarifa binafsi kwa njia za kiotomatiki au vinginevyo, kama vile kukusanya, kurekodi au kushikilia taarifa binafsi, ikiwa na pamoja na kuzipanga upya, kuzibadilisha, kuziwianisha n.k.

Q:Je, nani mwenye jukumu la kuhakikisha kuwa taarifa binafsi zinatoshleza na ni muhimu kwa madhumuni ya uchakataji kama ilivyokusudiwa?

A:Mkusanyaji au mchakataji ndiye mwenye jukumu la kuhakikisha kuwa taarifa binafsi zinatoshleza na ni muhimu kwa madhumuni ya uchakataji kama ilivyokusudiwa.

Q:Je, nani mwenye wajibu kwa mujibu wa sheria kufanya tafiti na kufuatilia maendeleo ya teknolojia kuhusiana na uchakataji wa taarifa?

A:Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi ndiyo yenye jukumu la kufanya tafiti na kufuatilia maendeleo ya teknolojia kuhusiana na uchakataji wa taarifa.

Q:Je, sheria inasemaje kuhusu nani anatakiwa kuwa katibu wa Bodi ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi?

A:Katibu wa Bodi ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi ni Mkurugenzi Mkuu wa Tume.

Q:Kwa mujibu wa sheria, Mkurugenzi Mkuu wa Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi anatakiwa kuwa na ujuzi au utaalamu katika nyanja ya ulinzi wa taarifa. Je, unadhani kwanini hii ni muhimu?

A:Hii ni muhimu kwasababu Mkurugenzi Mkuu anatakiwa kuwa na ufahamu wa kitu anachokisimamia. Kama kiongozi katika Bodi ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi,

anatakiwa kuwa na utaalamu tajwa kwa ajili ya usimamizi fasaha na fanisi.

Q:Je, baada ya kukoma kwa kipindi cha kwanza cha uongozi wa Mkurugenzi Mkuu wa Tume ya Ulinzi wa Taarifa binafsi, anaweza kuteuliwa tena kwa vipindi vingapi?

A:Baada ya kukoma kwa kipindi cha kwanza, Mkurugenzi Mkuu wa Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi anaweza kuteuliwa kwa kipindi kingine kimoja tu na siyo zaidi.

Q:Je, Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi ina mamlaka ya kuteua washauri na wataalamu mbalimbali kama watumishi wa Tume?

A:Ndiyo, sheria inaipa mamlaka Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi kuteua washauri na wataalamu mbalimbali kama watumishi wa Tume.

Q:Unaelewaje maana ya Mhusika wa taarifa kama inavyotumika katika Sheria ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi?

A:Mhusika wa taarifa ni mtu ambaye taarifa zake binafsi zinakusanywa au zinachakatwa kwa mujibu wa sheria.

Q:Kwa mujibu wa sheria, mkusanyaji wa taarifa binafsi anatakiwa kuhakikisha kuwa mhusika anatambua madhumuni ya ukusanyaji wa taarifa binafsi. Je, ni sababu gani huweza kupelekea takwa hilo la kisheria kutolazimika kulifuata?

A:Mkusanyaji wa taarifa halazimiki kufuata takwa hilo la kisheria kama taarifa binafsi husika zimekwishawekwa wazi au utekelezaji wake umeshindikana katika mazingira husika.

Q:Je, mhusika wa taarifa binafsi ana haki ya kulindwa kwa taarifa zake binafsi zinaposafirishwa kwenda nje ya nchi?

A:Ndiyo, ni haki ya mhusika wa taarifa.

Q:Kwa mujibu wa sheria, malalamiko yanayowasilishwa kwa Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi yanatakiwa kuchunguzwa na kumalizika ndani ya siku tisini baada ya tarehe ya kupokea malalamiko hayo. Lakini, kuna wakati ambapo Tume inaweza kuongeza muda ulioainishwa. Je, ni kipindi cha muda gani ambacho Tume huweza kuongeza?

A:Tume huweza kuongeza kipindi cha siku tisini tu.

Q:Je, Tume ina wajibu wa kumpa notisi (taarifa) ya uchunguzi mkusanyaji anayehusika na malalamiko kabla ya kuanza uchunguzi dhidi yake?

A:Ndiyo, sheria inaitaka Tume kumpa notisi ya uchunguzi mkusanyaji anayehusika na malalamiko kabla ya kuanza uchunguzi dhidi yake.

Q:Je, ni kosa la jinai kuizuia au kuikwamisha Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi kutekeleza mamlaka yake?

A:Ndiyo, ni kosa la jinai kuizuia au kuikwamisha Tume kutekeleza mamlaka yake na adhabu yake ni kulipa faini isiyopungua shilingi laki moja na isiyozidi shilingi milioni tano au kifungo kisichozidi miaka miwili au vyote kwa pamoja.

Q:Ni kosa la jinai kwa mujibu wa sheria kuipa Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi taarifa yoyote ambayo ni ya uongo au ya kuotosha wakati wa uchunguzi wa malalamiko. Je, unadhani ni kwanini kanuni hii ni ya muhimu?

A:Kanuni hii ni muhimu kwa maoni yangu kwasababu kama ikiruhusiwa mtu yeyote kutoa taarifa za uongo kwa Tume wakati inapofanya uchunguzi wa malalamiko inaweza kusababisha Tume isifikie maamuzi sahihi.

Q:Je, ni sahihi kwa mkusanyaji ambaye, bila sababu za msingi, anafichua taarifa binafsi kwa njia yoyote ambayo haiendani na madhumuni ambayo taarifa hiyo imekusanywa?

A:Hapana, si sahihi kwa mujibu wa sheria mkusanyaji kufichua taarifa binafsi kwa njia ambayo haiendani na madhumuni ambayo taarifa hiyo imekusanywa.

Q:Je, ni kosa kwa mchakataji ambaye anafichua taarifa binafsi iliyochakatwa na mchakataji bila idhini ya awali ya mkusanyaji wa taarifa husika?

A:Ndiyo, mchakataji ambaye anafichua taarifa iliyochakatwa na mchakataji bila idhini ya mkusanyaji anatenda kosa kisheria.

Q:Je, nani anatakiwa kuwajibika kisheria pale ambapo kosa lolote chini ya Sheria ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi limetendwa na kampuni au shirika?

A:Pale ambapo kosa limefanywa na kampuni au shirika, kampuni au shirika hilo na kila afisa wa shirika au kampuni hiyo ambaye ndiye mwidhinishaji wa kufanyika kwa kosa hilo hutakiwa kuwajibika kwa mujibu wa sheria.

Q:Je, mkusanyaji anapaswa kutengeneza kanuni za maadili au sera kwa ajili ya ulinzi wa taarifa binafsi?

A:Ndiyo, mkusanyaji anapaswa kutengeneza kanuni za maadili au sera zinazobainisha maadili na miiko inayopaswa kuzingatiwa wakati wa ukusanyaji wa taarifa binafsi.

Q:Sheria inamtaka mkusanyaji kutengeneza kanuni za maadili na sera. Je, kanuni na sera hizo zinahitaji kupitiwa na kuidhinishwa?

A:Ndiyo, kanuni na sera zote ambazo hutengenezwa na mkusanyaji wa taarifa binafsi hutakiwa kupitiwa na kuidhinishwa.

Q:Je, nani mwenye mamlaka ya kupitia na kuidhinisha kanuni na sera zinazotengenezwa na mkusanyaji wa taarifa binafsi?

A:Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi ndiyo yenye mamlaka kupitia na kuidhinisha kanuni na sera zinazotengenezwa na mkusanyaji wa taarifa binafsi.

Q:Kutohudhuria vikao vya Bodi bila kutoa taarifa ni mojawapo ya sababu ambazo huweza kumfanya mjumbe wa Bodi ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi kukoma kuwa mjumbe. Je, mjumbe wa Bodi anaweza kukoma kuwa mjumbe kwa sababu hii kama ameshindwa kuhudhuria vikao vingapi mfululizo?

A:Mjumbe wa Bodi ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi anaweza kukoma kuwa mjumbe kwa kushindwa kuhudhuria vikao vitatu mfululizo bila kutoa taarifa.

Q:Je, nani mwenye mamlaka ya kuitisha kikao maalumu au kikao cha dharula cha Bodi ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi?

A:Mwenyekiti, au akiwa hayupo, Makamu Mwenyekiti ndiye mwenye mamlaka hayo.

Q:Mhusika wa taarifa anaweza kuwasilisha lalamiko lolote kwa Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi. Je, mhusika ana haki ya kuwakilishwa katika Tume?

A:Ndiyo, mhusika ana haki ya kuwakilishwa na wakili au afisa wake wa nafasi za juu au mwakilishi aliyeidhinishwa.

Q:Tume inaweza kukataa lalamiko la mtu yeyote. Je, Tume inapaswa kumtaarifu mlalamikaji kuhusu kukataliwa kwa lalamiko lake ndani ya muda gani?

A:Tume inapaswa kumtaarifu mlalamikaji kuhusu kukataliwa kwa lalamiko lake ndani ya siku saba baada ya tarehe ya uamuzi.

Q:Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi inaweza kukataa lalamiko lolote la mlalamikaji. Je, Tume ina wajibu wa kutoa sababu za kukataa lalamiko husika?

A:Ndiyo, Tume inapaswa kutoa sababu za kukataa lalamiko husika.

Q:Kama kanuni ya jumla, rufaa ni haki ya mlalamikaji. Je, mtu ambaye hajaridhika na maamuzi ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi hususani pale ambapo upande mmoja haukuhudhuria wakati lalamiko limeitwa kusikilizwa anaweza kukata rufaa wapi?

A:MLalamikaji ambaye hajaridhika na uamuzi wa Tume baada ya upande mmoja kutohudhuria anaweza kukata rufaa Mahakama Kuu ya Tanzania.

Q:Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya mwaka 1977 inatambua na kulinda haki ya faragha ya kila mtu. Je ni Ibara gani ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania inayozungumzia haki ya faragha ya mtu?

A: Ibara ya 16 ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania huzungumzia na kutambua haki ya faragha ya mtu.

Q:Je, Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi inatakiwa kufanya uchunguzi dhidi ya mlalamikiwa aliyekiuka Sheria ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi bila kuzingatia usiri wowote?

A:Hapana, Tume inapaswa kufanya uchunguzi dhidi ya mlalamikiwa aliyekiuka Sheria

ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi kwa siri.

Q:Katika hali ya kawaida, kila mtu ana wajibu wa kimaadili kumwelimisha mwenzake. Je, kwa mujibu wa sheria, ni nani ana jukumu la kutoa elimu kwa umma kwa kadri inavyofaa kwa madhumuni ya utekelezaji wa Sheria ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi?

A:Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi ndiyo yenye jukumu kwa mujibu wa sheria kutoa elimu kwa umma juu ya utekelezaji wa Sheria ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi.

Q:Je, nani mwenye jukumu kwa mujibu wa sheria kuidhinisha ripoti za utendaji kazi wa Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi?

A:Mwenye jukumu la kuidhinisha ripoti za utendaji kazi wa Tume ni Bodi ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi.

Q:Je, mkusanyaji anaruhusiwa kukusanya taarifa binafsi iwapo taarifa husika inakusanywa kwa madhumuni ambayo hayahusiani na kazi ya mkusanyaji?

A:Hapana, mkusanyaji anatakiwa kukusanya taarifa binafsi kwa madhumuni halali na yanayohusiana na kazi yake.

Q:Je, mkusanyaji wa taarifa binafsi aliyesajiliwa anaweza kuwa na wawakilishi wake?

A:Ndiyo, mkusanyaji wa taarifa binafsi anaweza kuwa na wawakilishi wake

Q:Je, mkusanyaji wa taarifa binafsi ana wajibu kisheria wa kulinda taarifa binafsi dhidi ya upotevu wa kizembe?

A:Ndiyo, mkusanyaji wa taarifa binafsi ana wajibu kulinda taarifa binafsi dhidi ya upotevu wa kizembe.

Q:Je, ni taasisi zipi hapa nchini Tanzania ambazo zinajihusisha na ukusanyaji wa taarifa binafsi za watu.

A:Moja, Makampuni ya simu,

Mbili, Hospitali,

Tatu, Vyuo vikuu,

Nne, Benki

Q:Nini maana ya "mpokeaji wa taarifa binafsi" kama inavyotumika katika Sheria ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi?

A:Mpokeaji wa taarifa binafsi ni mtu au taasisi ambayo inapokea taarifa binafsi kutoka kwa mkusanyaji.

Q:Je, taarifa binafsi ambayo ipo kwenye mkanda au filamu inalindwa chini ya Sheria ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi?

A:Ndiyo, taarifa binafsi iliyopo kwenye mkanda au filamu inalindwa pia chini ya Sheria ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi.

Q:Je, nani mwenye jukumu kisheria kuhakikisha kuwa taarifa binafsi zinahifadhiwa katika namna inayoruhusu utambuzi wa mhusika wa taarifa kwa muda usiozidi ule unaohitajika kwa madhumuni ya uchakataji wa taarifa binafsi husika?

A:Hili ni jukumu la mkusanyaji au mchakataji kwa mujibu wa sheria.

Q:Je, ni kwanini kunatakiwa kuwepo na wajumbe wa Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi wenye utaalamu wa TEHAMA?

A:Wajumbe wenye utaalamu katika TEHAMA wanatakiwa kuwepo katika Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi kwasababu mambo ya ukusanyaji na uchakataji wa taarifa binafsi, kwa kipindi hiki ambapo kuna kasi kubwa ya ukuaji wa teknolojia ya habari na mawasiliano, hufanyika katika vyombo vya kiteknolojia kama vile kompyuta.

Q: Je, nani mwenye jukumu la kutoa miongozo ya kimkakati na kuunda sera za uendeshaji na usimamizi wa Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi?

A:Mwenye jukumu la kutoa miongozo ya kimkakati na kuunda sera za uendeshaaji na usimamizi wa Tume ni Bodi ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi.

Q:Je, Bodi ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi ina mamlaka ya kuunda kamati zozote ndani ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi?

A:Ndiyo, Bodi ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi ina mamlaka ya kuunda kamati zozote ndani ya Tume.

Q:Je, watu ambao siyo wajumbe wa Bodi ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi wanaruhusiwa kuwa wanakamati katika kamati za Bodi ya Tume?

A:Hapana, sheria inaelekeza kuwa ni wajumbe tu wa Bodi ya Tume ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi wanaruhusiwa kuwa wanakamati wa kamati mbalimbali ndani ya Bodi.

Q:Je, mkusanyaji au mchakataji wa taarifa binafsi anaweza kusajiliwa na Tume ya Ulinzi wa Usajili wa Taarifa Binafsi kwa kipindi cha miaka kumi kwa wakati mmoja bila kuhuisha usajili wake?

A:Hapana, Sheria ya Ulinzi wa Taarifa Binafsi inaelekeza wazi kuwa kipindi cha usajili wa mkusanyaji au mchakataji wa taarifa binafsi ni miaka mitano tu. Baada ya hapo, mkusanyaji au mchakataji wa taarifa binafsi anaweza kuhuisha tena usajili.